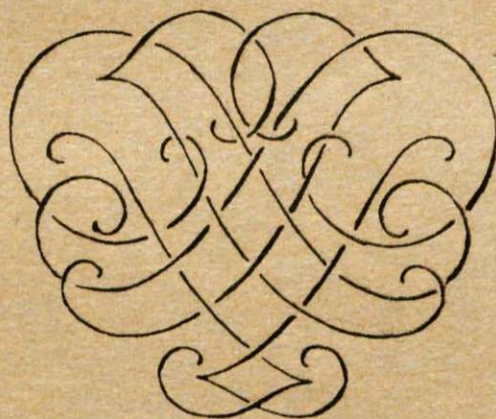

13
TIDSKRIFT
FÖR
HEMBYGD SVÅRD

Utgiven av
Samsundet för Hembygds vård

REDAKTÖR: FRITJOF HAZELIUS

ÅRGÅNG I, FÖRSTA HÅFTET

I 9 2 0

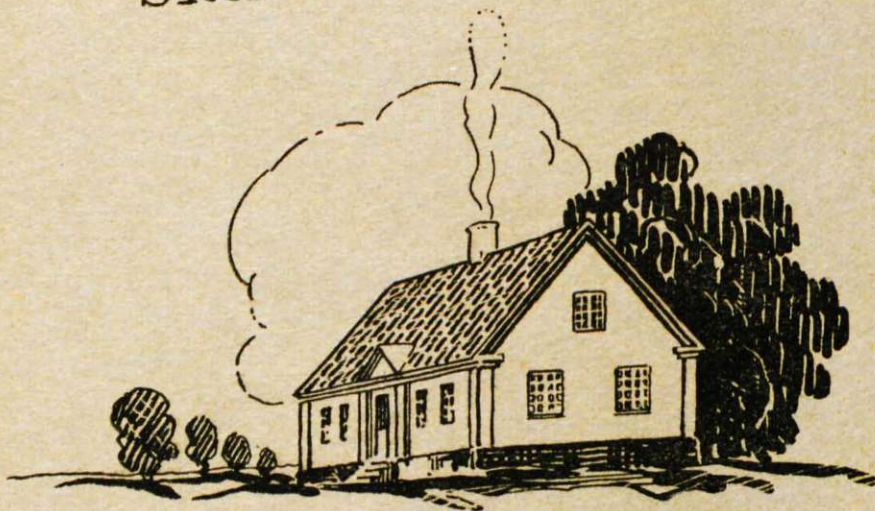
I N N E H Å L L

	Sid.
KARL STARBÄCK: Samfundet för Hembygdsvård	1
KARL BERLIN: Hembygdsvården och konsultationsverksamheten	21
Byggmästarkursen i Östersund	32
LITTERATUR:	
AGNES BRANTING: Gammal Allmogeslöjd i Malmöhus' län	36
CARL LARSSON I BY: En storslagen hembygdsskildring (Karl-Erik Forsslunds "Med Dalälven från källorna till havet")	37
H.: Paul Schultze-Naumburgs "Kulturarbeiten"	39
MEDDELANDE:	
Västsvenska hembygdsföreningen. Dalarne. Halland. Hälsingland. Skåne. Uppland. Västergötland. Västmanland	41

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 20 till 25 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för Hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

UPPVÄRMNING & MATLAGNING

sker i detta hus genom

GEYSIR & ARIEL SYSTEMEN

*LITTERATUR ÖFVER GEYSIR OCH
ARIEL SYSTEMEN ERHÅLLES MOT
50 ÖRE. I FRIMÄRKEN*

**A-B. JÄRNVERKSMAGASIN
MALMÖ**

SKAPAREN AV NORDISKA MUSÉET OCH SKANSENS FRILUFTSMUSEUM, Artur Hazelius, intager med all rätt en framskjuten plats bland svenska stormän. Det är med hans livsgärning som med varje annan grundad på djup och levande kärlek till arbetets uppgift och mål, att dess betydelse, hur påtaglig och storartad den än kan synas vid ett första mera ytligt skärskådande, likväl först så småningom riktigt framträder. Åren ha visat, vilken outtömlig källa de i museerna hopade kulturskatterna äro för forskningen. Såsom sådana kunna de icke nog prisas.

Men det är alldeles visst ett annat mål än blott det museala till forskningens gagn utförda arbetet som Hazelius ville nå. Hans yttrande från den resa i Dalarne 1872 då "Nordiska muséet föddes" tyder visserligen på, att då räddandet av vårt gamla kulturhistoriska material låg honom närmast om hjärtat. "Det blev mig uppenbart", säger Hazelius, "att man måste skyndsamt ingripa, om man ville göra sig till godo de hjälpmedel för forskningen, vilka ännu erbjödo sig i dessa gamla boningar, som revos, eller i dessa bohag, som ringaktades, och i dessa dräkter, som bortlades".

Emellertid dröjde det icke länge förrän arbetet på Nordiska muséet födde tanken på ett friluftsmuseum. Huru helt påfallande naturlig en sådan konsekvens var för en man av Hazeli storvulna kynne visar den minsta eftertanke. Själv yttrar han: "För att föremålen måtte väcka större intresse borde man se dem i deras användning, se bohagen i själva stugorna, se huru dräkterna buros. Hela folklivsbilder borde framställas, varigenom ett livligt intryck kunde vinnas av befolkningens lynne och seder. Så tillkommo de första interiörerna." Det är den väl för de flesta svenska välbekanta Ingelstadsstugan, den halländska ryggåsstugan och Vingåkersstugan, som här åsyftas. Snart följdes dessa av tvenne "exteriörer", folklivsbilder med staffagefigurer i folkdräkter, den ena från Järvsö i Hälsingland, den andra från Lule Lappmark. Som sagt, nästa steg måste bli ett friluftsmuseum.

Ur nuvarande föreståndarens, dr. Gustaf Upmarks, minnesskrift "Skansen 25 år" tillåter jag mig citera följande för att karakterisera friluftsmuséets mening.

"Inom den uppdragna ramen fanns det plats ideellt sett för alla slag av svenska (nordiska) byggnader, icke blott sådana, som åskådliggöra bondens liv på sin gård eller vid fäbodarne, utan också för skogsarbetarnas primitiva kojor, för fiskarbefolkningens bodar och båthus, för väderkvarnar och skvaltor, för kyrka och klockstapel, för bergsmansgård, prästgård och herrgård, ja t. o. m. för stormannens slott, alla

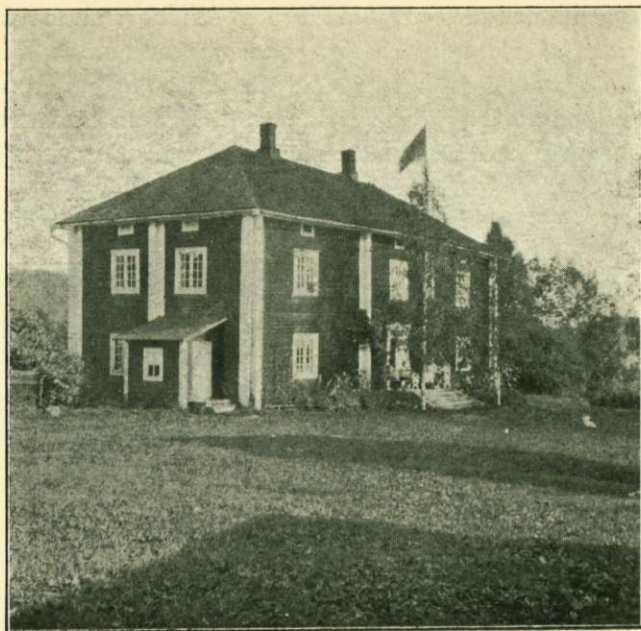
dessas omgivna av tillhörande hus och anläggningar. *Friluftsmuseets uppgift på detta sätt fattad är att åskådliggöra, levandegöra och för framtiden bevara dokumenten till hela den svenska materiella kulturen.* Dess förverkligande beror i första rummet på tillgången till utrymme Samfärdsmedlen till lands och vatten, fordon och farkorster, milstenar, hägnader och grindar m. m. m. foga sig naturligt in i ramen.“

“I bondgårdens, fäbodvallens eller herrgårdens stallar, fähus eller hagar träffa vi de husdjur, som hållits i Sverige, och i markerna däromkring möta vi de vilda djuren, som nu och i forna tider levat inom landet och varit föremål för jägarens lod eller fiskarens garn Kring bondens stuga eller i de gamla herregårdarnes trädgårdar och parker frodas växter av olika slag, prydnadsväxter, sädesslag, medicinalväxter etc. De höra hemma på Skansen lika väl som den svenska markens, skogarnas, ängarnas och vattendragens flora.“

“Skansen, friluftsmuséet, strävar efter att inom sina gränser giva rum för allt det, som särtecknar vårt vidsträckta fädernesland, att skänka en koncentrerad bild av hela den svenska materiella kulturen och naturen. *Dess ideella gränser sammanfalla med vårt lands.*“

Säkerligen ger denna skildring en ganska god föreställning om den framtidsbild som hägrade för Hazelius, och det är med glädje man kan konstatera att arbetet på Skansens utveckling gått efter goda riktlinjer. Skansens höjder äro ju också målet för tusentals besökande ej blott från huvudstaden utan från hela vårt land; det är tydligt att Hazelii skapelse funnit en plats i svenska folkets hjärta; och det är allom bekant, att Skansen varit en förebild för friluftsmuseers ordnande runt om i vårt land. Och det är alldeles klart hur stort utrymme, som än kan beredas åt ett museum av Skansens typ, lär det dock icke vara möjligt att i verkligheten omsätta de ideella strävanden, som jag i ovanstående citat tillåtit mig kursivera: “att åskådliggöra, levandegöra och för framtiden bevara dokumenten till hela den materiella svenska kulturen.“ Skansen behöver hjälp, men även om ett eller flera sådana muséer bildades i varje svenskt landskap, skulle de likväl icke nå det sålunda uppdragna målet. Sveriges kultur är rik och mångskiftande som dess natur, och det är nödvändigt att ute i levande livet omsätta Skansens initiativ, att söka praktiskt omsätta den tanke, som ligger i uttrycket “Skansens ideella gränser sammanfalla med vårt lands.“

I Nordiska museets sigill läsa vi devisen “Känn dig själv!“ I dessa ord ligger en allvarlig maning till det svenska folket för alla tider. Och jag tror, att det just därigenom att denna maning tagit en sådan form som Nordiska muséet och Skansen, den största betydelsen givits åt Artur Hazelius’ livsverk. Ty huru högt man än må skatta att vår säregna svenska kulturs skatter blivit tillgängliga för vetenskaplig forskning, och huru högt man än må skatta Skansens underbara illustration av svenskt liv på olika områden, säkert är, att dess maning “Känn dig själv“ för utveckling av vår nationella säregenhet ej kan överskattas.

Karl-Erik Forsslunds "Storgården".

Såsom en arvtagare av Hazeliuss' idéer vill Samfundet för Hembygdsvård anmäla sig. Vi vilja söka att ute i bygderna och naturen bevara av det gamla det bästa, och vi vilja försöka se till, att det nya växer upp på det gamlas grund. I det förra konserverande avseendet är samfundets verksamhet således ett direkt apterande utanför Skansens gränser av den för friluftsmuséet grundläggande idén, det är, såsom orden en gång föll sig vid ett anförande i riksdagen, en strävan att bilda ett nationalmuseum av hela vårt land, där allt gammalt säreget av svensk kultur och natur skall "in situ" bevaras, och så att säga utgöra museiföremålen. Det ligger i sakens natur och behöver väl knappast påpekas, att det ingalunda är meningen att genom denna konserverande strävan på ett oresonligt sätt söka lägga hinder i vägen för den ekonomiska utvecklingen, som ofta tvingas att gå fram över det gamla. Men gent emot denna utveckling är det meningen att i den allmänna opinionen söka föda och rotfästa en stark pietetskänsla för det förnämt värdefulla, så att detta icke i onödan spolieras utan om möjligt aktas och vårdas.

Det ligger i detta utflyttande utanför Skansen av muséets idé ingen som hälst kritik av densamma eller något som hälst klander av Skansens styrelse. Tvärtom är det i fullaste samförstånd med Nordiska muséets ledning som samfundet arbetar; Nordiska muséet är som korporativ medlem anslutet till samfundet och dess chef medlem av samfundets styrelse. Men naturligt är, såsom ovan redan framhållits,

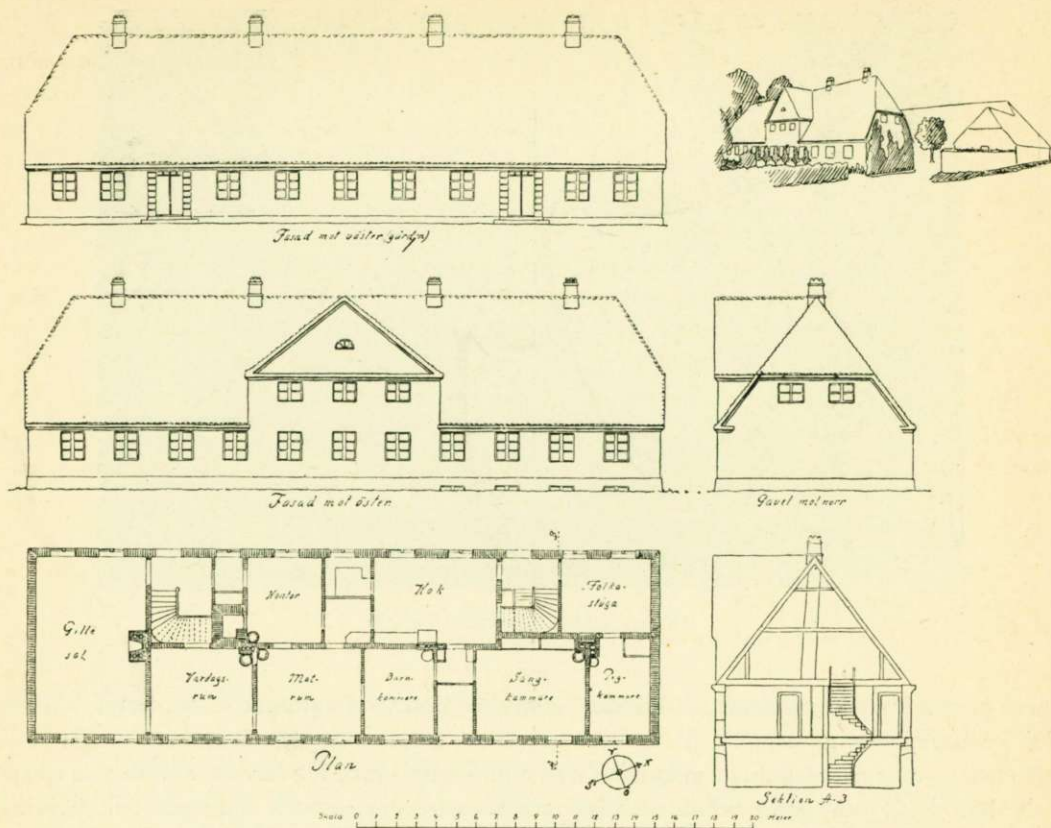
dels att rena utrymmesskäl äro avgörande för den bevarande verksamheten ute i landet, som, om man så vill uttrycka sig, endast har att skapa filialer till Skansen, dels, och detta är ett mycket viktigt moment, är det en avgjord sak, att såväl kultur- som naturminnen ha mera att förtälja för forskaren och på ett mera säreget sätt tala till hembygdskänslan, om de bibehållas i sin ursprungliga omgivning än om de förflyttas låt vara på det mest respektfulla sätt.

Den andra sidan av Samfundets för Hembygdsvård verksamhet har till mål att söka inverka på karaktären av nyanläggningar och omdaningar. Häri ligger inneslutet ett arbetsfält av mycket stora proportioner. Det gäller härvidlag de största företag, såväl kommunikationsleders framdragande som anläggningar för industriell stordrift, det gäller uppbyggande av nya samhällen och enstaka gårdar, det gäller stadsplanerna och städernas interiörer av parker, torg och gator, lika väl som ordnandet av de små egna hemmens täppor eller storgårdarnas trädgårdar och deras inramande i naturen, och såsom en ingalunda oviktig del av det hela hemmets ordnande med avseende såväl på rummens utseende och inbördes läge som bohagets trevna beskaffenhet. Som man ser ett väldigt arbetsfält.

I det program, som utfärdades vid samfundets bildande, har dess syfte fått fylligare uttryck och det torde vara av intresse att här anföra denna ingress:

“Under senare år ha av föreningar och institutioner såväl som av enskilda personer inom skilda områden utförts ett arbete, som inriktat sig på olika delar av vad man kan kalla hembygdsvård. Sålunda har ute i naturen, inom hemmen, i museer och i mer enskilda samlingar åt oss bevarats och samlats en bild av svensk hembygd. Några ur naturvetenskaplig synpunkt värdefulla delar av vår land, några viktiga delar av flora och fauna ha bevarats och skyddats, så ock bilder av äldre svensk bygdekultur omfattande hus och hantverk, hem och dagligt liv. Kunskapen härom har ock genom skrifter och föreläsningar börjat spridas över landet. I någon mån har det också verkats för naturskönhetens bevarande, men just härutinnan och i hänsynen till äldre kultur brister ännu mycket. Särskilt nybyggnader av olika slag — kanske mest hem och gårdar — väganläggningar, ledningar för elektricitet och dylikt utföras ofta så, att de onödigtvis våldföra sig på ett vackert landskap, en vacker samhällsbild eller värdefulla kulturminnen. Där praktisk-ekonomiska organisationer med intresse för dessa nyanläggningar finnas ha på senare tid även de börjat varmt intressera sig för goda lösningar av nya byggnadsfrågor, goda planer för nya samhällen, estetiskt goda former för industriens byggnader och alster. Men mycket återstår att göra inom stora områden, dit de olika organisationerna ännu ej nått med sitt inflytande. Fördenskull framstår som en bjudande nödvändighet, att alla intresserade krafter samlas till ett gemensamt planmässigt arbete för *hembygdsvård*.“

Sin koncentrerade formulering har detta program fått i stadgarnas andra paragraf som lyder:

Förslag till boningslänga på skånsk lantgård, utförd på folkhögskollärarkursen 1918.

“Samfundet vill verka:

dels för att nyanläggningar och omdaningar utföras med hänsyn till såväl landskapet och bygden som närmast omgivande natur och förutvarande anläggningar;

dels för att natur- och kulturminnen av värde bevaras och i allmänhet för ökande av kunskapen om och kärleken till hembygden.”

Såsom jag på annat ställe* framhållit har en mycket framstående förkämpe för hithörande frågor kritiserat ordalydelsen i denna paragrafs första moment. Han anser nämligen, att den måste bero på en lapsus, då den ju innebär en fullständig tautologi. Det är mig omöjligt att förstå detta, men måhända kan det vara skäl att något belysa, vad stadgarna härmed menar. I Karl-Erik Forsslunds härliga arbete “Hembygdsvård” har han även en avbildning av sitt eget hem “Storgården”,

* Se “Sveriges Natur” 1917, sid. 54—65.

Hur en vacker prästgård ser ut.

som är en utmärkt illustration till den citerade stadgeparagrafen. Det heter om en del av bergslagen:

“Här bestämmas traktens grundlinjer af mjuka gnejsåsar, lågvälvda och långsträckta, och här hade en gång taket på alla bergsmansgårdar — och har ännu på de få i oförändrat skick bevarade — samma mjuka, låga välvning, sluttande mot gavlarna liksom mot långsidorna. Det taket påminner slående om höjderna runt omkring. Det är en lätt stiliserad bergås från trakten.” Efter den typen bör en nyanlagd gård i den trakten uppföras anslutande sig till naturen och infogad som ett nytt men välbekant drag i bygdens fysionomi. Men den får inte onödigtvis läggas så att den närmast omgivande naturen fördärvas, en vacker skogsdunge spolieras eller en tilltalande bergformation spränges bort, och ej heller till äventyrs brutalt inkräkta på en granngårds anläggningar.

Samfundets själva konstruktion framgår av bestämmelserna angående medlemmarna. Dessa äro av två slag. Dels kunna inväjas intresserade *personer*, som vilja ekonomiskt stödja samfundet, med 100 kr. pr år eller 1,000 kr. en gång eller “som gjort sig på ett utmärkt sätt förtjänta om hembygds-kunskap eller hembygdsvård”; dels kan som medlem i samfundet inträda “varje förening eller sammanslutning av föreningar, vilkas verksamhet berör kunskapen och vården om hembygden — korporativa medlemmar. Lägsta avgiften för dessa är 10 kronor, men först ett högre bidrag, 50 kr., medför rätt att medelst en representant utöva sitt medlemskap, varje

Hur en prästgård ej bör se ut.

100:de krona därutöver medför rätt till en ny representant, dock högst 10 stycken“. Det har varit nödvändigt att angiva dessa torra data för att ge en inblick i det sätt, på vilket samfundet vill arbeta. Den ledande tankegången har varit “att söka, utan intrång på de olika föreningarnas naturliga verksamhetsfält och utan att konkurrera om dessas medlemmar och medlemsavgifter, skapa ett gemensamt organ för det för alla gemensamma intresset, där dock respektive föreningar ha inflytande på ledningen.“

Vad man vill nå är sålunda att med bibehållandet av de särskilda föreningarnas initiativkraft och självständiga hävdande var och en av sitt arbetsfält använda den arbetsfördelning, som på ett sunt sätt vuxit fram ur de olika behoven. Men genomförandet av arbetsfördelningens princip, som på ett för den stora saken befruktande sätt skall tillgodogöra sig den genom samfundet skapade stora möjligheten till växelverkan och såmedelst samverkan mellan de av de olika föreningarna representerade olika strävandena, kräver ett centralorgan. Detta centralorgan är samfundets *centralbyrå för hembygdsvård* som inrättats i Stockholm.

Huru stort det arbetsfält är, som blir föremål för samfundets verksamhet, framgår av en förteckning på hittills anslutna korporativa medlemmar. Dessa voro den 1 mars 1919 följande:

Arkitekturminnesföreningen, Dalarnes Hembygdsförbund, Folkminnesföreningen, Folkhögskollärarnas Hembygdsvårdsförening, Fören. Handarbetets vänner, Fören.

för Svensk Hemslöjd, Fören. för Kyrklig Konst, Fören. Jämtslöjd, Gävle stad, Nationalför. mot Emigrationen, Nordhallands Hembygdsförening, Nordiska Museet, Samfundet S:t Erik, Skånska Fören. för Byggnadskultur, Svenska Naturskyddsföreningen, Svenska Slöjdföreningen, Svenska Tegelindustriföreningen, Svenska Teknologföreningens avdelningar för Elektroteknik, Husbyggnadskonst, Kemi och Bergsvetenskap, Väg- och Vattenbyggnadskonst, Svenska Turistföreningen, Tekniska Samfundet i Göteborg, Södertälje stads byggnadsnämnd, Västkustens hembygdsförening, Ålems Hembygdsförening.

Samfundet för Hembygdsvård hade sitt konstituerande sammanträde å Rosenbad i Stockholm den 30 okt. 1916 och har således, när detta skrives, haft en verksamhetstid av omkring tre år. Att samfundet under denna tid ej kunnat nå så lysande resultat, eller i alla fall ej så särdeles i ögonen fallande sådana, är ju ganska naturligt. Men den intresserade, som går igenom våra årsberättelser, tror jag icke skall kunna jäva, att vi ändock lyckats uträtta ej så litet med de krafter, som stått oss tillbuds, krafter, som illa eller nästan icke alls avlönade haft att från en för eget uppehälle, isynnerhet i dessa tider, strängt upptagen arbetstid stjälja undan tillfällena att tjäna samfundet. Det är under sådana förhållanden alldeles påtagligt, att om icke ute i bygderna här och där framsynta och intresserade män redan berett den allmänna opinionen och bildat centralpunkter för den goda och sunda hembygds-kulturen, skulle vi icke hava nått så långt, som vi gjort. Måhända borde det här varit på sin plats att redogöra för de med oss samarbetande krafterna, de lokala organisationerna och för arbetet av de varmhjärtade män, som på olika ställen banat väg, men det ligger icke inom ramen för denna uppsats. Men det må tillåtas mig att å samfundets vägnar giva uttryck för en varm tacksamhetskänsla och en stark förhoppning, att kommande arbete skall stärka sambandet mellan alla hembygds-vårdens arbetare och alltmera vidga deras krets.

Arbetet för hembygdsvård sådant som det hittills bedrivits kan sägas vara uppdelat på tvenne linjer. Det har varit dels upplysande dels direkt ingripande.

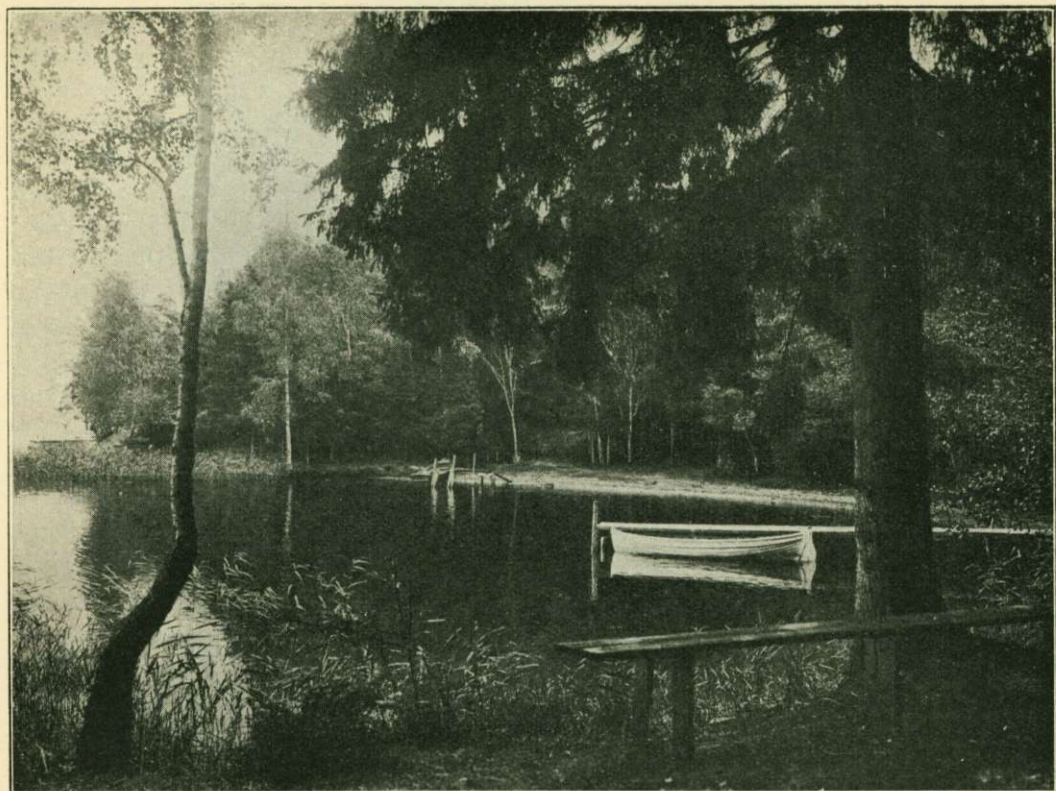
Upplysningsverksamheten har bedrivits genom föreläsningar, kurser och broschyrer. Om vi följa årsberättelserna finna vi, att under hösten och våren 1916—17 en *föreläsningskurs* i hembygdsvård anordnades för Stockholms folkskollärarkår. En innehållsförteckning över dessa föreläsningar kan vara av intresse såsom givande en rätt god föreställning om olika sidor av hembygdsvården. Inledningsföreläsningen behandlade Hembygdsvården i allmänhet, de övriga: Bilder från vår gamla bygdekultur, Kyrkan och kyrkogården, Skönhetspunkter vad Stockholm angår, Stockhol-marnas hembygds-känsla, Hembygdsvården och byggandet av nya hem, Bilder från gamla Stockholm, Arkitektur och trädgårdar, Folkminnen, Staden och naturen, Naturskydd, Hembygdsvården i undervisningen, Industrin och hembygdsvården samt Fornminnesvård. I samband med dessa föreläsningar demonstrerades Svenska Slöjdföreningens hemutställning i Liljevalchs konsthall.

Vegetationsbild från "Näset" vid Södertälje.

I övrigt har samfundet kunnat tillmötesgå kravet på *föreläsare* från en del hembygdsmöten och även från annat håll, liksom samfundets egna funktionärer vid olika tillfällen trätt i selen.

Kurser för byggmästare hava varit planerade på olika platser men ha måst uppskjutas på grund av svårigheter — ej minst ekonomiska — under kristiden. En kurs i byggnadsritning för folkhögskolelärare hölls i Stockholm den 16—28 sept. 1918 på ett anslag från samfundet av 1500 kr. och från folkskoleöverstyrelsen av 3000 kr.

Strandparti från "Näset" vid Södertälje.

Folkhögskolelärarna ha nämligen att vid sina respektive läroanstalter undervisa i byggnadsritning och som de därvid nå ungdomar ute i bygderna, av vilka flera komma att bygga eller bestämma byggandet av åtskilliga gårdar och stugor i sina hemorter, har det därför ansetts av största betydelse att i denna undervisning få in hembygdsvårdande synpunkter. Kursen har letts av medlemmen i samfundets styrelse, försteläraren vid Hvilans folkhögskola F. Hazelius och samfundets sekreterare, arkitekten J. Åkerlund. Varje dag har undervisningen pågått med i regel 7 timmar, därav 1 à 2 timmar föreläsningar och 5 à 6 timmar ritövningar. Av ett stort antal till kursen anmälda deltagare har endast mindre än hälften eller 15 stycken kunnat antagas till kursen, då större antal ej lämpligen samtidigt kan undervisas. Anslutningen visar emellertid behovet av dylik undervisning.

Vid kursen deltagande lärare sammanslöt sig också till en hembygdsvårdsförening för att tillsammans med samfundet åstadkomma behövlig undervisningsmateriel, vilket f. n. så gott som alldeles saknas. Sålunda äro under utarbetande lämpliga föredrag

Bild från Södertälje kanal.

med skioptikonmaterial för distribuering till folkhögskolorna, och är det meningen att sedermera samla ett antal goda projekt och detaljanvisningar för lantmannabyggnader att nyttjas vid undervisningen i folkhögskolorna.

Innevarande höst har en byggmästarekurs varit anordnad i Östersund, utgörande första ledet i ett arbete för hembygdsvård i dessa trakter, varom jag strax skall meddela närmare.

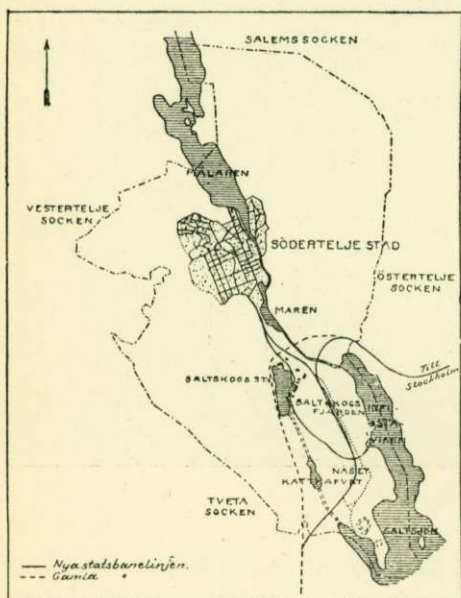
En *broschyr* om prästgårdarnes ombyggnad har efter samråd med byggnadsstyrelsen utgivits och kostnadsfritt distribuerats till bland annat landets prästmän och häradshövdingar, vilka bestämma om prästgårdarnas skiftande och ombyggnad. Samfundets förhoppning är att därmed bidra till att god och sakkunnig hjälp användes vid detta omdanande av en för landets byggnadskultur stor och viktig grupp av byggnader. Medel till broschyrens åstadkommande ha ställts till förfogande av samfundets skattmästare hovrättsnotarien Sven Bergius, som i gåva överlämnat 2000 kr.

Ofta har diskussionen inom samfundets styrelse rört möjligheten att genom det

tryckta ordet i broschyrform nå den stora allmänheten och bereda mark för hembygdsvården. En serie uppsatser var således redan färdig och underhandlingar inledda med förläggare om dessas utgivande. Planen måste emellertid nedläggas, då omkostnaderna syntes bliva allt för oöverkomliga. Sedan länge var emellertid även frågan om en tidskrift uppe. Många av de till samfundet anslutna föreningarna — de korporativa medlemmarne — utgiva visserligen årspublikationer, och man drog sig för att möjligen genom utgivande av en tidskrift inkräkta på sina medlemmars läsekrets. Men det har blivit allt mera klart, att det arbetsområde samfundets program omfattar är så stort, att en tidskrift för alla dess olika områden

ej blott försvarar sin plats utan även för samfundets propaganda är absolut av behovet påkallad, och dessutom är det av vikt att ett organ finnes, där aktuella spörsmål kunna behandlas utan allt för långt dröjsmål, om något inflytande å de speciella frågorna skall kunna påräknas. Så har *Tidskrift för Hembygdsvård* kommit till, såsom kanske det viktigaste organet för samfundets upplysnings och agitationsarbete.

Samfundets mera direkt *ingripande* verksamhet började redan år 1916 på initiativ från Södertälje.* Som bekant ha genom statsmakternas beslut södra stambanan dragits mitt igenom den halvö, Näset, som tillhör Södertälje stad, i halvöns längdriktning, samtidigt som Södertälje kanal betydligt utvidgats. Dessa byggnadsverk komma naturligtvis att verka fullkomligt omgestaltande å omgivningarna och alldeles särskilt å Näset. Jag tillåter mig här

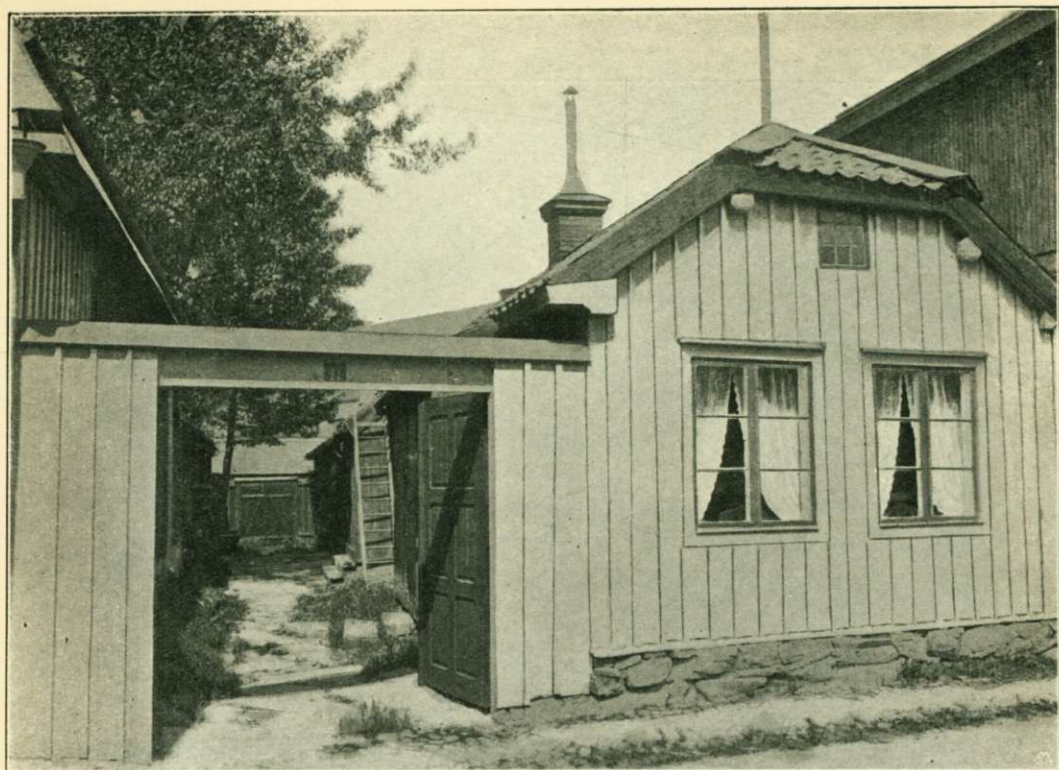

Kartskiss över Södertälje med omgivningar.

citera vad jag skrivit härom i en uppsats i "Sveriges Natur".

"En blick på kartan visar att Nässets huvudsträckning går nästan rakt i norr och söder. Åt öster begränsas området av Saltsjön och Igelstaviken, åt norr av kanalen, västerut av de två små dammliknande sjöarna Saltskogsfjärden och Katthavet, en smal vik av Saltsjön. (Se kartskissen!) En kanal, som planeras mellan denna vik och de båda vattensamlingarna, gör området till en halvö, som norrut med ett brett näs kommer att sammanhänga med fastlandet, där dels genom järnvägsspår dels genom en bred huvudväg förbindelsen kommer att förmedlas mellan den gamla staden och den nya stadsdelen".

* Närmare härom i "Sveriges natur" anf. st.

Gård på "Söder" i Gävle.

"Det är, såsom ovan antytts, ganska påtagligt, att de nya och utvidgade kommunikationslederna predestinera halvön såsom en ovanligt lämplig plats för storindustriella företag. Redan nu finnas där väldiga fabrikskomplex i nordvästra hörnet, såsom Scania Vabis' och Södertälje verkstäders anläggningar. Då emellertid enligt förslaget till ny stadsplan både på östra och västra sidan av halvön hamn- och kajbyggnader äro avsedda att utföras, komma dessa i samband med den på mitten av Nässets norra hälvt anlagda stationen jämte lämpliga spårarrangemang att för industriens olika transport- och lastningsbehov erbjuda de allra bästa möjligheter. Det är intet tvivel om att inte dessa möjligheter komma att i den allra största utsträckning utnyttjas. Ett stort industrisamhälle kommer här att inom kort uppväxa, med allt vad som därtill hör: arbetarbostäder och chefsbostäder, byggnader för tillgodo-seende av befolkningens andliga och lekamliga behov, offentliga och enskilda samlingslokaler, torg, parkanläggningar, planteringar, med ett ord en ny stad med sin prägel betingad av moderna samfärdsleder och den av dem framkallade industrien".

"Denna nya stad skall taga i besittning en till största delen jungfrulig mark, beväxt

Gårdsinteriör från "Söder" i Gävle.

med härligt slutet barrskogsbestånd, mot söder å den i Saltsjön utskjutande udden övergående i en mera lundliknande lövträdsvegetation, vackert kuperad av en och annan urbergsknalle och den i halvöns längdriktning framlöpande rullstensåsen. Skall nu byggandet ske planlöst, resulterande i ett nytt Hagalund, fast av något större proportioner eller skall från början målet sättas i skapandet av ett harmoniskt helt, och skola *alla* vederbörande, som ha med saken att göra, hava vilja och förmåga att fullfölja detta mål?"

"Detta är frågan, som tyvärr åtminstone i ett avseende knappast kan besvaras så värst förhoppningsfullt. Detta gäller om de redan med järnvägsspårets framdragande verkställda byggnadsföretagen. Det skall icke falla mig in att försöka avge något detaljerat omdöme härom; men det må tillåtas mig draga i tvivelsmål huruvida det varit efter ingående undersökningar av den blivande stadsplanen och samhällets konfiguration och behov som undergångarna under järnvägsbanken ritats och placerats, planerandet av stationsområdet och byggandet av det underliga stationshuset ägt rum. Var det verkligen nödvändigt att det ganska täta tallbestånd, som prydde den del av stationsområdet, där boningshus och ekonomihus för stationspersonalen

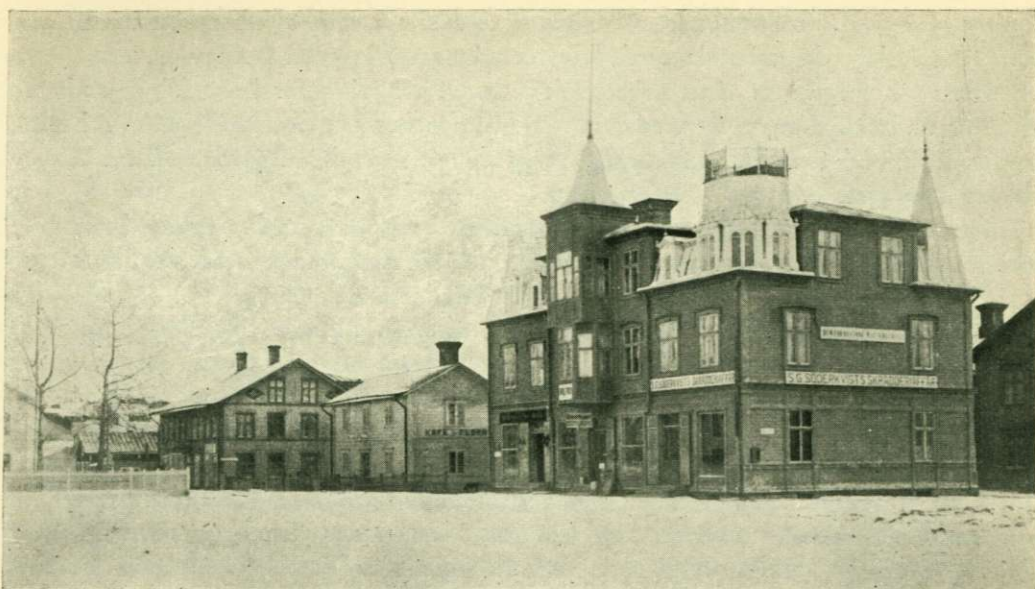
skola resas, fullständigt bortskalades. En eller annan ståtlig fura hade nog kunnat stå kvar till prydnad och glädje och såsom en lämpligare motsvarighet mot de 3- eller 4-våningshus, som komma att byggas på andra sidan av den nya stadens huvudgata, som här kommer att dragas fram. Det är på östra sluttningen av järnvägsbanken, som denna del av stationsområdet är beläget, och att mot den pulsåder, som nedanför detta kommer att gå fram som en direkt fortsättning av huvudvägen mellan Södertälje gamla och nya stad och som säkerligen så gott som omedelbart kommer att förete en ganska ståtlig gatufasad, vända baksidan av de oansenliga små stationshusen, kanske med avskrädeshögar och annat bråte, är ju ingen vacker eller mot samhället tillmötesgående tanke. Överhuvudtaget borde, när staten bygger, isynnerhet vid företag av en så omgestaltande karaktär som det här ifrågakarande det vara en oavvislig plikt att samarbete mellan statens funktionärer och samhällets eller traktens myndigheter etableras. Det förefaller som om från den kommissions sida, som har hand om Södertälje järnvägsbygge, åtskilligt brustit i detta avseende.“

“Själva förvandlandet av näset till stad torde komma att försiggå efter enhetliga grunder. Enligt i stort redan fastställda principer skall området fördelas från norr till söder i industriområde, bostadsområde med mera sammanhängande gatufasader och ett område för anläggning i villastadsstil, en anläggning, som till stora delar kommer att bibehålla den härliga naturparken oberörd och övergå i den nästan fullständigt som sådan reserverade del, som allt fortfarande skall göra den i Saltsjön utskjutande sydligaste udden med sitt havsbad och sin i naturen anspråkslöst inramade serveringspaviljong till en verklig vederkvickelsens vallfartsort för trötta människobarn.“

“De olika kvarteren inom de olika stadsdelarna skola i såväl sina huvuddrag som detaljer noggrant och sakkunnigt genomarbetas, innan de upplåtas till bebyggande, och tomtägarne förbindas att i samråd med därtill av staden utsedda rådgivande och ledande myndigheter uppföra sina byggnader. Och så mycket som möjligt av den härliga, naturliga vegetationen kommer säkerligen att utefter stränderna och på lämpliga öppna platser bibehållas. Det är med en känsla av den allra största tillfredsställelse som man således kan anse sig ha rätt att med tillförsikt motse uppväxten av Södertälje nya stad.“

Denna tillförsikt torde vi haft rätt att uttala då nämligen överläggningarna med de i Södertälje intresserade resulterade däri, att stadsfullmäktige för att nå ett ännu bättre bebyggande av Näset, än planerat var, uppdrog åt stadsingeniör A. Lilienberg i Göteborg att utarbeta ny stadsplan för Näset, och än mera för att verkligen få denna plan väl utbyggd lät anställa en stadsarkitekt, till vilken helt nya befattning utsågs arkitekt Cyrillus Johansson.

I Gävle har på grund av enskild donation frågan om ordnandet av en folkpark jämte därtill anslutna byggnader för hembygdsmuseum blivit aktuell och har samfundets hjälp härvid tagits i anspråk. I samband med dessa frågor stod även pla-

Nutida "byggnadskonst" i samhälle vid Inlandsbanan.

cerandet av en ny kyrka, och har det vid besök i Gävle lyckats samfundets arbetsutskott att medverka till lämplig placering av denna, och har det av samfundets vice ordförande prof. Wahlman utarbetade förslaget till park antagits till utförande. Andra spörsmål av särdeles betydelsefull art hade även vid den ifrågasatta förändringen av stadsplanen framträtt, såsom lämpligt skyddande av vissa delar å "Söder", den enda stadsdel som ännu visar hur gamla staden sett ut före branden, liksom även ett pietetsfullt ordnande av det utanför staden liggande i sitt slag enastående samhället Strömsbro. För att kunna vid dessa företag erhålla hjälp av samfundets krafter ingick Gävle stad med fyra representanter såsom korporativ medlem i samfundet.

Ur årsberättelsen för 1918 må dessutom följande anföras:

"I *Strängnäs* var frågan å bane att åstadkomma ny stadsplan som hotade bl. a. Grassagården och stadsdelen med kvarnen. För att närmare ta del av dessa förhållanden gjorde samfundets ordförande och sekreterare besök i Strängnäs den 7 och 8 oktober därvid i staden bestämmande myndigheter intresserades för ett sådant lösande av stadsplanen att dessa för stadens karaktär synnerligen betydelsefulla delar skyddades.

I anledning härav anmodade myndigheterna Byggnadsstyrelsen att vid stadsfullmäktiges sammanträde den 28 oktober föreslå hur styrelsen ansåge ett sådant reglerande kunna ske. Byggnadsstyrelsen uppdrog därvid åt samfundets sekreterare att tillsammans med dess arkitekt, Cyrillus Johansson, hålla föredrag härom. I an-

ledning härav beslöt Strängnäs' stadsfullmäktige låta arkitekt Johansson utarbета ett stadsplaneförslag, där nämnda stadsdel och minnesvärda gård bevarades."

I *Mora* är fråga om vissa prästgårdsjordars försäljning för bostadsbyggande och har efter underhandlingar med samfundets styrelse kommunalfullmäktige där beslutat anmoda samfundet skaffa sakkunnig hjälp för att å dessa jordar få ett bra och vackert bebyggande.

Till *Arilds vänner* har samfundets styrelse beslutat anslå 1,000 kronor för åstadkommande av rithjälp, då så behöves, på det nybyggandet må ske, så att den nu enhetliga samhällsbilden ej störes. För att detta arbete skall ske på bästa sätt har styrelsen anmodat samfundets korporativa medlem Skånska föreningen för byggnadskultur att följa detsamma.

Svenska Slöjdföreningen har hänvisat några personer, som sökt råd beträffande nybyggnader, till samfundet och har under 1918 den första byggnad, då samfundet lämnat sakkunnig hjälp blivit färdig. Byggnaden har uppförts i Solstadsström, en stor utskeppningsort på smålandskusten, där samtidigt uppförts ett flertal byggnader av samma storlek. Styrelsen har erfarit att den byggnad, samfundets hjälp nyttjats till, vunnit allmänt anseende som den bästa icke blott ur trevnadssynpunkt utan även ur ekonomisk, varför förbittringen är stor över att icke samfundets hjälp anlåtats för alla nybyggnaderna där. Arkitekt K. Åkerblad har utfört detta samfundets uppdrag.

De två sista här anförda exemplen visa vilken vikt samfundet fäster vid att kunna träda hjälpende emellan både vid bevarandet av ensemblen av gammal förnäm byggnadskultur och vid att få fram en ej blott estetiskt tillfredsställande utan praktiskt-ekonomiskt god lösning vid nybyggande. Bland de första uppgifter som varit föremål för överläggningar inom samfundets styrelse har också varit att se till, huruvida det kunde vara möjligt att träda ledande fram vid anläggningen och uppbyggandet av de nya samhällen, som uppstå invid våra kommunikationsleder. Inlandsbanan är en sådan trafikled. I samfundets ägo befinner sig ett ganska rikligt fotografimaterial, som på ett ohyggligt sätt belyser den "byggnadskonst", som utvecklats på ett i sanning fruktansvärt sätt på några ställen, som med skäl kunna göra anspråk på att vara bland de naturskönast belägna i vårt land. Huru komma dessa en ohämmad okulturs foster till livs?

Samfundet har i sin korporativa medlem föreningen "Jämtslöjd", som livligt omfattar samfundets idé och inom sin räckvidd redan uträttat storverk, en fast stödjepunkt för sitt arbete. Samfundets styrelse har fördenskull vågat börja en attack mot barbariet och för ett sundare på den förnäma norrländska allmogekulturen fotat byggnadsskick. För detta ändamål har den förut omnämnda byggmästarekursen i Östersund igångsatts*, och dessutom har samfundet anslagit 15,000 kr. att fördelade

* Se närmare härom sid. 32!

på 5 år bidra till avlöandet av en arkitekt, som under denna tid med råd och dåd skulle i samfundets anda bispringa byggherrarna och genom föredrag i orterna sprida kännedom och intresse för hembygdsvård.

Slutligen skall det icke glömmas, att vårt arbete både direkt och indirekt måste ha icke så litet att göra med folklivets så att säga mera litterära sidor. Jag menar med allt det som i sägner och visor, sånger och låtar rör sig bland folket. Professor Sernander har härom lämnat ett par drastiska exempel i sitt föredrag vid Svenska Naturskyddsföreningens 10-års sammanträde, publicerat i „Sveriges natur“ 1919. „Uppe på ett berg vid Eksund stod till för några år sedan ett kantrest, högt stenblock med egendomliga märken liknande hästspår. Gammalt folk höll den stenen i stor helgd och berättade, att guden Oden låg begravd därunder med sin häst, men när det blåste i skogen, gåvo de sig upp och „redo över trädtopparna“. Invid stod en urgammal knotig tall med inslagna viggjar, offertcken. Platsen utarrenderades till stensprängare, vilka genast, icke av ekonomiska skäl, utan för att manifesteras sin fördomsfrihet mot skrock och sentimentalitet, högg o ner tallen och satte ett dynamitskott i Odenstenen.“ Endast ett exempel. Hur kunde det ej mångfaldigas. Mot liknöjdheten, okunnigheten och okynnet, med ett ord mot obildningen vilja vi draga i härad. Finnes något bättre medel än det att väcka kärlek till hembygden och därmed till dess seder och bruk och till allt som därom talar från gråaste forntid, och så bevara sambandet med kommande släkten. „Från fäder har det kommit, till söner skall det gå!“

Som vi se kan Samfundet för Hembygdsvård peka på ett ej så ringa mått av redan utfört arbete. Man må betänka, att de resurser vi förfoga över äro ganska oansenliga. Våra tillgångar äro för närvarande omkring 30,000 kr. i kapital, och vår årliga inkomst uppgår till mellan tre och fyratusen kr. Det är påtagligt att denna fattigdom lägger en mycket kännbar hämsko på samfundets utveckling. Tack vare ett par större gåvor, dels av givare, som vill vara okänd, dels av Anders Zorn å 15,000 kr. vardera har det varit möjligt att våga sig på ett eller annat större företag. Men många sådana krav kunna vi ej tillfredsställa, och därför måste vår agitation föras med en ganska allvarsam betänksamhet, så att den ej tillför oss en kundkrets, vars lojala önskingar vi ej kunna tillmötesgå, varigenom vi själva skulle framkalla ett bakslag. Det är klart att samfundets strävan ekonomiskt måste inriktas på att nå kapitalistens ställning och komma ifrån det läge av ur hand och i mun, vari vi för närvarande kunna anses befinna oss. Och måhända det kan ursäktas mig om jag för det stora målets skull även på denna plats vågar påkalla fosterlandsvännens intresse.

Denna uppsats, som kanske riktigare må kallas för en kompilation, har redan tyngts ned av allt för många citat, men ännu ett sådant må tillåtas mig.

General v. Holten berättar i sina "Erindringer" följande anekdot: "Fredrik VI gik aldrig i Teatret uden til Fest-Forestillingerne og havde i det hele ingen som helst Interesse hverken for Musik eller anden Slags Kunst.

Da Ole Bull var her i Landet 1838, overtalte Dronningen Kongen til at høre ham, hvilket skete en Formiddag på Amalienborg. Da han havde spillet, gik Kongen hen til ham og sagde: Hvem har lært Dem at spille? — Det har Norges ophøjede Natur, Deres Majestæt, de skummende Fosser, de rivende Strømme, de høje snebedækte Fjelde og de mod Himlen jagende Graner. — Efter denne Salve gik Kongen fra ham og sagde til Grev Haxthausen, idet han gik ud av Døren: Det er jo en Nar!"

Det finnes många "Konger" även i vår tid. Det är icke utan att man många gånger har en stark känsla av att strävanden för mer eller mindre ideella mål i vår materiella tid gärna betecknas som något narraktiga. Men det är alldeles otänkbart, åtminstone för mig, att den kultur varöver vi med rätta äro så stolta skall kunna sopas bort av hur omstörtande omstörtningar som hälst. En strid för bevarande av säregen svensk kultur och för dess förnyelse på fäderneärvd grund måste dock alltid vara en kamp för något av det bästa vi äga för oss själva och ha att giva åt andra. Betänk dock att människan lever icke av bröd allena! Men kulturen är en produkt av människorna och grundvalen för människans daning är hemmet, hembygden och hembygdens natur. Hur underbart väl funnen är icke devisen i Nordiska muséets sigill "Känn dig själv"! Men vilja vi detta i anda och sanning, må vi då lyda maningen: Älska din hembygd!

KARL STARBÄCK.

DEN BYGGNADSKONST, SOM UPPSTÅTT UNDER DE SENASTE årtiondena, har i mångt och mycket givit anledning till befogade anmärkningar, då den i de flesta fall icke tillgodosett varken de praktiska krav, man äger rätt att uppställa på moderna byggnader, eller ens de enklaste anspråk på byggnadens utformning i rent estetiskt hänseende. Särskildt gäller detta för alla de nya samhällen, som uppstått överallt i vårt land, men även i äldre samhällen ha de nya byggnaderna skapats efter vissa schabloner utan försök att anpassa dem efter de äldre byggnadstyper, som förfunnits samt utan tanke på, att de skulle harmoniera med den miljö, i vilken de skulle komma att stå, eller att en vacker, gammaldags stämning i samhället blivit tillspillogiven.

I gamla tider, då byggnadsproblemen voro enklare, då endast några få byggnadstyper voro förhärskande och endast några få slags byggnadsmaterial användes, kunde byggmästarna bättre behärska uppgifterna. På olika orter hade då byggnadstyper uppstått och utbildats med hänsyn till befolkningens vanor och levnadssätt, de tillgängliga materialerna och de klimatiska förhållandena. Under tidernas lopp hade dessa typer utkristalliserats och framvuxit på ett organiskt sätt. Vissa traditioner, praktiska regler och lärdomar hade utbildats, och dessa gingo i arv från den ena byggmästargenerationen till den andra. Vid allmogehusen voro dessa traditioner starkast, så starka, att vissa av dessa byggnadstyper århundraden igenom bibehållit sitt karaktäristiska utseende. Vid herrgårds- och stadshusen spelade visserligen de för tillfället rådande historiska stilarna in och bidrogo till, att en större rörlighet i husens utformning blev märkbar, men inflytandet från dessa historiska stilar var dock ej större, än att den traditionella ortskaraktären dock till väsentliga delar fanns orubbad kvar.

Visa således byggnadstyperna på olika orter stora differenser, ha de dock en del gemensamma drag. Ett sådant är, att de så väl harmoniera med det landskap, där de stå, att de se ut att utgöra en integrerande del av naturen, blygt underordnande sig denna utan att pocka på att själva synas. Folkets skönhetssinne var fordom större än nu, vilket bl. a. alla de gamla hemmagjorda dräkterna, möblerna och övriga lösören visa. Detta skönhetssinne hade omedvetet utformat byggnaderna till denna harmoni med landskapet samt gjort, att de uppförts på ett ändamålsenligt, sunt och vackert sätt.

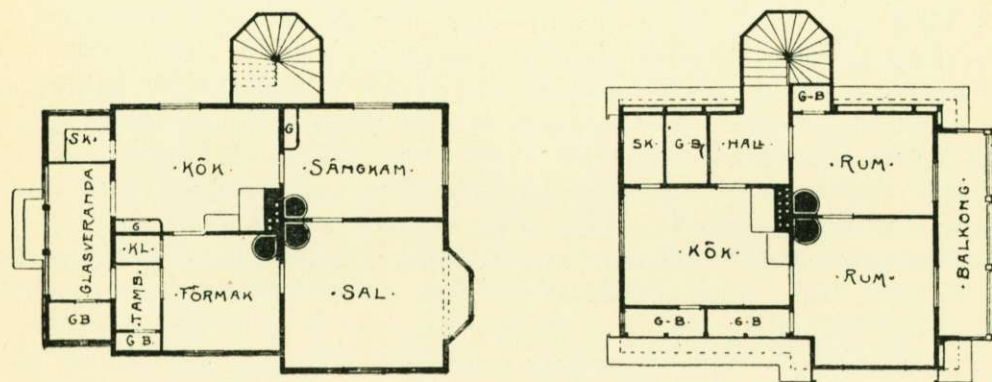
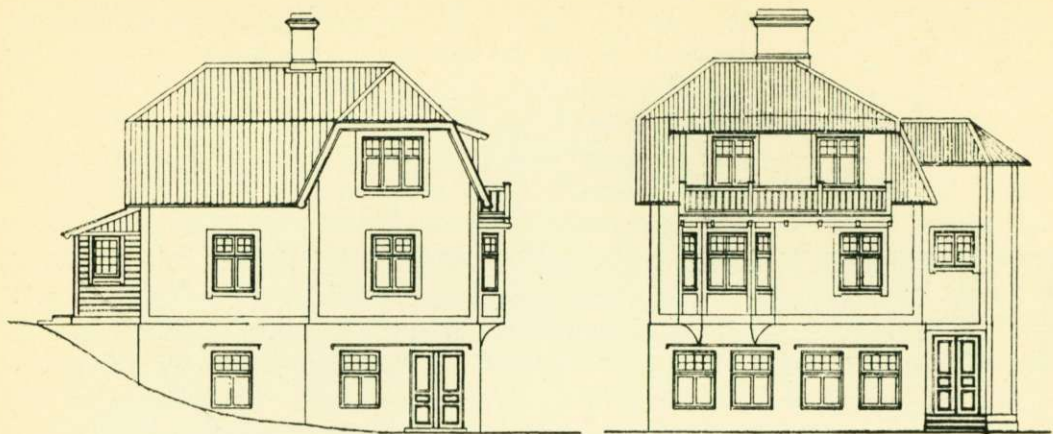

Fig. 1.

Under de sista årtiondena av förra århundradet skedde emellertid under inflytande av flera olika omständigheter en allmän omgestaltning av levnadsförhållandena, vilket hade en kraftig och ödesdiger inverkan på byggnadskonsten. De gamla, goda byggnadstraditionerna brusto, och det uppstod en ny dominerande byggnadstyp, "villan", som kom att spela en avgörande roll och bliva en förebild för byggnader, tjänande en mångfald olika ändamål. Genom sin plananordning och pittoreska gruppering var den tilltalande för den då rådande smaken, och de äldre husen med det för dem karaktäristiska, strängare fasadsystemet, den omsorgsfulla kompositionen och den ofta symmetriska anordningen blevo omoderna. I de gamla husen låg alltid en monumental tanke bakom byggnadens utformning, vid villabyggnaden och dess avläggare blev det den pittoreska effekten, som blev huvudsaken. Då denna effekt skulle vinnas genom byggnadens rika utsirning samt genom anhopning av en massa, ofta

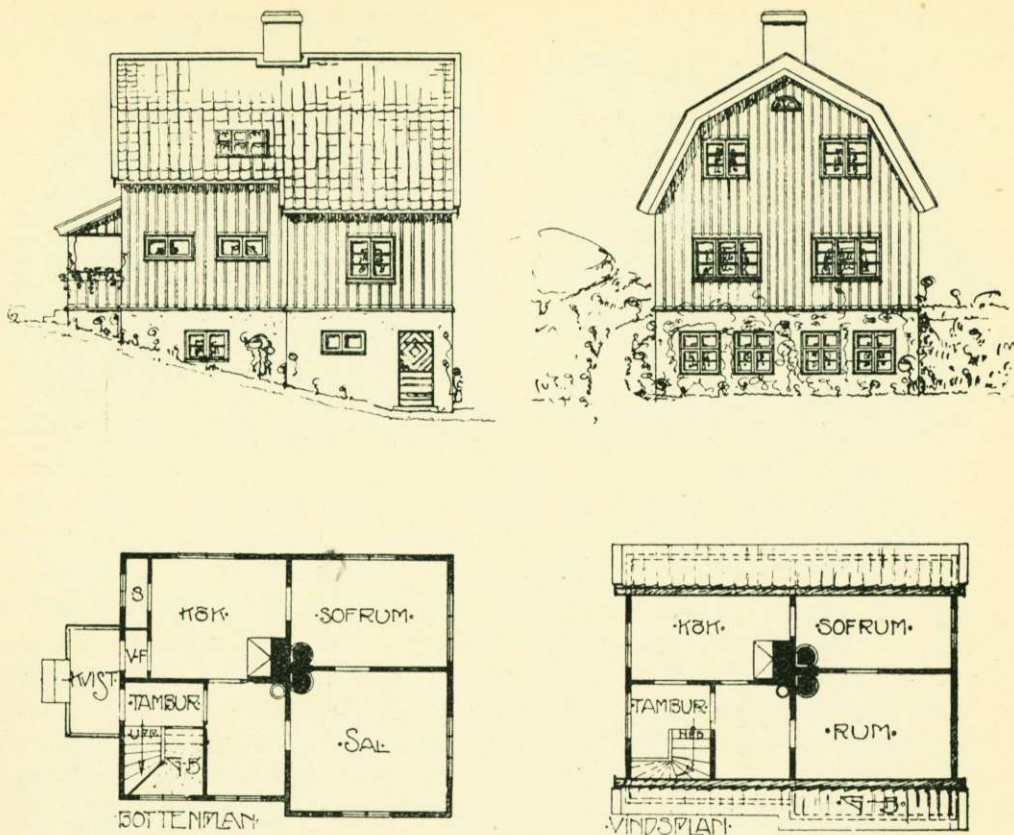

Fig. 2.

ej samhörande detaljer och orneringar uppstod ofta en ganska heterogen och osammanhängande byggnadskropp. Och då den fria anordningen icke hämmades av några som helst arkitektoniska lagar, fick fantasien ej några välbehövliga tyglar, varför resultatet ofta visade sig synnerligen avskräckande. Det blev då nödvändigt att åter införa byggnadskonsten på sundare banor, att kläda de moderna byggnadsbehoven i en mera ordnad och sympatisk dräkt, och det var då ganska naturligt, att man fäste blicken på de gamla, goda byggnaderna, att man sökte framkalla en renässans.

Impulsen därtill kom till oss utifrån, men att även vi ha kommit in i denna nyskapande rörelse på det gamlas grund, därom vittnar bland annat utgivandet av denna Tidskrift för Hembygdsvård. Ty rörelsen avser hembygdsvården, bibehållandet av hembygdens traditionella byggnadskonst, bevarandet av den karaktäristiska landskapsbilden. Att detta kan ske, utan att de moderna kraven åsidosätts, är redan

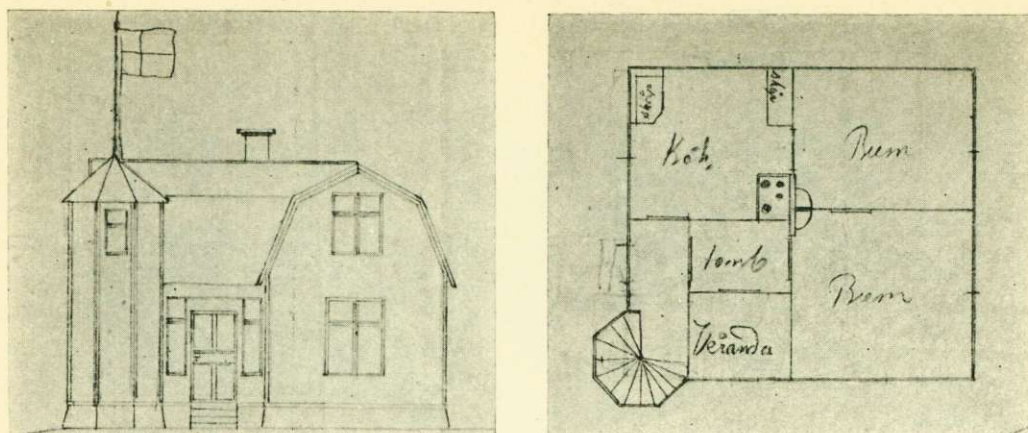

Fig. 3.

genom många exempel visat och torde även vara uppenbart, ty de byggnader, som mest äro föremål för denna hembygdsvård, äro bostadshusen, och vid dessas utformning har vår tid icke större krav, än att de äldre byggnadstyperna med vissa modifikationer kunna tillfredsställa dem.

Det är naturligt, att hembygdsvårdens strävan att åstadkomma ett bättre byggnads-sätt måste taga sig uttryck på många olika sätt. Ett av dessa går ut på att undervisa, att påpeka och söka få in i det allmänna medvetandet, att det nuvarande byggnadssättet är olämpligt, att vi vid våra byggnader måste fortsätta, där de gamla slutade, och att vi måste återknyta traditionens brustna tråd. Det innebär även att söka påverka och uppodla folkets skönhetssinne, att lära det skilja mellan äkta konst och surrogat samt öppna dess ögon för den skönhet, som ligger i den vackra och enkla utformningen av de föremål, varmed det omger sig. Ett annat sätt avser att ge direkta, praktiska direktiv, att utbilda byggmästarne och yrkesmännen, så att de bliva besjälade av de nya tankarnas innebörd och kunna utföra sitt arbete i överensstämmelse därmed samt att skapa förebilder, som de vid sitt arbete kunna följa eller hämta lärdom utav.

En av de största svårigheterna för de nya strävandena är att förmå de byggande till att anskaffa goda ritningar. De anse tvärtom i allmänhet, att det är onödigt att offra pengar på "de där papperslapparna". Konsten att bygga hus tro sig alla förstå, och därför tror sig också vem som helst vara i stånd att utföra byggnadsritningar. Det finnes väl knappast något yrke, inom vilket så många dilettanter äro verksamma som inom arkitektens. Oftast ha ritningarna till de nya husen blivit gjorda av någon person, som saknat de enklaste begrepp om arkitektonisk komposition, ja, knappast varit ritkunnig. Denne har därför klåpat ihop ritningar, som varit oerhört underhaltiga och visat den största okunnighet om, huru en byggnad

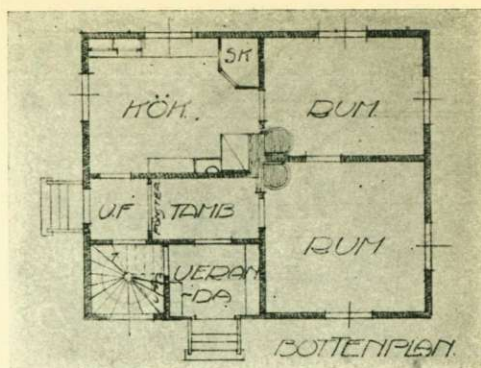
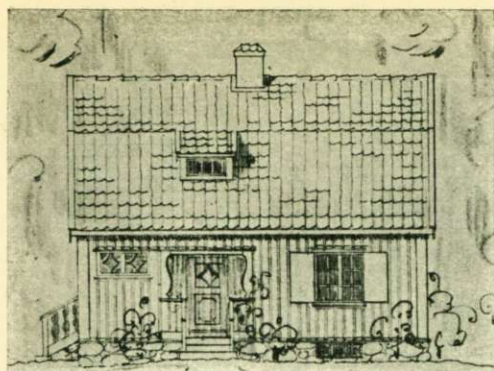

Fig. 4.

på ett enkelt och praktiskt sätt bör utföras, och huru byggnadsformerna böra gestaltas. Då vi dessutom ha en stor uppsjö på underhaltiga publikationer i ämnet, både svenska och utländska, ha dessa "husritare" haft allt annat än goda källor att ösa kunskaper ur. I tidningarna ser man ofta annonser om, att man mot insändande av en femma kan få sig tillsänt ritningar till mindre byggnader. Att dessa ritningar icke taga hänsyn till, var dessa hus skola byggas m. m., är naturligt, men de smarta "arkitekter", som på detta sätt sälja sina alster, äro icke ens ritkunniga, och deras ritningar torde höra till det allra bedrövligaste, som överhuvud kan påträffas i ritningsväg, vilket icke vill säga så litet. Den blivande egnahemsbyggaren, som kommer ifrån hela bekymret med ritningarna för fem kronor, anser sig emellertid säkerligen ha gjort en god affär. Huru ritningarna se ut, och om de över huvud äro möjliga att bygga efter, synes för honom vara av mindre betydelse.

Allmänheten inser i regel icke, vad som egentligen ligger bakom arbetet med ritningarna, att det är den i dem visade idén och det på dem nedlagda tankearbetet, som är det väsentliga, och att det fordras sakkunskap och praktisk erfarenhet för att utföra dem. En byggnad med ett givet program kan ju utföras på många olika sätt och det borde väl vara självklart, att den sakkunnige skall kunna göra ett förslag, som ur alla synpunkter, både praktiska, estetiska och ekonomiska, vore lämpligast att följa. Man har många exempel på, att en person, som anlitat en icke sakkunnig hjälp för erhållande av ritningar, åsamkats större byggnadskostnader, än om han från början erhållit ordentliga ritningar. Den gamla regeln, att snålheten bedrar visheten, besannas här. Genom att spara några hundra kronor på ritningarna, har man fått huset några tusen kronor dyrare. Särskilt i vår tid med de oerhört högt uppdrivna byggnadspriserna är det naturligtvis av stor betydelse, att man använder sig av sakkunnig hjälp för att därigenom undgå onödiga utgifter.

En viktig uppgift för hembygdsvården är således att söka skaffa den byggande allmänheten tillgång till goda byggnadsritningar. För den skull har man på flera

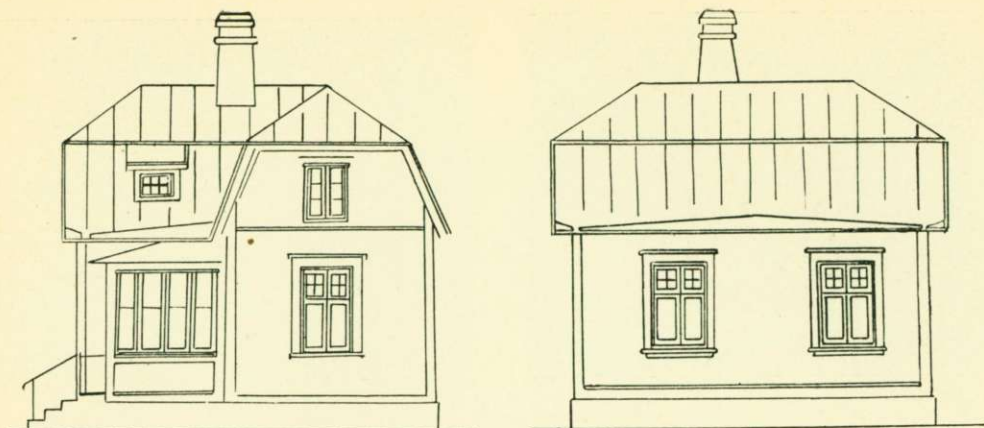

Fig. 5.

ställen sökt utarbета och publicera mönsterritningar, som bättre skulle tillfredsställa de praktiska och estetiska kraven än de förut nämnda. Huruvida detta är det rätta tillvägagångssättet, torde dock kunna ifrågasättas. Det är fara för, att även då schabloner skapas och att mönsterritningarna missförstås. Det torde också vara omöjligt att utföra mönsterritningar, som passa för alla förhållanden. Skola dessa förändras för något enstaka hus, och en okunnig ritare skall göra de nödiga ändringarna, kan det goda i mönsterritningen förvanskas, och resultatet bli lika olyckligt som förut. Under vissa förhållanden torde dock en schematisering av byggnadstyper vara lämplig och genomförbar, såsom vid planerandet och byggandet av ett helt samhälle på en gång, men när ett dylikt byggnadsarbete ej är förhanden, eller de byggandes individuella önsksningar få göra sig allt för mycket gällande, torde en dylik schematisering ej vara möjlig. En typisering av byggnadsdetaljer torde däremot i större utsträckning kunna genomföras och skulle dessutom bidra dels till att anskaffningskostnaden för dem kunde nedbringas, dels att vackrare och ändamålsenligare byggnadsdetaljer komme till användning.

Ett annat sätt att anskaffa goda byggnadsritningar ligger i konsultationsverksamheten. Denna består däruti, att kommuner och korporationer samt föreningar, såsom hembygds- och egnahemsföreningar m. fl. upprätta s. k. konsultationsbyråer, till vilka den byggande allmänheten kan vända sig för att få råd och anvisningar, och dit den kan inlämna sina ritningar för att få dem granskade, korrigerade och eventuellt omarbetade. Byrån bör förestås av någon skicklig samt särskilt med småhus och lantmannabyggnader väl förtrogen arkitekt. Utom nyssnämnda verksamhet bör byrån även ha till uppgift att genom föreläsningar, utställningar, tidningsartiklar m. m. verka för upplysning i frågor, som beröra byggnadernas praktiska och estetiska utformning samt arbeta för, att smaken inom de bredare samhällslagren blir mera

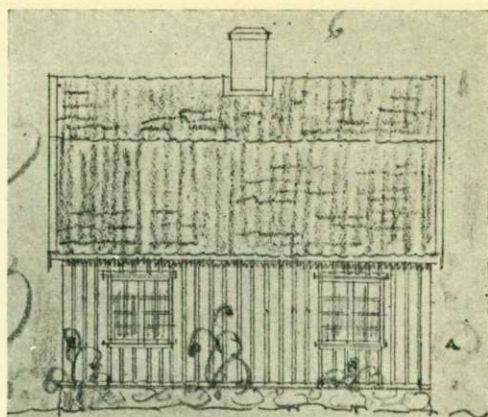
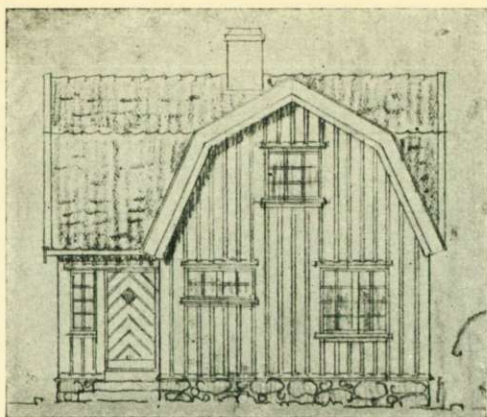

Fig. 6.

förädlad. Byrån måste lämna sitt arbete mot möjligast billiga ersättning. Till smålägenhetsbyggare, som ofta blott ha ett obetydligt byggnadskapital och för resten få statliga eller kommunala lån mot ringa eller ingen ränta, bör byrån kunna lämna arbetet till självkostnadspris eller i vissa fall alldeles gratis. Det är endast därigenom, man kan beräkna, att byrån blir anlitad i någon större utsträckning. För att på så sätt kunna finansiera byråns verksamhet fordras, att någon myndighet eller korporation står bakom och ekonomiskt understöder densamma.

I utlandet finnas redan många dylika konsultationsbyråer, såsom de statliga och kommunala "Bauberatungsstellen" i Tyskland och "Landsforeningen Bedre Byggeskiks Tegnehjælp" i Danmark. Även hos oss ha dylika inrättats av Nationalföreningen mot Emigration, Samfundet för Hembygdsvård och Skånska föreningen för Byggnadskultur.

Som exempel på huru en dylik konsultationsbyrå kan verka, må här visas några prov. Fig. 1 visar en villabyggnad av den tyvärr alltför vanliga sorten med ett synnerligen oroligt och opraktiskt tak, med burspråk, glasveranda och balkong samt ett oproportionerligt stort antal fönster, vilkas storlek icke heller står i rimligt förhållande varken till väggytorna eller rummens golvyta. Plananordningen företer också svaga punkter, såsom trappans placering, glasverandan, vilken på samma gång utgör entré, klossettens läge med ingång från förmaket o. s. v. När denna ritning inlämnades till Nationalföreningen mot Emigration för erhållande av lån, var redan grunden till byggnaden lagd, så att någon större förändring av ritningen icke kunde vidtagas. Genom omarbetning på konsultationsbyrån erhöll emellertid huset ett utseende, som fig. 2 visar. Anmärkas bör, att huset därvid blev ungefär 900 kronor billigare, än vad det skulle ha blivit, om det byggts efter det första förslaget. Fig. 3 visar en annan till samma konsultationsbyrå inlämnad ritning, utförd av en

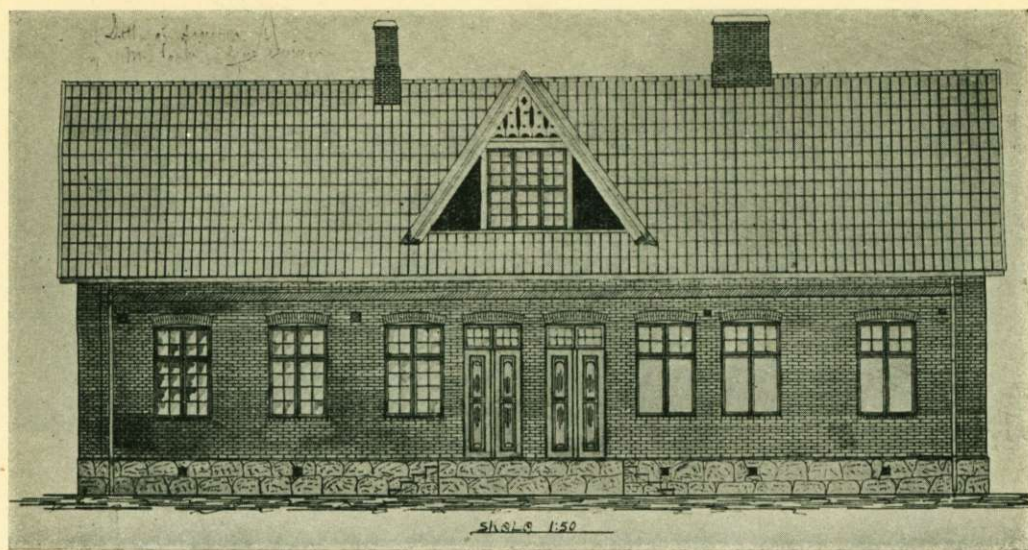

Fig. 7.

byggmästare, som leder byggnadsarbetet och delvis även utför ritningar åt egnahemsbyggare för en hel egnahemskoloni vid ett av våra större industrisamhällen, som efter detta exempel att döma icke kommer att framstå som något mönstersamhälle. Även för denna var grunden lagd, då ritningen inlämnades för erhållande av statens egnahemslån, varför ej större förändringar kunde vidtagas, än att trappornet slopades. Till det yttre har dock huset fått ett helt annat utseende, som synes å fig. 4. Fig. 5 återger en ritning från en byggmästare, som ofta annonserar i tidningarna om ritningar till salu för billigt pris. Även här var grunden redan färdig; då ritningen inlämnades till Nationalföreningen, varför det ej var mycket att göra åt planerna. Fig. 6 visar emellertid det omarbetade förslaget, som godkänts och uppställt som villkor för erhållandet av statens lån. Fig. 7 ger ett exempel på en folkskolebyggnad, vilken ritning inkommit till Samfundets för Hembygdsvård konsultationsbyrå och där fått det ändrade utseende, som fig. 8 visar. Folkskolebyggnaderna på landet, som i allmänhet ha att tjäna två ändamål, dels att innehålla skollokaler, dels lärarebostad, äro svåra stötestenar för sina byggherrar. Dessa olika lokaler hava olika behov i avseende på rumsbelysning och våningshöjd, varför byggnadens både plananordning och exteriör bli beroende därav. I allmänhet har dock detta ej iakttagits, utan vanligen har den ena av de bägge parterna blivit utbildad på den andras bekostnad, eller också har man kompromissat så, att bägge blivit dåligt tillgodosedda. Fig. 8 visar dock, att man gott kan utföra en byggnad, som även till sitt yttre visar byggnadens dubbla bestämelse av skola och hem.

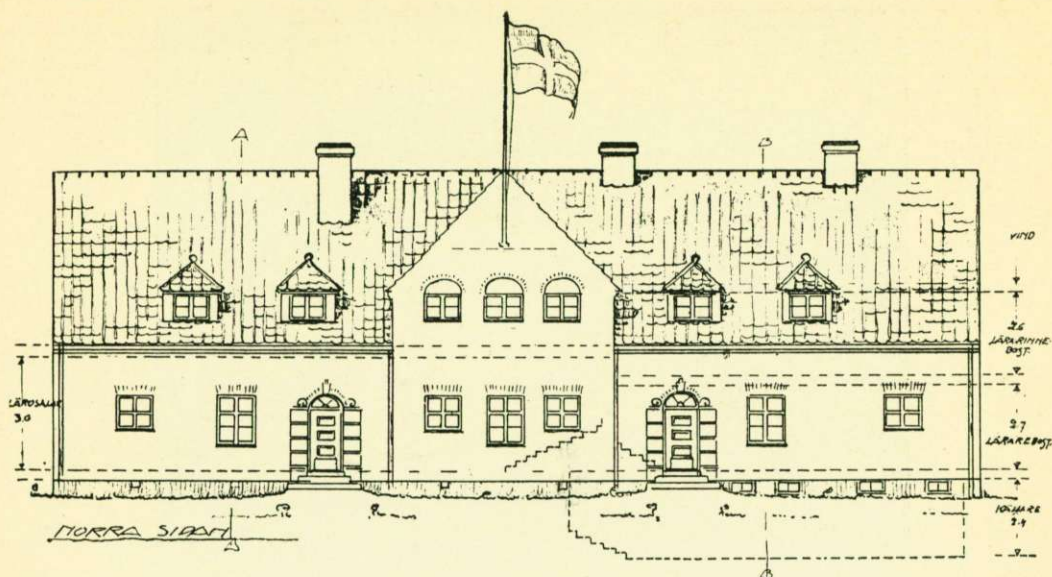

Fig. 8.

Som redan förut omnämnts, finnes i Danmark en konsultationsbyrå, Tegnehjælpen, upprättad av Landsforeningen Bedre Byggeskik. Av de i de skandinaviska länderna befintliga byråerna av detta slag är detta den äldsta. Den upprättades för c:a 15 år sedan av Akademisk Arkitektforening och övertogs sedan av Bedre Byggeskik vid dess bildande. Från denna konsultationsbyrå hava en mängd förbättrade samt många efter anmodan utförda ritningar till byggnader blivit utsända till vitt skilda delar av landet, liksom byrån även genom föredrag, anordnande av byggmästarekurser och utställningar hunnit uträtta mycket till byggnadskonstens fromma. I fig. 9 återgives en till denna byrå insänd ritning till en bondgård i Tisvilde, Nordsjälland, varvid även begärdes att byggnaden skulle göras större, samt att den skulle täckas med tegel i stället för halm, som visserligen är ett utomordentligt vackert och i många avseenden utmärkt täckningsmaterial, men som av många anses vara eldfarligt och därför mer och mer försvinner. Bilden visar en vanlig schablonartad byggnad, där särskilt fönsterna fått en vanlig men för småhus olämplig anordning med en nedre del bestående av stora glasrutor och en övre del med små rutor, en anordning, som ger byggnaden ett oroligt utseende och som icke har någon praktisk grund. I fig. 10 visas huru byggnadens utseende blev förbättrat genom Tegnehjælpens medverkan. Över de i denna fig. visade fasaderna vilar ett rogivande lugn och en harmoni, som gör byggnaden synnerligen tilltalande. Byggnaden har fått goda proportioner, fönstren sitter vackert placerade, mittpartierna ha fått en enkel men lämplig betoning och det hela har fått över sig en fläkt av dansk karaktär och danskt gemyt.

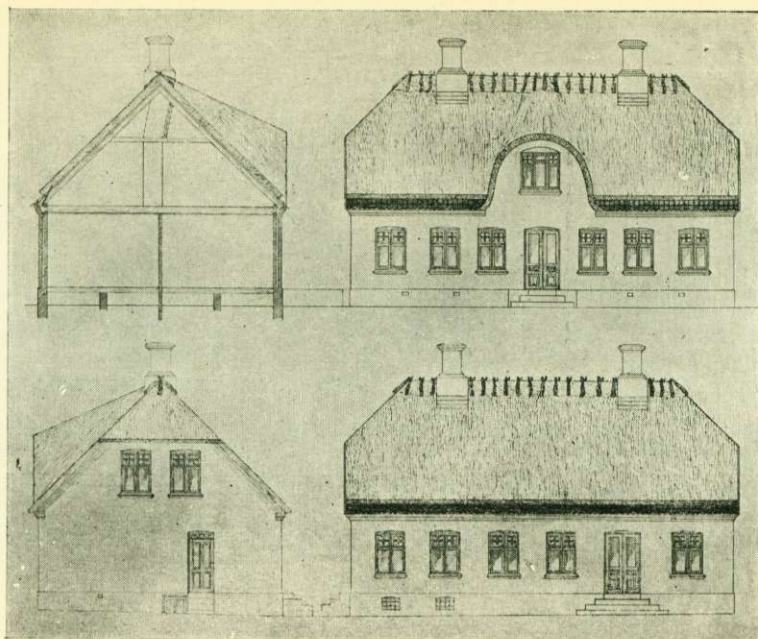

Fig. 9.

Till den goda fasadbehandlingen bidrager till stor det ensartade genomförandet av en och samma storlek på alla glasrutor i alla fönster.

Konsultationsbyråerna kunna således, som ovanstående exempel visa, giva en kraftig hjälp åt dem, som bygga hus, och denna hjälp skulle ytterligare kunna stegras, om byråerna dessutom toge mera del i byggnadernas uppförande genom att kontrollera, att dessa byggas riktigt efter ritningarna samt genom tillhandahållande av byggnadsmaterial och inredningsdetaljer, såsom dörrar, fönster, tapeter, kakelugnar m. m. samt genom att uppöva och undervisa byggmästare. Det är därför av stor vikt, att dylika byråer upprättas landet runt, så att de få mindre områden att arbeta inom, varigenom deras arbete kan bli så mycket mera intensivt och genomgripande. De kunna då hålla sig mera å jour med byggnadsverksamheten på sin ort samt utarbeter ritningar till byggnader, som äro lämpliga just för den orten. Särskilt böra konsultationsbyråer inrättas av alla egnahemsföreningar, och dessa böra även som villkor för lån uppställa den bestämda fordran, att ritningarna till husen skola vara godkända av föreningens arkitekt, samt att han skall övervaka och kontrollera byggnadens riktiga och sakkunniga utförande.

För att emellertid dessa önskemål rörande konsultationsverksamheten skola kunna förverkligas fordras, att en stab av unga, duktiga arkitekter sprider sig ute i landsorten. Nu mera skocka sig alla i storstäderna, särskilt i Stockholm, i den tron, att de icke

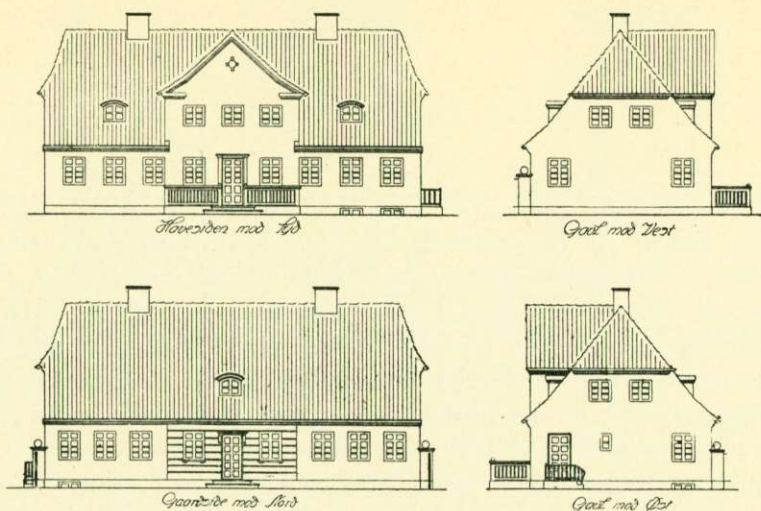

Fig. 10.

kunna finna sin utkomst på annat ställe. Men stora uppgifter vänta och ett rikt verksamhetsfält ligger ännu obrukat för dem ute i landsorten, och om de bara ville sätta ned plogen i det fältet, skulle de helt säkert finna, att det kunde ge dem både glädje och en tryggad utkomst. Det är arkitekterna själva, som skola lära folket att komma till sig. Det duger ej att sitta med händerna i kors och vänta, att folket skall komma, ty den stunden ligger nog fjärran. Men ju flera vackra och goda hus vi få uppförda, desto mer vinner arkitektens yrke i aktning och anseende, och ju mera kommer man att söka hans bistånd. Det är arkitekterna, som det närmast åligger att vårda vårt lands byggnadskonst och att ställa sig i spetsen för de strävanden, som gå ut på att skapa goda och vackra hus samt att vårt lands naturskönhet icke förvanskas av en missriktad och smaklös byggnadskonst.

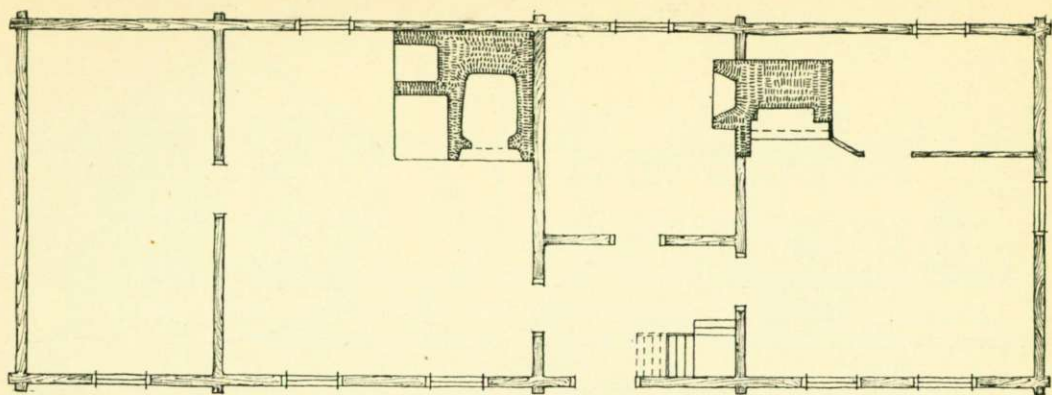
KARL BERLIN.

ETT SYNNERLIGEN VIKTIGT LED I HEMBYGDSVÅRDSARBETET UT-göra de kurser för byggmästare, som under de senare åren avhållits på en del platser i vårt land. Initiativet till dessa utgick från Hvilans folkhögskola i Skåne, där också den första kursen hölls sommaren 1915. Denna har sedan fått flera efterföljare, först och främst i Skåne, varest sådana kurser nu anordnas varje år av Skånska föreningen för Byggnadskultur*). De ha främst gått ut på att väcka deltagarnes intresse för de gamla, goda byggnaderna som mönster och utgångspunkt för ett sunt nyskapande i skönhetens och hembygdsvårdens intresse. Vid vissa kurser har undervisningen huvudsakligen bedrivits i form av studium och uppmätning av äldre byggnader och byggnadsdetaljer, som kunna tjäna till att giva deltagarna inblick i hemtraktens byggnadstraditioner samt utveckla deras sinne för skönhet i proportioner, linjer och material. Vid sidan därav ha föreläsningar hållits över olika byggnadsfrågor, särskilt sådana som beröra landsbygden, uppförande och inredning av mindre bostadshus och ekonomibyggnader, den svenska byggnadskonstens historia med särskild hänsyn till hembygdens m. m. Vid en del kurser, där tiden tillät det samma, har man också låtit deltagarna utföra ritningar till byggnader och främst då till sådana, som de haft för avsikt att uppföra under den närmaste framtiden.

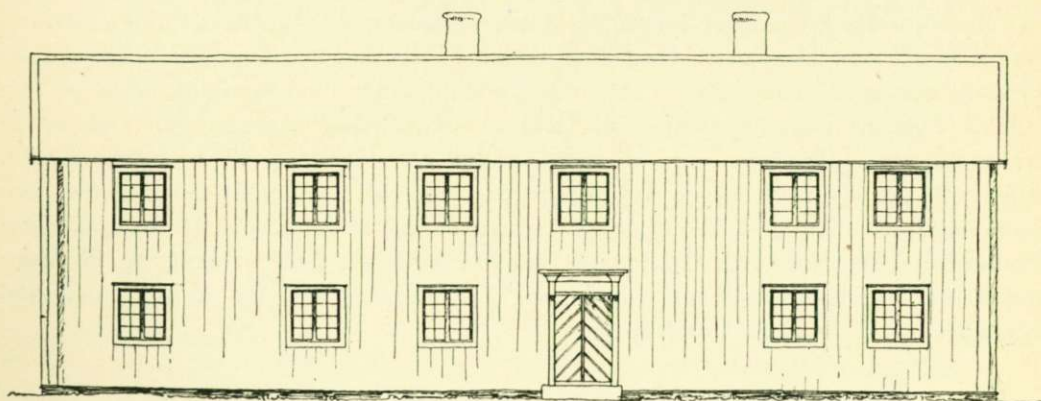
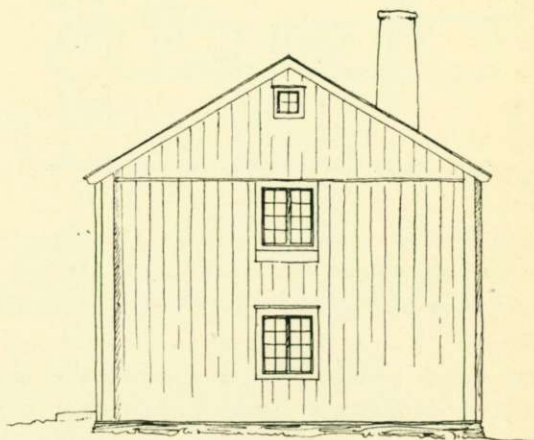
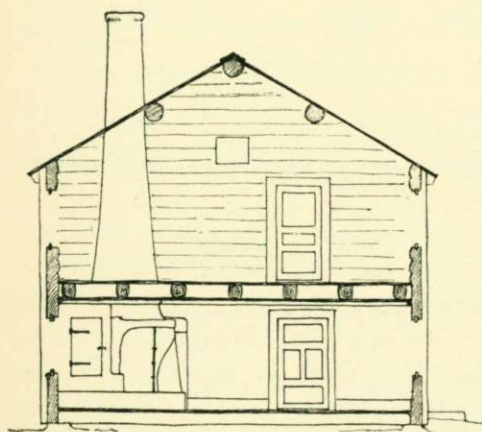
Efter mönster från Skåne har sedan Dalarnes hembygdsförbund avhållit dylika kurser i Mora och Hedemora under sommaren 1916**) och nu under sistlidna höst har slutligen Samfundet för Hembygdvård tillsammans med föreningen "Jämtslöjd" anordnat en dylik kurs i Östersund. Denna kurs pågick i fjorton dagar, från 8 till 20 september. Den öppnades i närvaro bl. a. av landshövding och Fru Widén samt hade på ett synnerligen förtjänstfullt sätt organiserats av bankdirektör C. Lignell. Deltagarna fingo utföra såväl uppmättningsritningar av gamla goda byggnader i Östersunds omgivning som förslag till nybyggnader. Därjämte höllos varje dag föreläsningar, behandlande byggnadstekniska spörsmål av olika slag samt hembygdsvård. För att kunna göra undervisningen så intensiv och individuell som möjligt hade endast 15 deltagare antagits, fast ansökningarna voro dubbelt så många. Som ett exempel på det livliga intresset kan nämnas, att en av deltagarna gick sina modiga sex mil över fjället för att få vara med om kursen. Det allmänna intresset

*) Närmare om de skånska byggmästarekurserna i "Svenska Slöjdföreningens tidskrift" 1915, sid. 177 ff. samt i "Skånsk Hembygdsvård", årg. I och II.

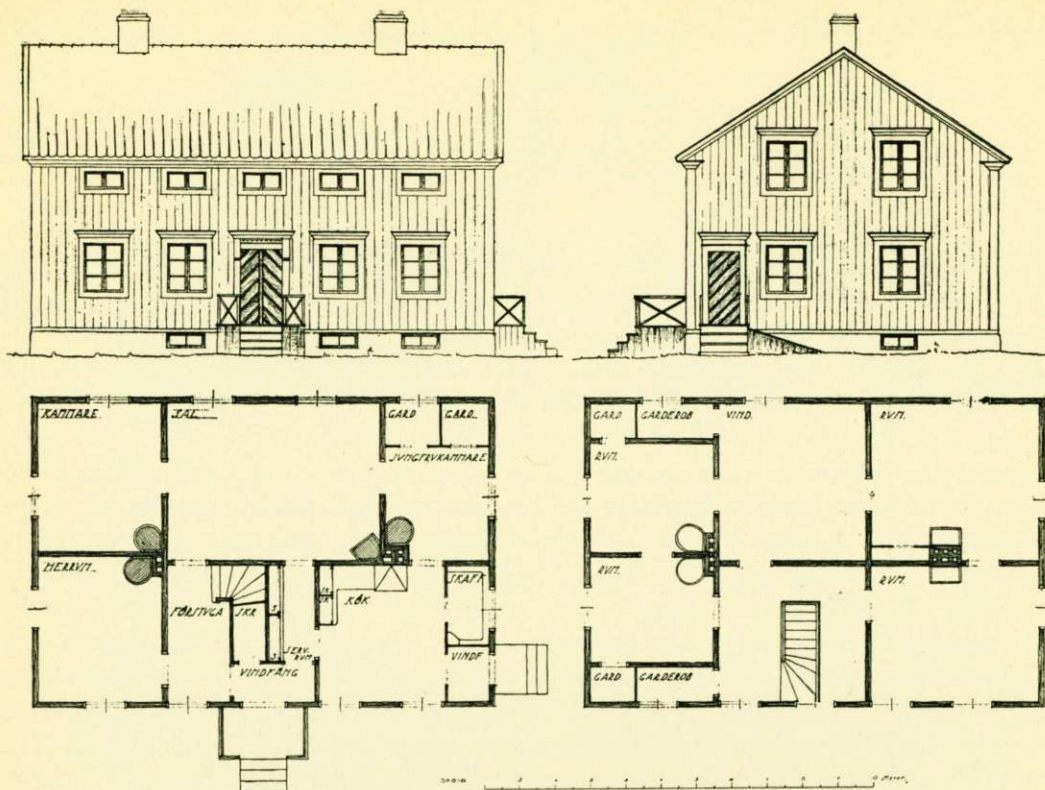
**) Se "Lantbrukstidskrift för Dalarna", 1917, sid. 97 ff.

Skala 1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Meter.

Mårtenssons gård i Odensala utanför Östersund.
Uppmätt vid byggmästarkursen i Östersund 1919.

Förslag till manbyggnad på jämtländsk gård, utförd vid byggmästarekursen i Östersund 1919.

och fliten bland deltagarna voro också de allra största, och de resultat, som uppnåddes, synnerligen goda. Även från allmänhetens sida omfattades kursen med intresse och ett par föreläsningar åhördes av ett stort antal medlemmar av landsting och stadsfullmäktige. Som ledare av kursen tjänstgjorde arkitekt John Åkerlund och fil. lic. Fritjof Hazelius. Dessutom hölls enstaka föreläsningar av arkitekt Axel Eriksson och intendenten Eric Festin, varjämte Ingenjör C. Laurell biträdde vid ritningen. Lokaler hade upplåtits på "Jamtli", Östersunds Skansen, och i en av de gamla stugorna därstädes avhölls sista kvällen ett stämningsfullt avskedssamkväm. Under ett par dygn voro de utförda ritningarna exponerade för allmänheten, och innan deltagarne skildes åt, togo de initiativet till bildandet av ett byggmästareförbund för Jämtland och Härjedalen med uppgift att i nära anslutning till Samfundet för Hembygdsvård och föreningen "Jämtslöjd" arbeta för en sund och god byggnadskonst i de båda landskapen.

GAMMAL ALLMOGESLÖJD FRÅN
MALMÖHUS LÄN.

Ingenstädes i Sverige är det kvinliga handarbetet i våra dagar så rikt utvecklat som i Skåne, speciellt

ting och hushållningssällskap, tillagnats Malmöhus läns slöjdande kvinnor, "de många, som under arbete i hemmen följa gamla vackra släkttraditioner och som ej blott trofast och omsorgsfullt bevarat de slöjdskatter, vilka de ärvt av sina mödrar och

Brudnäsduk från Herrestas härad.

i Malmöhus län. Ett erkännande av detta nutidsarbete är, att det vackra verk Gammal allmogeslöjd i Malmöhus län, som utgives av länets hemslöjdsförening med anslag från lands-

mormödrar, utan även lägga sig vinn om att flitigt utnyttja den sällsamma skicklighet i konstrik handslöjd, som de tagit i arv av dem".

Av detta verk har hittills fem delar omfattande

rödlakan- och flamsk-vävnader utkommit. Sjätte delen kommer att behandla vitbroderier, av vilka här återgives en brudnäsduk från Herrestads härad.

Arbetet med kortfattad text är ett planschverk återgivande 273 vävnader, därav 178 färgreproduktioner, de övriga autotypier.

Man skulle även kunna kalla verket ett illustrerat inventarium över gårdarnes agedynor, jynnen, drätter och täcken. Till varje föremål följer en beskrivning. I densamma skildras färgerna, som även i autotypierna få ett visst liv genom jämförelser med närstående färgplanscher. Därefter uttydas mönstren, ofta med antydningar om gamla sägner, som ligga till grund för desamma. Så följer den tekniska undersökningen. Till sist kommer nuvarande ägarens namn och adress jämte en del upplysningar om föremålets datering, väverskornas namn m. m. Flere vävnader hava bevarats i många släktled, stundom hava familjevävnaderna oskiftade behållits på gården. Med dessa, ur kulturhistorisk synpunkt högst värdefulla uppgifter, har man velat få fram en slags bygdekrönika, med vilken man även avser att verka för bibehållandet av de gamla namnen, vilka på många håll börja att försvinna. En stor del av verkets betydelse ligger i de rikhaltiga och förträffligt återgivna färgplanschern. I all textilkonst spelar färgen en viktig roll. De skånska färgerna skildras såsom varande väl avvägda glödande och dock fasta. "De äro liksom vuxna ur bygdens rikt benådade jordmån. Man skulle vilja säga, att det är den ljusblå cikorian, och den kraftiga blåelden, sådan den vid middagsmiddag lyser över slätter och backsluttningar, att det är jungfru Marias sänghalm, kungsljusets och kabbalökens präktiga guld och skräppebladens mörka grönska, som satt sitt skimmer på dessa täcken och dynor mot bakgrunden av alla röda toner från fältens vallmor, tjärblomster och stolte Henrik samt från örtagårdarnas rödblå pioner och gulröda kejsarkronor."

Texten, författad av friherrinnan Henriette Coyet, är originell och målerisk samt giver i övrigt många värdefulla upplysningar om skånsk vävnadskonst och om de orter, där den funnit en så rik utveckling. Med detta arbete, vars förtjänster äro mycket stora, reser Malmöhus läns hemslöjdsförening ett värdigt äreminne över forna dagars gedigna kvinnogärning och det är förvisso med en känsla av

förpliktelse, som vår tids kvinnor i länet mottaga detsamma, ty det gäller icke endast att vårda detta dyrbara arv, utan även att göra det fruktbärande för nutid och framtid.

Redigeringen av verket omhänderhaves av en kommitté: friherrinnan H. Coyet, fröken E. Billing, som även deltagit i insamlingen av föremål och beskrivningen av desamma, akademisekreteraren R. Eklund och rektor E. Ingers.

AGNES BRANTING.

EN STORSLAGEN HEMBYGDSSKILDRING.

Av dr Forsslunds stort anlagda landskapsskildring "Med Dalälven från källorna till havet" har på Åhlén & Åkerlunds förlag då detta skrives utkommit 18 häften, och man börjar få en uppfattning om det enastående verkets plan och karaktär. Planen är storstilad, idén att med älven som ledare och vägvisare skildra det skiftande och minnesrika Dalarnes natur och kultur är helt enkelt lysande. Dalälven är inte bara vår längsta och största flod, den är vår sydligaste storälv, om Klarälven undantages, och den genomflyter hela Sverige på tvären, från fjällen till det gamla Svealands hjärta. Att följa den är att fara från fjällvärldens kyla och karghet till mellansverges leende yppighet. Och inta bara det. Att följa Dalälvens lopp är att få göra en hastig resa genom olika kulturskikt, från den primitiva lappkåtan på kalfjället till de rika kultursamhällena i Svealands mitt, "från det äldsta till det nyaste, från vildaste vildmark till högsta odling."

Idén är stor, och författaren är fullt genomträngd och hänförd därav. I sin skildring vill han återge allt, avlyssna älvens sorl det oändligt rika och skiftande den sett på sin färd, återge det vida landskapets eget växlande liv och höginressanta kulturhistoria. Det är en uppgift, värdig en skald.

Skildringen inledes med ett grannt förspel om en blanklax, som kom dragande söderifrån genom Östersjön för att söka sig en älv att gå upp och leka i. "En stor och mäktig älv skulle det vara, bred och lång, med fall att hoppa uppför och forsar att kämpa sig igenom." Han söker ända uppifrån Torneälv kusten neröver men finner ingen älv, som han riktigt tycker om. Vågornas sång vid de olika mynningarna är för enahanda, och även

om de ha mycket att berätta, är det ändå inte tillräckligt mycket. Till sist står han utanför den elvte och sista storälvens mynning. "Där kommo långväga vågor och joikade högländslåtar eller kulade fåbolåtar; där kommo andra och sjöngo hymner till den tid, som nu lever — den ständiga stridens och det rastlösa arbetets tid." Laxen finner antligen vad han sökt, den älv, där han själv en gång fötts, och där han är hemma. Han slår ett kraftigt slag med stjärten och störtar sig mot strömmen, upp i älven för att leka.

I första boken, *Storån*, skildras älvens källor, dess födelse uppe i Norges fjällvärld, i en liten friskt sorlande källa, formad som ett hjärta, mitt i fjällens nakna blockmark. Skildringen är betagande och livfull. Man följer med verklig njutning författarens vandringar över kalfjällens torra lavar, som knastra under foten, medan högländets lätta luft dallrar av den korta sommarens solsken och av pilgrimsfalkarnas skri. Man står hisnande av hänryckning på Vånsjöguttens högsta topp vid riksroset n:o 144 och ser ut över två riken och det vattenrika högländ, där Dalälven födes. Man följer förf. på hans gästning hos Dalarnes lappar, Sverges sydligaste nomader, deltar i renskiljning på de stora vida fjällsjöarnas kala stränder, sitter med dem i de rökiga kåtorna och hör en gammal lappkvinna joika en lappsk wuölle, "sjunga en renvisa för män dessa." Man far i författarens sällskap vidare, ser hur snabbt älven växer, går förbi den första ytterst primitiva människoboningen vid dess stränder, gapskjulet, far under den första bro, som människan spänt över dess fåra och når genom ett härligt ljus och skimrande högländslandskap ner till den första fasta människoboningen, den första gården, älven ilar förbi. Det är Idre, Dalarnes högsta och nordligaste socken. Människan och hennes verk betyda ännu så litet. De grå byarna och gårdarna äro få, och husen låga, levnadssättet är ännu enkelt och primitivt, det är skogen, de självbärande ängarna, jakten och fisket, som ge människorna deras uppehälle. Man får en hastig skildring av bygden själv och dess historia, får lyssna till dess musik och sång, till lurar, gjorda av trä, med ett ljud, som om skogen själv flåsade sin ödemarksmusik igenom dem. Man gästar folkets gårdar, deras gamla och nya kyrkor, lyssnar till berättelser om deras vardagsmöda och helgdagsliv.

Men älven skyndar vidare. Till Särna, där bygden blir bredare och kulturen rikare, och så genom sjumilaskogen ner till Älvdalen, Dalarnes största socken, förr den fattigaste, nu en av dess rikaste. Här, i andra boken, sväller skildringen ut till en omfattande sockenbeskrivning av stor bredd. Här begynner ett nytt kulturskikt, här är bygden äldre än i Idre-Särna, och här är levnadssättet mera utvecklade. Här möter älven fåbodkulturen, rik och utvecklad, han hör andra melodier klinga ur de väldiga skogarnas djup. Författaren vill skildra allt, det gamla bylivet i helg och söcken, i slogboden och hemma på kyrkvallen, folkets vandringar förr i världen, då bygdens fattigdom tvang dem ut att tigga, det intressanta porfyrverkets historia, gamla sägner, knutna till detta och till bygd och by, fåbod och vildmark. Han skildrar Älvdalens gammalgård på den gamla Rots skans och den egenomliga färden med Karl XIV Johans sarkofag från Älvdalen till Gefle. Han skildrar folkseder och folkmusik. Det är tydligt, att han strävar efter att i detta verk samla allt som behöver räddas av bygdens gamla, utdöende kulturliv. 18 häftet slutar med en skildring av häxeriprocesserna på 1600-talet och en samling av gamla, hittills icke upptecknade folkmelodier.

Skildringen är intressant och livfull, som allt vad Karl-Erik Forsslund skriver och rikt prydd med vackra illustrationer, till största delen förf. egna fotografier. Men den är enligt min ringa mening allt för lyrisk och bred. Det är en Dalarnas och dalakulturens ordrika höga visa och det är inte utan, att man fruktar att ett arbete, lagt så brett och omständligt, inte i längden kan fullföljas enligt planen. Det är inte fråga om, att inte allt detta förtjänar att bevaras och fortleva, och det är mycket svårt att i detta fall säga vad som bör tagas med och vad som kan förbigås. Allt är ju av stort intresse. Men jag undrar om inte en viss tillstramning av skildringen ändå vore av nöden. Och jag tillåter mig tveka om lämpligheten av att i detta arbete taga med för mycket av det, som redan förut i andra arbeten skrivits eller tryckts om bygden och landskapet. Dalarne har ju en oerhört rikhaltig topografisk litteratur, det intressanta landskapet har alltid lockat skildrare, och även om det vore önskligt, att av allt detta kunde ges en sammanfattning i ett enda stort

verk, blir det ändå för mycket. Och det farligaste är, att genom denna jätteomfattning överskrider arbetet de mått, som den enskilda människan, även med Forsslunds arbetsförmåga och vetande, kan behärska. Dalarne har bland sin stora litteratur flera arbeten tidigare, som varit så stort anlagda, att de inte kunnat slutföras. De stå för eftervärlden som en intressant ansats, en gigantisk plan, en vacker idé, en jättelik torso. Så gick det med det stora arbetet "Diplomatarium Dalecarlicum", som trots oerhörda offer inte kunde slutföras; så gick det med Arosenius' stora topografiska verk över Dalarne, och så blev det för några år sedan med "Övre Dalarne förr och nu", som aldrig följdes av något "Nedre Dalarne". Det vore synnerligen att beklaga, om samma öde skulle drabba "Med Dalälven från källorra till havet". Överstiger detta företag författarens krafter, så blir det också en torso, ett oavslutat jätteverk. Och det vore en stor skada och kulturell förlust. En annan kan inte taga upp det och fullfölja det med samma utsikter till framgång som Forsslund, vilken berett sig till detta verk under många år, och vilkens odödliga berömmelse det blir, om det kan fullföljas.

Inte minst viktiga äro de ekonomiska synpunkterna. Ett arbete som detta kan inte bära sig själv genom tillräcklig subskription, och att ilängden lita på allmänna anslag är för osäkert. Den som känner de enskilda socknarnas ännu i stort sett rådande oförståelse för hembygdsträvandena och deras småsnålhet, då det gäller att främja topografiska arbeten, kan inte våga hoppas, att ett arbete, som drager flera år, i längden kan påräkna intresse och offervilja. I detta fall stå de nedre dalsocknarna ganska likgiltiga. De vilja inte gärna offra pengar på ett arbete, som de inte veta om det kan fullföljas med en skildring av deras bygder. Och nedre Dalarne har alltid blivit styvmoderligt behandlat i dalalitteraturen. De stort anlagda verken ha avbrutits, innan de nått de nedre socknarna. Och ändå ha vi där den utan gensägelse äldsta kulturhistorien.

"Med Dalälven" skulle inte förlora utan snarare vinna på en koncentration, en tillstramning av materialets behandling. Det, som är tryckt förut i olika arbeten kunde uteslutas, en hänvisning därtill vore tillräcklig. Äro resp. arbeten utgångna kunde de omtryckas som fallet är med Richard Dybecks

arbete. En annan sak är folkmusiken, som Forsslund med all rätt ägnar stor uppmärksamhet. Vore det inte lämpligare, om de samlade melodierna utgävos i ett särskilt verk som en sorts bilaga eller komplement till huvudverket, och endast ett fåtal av de mera typiska för olika orter och bygder nu medtogos?

Det är ingalunda av någon klandersjuka, som jag gör dessa anmärkningar, utan endast i egenskap av sördaling. Författaren dröjer sig kvar så länge i övre landskapet, att det är fara värt, att han aldrig hinner ner till den minnesrika bergslagen, och det vackra, urgamla Folkare. Och vi vilja vara med den här gången. Vi vilja också se våra bygder skildrade av Karl-Erik Forsslund. Och vi se med oro hur arbetet sväller ut. Att fullfölja det med denna bredd i skildringen bibehållen i fortsättningen överstiger en enda människas förmåga.

CARL LARSSON I BY.

PAUL SCHULTZE-NAUMBURGS "KULTURARBEITEN".

Bland de ledande personligheterna inom den tyska hembygdsvården intager Paul Schultze-Naumburg en av de främsta platserna. Hans stort anlagda arbete "Kulturarbeiten" (Georg D. V. Callwey im Kunstwart-Verlage, München), varav allttjämt nya delar utkomma, är redan ett av hembygdsvårdens klassiska arbeten, vars betydelse sträcker sig vida ut över det egna landets gränser. Arbetet bygger huvudsakligen på ett stort från olika delar av Tyskland hämtat bildmaterial, varigenom författaren söker visa den moderna kulturens ödesdigra inflytande på landets skönhet, såväl i städerna och de tätare bebyggda orterna som på den egentliga landsbygden. Genom att ideligen ställa det goda exemplet från gammal tid vid sidan av det dåliga från vår egen vill han tvinga betraktaren till jämförelse, eftertanke och kritik. I en rad band, av vilka de flesta redan föreligga i flera ständigt förbättrade upplagor, har han behandlat olika delar av byggnadskonsten och därmed sammanhängande spörsmål: boningshuset — från de små enkla husen till slotten — trädgården, byn, den nutida egnahemskolonien, staden. Till de förut utkomna har han under kriget fogat ytterligare trenne band med den ge-

mensamma titeln "Die Gestaltung der Landschaft durch den Menschen". Förf. tar här upp till behandling den för hembygdsvården så ytterligt viktiga frågan om den roll, människan utövar på landskapets utseende, och den ödeläggelse, dess skönhet utsättes för på grund av vinningslystnad, okunnighet och likgiltighet. Han erinrar i inledningen om, hur den nya tiden framför allt strävat efter att på så kort tid som möjligt skapa så stora ekonomiska värden som möjligt. "Men för allt det, som utan tvingande nödvändighet och blott på grund av tanklöshet förstördes, hade man inte lagt upp något förlustkonto. Man tänkte inte ens på möjligheten, att en industriell anläggning också kunde göras vacker och harmonisk. Den till en början oavsiktliga ödeläggelsen växte så småningom liksom till en allmän mani, vilken hotade allt gammalt, blott därför, att det icke var nytt; det gjorde detsamma, om det hyste aldrig så oersätliga värden. Varje vacket och ståtligt träd var inte längre säkert till sitt liv, ty man såg i detta blott ett hinder, som man måste gå ur vägen för, och även om det stod långt bort från vägen, så hette det, att det var gammalt och därför måste dö". Det är mot denna förhärjande mani, denna tanklösa ödeläggelselusta, som han vänder sig. Liksom i sina föregående böcker söker han också här genom ett rikt och väl valt bildmaterial framkalla en sund kritik av de rådande missförhållandena. I sex kapitel drar han till härnad mot okulturen på olika områden, där den mänskliga verksamheten utövar ett större eller mindre inflytande på landskapets prägel. I det första be-

handlar han landsvägarnas bytydelse för landskapsbilden, i det andra vegetationens, såväl den vilda som de av människorna anlagda planteringarna. Sedan följer ett kapitel om de geologiska formationerna och landskapsbilden samt mineraliernas utnyttjande. I det fjärde kapitlet behandlas vattnet (trafikleder, bevattningsanläggningar, kraftstationer och kraftledning, dammar, broar m. m.) och i de båda sista industrien och järnvägarna samt slutligen byggnadsväsendet i allmänhet och dess inflytande på landskapets utseende, såsom städer, byar, enstaka hus, kyrkogårdar, utsiktstorn, reklamväsende etc. Visserligen är huvudvikten lagd på bildmaterialet, men den kortfattade och välskrivna texten förtjänar också att framhållas. I ett klart och enkelt språk förstår författaren att framlägga sina synpunkter och vägleda läsaren-betraktaren i hans studier. Om författaren också i främsta rummet riktar sig till sina landsmän och därför hämtar sitt material så gott som uteslutande från Tyskland, så äro dock hans synpunkter och de exempel, han drar fram, av så allmängiltig betydelse, att de även äro värda att lära kännas av en icke-tysk publik. Hela materialet är så väl tillrättat, så instruktivt och belysande, att det förmår tala till alla utan anseende till nationalitet. Att sedan inom det egna landet finna paralleller till de tyska exemplen är ingen svår sak, och så länge vi i vårt land sakna ett sådant arbete som Schultze-Naumburgs "Kulturarbeiten" kunna även vi svenskar ur detta verk mottaga en väckelse, som kan komma vår egen svenska hembygdsvård till godo.
H.

VÄSTSVENSKA FOLKMINNESFÖRENINGEN är namnet på en nybildad sammanslutning, som vill verka för att resterna av den gamla allmogekulturen i västra Sverige, närmare bestämt Bohuslän, Västergötland, Dalsland, Värmland och Halland räddas undan förintelsen. Föreningen har inriktat sitt arbete såväl på insamlandet av uppteckningar angående de egentliga folkminnena, såsom sagor, sägner, gammal tro och sed m. m., men även på insamlandet av minnen som belysa allmogens materiella kultur i gångna tider. I ett upprop riktar sig den nya föreningen till alla hembygdsvänner i de nämnda landskapen att bispringa den i dess strävanden men vänder sig särskilt till hembygds- och ungdomsföreningar, studiecirklar, folkhögskolor m. fl. Uppropet är undertecknat av landshövdingarna Axel Ekman, K. S. Husberg, C. F. W. Hedenstierna och Oskar von Sydow, vidare av prof. Nat. Beckman, som är föreningens ordförande, museiintendenten Axel Nilsson, fil. kand. D. Arill, föreningens sekreterare, lektorerna H. Celander och V. Cederschiöld, folkskolläraren Elof Lindälv samt museiintendenten Erland Nordenskjöld.

DALARNE.

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUND har anhållit hos Falu stadsfullmäktige att åt sig få upplåtit en av stadens äldsta borgargårdar, den s. k. Trotzgården, som en gång ägts av en av stadens mest framstående bärgsmän, Anton Trotzig, vilken levde på 1600-talet. Förbundet framhåller, att det skulle vara av största intresse och betydelse att få denna gård bibehållen och, där så behöves, inredd och möblerad så att den gäve en karaktäristisk bild av ett gammalt borgarhem i Falun. Där kunde då även beredas plats för sådana föremål, som ej med fördel kunna inrymmas i en

vanlig museilokal, t. ex. en permanent folktyps-utställning, representerande Dalarna, m. m. Sedan nu hembygdsundervisningen upptagits på skolornas schema får saken även stor praktisk betydelse. Gårdens läge är från denna synpunkt det bästa, vartill kommer att på tomten en stor trädgård finnes, vilken kunde och borde göras till ett vackert och särskilt för undervisningsändamål ypperligt prov på bergsmännens i många avseenden intressanta trädgårdsbruk i äldre tider. Skulle förbundet få åt sig gården upplåten, åtar den sig så långt görligt är inreda den i ovan antytt skick samt att för framtiden underhålla och vårda dess samlingar. Förbundet hemställer dessutom att hyresfritt eller mot lägsta möjliga hyra få disponera bottenvåningen i den nyare byggnaden på samma tomt. Här skulle nämligen dels beredas bostad åt förbundets fast anställda sekreterare, dels inrättas lokaler för expedition, arkiv och samlingar.

Framställningen har upptagits som motion av ett antal stadsfullmäktige, men den av stadsfullmäktige för något år sedan tillsatta kommittén, som fått i uppdrag att utreda och inkomma med förslag rörande åtgärder för bevarande och skyddande av för Falun karaktäristiska äldre byggnader, har hemställt, att stadsfullmäktige tills vidare lämnar utan avseende Dalarnas hembygdsförbunds anhållan, i det att den anser, att frågan om stadens hembygdsvård, så långt möjligt är, bör ordnas i ett sammanhang.

RÄTTVIK. Hembygdsföreningen i Rättvik har vidtagit åtgärder för att få till stånd en Rättviks gammalgård. Man har redan försäkrat sig om ett par gamla karaktäristiska stugor, ett gammalt stall m. m. En lämplig plats hoppas man finna på prästboställets mark. I samband med gammalgården är det även meningen att upprätta ett hembygdsmuseum för uppsamlandet och bevarandet

av gamla för socknen karaktäristiska föremål. Genom anordnandet av ett särskilt hembygdsmuseum har man velat göra gammalgården så verklighetstrogen som möjligt, emedan man genom denna anordning slipper en anhopning av föremål i själva gammalgårdens hus. Den drivande kraften är förningens ordförande Ollas Anders Hansson i Born.

SÄTER. Styrelsen för hembygds museet har träffat preliminärt köpeavtal med ägaren av Elfdahlska gården för att där inrymma museets samlingar och på samma gång bevara en typisk hantverskgård från staden.

HALLAND.

NORDHALLANDS HEMBYGDSFÖRENING har planerat en serie pristävlingar för att på så sätt påkalla hembygdsvännernas intresse för insamlandet av uppgifter om den gamla bygdekulturen. Den första tävlingen har omfattat uppgifter om förhållanden i byarna före skiftet, och för de värdefullaste upplysningarna ha olika pris utdelats i form av böcker.

SÖDRA HALLANDS HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING har inrättat ett bygdemuseum i Laholms stadspark. Föreningen, som stiftades 1917, har till ändamål att på hembygdsvårdens olika områden verka för bevarandet åt bygden av dess gamla minnen och kulturvärden, bl. a. genom upprättandet av ett ortsmuseum för Laholms stad samt Höks och Tönnersjö härader. Den har även inriktat sig på bevarandet av bygdens folkminnen i form av sägner, låtar, uppteckning av gamla seder och bruk etc. Bland av föreningen utförda arbeten må även nämnas påbörjandet av utgrävningen av Laholms slottsruin. Det nya museet utgöres av en halländsk ryggåsstuga med tvenne härbreshus från Ebberöd. Därifrån har den senare flyttats till Mellby strand och har nu inköpts av hembygdsföreningen och uppsatts i Laholms stadspark för att inrymma föreningens samlingar.

HÄLSINGLAND.

ARBRA. Initiativ har tagits till stiftande av en hembygdsförening i Arbrå. En kommitte har till-

satts och ändamålet är att i första hand få tillstånd en gammalgård för bygden.

EDSBY. Under föregående år har i Edsbyn öppnats ett hembygdsmuseum.

SKÅNE.

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR (Grönegatan 12, Lund) har utsänt redogörelse för sin verksamhet under 1919. I likhet med föregående år har en byggmästarkurs med särskilt hänsyn till hembygdsvården avhållits, denna gång på Tomelilla folkhögskola i Kristianstads län. Medel hade ställts till förfogande av H. K. H. Kronprinsen och andelsföreningen "Eget hem". Den under föregående år tillsatta prästgårdskommitten har fortsatt sin verksamhet. De på uppdrag av densamma utarbetade mönsterritningar till skånska prästgårdar, som utförts av arkitekterna K. Berlin, Ewe & Melin, R. Hjort. C. Güettler, A. Julén och J. Åkerlund, ha utgivits i bokform med en inledande historik om de gamla skånska prästgårdarna. En del av arkitekterna ha utfört sitt arbete utan ersättning och tryckningskostnaderna ha delvis bekostats av e. o. hovrättsnotarien S. Bergius. Utom denna publikation har föreningen utgivit ett nytt häfte av uppmättningsverket "Skånska gårdar och hus", vilket denna gång helt och hållet ägnats åt Arild, samt påbörjat utgivandet av en småskiftsserie, i vilken efter hand komma att publiceras mindre skrifter, som beröra skånsk byggnadskultur, dels i form av praktiska handledningar i olika byggnadsfrågor, dels i form av valda kapitel ur den skånska byggnadshistorien jämte skildringar av enstaka märkliga byggnader inom provinsen. Bland dem som utlovat bidrag märkas: arkitekt K. Berlin, prof. A. Hahr, intendenten T. Mårtensson, fil. lic. P. A. Olsson, prof. O. Rydbeck, fil. lic. C. Werner, prof. E. Wrangel och domkyrkoarkitekten T. Whålin m. fl. Början har gjorts med ett litet häfte "Handledning i uppmätning och beskrivning av mindre byggnader" av Karl Berlin.

Föreningens årsmöte hölls i Dalby den 26 juli, varvid föredrag hölls om den gamla intressanta kyrkan därstädes av domkyrkoarkitekten Wåhlin.

12 och 3 aug. företogs för ett mindre antal medlemmar en studieutflykt till Hälsingborg, Båstad och Hälsingör, på vilka olika platser äldre och nyare byggnadskonst studerades under sakkunnig ledning.

FÖRENINGEN FÖR FORNMINNES- OCH HEMBYGDSVÅRD I SYDÖSTRA SKÅNE har anordnat en pristävlan för svenska arkitekter om skissritningar till 1. en gård på sydöstra Skånes landsbygd i storlek om 45 tunnland samt 2. ett fritt liggande tvåfamiljshus i större landssamhälle i samma trakt. Syftet med pristävlan är att er-hålla goda typritningar till olika byggnader, så anordnade, att de fylla moderna praktiska krav samt äro ur ekonomisk synpunkt fördelaktiga. Särskilt vikt lägges dock vid, att byggnaderna skola harmoniera med gängse byggnadsmetoder i i sydöstra Skåne utan att dock slaviskt efterhärma numera föråldrade byggnadssätt samt att de kunna bidra till att giva landskapet samma rogivande och idylliska karaktär, som de gamla byggnaderna ha åstadkommit. Till bästa förslag utdelas i tävlingen n:o 1 ett första pris å 600 kr. och ett andra å 400 kr., i tävlingen n:o 2 resp. 500 kr. och 300 kr., varjämte prisnämnden förbehåller sig rätt att inköpa ett å två förslag i vardera tävlingen för 250 kr. Tävlingsförslag skall vara insänt senast 1 maj 1920. Program kan rekvideras hos Skånska föreningen för byggnadskultur, Grönegatan 12, Lund.

Tävlingen möjliggöres genom en donation av köpman G. Ehrnberg i Simrishamn.

BROBY. Brobyortens hembygds- och vandrareförening bildades den 1 maj 1918 efter ett föredrag om hembygdsvård av skriftställaren Pehr Johnsson därstädes, som ävenledes valdes till föreningens ordförande. Enligt de antagna stadgarne är föreningens syftemål att verka för en mera kraftig hembygdsvård samt att så snart tillfälle gives, förvärva en av de få ryggåsstugor, som ännu finnas kvar, och åstadkomma ett bygdemuseum. En dylik stuga har man också genom preliminärt köp kommit i besittning av och torde denna möjligen under den kommande sommaren bli flyttad till Broby att där å lämplig plats uppsättas. Föreningen räknar cirka 100 medlemmar.

Med hembygdsföreningen är också kombinerad en vandrareförening. Denna har under de båda gångna åren företagit närmare ett tiotal utfärder varje sommar, och har det visat sig vara ett utmärkt medel att samla ungdomen till studium av hembygdsens natur och dess många minnen.

LUND. Vid en sammankomst mellan ett antal intresserade samhällsmedlemmar bildades d. 27 april 1918 "Föreningen Det gamla Lund" med uppgift att verka för bevarandet av stadens historiska minnesmärken och genom utgivandet av skrifter och handlingar eller på annat lämpligt sätt öka och utbreda kännedomen om stadens historia.

Sin uppgift har föreningen, som samlat ett 250-tal medlemmar, sökt fylla genom anordnande av föredrag, varvid professorerna Weibull och Wrangel meddelat resultat av sina forskningar om stadens historia, den förre därjämte en översikt av Lunds gatunamn genom tiderna, och genom påbörjandet av en skriftserie, vars första 1919 utkomna nummer innehåller "Kartor över staden Lund och dess jorदार från tiden före 1705 utgivna av L. Weibull".

Som ordförande har sedan föreningens startande fungerat prof. C. Björling, som sekreterare andre bibliotekarien G. Carlquist.

MALMÖ Fornminnesförening beslöt å sitt årsmöte den 20 november 1919 på initiativ av lektor K. A. Berlin att ingå till stadsfullmäktige med förslag om en systematisk och vetenskaplig undersökning av stadens äldre byggnader, då dessa, som äro belägna i stadens centralare delar, inom en ej alltför lång framtid torde försvinna. Undersökningen vore ämnad att göras så allsidig som möjligt och skulle således icke endast omfatta de i arkitektoniskt avseende mer eller mindre intressanta byggnaderna utan även enkla bostadshus, uthus och gårdar samt de för Malmö karaktäristiska magasinsbyggnaderna. Föreningens förslag skulle utmytna i en hemställan, dels att stadsfullmäktige tillsammans med Fornminnesföreningen skulle tillsätta en kommission för att utföra detta arbete, samt dels att stadsfullmäktige skulle anslå ett årligt belopp av tre tusen kronor till arbetet i fråga. Drätselkammaren har tillstyrkt förslaget.

UPPLAND.

ROSLAGENS FORNMINNES- OCH HEMBYGDSFÖRENING, stiftad 1918, har inköpt den s. k. Gamla banken för att där inrätta ett hembygds-museum. Huset, uppfört av sten, anses vara stadens äldsta och tillkom under Gustav II Adolfs regering i samband med det gevärsfaktori, som omkring 1620 förlades till Norrtälje. Borgmästare Hallin har överlämnat ett gåvobrev på ett hundra för museet värdefulla föremål, så att museets grundstomme redan uppgår till 300 à 400 föremål.

VÄSTERGÖTLAND.

ÅSE OCH VISTE HEMBYGDSFÖRENING stiftades i oktober förra året. Den har bl. a. till syfte att taga vård om det i kulturhistoriskt och annat hänseende värdefulla, som Åse och Viste härader ägt och äga. I dessa strävanden ingår att till ett museum i Grästorps köping med namnet Åse och Viste hembygds-museum samla sådana lösa föremål från äldre och nyare tid, som belysa häradernas folkliv och odlingshistoria, att från förstörelse rädda fasta minnesmärken inom de båda häraderna samt att i övrigt verka för kunskap om hembygdens historia och skönhetsvärden. Till ordförande i föreningen och föreståndare för museet har valts läraren J. E. Härnelius i Grästorp.

VÄSTMANLAND.

VÄSTMANLANDS FORNMINNESFÖRENING har ingått till K. M:t med anhållan om upplåtelse av viss del av kronoegendomen Vallby invid Västerås i

och för upprättandet av ett friluftsmuseum, vilken anhållan tillstyrkes av länsstyrelsen i Västerås. Området består av en delvis skogklädd bergås, insprängd med små ängsbackar, vilken mot öster övergår i en jämn ned mot Svartån sluttande strandmark. Det synes vara särskilt lämpat för ett friluftsmuseum, då de i sin natur innefattar de olika dragen av det västmanländska landskapet. Huvuddragen av museiplanen äro följande: på bergåsen i söder ett torg, flankerat på trenne sidor av kyrkogård, gästgivargård och tingshus. Från torget leder bygatan mot norr. Vid denna ligger byn, bestående av två gårdar, var för sig i sin plangivning representerande de två inom landskapet vanligast förekommande gårdstyperna. På åsens högsta parti ligger en bergsmansgård och längre åt norr inne i ett tätare skogsparti befinna sig kolmilan och kolarkojan samt finnbygdens rökpörte. Från bygatan kommer man åt vänster uppför berget till rotetorpet. Fortsätter man vidare mot norr, kommer man ner i en dæld, där skogen övergår i lövskog. Här ligger i Mälardalsnaturen herregården. Genom en vinkelrätt mot ån lagd väg kommer man över slätten ned till mötesplatsen, stor nog att rymma ett par tusen personer. Nedanför denna, vid ån, ligger bruksområdet, där hytta, smedja m. m. få sin plats vid vattendraget.

MÖKLINTA. I samband med avslutandet av den folkhögskolekurs, som under oktober avhölls i Möklinta, stiftades därstädes på initiativ av kursens ledare folkhögskoleläraren, fil. kand. Sven Kjersén en hembygdsförening för Möklinta. En interimstyrelse tillsattes och ett flertal föremål av värde ha redan skänkts till ett blivande hembygds-museum, bl. a. en gammal stolpbod.

NÅGRA KONST- OCH KULTURHISTORISKA ARBETEN

lämpade för hembygdsföreningar och studiecirklar.

NATIONALMUSEI ÅRSBOK, 1919 (årgång 1) inbunden	Kr. 50:—
KONSTHISTORISKA SÄLLSKAPETS PUBLIKATION 1919, inbunden	Kr. 20:—
Publikationerna för 1915, 1916, 1917 och 1918 erhållas bundna eller häftade (ett fåtal ex. återstå)	
TIDSKRIFTEN ARKITEKTUR 1920	Kr. 16:—
SVENSK ALLMOGEKOST, av NILS KEYLAND, inbunden	Kr. 50:—
Del I: <i>Vegetabilisk allmogekost</i> , häftad	Kr. 25:—
Del II: <i>Animalisk allmogekost</i> , häftad	Kr. 20:—
JULBRÖD, JULBOCKAR OCH STAFFANSSÅNG, av NILS KEYLAND	Kr. 25:—
STUDIER, TILLÄGNADE OSCAR ALMGREN, inbunden	Kr. 65:—
FÖRENINGENS FÖR SVENSK KULTURHISTORIA TIDSKRIFT RIG, 1920 (som medlem)	Kr. 10:—
Årg. 1918 och 19 av RIG à 10 kr.	Kr. 20:—
KYRKÖGÅRDSKONST, avbildningsverk, redigerat av H. WADSJÖ	Kr. 30:—
SVERIGES KYRKOR, konsthistoriskt inventarium, utgivet av SIGURD CURMAN och JOHNNY ROOSVAL. Subskriptionsverk. Begär provtryck och prospekt (24 sidor)	Gratis.
MEDDELANDE NR 2 om konst- och kulturhistorisk litteratur sändes på begäran. Innehåller korta introduktioner rörande viktiga arbeten inom konsthistoriens, arkitekturhistoriens, etnografiens, arkeologiens och den allmänna kulturhistoriens områden (32 sidor)	Gratis.
A.-B. SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS FÖRLAG	
Postadr.: Postfach 644, STOCKHOLM I	Rikstel.: 20305, 20402, 22304.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

SEKRETERARE — RITKONTOR:

MALMTORGSGATAN 10, STOCKHOLM.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

REDAKTION — EXPEDITION:

GRÖNEGATAN 12, LUND.

SVENSK HEMSLÖJDS
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING U. P. A.

12 BIBLIOTEKSGATAN 12

STOCKHOLM

Möbler, snidade
och osnidade Träsaker, Korg-
arbeten, Järn- & metallarbeten, Lergods,
Läderarbeten, Vävnader, Mattor, Kostymtyger,
Klädningsstyger, Duktyger, National-
dräkter, Spetsar, Hålsöm,
Knytningar etc.

HANDARBETETS VÄNNER

FÖRENING FÖR
KONSTNÄRLIG UTVECKLING AV SVENSK TEXTILKONST
S T I F T A D 1 8 7 4 .

YRKESKOLA
FÖR
TEXTILT KONSTHANTVERK.

PROSPEKT

18 BIRJERJARLSGATAN, STOCKHOLM.

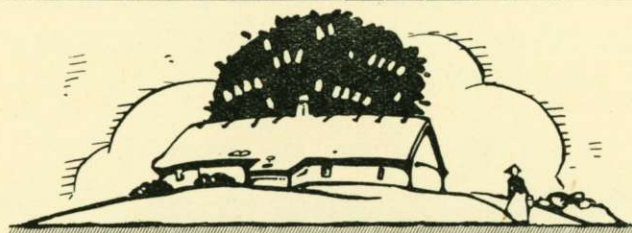
SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN

är den mest representativa föreningen för
konsthandverk och konstindustri i Sverige.

SVENSKA SLÖJDFÖRENINGENS TIDSKRIFT

är Skandinaviens främsta konsttidskrift.
Medlemsavgift 10 kr. Medlemmar erhålla
tidskriften gratis.

SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN, STOCKHOLM 3

HEMBYGDSVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden
är VYKORT med avbildningar av fornminnen,
naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hem-
bygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet
av sådana vykortsserier även lämnar ett gott
ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov
och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSÅNSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDEL

TIDSKRIFT FÖR KONSTVETENSKAP

utgives i 4 rikt illustrerade häften pr. årg., hvarterda om minst 5 ark kvartformat (24 × 30). Pris pr. årgång 12 kr. Därjämte utgives en numrerad upplaga i 100 exemplar, tryckt på tjockt konsttryckpapper, till ett pris av 30 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller direkt hos redaktionen, adress Lund.

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR

GRÖNEGATAN 12, LUND.

Årsavgift 5 kronor.

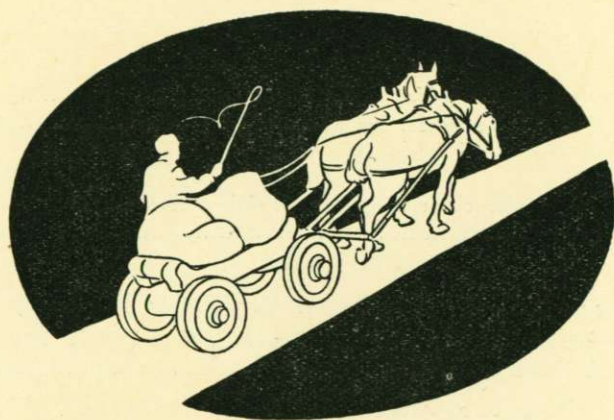
PUBLIKATIONER:

SKÅNSKA GÅRDAR OCH HUS. Uppmåtningsritningar utgivna av *KARL BERLIN* och *FRITJOF HAZELIUS*. Häfte 1—5. Häfte 5 erhålles gratis av föreningens medlemmar för 1920. Nyttillkomna medlemmar erhålla de föregående häftena till ett pris av 5 kr. pr häfte
SKÅNSK HEMBYGDSVÅRD. Föreningens medlemsblad. Erhålles gratis av föreningens medlemmar.

RITNINGAR TILL SKÅNSKA PRÄSTGÅRDAR, utförda av *KARL BERLIN*, *EWE & MELIN*, *KARL GÜETTLER*, *RAGNAR HJORT*, *AXEL E. JULÉN* och *JOHN ÅKERLUND* med en inledning om de gamla prästgårdarna utgivna av *FRITJOF HAZELIUS*. Kr. 7: 50, för medlemmar vid direkt rekvisition hos föreningen kr. 4: 50.

HANDLEDDNING I UPPMÄTNING OCH BESKRIVNING AV MINDRE BYGGNADER av *KARL BERLIN*. (Småskrifter I.) Kr. 1: 25.

MÖNSTERRITNINGAR TILL DÖRRAR OCH FÖNSTER. Ritningar till 7 olika typer till dörrar och fönster i blåkopia. Pris kr. 1: 25 per ark (varje typ omfattar två ark). Beställes hos *A.-B. Malmö Renskrivning- och Ljuskopieringsanstalt*, *Stora Nygatan 60, Malmö*.

NAVETS FRIKTION

*betyder ofta mera för dragarnes
arbete än lassets egentliga tynöd.*

SKF NAVBOSSAN

*är praktiskt taget friktionsfri.
Den tidsödande smörjningen bortfaller.*

AKTIEBOLAGET SVENSKA KULLAGERFABRIKEN
GÖTEBORG

I N N E H Å L L

	Sid.
THOR HÖGDAHL: Det svenska naturskyddet	45
RAGNAR JOSEPHSON: Stockholms bangårdsfråga och hembygdsvården	65

LITTERATUR:

C. W. VON SYDOW: Julseder och allmogekost. Två böcker av Nils Keyland	78
Hembygdspublikationer	79

MEDDELANDEN:

Svenska naturskyddsföreningen. Föreningen för parkvård och dendrologi. Stockholm. Bohuslän. Dalarna. Halland. Hälsingland. Jämtland. Norrbotten. Södermanland. Uppland. Värmland. Västmanland. Östergötland	80
---	----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 20 till 25 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för Hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

I N S Ä N D L I T T E R A T U R

Från A.-B. Svenska Teknologföreningens förlag:

Julbröd, julbockar och Staffanssång av NILS KEYLAND. Kr. 25: —.
Svensk allmogekost II. Animalisk allmogekost av NILS KEYLAND. Kr. 25: —.
Kyrkogårdskonst, avbildningsverk redigerat av H. WADSJÖ. Kr. 30: —.
Rig. 1919. Häft. 1—4. Kr. 10: —.

Från P. A. Norstedt & Söner:

Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium utg. av SIGURD CURMAN och JOHNNY ROOSVAL.
Dalarne. Band I. Häft. 2. Falu domsagas norra tingslag, bearbetat av GERDA BOËTHIUS.

Från föreningen "Jämtslöjd":

Jämten. Föreningen Jämtslöjds årsbok 1919. 13. årg. Kr. 4: —.

Från Nordhallands hembygdsförening:

Vår Bygd 1919. 4. årg.

Från Norra Smålands fornminnesförening:

Meddelanden. V. 1919.

Från författarne:

Strängnäs, det forna och nuvarande av ISAK FEHR. 2. omarbetade uppl. Kr. 2: 50.
Boken om Broby av PEHR JOHNSSON. Kr. 7: 50.
Das masurische Bauernhaus in der alten heimischen Bauweise und beim Wiederaufbau der Kriegszerstörten von Bezirksarchitekt GUSTAV WOLF.

THOR HÖGDAHL: Det svenska naturskyddet	Sid. 45
RAGNAR JOSEPHSON: Stockholms bangårdsfråga och hembygdsvården	65

LITTERATUR:

C. W. VON SYDOW: Julseder och allmogekost. Två böcker av Nils Keyland	78
Hembygdspublikationer	79

MEDDELANDE:

Svenska naturskyddsföreningen. Föreningen för parkvård och dendrologi. Stockholm. Bohuslän. Dalarna. Halland. Hälsingland. Jämtland. Norrbotten. Södermanland. Uppland. Värmland. Västmanland. Östergötland	80
---	----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 20 till 25 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för Hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

I N S Ä N D L I T T E R A T U R

Från A.-B. Svenska Teknologföreningens förlag:

- Julbröd, julböcker och Staffanssång av NILS KEYLAND. Kr. 25: —.
 Svensk allmogekost II. Animalisk allmogekost av NILS KEYLAND. Kr. 25: —.
 Kyrkogårdskonst, avbildningsverk redigerat av H. WADSJÖ. Kr. 30: —.
 Rig. 1919. Häft. 1—4. Kr. 10: —.

Från P. A. Norstedt & Söner:

- Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium utg. av SIGURD CURMAN och JOHNNY ROOSVAL.
 Dalarne. Band I. Häft. 2. Falu domsagas norra tingslag, bearbetat av GERDA BOËTHIUS.

Från föreningen "Jämtslöjd":

- Jämten. Föreningen Jämtslöjds årsbok 1919. 13. årg. Kr. 4: —.

Från Nordhallands hembygdsförening:

- Vår Bygd 1919. 4. årg.

Från Norra Smålands fornminnesförening:

- Meddelanden. V. 1919.

Från författarne:

- Strängnäs, det forna och nuvarande av ISAK FEHR. 2. omarbetade uppl. Kr. 2: 50.
 Boken om Broby av PEHR JOHNSSON. Kr. 7: 50.
 Das masurische Bauernhaus in der alten heimischen Bauweise und beim Wiederaufbau der Kriegszerstörten von Bezirksarchitekt GUSTAV WOLF.

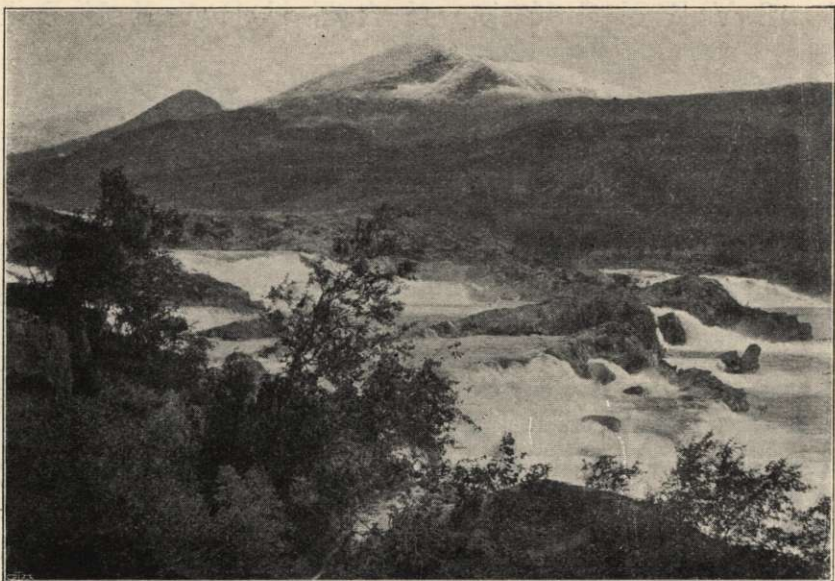
DET MINNESRIKA VISBY VERKADE VID MITTEN AV 1800-TALET såsom kollega vid därvarande elementarläroverk en snillrik och mångsidigt lärd man PEHR MAGNUS ARVID SÄVE. Under de trägnaste forskningar åstadkom han med sin förträffliga penna och sitt icke mindre förträffliga ritstift bland åtskilligt annat ett digert, hittills till större delen otryckt verk över gotländsk kulturhistoria och folklor samt gotländsk natur, vilket ännu i dag utgör en guldgruva att ösa ur vad beträffar kännedomen om Gutaöns forntid och nutid.

Upptänd av helig vrede över det i de flesta trakter av världen ohejdat pågående utrotningskriget mot den vilda djurvärlden, skrev SÄVE i januari 1877 en ljungande uppsats, som under den något egendomliga rubriken "Sista paret ut" trycktes i Sv. Jägareförbundets Tidskrift för nyssnämnda år, men som först långt senare — det skedde 1915 — blev framdragen i ljuset och uppskattad till sitt rätta värde. I ett besjälade språk och med en genial blick för framtiden påvisade han nödvändigheten av att genom internationella överenskommelser "sätta en lag mellan människan och djuren", som kunde göra slut på den tanklösa och skamliga utrotningen, vilken redan krävt så många offer bland de märkligaste och ädlaste djurarterna. Han talade även om behovet av fridlysta naturområden, "fridsorter", såsom han uttryckte sig, samt av ett verksamt skydd för enstaka naturföremål. — Kort sagt, han utvecklade klart och tydligt de idéer, som trettio år senare skulle göra sig gällande i kravet på naturskydd, d. v. s. den ursprungliga naturens skyddande mot överdrivna och obefogade ingrepp från människans sida.

Att själva grundtanken, närd och befordrad å ena sidan genom de naturhistoriska vetenskapernas framsteg och den av naturens rika källflöden vattnade litteraturen och konsten, å andra sidan av den hastigt framflytande materiella utvecklingen, långt dessförinnan spirat och vuxit hos oss liksom bland de flesta andra kulturfolk, torde knappast behöva närmare framhållas. Jag har här endast velat konstatera, att det, så vitt man hittills kunnat finna, var en svensk som först klädde den i ord.

Tidigare känt och mera omtalat än den Sävskas uppsatsen är ett liknande, tre år yngre dokument, författat av en annan svensk föregångsman på området, vår frejdade polarforskare A. E. NORDENSKIÖLD. I den 1880 tryckta festskriften "Per Brahes minne" offentliggjorde han nämligen en uppsats, "Förslag till inrättande av Riksparker i de nordiska länderna", vari han framhöll de faror, som i Sverige hota

* Illustrationerna till denna uppsats äro hämtade ur "Sveriges natur".

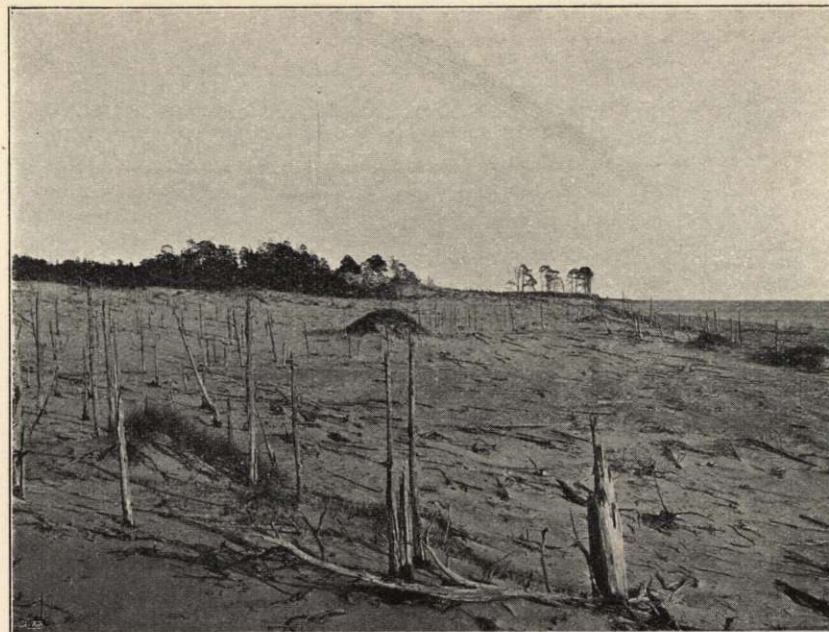

Från Stora Sjöfallet i den numera stympade nationalparken. (G. Améen foto.)

det naturliga landskapet från storindustriens och det moderna jordbrukets och skogsbrukets sida, samt det önskvärda i att åtminstone några rester av vårt lands ursprungliga natur bleve bevarade för att åt senare släkten giva "en verklig bild av fosterlandet, sådant det fordom varit, medan åkerns omfång än var ringa, medan det än fanns ouppodlade sjöstränder och skog, som ej berörts av yxan". Det hela utmynnade i ett förslag att på något kronan tillhörigt område i övre Norrland inrätta en "Rikspark" efter mönster av Yellowstoneparken i Nordamerika.

Väl är det sant, att efter detta väckelserop nära ett kvarts sekel gick till ända, utan att ett försök gjordes att förverkliga Nordenskiölds stora idé, men tanken på den svenska naturens skyddande grodde och växte likväl så småningom, särskilt inom naturvetenskapliga kretsar. Så kan bl. a. nämnas, att numera professorn R. SER-NANDER i en i slutet av 1890-talet författad populärvetenskaplig uppsats, "Sveriges växtvärld i nutid och forntid" påvisat behovet av skydd för vissa naturtyper, växtarter och trädindivider, samt att konservator G. KOLTHOFF i sina arbeten och före honom bibliotekarien och skriftställaren R. B. BERGSTRÖM varmt uttalat sig för skydd åt vissa av våra sällsynta däggdjurs- och fågelarter. Känt och vittnat är även att flera ventenskapliga sällskap här i landet med uppmärksamhet och intresse följt den under de sista åren av 90-talet i Tyskland uppkomna rörelsen för naturskydd.

Ej heller saknas exempel på under 1880- och 90-talen vidtagna praktiska naturskyddsåtgärder. Bland sådana må exempelvis nämnas skyddandet av Stora Karlsö

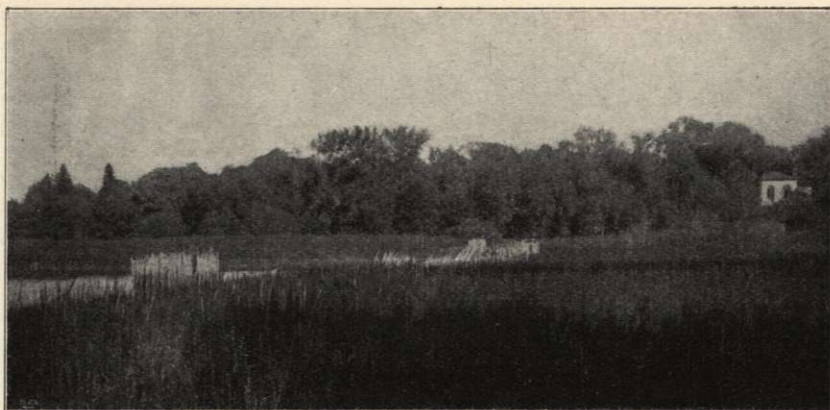

Parti från Gotska Sandöns nationalpark. Av flygsanden dödad skog. (G. Grönberg foto.)

genom Karlsöklubben med direktör W. WÖHLER som spiritus rector och den genom d:r P. ROSENIUS avvägabragta fridlysningen av fågellivet på Måkläppen utanför Falsterbo.

Jordmänen kunde således sägas vara ganska väl förberedd, då det moderna naturskyddets organisatör och främste representant, tyska geheimerådet professor H. CONWENTZ, i januari 1904 genom föredrag i Stockholm, Göteborg, Uppsala och Lund gjorde oss förtrogna med sina banbrytande idéer, som han, enligt vad han själv förklarade, till stor del fått under tidigare forskningsresor i Sverige.

Frågan är emellertid, om icke även de impulser, vi sålunda fingo mottaga från utlandet, skulle ha blivit lika resultatlösa som SÄVES och NORDENSKIÖLDS maningsord, om icke saken, så snart som skedde, bragts inom området för praktisk politik. Förtjänsten härav tillkommer lektor K. STARBÄCK. Den 20 februari 1904 — sålunda en knapp månad efter att prof. CONWENTZ hållit sina ovannämnda föredrag — frambar han i riksdagen sin bekanta motion angående utredning om skyddsåtgärder för vårt lands natur och naturminnesmärken. Motionen antogs enhälligt av båda kamrarna, varpå följde en utredning, i vilken utom motionären själv deltog professor E. LÖNNBERG och justitierådet L. AMÉEN, och i april 1909 antogs av riksdagen en lag angående naturminnesmärkens fredande, varjämte fattades beslut om att på kronomark inom olika delar av landet avsätta tio stycken genom en särskild lag skyddade nationalparker.

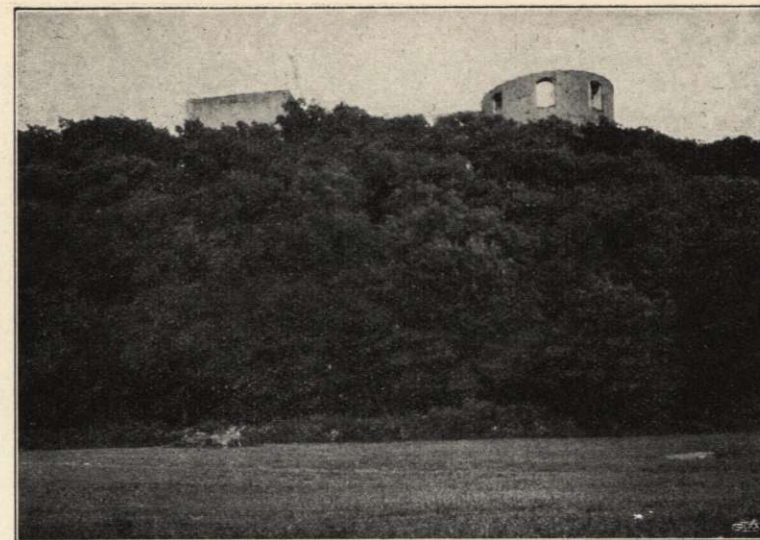
Linnéparken på Åholmen, Rytterns s:n, Västmanland, skänkt till staten 1913 av häradshövding S. Bergius. (C. Malmström foto.)

Enligt förstnämnda lag är att såsom naturminnesmärke betrakta "område eller till fastighet hörande naturföremål, som är av särskilt intresse för kännedomen om landets natur eller på grund av märklig naturbeskaffenhet eljest synes böra för framtiden skyddas". Denna definition får även anses omfatta djur- och växtvärlden inom ett bestämt område, märkligare vattenfall och sjöar eller föremål av mera allmänt estetiskt naturintresse. För alla dylika naturminnesmärken kan på begäran av vetenskapsakademien, jordägaren eller annan intresserad (föreningar eller enskilda) fridlysning utfärdas av k. bhde i vederbörande län. Göres fridlysningsansökningen ej av ägaren, skall medgivande av denne bifogas. För att en fridlysningsansökan skall kunna bifallas fordras att den blivit tillstyrkt av vetenskapsakademien, som för sin befattning med naturskyddsärenden inom sig tillsatt en av tre ledamöter bestående naturskyddskommitté.

Till skydd för sällsynta djur- och växtarter mot den förödande samlaremanien stadgas i lagen rätt för var och en att hos vetenskapsakademien göra framställning om föranstaltande av förbud mot att på annans mark avsiktligt borttaga eller skada djur eller växter av uppgivet slag.

Lagen innehåller dessutom en paragraf av rent estetisk innebörd, nämligen om förbud mot vanprydande reklam i det fria. I detta syfte gives befogenhet åt k. bhde att förbjuda, att på område, som "genom märklig naturbeskaffenhet eller naturskönhet är av särskilt intresse", anbringas störande annonsanordningar annorledes än på boningshus eller affärslokaler.

Slutligen må nämnas, att genom ett tillägg till expropriationslagen beretts möjlighet för k. mt. att för kronans räkning låta expropriera privat jordområde, "som på grund av synnerligen märklig naturbeskaffenhet anses böra avsättas till naturminnesmärke". Förslag om dylik expropriation kan emellertid väckas endast av vetenskapsakademien.

Parti av skogen kring Borgholms slottsruin, av Sv. Naturskyddsföreningen föreslagen till fridlysning såsom nationalpark. (E. Du Rietz foto.)

Det allmänna intresse för saken och det enskilda initiativ, lagstiftningen i stor utsträckning räknat med, har icke uteblivit. Kort efter att naturskydds- och nationalparkslagarna blivit antagna av riksdagen, stiftades dels en hela landet omfattande förening för naturskydd, *Svenska Naturskyddsföreningen*, dels ett par provinsföreningar med liknande ändamål, *Skånes naturskyddsförening* och *Skaraborgs läns naturskyddsförening*. Den förstnämnda, som för närvarande räknar omkring 3,500 medlemmar och har avdelningar, kommittéer och ombud runt om i landet, har hittills så gott som ensam haft att uppbära den synnerligen maktpåliggande upplysningsverksamheten i naturskyddsfrågan. Denna uppgift har föreningen, i mån av sina blygsamma penningresurser, sökt fylla först och främst genom utgivande av en tidskrift "Sveriges natur", av vilken tio årgångar föreligga och som är avsedd att bli ett med åren allt värdefullare arkiv över allt som rör naturskydd, samt vidare genom uppmuntrande av föreläsningsverksamheten i naturskyddsfrågan, verkställande av undersökningar, utsändande av cirkulär och broschyrer, anordnande av naturskyddsutställningar och utfärder till i naturhistoriskt hänseende intressanta platser etc. Dessutom har föreningen även sökt gå i spetsen för den praktiska naturskyddsverksamheten genom att dels själv göra framställningar och uppträda som sökande i olika naturskyddsfrågor dels intressera sina ombud och medlemmar för att göra det samma*). För årsskriftens utgivande har statsanslag alltifrån början erhållits, och av förra årets

*) Föreningen har även haft officiell befattning med naturskyddet, i det att dess yttrande infördras i flera viktigare frågor.

Gamla ekar på Hallands Väderö. (Alb. Ekman foto.)

riksdag beviljades dessutom ett mindre anslag till föreningens upplysningsverksamhet i övrigt under 1920.

Skånes naturskyddsförening, som utger egen publikation, har, tack vare sina goda förbindelser, lyckats uträtta åtskilligt för naturskyddet inom landskapet. Bl. a. har den arrenderat och provisoriskt skyddat den för sin ursprungliga vegetation och sitt rika fågelliv mångomtalade Hallands Väderö. Skaraborgsföreningen har gjort till sin speciella uppgift att skydda det sällsynta fjädergräset (*Stipa pennata*), som inom hela landet endast förekommer på ett par lokaler i Skaraborgs län.

En, om också ej alltför rik, naturskyddslitteratur har uppstått under årens lopp. Främst må nämnas författaren KARL-ERIK FORSSLUNDS förträffliga arbeten "Hembygdsvård", vars första del handlar om naturskydd och nationalparker, och "Fridlysta vildmarker", i vilket han gör oss närmare förtrogna med de sistnämnda. En plats för sig intager likaledes professor A. G. NATHORSTS märkliga bok "Hava djuren rättighet att leva?" Vidare ha vi broschyrer i naturskyddsfrågan av R. SERNANDER och K. STARBÄCK, en dylik mera omfattande skrift och en naturskyddsvänlig handbok i jakt av undertecknad samt en broschyr om "Fågelskydd" av P. ROSENIUS. Till naturskyddslitteratur i vidsträcktare mening få naturligtvis även räknas författaren BENGT BERGS storartade verk om fåglar samt PAUL ROSENIUS' och RUDOLF SÖDERBERGS arbeten av liknande slag.

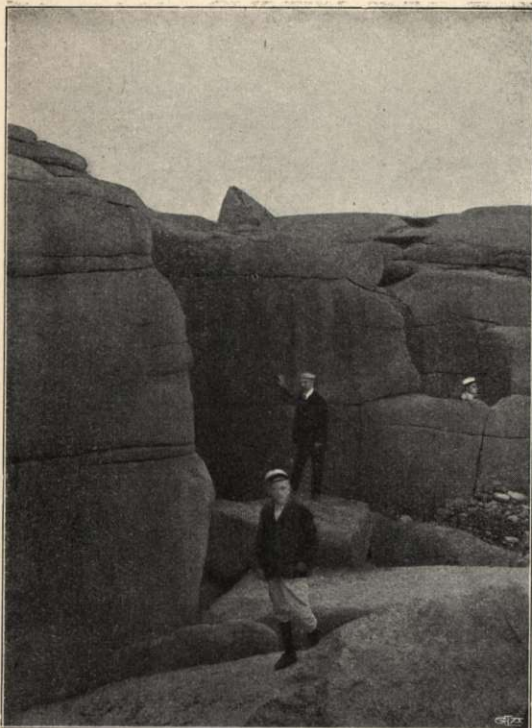

Gotlands största flyttblock "Bastustainen" i Rone. Pennteckning av P. A. Säve. Stenen numera fridlyst som naturminnesmärke.

Det stöd, naturskydds rörelsen från första början haft i pressen, särskilt den dagliga, kan knappast skattas för högt. Icke nog med att tidningarnas spalter alltid stått öppna för artiklar och notiser rörande naturskydd. Flera exempel finnas på att tidningar tagit direkta initiativ till rörelsens understödjande. Sålunda verkställde tidningen Dagen redan 1904 en insamling av uppgifter om naturminnesmärken, vilken på frågans dåvarande ståndpunkt blev av stor betydelse, och sistl. sommar utlystes av Svenska Dagbladet en särdeles lyckad pristävlan om de intressantaste bilderna av ur naturskyddssynpunkt märkliga föremål och områden, värda att införas med samlingar eller muséer. Den av sistnämnda tidning i november f. å. anordnade utställningen av bilder från trakten kring den nu urtappade och kanaliserade Hammarby sjö måste likaledes anses ha varit av betydelse även ur ren naturskyddssynpunkt.

Föreläsningar i naturskydd hava under årens lopp hållits landet runt. Bland de flitigast verksamma föreläsarna må nämnas prof. R. SERNANDER, lektor K. STARBÄCK, prof. L. A. JÄGERSKIÖLD, d:r G. GRÖNBERG, d:r R. SÖDERBERG och redaktör W. BÜLOW. — För att nu icke tala om d:r KARL-ERIK FORSSLUND, som hållit hundratals föreläsningar över hithörande ämnen.

Att den upplysningsverksamhet, som här i korthet skisserats, icke varit förgäves framgår bl. a. av den i slutet av förra året av vetenskapsakademien utgivna förteckningen över 1910—1918 fridlysta naturminnesmärken. Enligt denna förteckning ha under nämnda tid meddelats 105 fridlysningar av naturminnesmärken, varav 8 större och mindre områden av botaniskt, zoologiskt eller geologiskt naturintresse, 5 flyttblock, 8 djurarter och 32 växtarter inom vissa län och områden, 51 enstaka träd

Från jättegrytsområdet på Testholmen vid Lysekil.
Holmen exproprierad och skyddad av staten.
(Hj. Östergren foto.)

eller trädbestånd samt en fridlysning mot vanprydande reklam, omfattande alla segelleder inom Södermanlands län. Härtill kommer ytterligare ett 30-tal fridlysningar, som förordats av vetenskapsakademien, men vid utgången av 1918 ännu ej utfärdats.

Det övervägande antalet fridlysningar ha utfärdats på framställning av Sv. Naturskyddsföreningen eller dess ombud, men många hava även skett på direkt initiativ av vetenskapsakademiens naturskyddskommitté, av vars medlemmar särskilt professor EINAR LÖNNBERG i detta liksom i flera andra avseenden inlagt de största förtjänster om naturskyddet. Att Dalarna bland samtliga landskap sedan några år tillbaka intar främsta platsen i fråga om antalet fridlysta naturminnen ha vi KARL-ERIK FORSSLUND att tacka för. Bland särskilt verk samma naturskyddare förtjäna även att nämnas d:r EMIL BÄCKLIN, Göteborg, länsjägmästare UNO DANIELSON, Kalmar,

och f. d. läroverksadjunkten i Visby, d:r KARL JOHANSSON.

I detta sammanhang må icke heller underlåtas att erinra om det vackra föredöme, som givits av häradshövding SVEN BERGIUS genom att som gåva till staten överlämna den bekanta Linné-parken på Åholmen i Mälaren samt om greve ERIC VON ROSENS lofvärda åtgärd att låta såsom naturminnesmärken fridlysa bl. a. tre skogs- och lundområden på sin egendom Rockelstad i Södermanland, en handling, som borde lända till efterföljd bland jordägare litet varstades i landet.

Av stor och genomgripande betydelse för naturskyddssaken är den utredning om generellt naturskydd för flyttblock, jättegrytor, grottor, raukar och andra därmed jämförliga geologiska minnesmärken, vilken på k. m:ts uppdrag verkstälts av vår framstående geolog professor HENR. MUNTHE.

Den viktiga gren av naturskyddet, som blivit kallad naturskydd i staden, har även vunnit beaktande genom bildandet av kommunala naturskyddsutskott i ett flertal städer och andra större samhällen. Det första utskottet av detta slag var den 1913 tillsatta naturskyddskommittén för Västerås stad, och sedermera hava tillkommit

dylika delegationer i Göteborg (på initiativ av Sv. Naturskyddsföreningens Göteborgskommitté och efter motion av handlanden HJ. WIJK) i Norrköping, Hälsingborg m. fl. orter.

*

Vad jag här anfört rörande naturskyddets landvinningar i Sverige företer ju vid första påseende en ganska ljus och lovande bild. En grundligare inblick i förhållandena skall emellertid giva vid handen, att de vunna resultaten i verkligheten icke äro så storartade som de kunna synas, att naturskyddet långt ifrån erhållit det inflytande och den stadga som många inbilla sig, och att den svenska naturen för närvarande är lika starkt, om icke starkare hotad än före skyddslagstiftningens tillkomst.

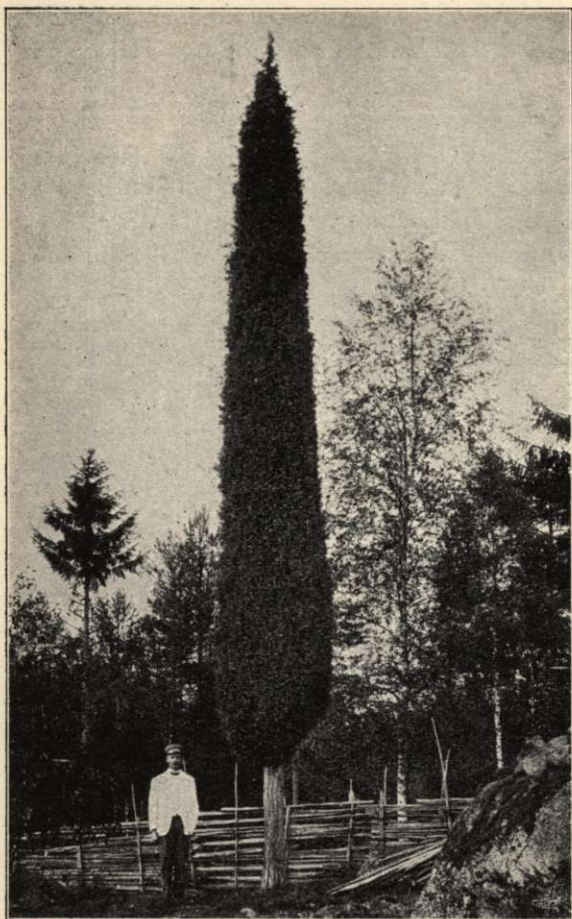
Och orsakerna? — Ja, må det då först som sist sägas ifrån, att felet ligger i själva starten och i den från början bristfälliga organisationen.

Man har, för att begagna en liknelse, sänt ut naturskyddsidén i världen som en vandrande riddare med en stolt och vacker inskription på sitt standar, men klädd i tiggarkläder och utrustad med leksaksvapen — allt i den vackert naiva tron, att han skulle vinna seger endast genom det stora och ädla i sin mission och renheten i sina avsikter.

Jag uppskattar till fullo den politiska klokhet, som bjudit vederbörande att från början icke uppställa några överdrivna fordringar för naturskyddets räkning och se till att vid lagstiftandet de ekonomiska intressena icke trädde för nära. Men jag tvivlar starkt på att det i längden kan gagna den stora saken att fortfarande uppträda med samma ödmjuka supplikantmanér och samma ängsliga undfallenhet, som till sist måste bli liktydig med fullständig självuppgivelse.

Naturskyddets stora vetenskapliga och estetiska betydelse har blivit vederbörligen belyst och framhållen, men man har i allmänhet så mycket som möjligt undvikit att påvisa dess kanske allra viktigaste sida, *den sociala och allmänmänskliga*. — Och dock torde det gälla snart sagt som ett axiom, att ett lands eller en trakts naturliga skönhet och egendomligheter äro *gemensam egendom*, som icke får priggas åt den privata vinningslystnaden och stundens härjare, och att såväl stat och kommun som enskilda ha en oavvislig plikt att skydda och vårda vad som utan verklig olägenhet kan sparas av den ursprungliga naturen, som vi behöva och i längden *icke kunna undvara*, om vi skola bevara vår andliga och fysiska hälsa.

Dogmen om den moderna utvecklingens välsignelser och nödvändighet har i dessa mammondyrkans tider gått oss i blodet till den grad, att vi stå där handfallna och svarslösa, så snart någon råkar uttala de magiska orden "ekonomiska intressen". — Som om det icke både i det enskilda och offentliga livet funnes legio av projektmakare, "docenter i privatekonomi" och samvetslösa exploatörer, vilkas läror och verksamhet måste betecknas såsom allt annat än allmännyttiga, och som icke sky att

“Delsboenen” vid Örnsgänge, Tidserums s:n, Östergötland, fridlyst som naturminnesmärke. (C. A. Blixt foto.)

för egen snöd vinninigs skull trampa vårt heligaste arv och våra heligaste minnen under fötterna!

Mot dessa vandaler, var och när och i vilken förklädnad de än uppträda, måste naturskyddets och hembygdsvårdens representanter träda i harnesk kraftigare än hittills.

Vad åter beträffar de verkliga representanterna för vårt ekonomiska liv och framåtskridande, de lojala företagarna, om jag så må uttrycka mig, måste vi på upplysningens och övertygelsens väg söka få dem på vår sida, så att de, medvetna om sitt stora ansvar i hithörande ting, icke i oträngt mål företaga något som är ägnat att ödelägga den ursprungliga naturen och dess minnesmärken. Ja, man torde utan överdrift kunna gå ett steg längre och av storkapitalet och storindustrien fordra några små offer på naturskyddets altare. Så t. ex. vore det kanske icke för mycket begärt, att ett stort skogsbolag, som årligen utkräver miljoner ur sina skogar, läte fridlysa några enstaka naturföremål eller ett och annat ovanligt trädbestånd såsom minnesmärken av

dessa, innan de blivit fullständigt omvandlade genom intensiv kultur. “Rikedom förpliktar” är en maxim, som hittills ofta länt till efter rättelse på andra områden, och staten har ju vad naturskyddet beträffar föregått med gott exempel i och med nationalparkernas avsättande.

Å andra sidan heter det vanligen, då det gäller naturskydd på statens mark, att området eller föremålet i fråga är av “alltför stort värde för att kunna undandragas ekonomiskt utnyttjande”, och härom är egentligen ingenting att säga, då ett sådant resonemang har ett visst stöd i naturskyddslagens bestämmelser. — Men låt oss då i all rimlighets namn få utrett och fastslaget huru stort, eller rättare, huru litet penningvärde ett naturminnesmärke skall representera för att kunna komma i åtnju-

tande av skydd! Så länge icke det skett, är ett planmässigt och målmedvetet naturskyddsarbete så gott som omöjligt.

Betecknande för osäkerheten och försagdheten i detta avseende är att den ovan nämnda rätten till expropriation för naturskyddsändamål hittills blivit begagnad blott i ett enda fall. Och då gällde det en liten, ekonomiskt tämligen värdelös klippholme, till vars inlösen medel redan blivit garanterade av en privat stiftelse.

Ingen stor idé och sålunda icke heller naturskyddets kan föras till seger utan kamp och strid, och för ett krig, även ett sådant, som uteslutande skall föras med andens och vettets vapen, fordras, som bekant, “för det första pengar etc. etc.”

Huru totalt man ansett sig kunna bortse från denna självklara sak, framgår bl. a. därav att k. mt. i sin 1909 avgivna proposition i naturskyddsfrågan begärde summa 2,500 kr. för bestridande av vetenskapsakademiens kostnader för naturskyddsärenden och att detta ytterst blygsamma anslag sedan endast en gång blivit förnyat. Läger man härtill, att staten f. o. m. 1910 beviljat ett bidrag, växlande mellan 1,000 och 2,250 kr. om året för utgivande av Sv. Naturskyddsföreningens årsskrift, att nyssnämnda förening för innevarande år beviljats ytterligare 4,000 kr. för sin upplysningsverksamhet, att 1913 års riksdag anslag ett belopp å 9,000 kr. som bidrag till inlösen av ett geologiskt naturskyddsområde vid Eslöv, så har man på ett ungefär den summa, som under 11 års tid av det allmänna offrats på naturskyddet. — En löjligt liten summa, det kan man med skäl säga!

De enskilda penninggåvor, som kommit rörelsen till del, uppgå icke heller till några betydande summor. Svensken, som vanligen är så frikostig, då det gäller att understödja forskningsfärder till exotiska trakter, har tydligen ännu icke kommit underfund med att det kan vara skäl att offra något för utforskande och skyddande av det egna landets natur.

Men på detta sätt får det icke fortgå! Naturskyddet måste finansieras, om icke hela saken skall försumpas och så småningom sjunka ned till ett tidsfördriv för några opraktiska svärmare.

Så till själva organisationsfrågan.

Ingen kan förneka, att vetenskapsakademiens naturskyddskommitté med samvetsgrannhet och intresse skött sin maktpåliggande befattning med naturskyddsärendena, åtminstone då det gällt rena fridlysningsfrågor. Men, såsom redan antytts, är det de rent personliga förtjänsterna som härvid i hög grad spelat in. Och man må se saken aldrig så optimistiskt, så måste det dock förefalla högst tveklaktigt, att en institution som vetenskapsakademien, vars huvuduppgifter ju ligga inom helt andra områden, i längden skall kunna finna frivillig, tillräckligt intresserad och kvalificerad arbetskraft för att på ett tillfredsställande sätt dirigera naturskyddsrörelsen med dess alltjämt växande uppgifter.

Behovet av ett centralt organ för naturskydd gör sig också snart sagt för var dag mer och mer gällande. Första gången detta framhölls mera offentligt var vid

"Drottninghuslinden" på Särö, fridlyst som naturminnesmärke.
(A. O. Clason foto.)

Sv. Naturskyddsföreningens årsmöte 1919, då prof. SERNANDER i ett föredrag uttalade sig för inrättande af ett under ecklesiastikdepartementet hörande ämbetsverk för naturskydd.

Utrymmet tillåter icke att här närmare utveckla, vari en dylik statsanstalts verksamhet skulle bestå. Låt det vara nog sagt, att den skulle bliva av såväl ledande och administrerande som av konsultativ art, samt att den bl. a. skulle omfatta ett planmässigt utforskande av hela landet i naturskyddssyfte.

Utan ett sådant utforskande skall naturskyddet aldrig kunna vinna nödig stadga. Som det hittills varit, ha de flesta fridlysningar genomförts utan plan eller system och ofta först i elfte timmen, sedan naturminnena i fråga blivit mer eller mindre vandaliserade.

Ett stort och oerhört viktigt fält för upplysningsverksamhet, som hittills lämnats så gott som helt och hållet obrukat, är den studerande ungdomens uppfostran till förståelse och intresse för naturskyddssaken. Det mål man i detta avseende måste uppställa är en ordnad undervisning i naturskydd vid skolor och läroanstalter, högre såväl som lägre. Vid seminarier och folkskolor synes denna lämpligen kunna anknytas till den planerade undervisningen i hembygdskunskap, vid realskolor, allmänna läroverk och därmed jämförliga läroanstalter huvudsakligen till undervisningen i naturhistoria och geografi. Vid högskolor, folkhögskolor och fackskolor av olika slag måste komma till stånd föreläsningar eller kurser i naturskydd, lämpade efter

Wahlbergella affinis, en fridlyst Lapplandsväxt. (T. Lagerberg foto.)

de olika bildningsanstalternas särskilda ändamål. Så t. ex. böra blivande agronomer och skogsmän erhålla undervisning särskilt om naturskydd i förhållande till det moderna jord- och skogsbruket och våra ingenjörsämnen upplysas om vad som är att iakttaga för att vid industriella anläggningar av olika slag, trafikledsbyggnader o. d. undvika onödig åverkan på naturen.

Det är mig emellertid en glädje att kunna omtala, att Sv. Naturskyddsföreningens styrelse på senaste tiden särskilt inriktat sig på denna gren av upplysningsverksamheten och låtit uppgöra ett detaljerat förslag till påbörjande av en aktion i här antydda syfte.

*

Mycket av vad jag ovan sagt om naturskyddets sociala betydelse, om nödvändigheten av rörelsens finansiering och om behovet av en fastare organisation och ökad upplysningsverksamhet särskilt bland de unga torde kunna tillämpas på hembygdsvärden i dess helhet. Vad särskilt beträffar förslaget om en statsanstalt anser jag för min del, att detta på goda grunder bör utsträckas till att jämte naturskyddet även omfatta vissa grenar av kulturskyddet.

Låt oss emellertid återgå till de praktiska resultaten av naturskyddsarbetet och se till i vad mån de kunna anses tillfredsställande eller lämna rum för anmärkningar eller önskemål för framtiden.

Vare det mig långt ifrån att söka förringa värdet av fridlysningar av enstaka naturminnen. Går man saken in på livet, torde man dock komma till det resultatet, att

Svarta storkens sista bo i Sverige, Stengårdsholma kronopark, Helleberga s:n, Småland. (Edv. Wibeck foto.)

dylika fridlysningar visserligen utgöra de bästa tänkbara medel till väckande av vördnad för naturen och intresse för dess skyddande, men att de knappast kunna anses såsom naturskyddets verkliga, stora mål.

Nej, det centrala i naturskyddet är och förblir, såsom SERNANDER så klart och distinkt uttryckt det, "testamentsfrågan till eftervärlden av orörda eller något så när orörda stycken svensk jord, representerande så många av dess olika naturtyper som möjligt" — och, skulle jag med tanke på naturskyddets rent estetiska sida vilja tillägga, skyddandet av landskapets skönhet mot ödeläggande inflytelser av olika slag.

Värdefulla "testamentsgåvor" av orörd natur ha vi fått först och främst i de stora lappländska nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets och Sarjeks var för sig äro vida större än någon annan dylik "fridmark" i hela Europa.

Nationalparkerna borde ju utgöra, så att säga, det fasta bålverket för det svenska naturskyddet och låt oss hoppas, att det också verkligen kommer att bli så. — Jag säger, låt oss hoppas, ty säkert är det ingalunda. Det senaste årets erfarenheter peka tyvärr i rakt motsatt riktning. Enligt av 1919 års urtima riksdag helt hastigt och lustigt fattat beslut har nämligen ett större område kring sjöarna i hjärtat av Stora Sjöfallets nationalpark blivit utbrutet ur parken och ställt under vattenfallsstyrelsens förvaltning i och för uppförande av dammbyggnader för reglering av Stora Lule älv. — Storindustrien sträckte ut handen och sade sitt "tag hit!" och icke en röst höjdes för att spörja: "Är det nödvändigt?" Eller: "Varför denna brådska och hemlighetsfullhet?" — Med oro frågar man sig, vad det efter detta skall bli av Stora Sjöfallet, norra Europas mäktigaste vattenfall, Lapplands förnämsta sevärdhet. — Kanske kan vattenfallsstyrelsen lämna svar härpå?

Att björnen, som hittills haft sin förnämsta ståndort inom landet i trakten kring Stora Sjöfallet, störd av den oro vattenbyggnaderna komma att medföra, inom kort skall försvinna därifrån kan anses som ganska säkert. — Såvida han icke dessförinnan redan blivit utrotad av lappar och tjuvskyttar. Ty staten har, sorgligt att säga, ännu efter 11 års förlopp, trots där-om gjord framställning, icke på något sätt sört för bevakning av nationalparkerna, vilka följaktligen ligga öppna för härjare av allehanda slag!

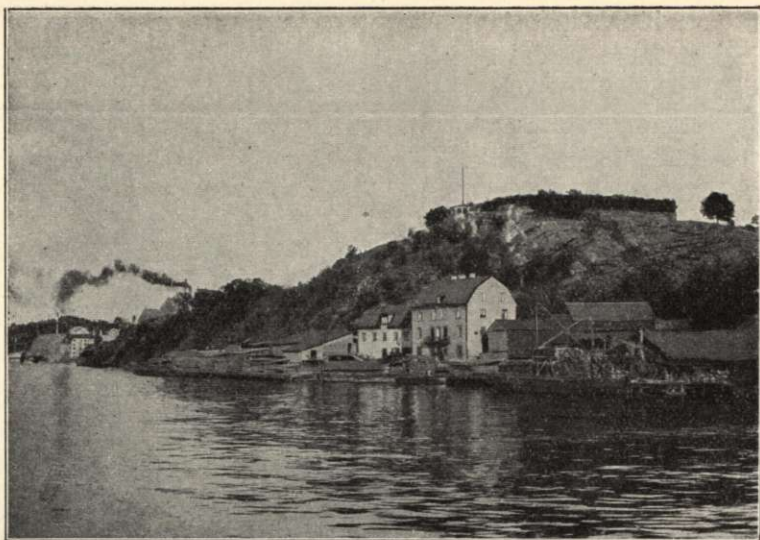
Det har med rätta anmärkts, att vid avsättandet av nationalparkerna av 1909 södra och mellersta Sverige blivit mycket litet tillgodosett. Men man må komma ihåg, att nationalparksfrågan ännu ej på långt när blivit slutgiltigt löst. Inom intresserade kretsar arbetas fortfarande med all iver på av-

skiljandet av nya nationalparker och skyddsområden, och detta icke utan framgång.

Så har det efter en skarp strid med domänstyrelsen lyckats naturskyddsvännerna att få Dalby hage i närheten av Lund avsatt som nationalpark och därmed bevarad såsom en typisk rest av sydsvensk lövblandskog. Goda förhoppningar finnas även om framgång för Sv. Naturskyddsföreningens framställning om avskiljande av ek- och almskogen kring Borgholms slottsruin som nationalpark — liksom för prof. SERNANDERS förslag om liknande skydd för en urskog av gran å ärkebiskopshemmanet Fiby i Vänge s:n. Andra dylika frågor ligga mindre gynnsamt. "Jungfrun", den härliga sagoön i Kalmar sund, de gamles Blåkulla, om vars förvärvande av staten lektor STARBÄCK på sin tid väckt motion i riksdagen, är fortfarande hotad av samma stensprängningsbolag, som 1904 med berätt mod lät sätta ett dynamitskott i den redan av LINNÉ beskrivna grottan i Kammarbergen på ön, och det skydd som sent omsider beretts den mycket omskrivna Hallands Väderö, kan knappast anses vara av någon mera betryggande art. Likaså tycks det dröja med den av de nuvarande ägarna utlovade fridlysningen av den märkliga Västerskogen på Särö. En

Havsörnens gamla borg på ön Stora Eken i Vänern. (Rud. Söderberg foto.)

Berget med "Fåfången", ett naturmonument mitt inne i huvudstaden.
(O. Halldin foto.)

hel del av kulturen hotade, försvinnande naturtyper, såsom mossar och ljungedar, vänta fortfarande på att bli representerade bland våra nationalparker. Jag tänker härvid i första rummet på de ur vetenskaplig synpunkt så utomordentligt intressanta gotlandsmyrarna, som ännu för en mansålder sedan upptogo högst betydande arealer, men som nu på några få undantag när äro utdikade, i de flesta fall till föga nytta. Som ett lämpligt ljunghedsreservat har av prof. HENR. HESSELMAN framhållits det av skogsplantering hittills oberörda området kring Högalteknall på Hallandsås.

Lövängarna, dessa för folkets hjärtan så kära "paradis" och "lustgårdar" med sin nästan sydländska prägel, hålla över allt på att förvandlas till triviala hagar eller kalhuggna betesmarker. Naturskyddsvännerna ha slagit ett slag särskilt för de gotländska lövängarna, med vad resultat vet man ännu ej. För övrigt torde det knappast vara någon överdrift, om man säger, att allt vad vi ännu äga kvar av skogar eller bestånd av ädla lövträd är på det starkaste hotat. Ekskogarna ha tagit obotlig skada genom kristidens skamlösa rovavverkning, och de skånska bokskogarna få för varje år göra åt sig mer och mer för den planterade granskogen.

För de flesta slag av geologiska naturminnen kunna vi vara tämligen trygga, för så vitt det ovannämnda Muntheska förslaget om generella skyddsbestämmelser kommer att gå igenom. Men hur ställer det sig med våra kustklippor och vackra bergformationer i allmänhet, som utan att äga något vetenskapligt intresse ofta äro av

avgörande betydelse för landskapets skönhet? Böra icke även sådana kunna skyddas i hembygdskärlekens namn?

Och våra vattenfall sedan! — Ha vi verkligen blivit så hypnotiserade av festmiddagarnas stolta slagord om "Sveriges vita kol", att vi icke komma oss för med att framställa det lika naturliga som oeftergivliga kravet på att några av dessa, den obundna naturkraftens härligaste monument, bevaras i sin ursprungliga skönhet?

En av naturskyddets allra viktigaste uppgifter är även bevarandet av vår inhemska djurvärld, framför allt däggdjurs- och fågelfaunan. Det första villkoret härför är en omläggning av vår jaktlagstiftning i naturskyddsvänlig riktning och ett betryggande skydd för sådana djurarter, som på ett eller annat sätt synas hotade till sin existens. Förslag till en dylik lagstiftning håller också på att utarbetas, men faran för en del sällsynta djurarters utrotande är tyvärr så överhängande, att skyddet, om det blir en verklighet, kan komma för sent.

Våra fäder ådrogo sig en svår skuld genom att med händerna i kors bevittna bäverns och vildrenens utrotande. Själva äro vi nu på god väg att påtaga oss samma ansvar beträffande den svenska vildmarksfaunans förnämsta klenoder, björnen och lodjuret. De senaste årens statistik visar nämligen på ett oförtydligt sätt, att förföljelsen mot dessa båda djur, trots tidigare restriktioner, fortfarande bedrives på ett sätt och i en takt, som när som helst kan leda till utrotning.

Den sista resten av vår svenska kronhjortstam, inalles knappast 100 djur, för en mycket osäker tillvaro på några skånska gods.

Våra präktigaste och sällsyntaste rovfåglar förföljas i jaktvårdens missförstådda intresse, medan handelskonservatorer och snikna äggsamlare äro på ständig jakt efter deras skinn och ägg. Med gladan och kärnhökarna har det redan gått så långt, att totalförbud mot dödande av dem måst tillgripas, och även beträffande örnarna har ett dylikt förbud kraftigt påyrkats.

År ifrån år blir den vita storken en allt sällsyntare gäst vid de skånska och sydhalländska gårdarna, och svarta storken eller Odensvalan har sedan några år måst strykas från de svenska häckfåglarnas antal. Något av åren 1909 eller 1910 blev det sista paret fördrivet från sin häckplats i en småländsk skog. — Och det var ändå på kronomark.

Sedan Hornborgasjön genom sänkning förvandlats till nästan ett kärr, finns i hela norra Europa icke en insjö som kan jämföras med Tåkern i avseende på fågellivets rikedom och mångfald. Och dock har hittills intet allvarligt försök gjorts att åt Sverige och framtiden rädda denna underbara sjö!

Vi ha visserligen fått till stånd några små reservationer för fåglar, särskilt utmed kusterna, men flera och större sådana äro högeligen av behovet påkallade. Ett viktigt önskemål är bl. a. avsättandet av ett större område för skyddande av de lappländska myrarnas fågelliv, innan samlare och schackrare hunnit gå alltför illa åt det. Den kände ornitologen och naturvännen, jägmästare EDV. WIBECK har såsom

lämpligt område härför föreslagit Sjaunjamynen väster om järnvägslinjerna Porjus—Gellivare och Gellivare—Riksgränsen.

Så några ord om naturskyddet i staden, även det ett stort och viktigt kapitel, som jag hoppas snart skall bliva utförligt behandlat i denna tidskrift.

Den betydelsefullaste av alla hithörande frågor är utan gensägelse den om bibehållandet av naturliga parker invid städerna. Göteborg, som i detta liksom i så många andra avseenden gått i spetsen för svenska städer, äger ju sedan länge en präktig naturlig park i sin Slottsskog samt har dessutom nyligen låtit avskilja en verklig naturpark på den sydväst om staden belägna egendomen Änggården. — Men hur ligger väl denna fråga beträffande huvudstaden, som i sina härliga omgivningar har så många områden, som lämpa sig eller åtminstone för ett par tiotal år sedan skulle ha lämpat sig så utomordentligt väl till naturliga parker?

Betecknande i detta avseende är det öde, som vederfarits den av lektor STARBÄCK vid 1913 år riksdag väckta motionen om bevarande av Djurgården i så stor utsträckning som möjligt såsom naturlig park. Motionen föranledde visserligen en utredning av frågan, men denna utredning tyckes alldeles hava runnit ut i sanden, under det man i stället med all energi satt i gång en undersökning beträffande Djurgårdens exploatering (!) Och denna senare undersökning har, såsom var att förutse, redan givit anledning till förslag, som, om de komma till utförande, skola göra totalt slut icke blott på Djurgårdens utan på hela huvudstadens mångbeprisade skönhet. — Och dock är Djurgårdsfrågan, såsom motionären på sin tid så kraftigt betonade, en angelägenhet, som på det djupaste berör icke blott Stockholms invånare utan hela svenska folket.

Stockholm har för övrigt visat sig vara en mer än vanligt hårdarbetad mark, då det gällt naturskydd. Den heroiska kamp härför, fröken ANNA LINDHAGEN så gott som alldeles ensam fått föra inom stadsfullmäktige, har länge synts tämligen hopplös, och de framställningar i olika naturskyddsfrågor, Sv. Naturskyddsföreningen tid efter annan gjort hos fullmäktiges delegationer ha, så vitt man kunnat finna, lämnats helt och hållet obeaktade. Först på det yttersta i dessa dagar har en händelse inträffat, som inger hopp om bättre tider för naturskyddet i Stockholm, i det att stadens fastighetsnämnd, därmed upptagande en av Naturskyddsföreningen tidigare lancerad idé, beslutat anslå medel till en preliminär växtbiologisk undersökning av samtliga under nämndens förvaltning liggande områden.

I de städer och orter, där kommunala naturskyddsutskott kommit till stånd, — Stockholms skönhetsråd är ännu vad naturskyddet beträffar ett oskrivet blad — ligger naturskyddsfrågan givetvis gynnsammare än i huvudstaden. Dock tyder åtskilligt på att det kommer att dröja mycket länge, innan våra kommunala myndigheter i allmänhet och stadsplanemyndigheterna i synnerhet hunnit smälta den enkla och klara sanning, som ligger i följande ord av KARL STARBÄCK: "Intet pryder mer än ursprunglig natur. Ett naturminne, en vacker lund, en egendomlig klippa,

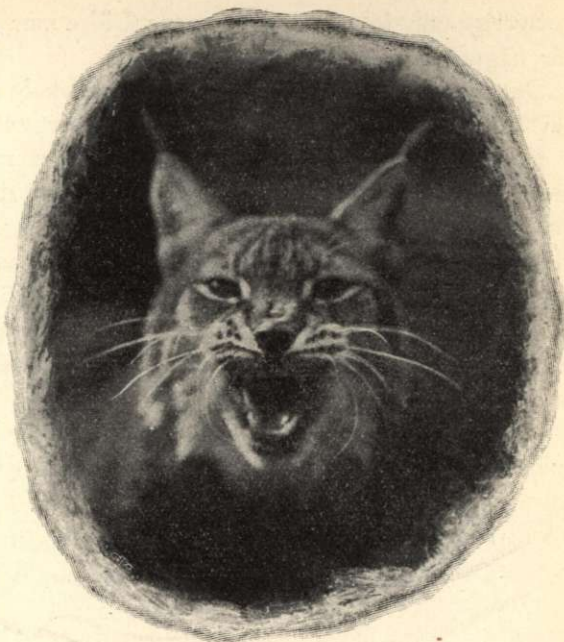
kan mitt i en storstad vara av större värde än en bronskung på sitt postament, omgiven av snirklade rabatter och klippta gräsmattor".

Men icke blott i städerna utan överallt, där natur och kultur mötas, konstateras det innerliga sambandet mellan naturskydd å ena sidan och kulturminnesskydd å den andra. Ja, ibland kan det t. o. m. vara svårt att avgöra, huruvida ett minnesmärke är att anse såsom naturminne eller kulturminne. — Exempel: Åholmen med dess planteringar från Linnés tid. — Likaså finns det typiska kulturminnen, såsom gamla landsvägsbroar, milstolpar och byggnader av olika slag, vilka, liksom förhållandet är med de flesta fornminnen, under årens lopp så vuxit in i naturen, att de nästan kommit att utgöra en del av denna. Att skydda ett dylikt kulturminne, utan att se till

att den omgivande naturen samtidigt bevaras, skulle i de flesta fall vara tämligen meningslöst. Vidare finns det också någonting som man brukar kalla "historiska naturminnesmärken", d. v. s. platser eller naturföremål, till vilka någon historisk händelse, sägen eller tradition är knuten, och som därigenom få ett dubbelt värde. — För att nu icke tala om det djupa samband, som består mellan naturskyddet och den så utomordentligt viktiga frågan om byggnadsstilen särskilt på landsbygden.

Allt talar sålunda för det önskvärda och nödvändiga i ett allt fastare och intimare samarbete mellan naturskyddets och den övriga hembygdsvårdens representanter. Ett kraftigt insecgel på det fostbrödralag, som ju redan knutits mellan de båda specialintressena, ser jag i den betydelsefulla och vidsynta framställning, Samfundet för Hembygdsvård ingivit till k. mt. med anledning av riksdagsskrivelsen om "organisering av insamling och utforskning av den svenska allmogekulturen", och vari hävdas, att den planerade utredningen för att bliva tillfredsställande måste utsträckas till att omfatta icke blott vår gamla kultur i dess helhet, utan även den svenska naturen.

Enighet och styrka äro för visso vad hembygdsvården behöver för att göra sin stämma hörd.

Lodjuret, "nordens tiger", vars totala fridlysande synes nödvändigt för att förekomma utrotande.
(O. Halldin foto.)

Sverige är icke längre samma fridsamma land bortom sorlet, som det var ännu för några tiotal år sedan.

Den nya tiden rusar fram på motorcykel, och vad den än månde föra med sig i sin sidovagn, icke är det aktning för naturen och pietet mot svunna tiders kultur!

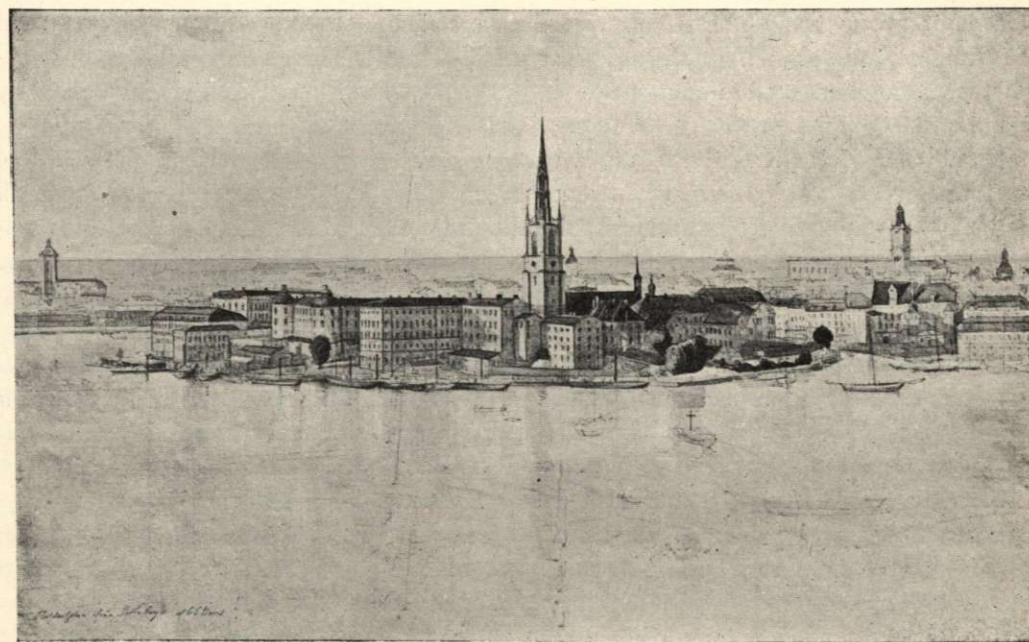
Kristidens bittra erfarenheter ha lärt oss vad vandalerna på kort tid kunna hinna med, om de lämnas fria tyglar. Under de år, bränslekommissionen, sorglig i åminnelse, tilläts att godtyckligt husera i våra skogar, samtidigt med att lystna skogshajar och samvetslösa egendomskrämare ohejdat drevo sitt spel, har den ursprungliga naturen lidit större skada än förut under en mansålder. — Och dock torde detta endast ha varit en svag förkänning av vad vi ha att vänta under den ekonomiska uppblomstring, som med nödvändighet måste följa på det nuvarande virrvarret ute i Europa.

Då om någonsin gäller det för hembygdsvårdarne och naturskyddarne att stå rustade och att möta stormen från starkare positioner än de nuvarande.

THOR HÖGDAHL.

STOCKHOLMS BANGÅRDSFRÅGA OCH HEMBYGDSVÅRDEN

EN GAMMAL STADS PLAN ÄR I REGEL GRUNDAD PÅ DESS trafikvägar. Där tvenne eller flera landsvägar möttes eller där land- och sjöväg stötte samman uppstod staden och hela dess bebyggelse uppväxte kring denna ryggrad. Så är det även med Stockholm. Det ligger i skärningspunkten mellan Mälar- och Saltsjöfarleden och den gamla landsvägen från Södermanland till Uppland. Dess karaktär blev i hög grad bestämd av detta; gamla stadens gatunät uppbyggdes delvis på denna grundval, och mot de fria vattnen å omse sidor om stadsön uppväxte stadens stoltaste byggnader. Hur än staden under seklernas lopp utvecklades, bevarade dess kärna dock sin gamla egenart; Skeppsbrons fil av byggnader och Riddarholmens husmassor mot öppna fjärdar förblevo sjöstadens praktfullaste och mest karaktäristiska partier.

Riddarholmen på 1840-talet från Södra Bergen. Teckning af C. S. BENNET.
Holmen är i stort sett helt oförändrad sedan denna tid.

Parti af Riddarholmen mot Mälaren.

Däremot drogo trafiklederna mitt genom Norrmalm och Kungsholmen bebyggelsen bort från stränderna; kring Drottninggatan och Handverkargatan samlades husmassorna, medan man helt försummade bebyggelsen ned mot Klaraviken och Norr Mälarstrand.

Vid 1800-talets mitt erövrar ett nytt, helt revolutionerande trafiksystem världen, järnvägen. Nära nog oberoende av terrängen skär den sig fram rakaste vägen till sitt mål. Lagen om trafikledningens planbildande makt härskar självfallet även nu; nya samhällen uppväxa, där stadsdelarnas läge och planbildning bliva beroende av dessa nya färdvägar och deras stationer. Men i de flesta fall ledes givetvis järnvägen in i gamla stadssamhällen med redan utbildad gruppering. Och på grund av det förfall, som stadsbyggnadskonsten råkat i under 1800-talet, bröt man sig ofta fram utan tanke på eller hänsyn till den gamla stadsstrukturen. Man insåg icke, att med järnvägen uppkommit moderna stadsplaneproblem efter helt nya linjer, och att föreningen af det gamla och det nya trafik- och stadsplanenätet var en svårlöst icke blott praktisk men även konstnärlig stadsbyggnadsfråga. Som ett belägg på, hur ringa uppmärksamhet även de mest avancerade ägnade åt detta problem, kan anföras, att CAMILLO SITTE, som med sin bok "Der Städtebau" år 1889 återuppväckte känslan för konstnärlig stadsbyggnadskonst, icke ägnade en tanke åt denna så ingripande del av ett modernt stadssamhälles utveckling; eller STÜBBEN, som i sin stora stadsbyggnadslära visserligen upptar saken till behandling men utan att ännu så sent som 1907 ens tillnärmelsevis giva ledning till eller exemplifiering av, hur den bör eller icke bör lösas.

Aeroplanbild, visande nuvarande järnvägslinjens dragning genom Riddarholmen å dess östra sida.

Det är då självklart, att när i Stockholm omkring år 1860 järnvägslinjen började anläggas och bangården uppbyggas, ingen hänsyn togs till den gamla stadskaraktären. Den moderna väldiga stråkvägen gick obekymrat fram genom gamla stadens hjärta, rev med sig i förbifarten den vackra Palmstedtska bron till Riddarholmen, och tog Klarasjöområdet östra strand helt i besittning.

Häri genom hade man öppnat den väg, som med järnvägstrafikens ständigt växande utveckling, skulle göra sig allt bredare. När det nu i våra dagar kräves de mest omfattande utvidgningar för att tillfredsställa den ökade driften, står man av helt naturliga praktiska skäl i huvudsak bunden vid den ursprungligen inslagna vägen; men dess från början mer blygsamma mått svälla nu ut till dimensioner, som låter den nära nog ödelägga de genomsurna kultur- och naturområdena. Man måste alltså bestämt fasthålla, att det är stadsbyggnadskonstens förfallstid, som skapat grundvalen för det förslag, som framlagts av 1915 års bangårdskommission.

Emellertid har under vårt nya århundrade i samband med en nyväckt formkänsla även sinnet för stadsanläggningens konst vaknat. Ett djupare intresse för gamla byggnadsminnen och ett mer klarsynt ansvar inför dem samt ett starkare pliktmedvetande inför naturen har inspirerat och fördjupat denna känsla för staden. Det var därför naturligt, att kommissionsförslaget, som saknade all kännedom med denna nya, djupt ingripande kulturrörelse, skulle mötas av harm och motstånd. Den förste, som gav röst åt denna uppfattning var IVAR TENGBOM, själv medlem av kommissio-

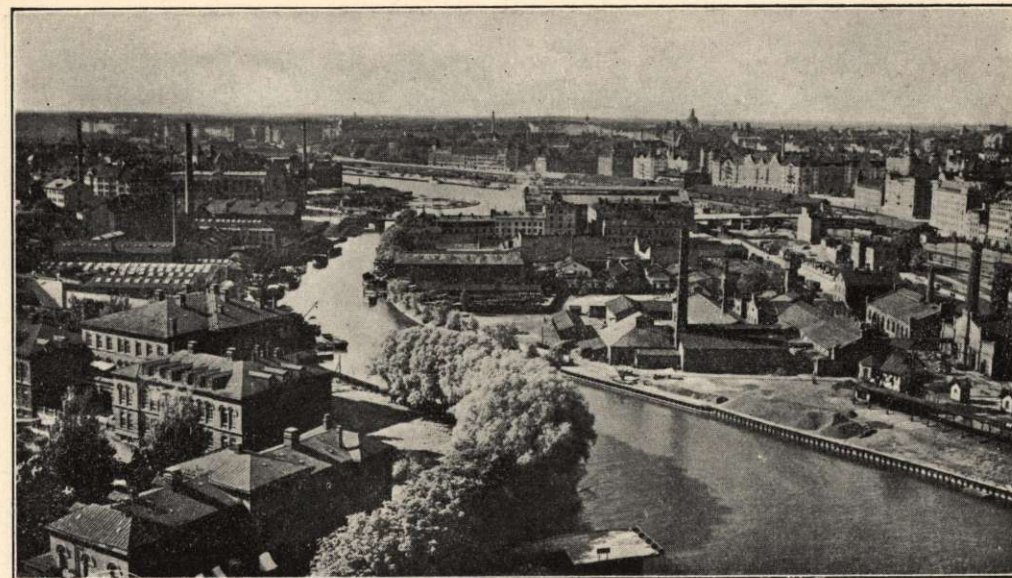
Nuvarande järnvägsbron över Norrström.

nen, vilken i sitt reservationsförslag utvecklade de nya ideerna. Han har följts av en imponerande mängd andra, enskilda och korporationer, vilka på olika vägar och med olika medel sökt bidraga till en stadsbyggnadsmässigt möjlig lösning av problemet.

Kommissionsförslaget låter, som nämnt, järnvägslinjen helt enkelt gå rakaste vägen fram till huvudbangården, förlagd på den gamla bangårdens plats i Stockholms brännpunkt. Genom detta angriper huvudbanornas ingångslinjer och bangården själv trenne för Stockholm utomordentligt betydelsefulla partier.

Det första är Riddarholmen. Genom den beryktade breda, 5-spåriga, sneda bron vid Riddarholmens Mälarsida upphäves holmens uråldriga ökaraktär. Denna holme, som trots många sena oblida förvandlingar dock ligger som ett enda helgjutet monument, som en vattenomfluten borg av minnen och historia, blir ett stycke halvt bortskymt fastland. Stockholms gamla märke att med en stolt rad av hus stå mot den öppna Mälarfjärden blir utplånat. En lutande mur av väldig bredd skall definitivt stänga bort det äldsta Stockholm från Mälarsidan.

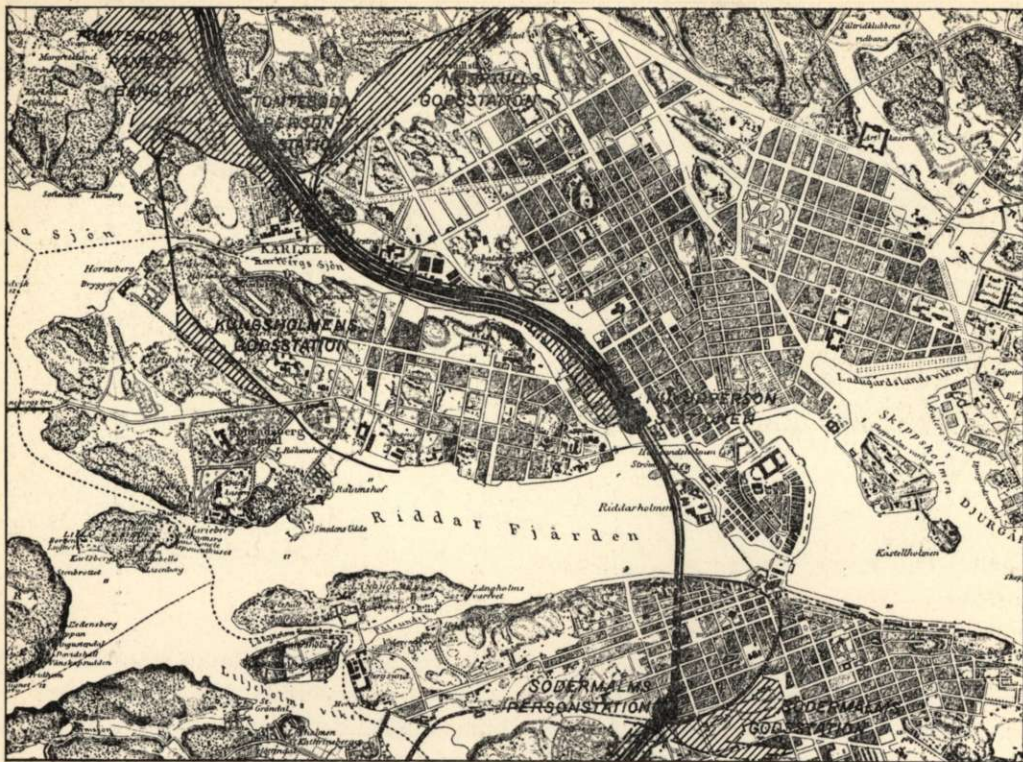
Det andra, starkt hotade området är Stadshuset. Genom denna byggnads förläggning till Eldkvarnstomten återupptog man Stockholms gamla Mälarstadstradition; vad man under århundraden så starkt försummat, nämligen att bygga vid vattnet blev här ledmotivet. Det nya Stadshuset bildar därför tillsammans med Riddarholmens gamla byggnadsmassor en enhetlig och sällsynt stadsbild. Järnvägsbron skär denna bild i stycken. Men dessutom bildar kommissionsförslagets ingångslinje

Klaraviken från Stadshustornet.

till Centralstationen en mur, som till stor del bortskymmer Stadshuset från den övriga staden. Och icke blott skymmer, men skiljer. Stadshusets Kungsholmsläge var ägnat att riva upp den gamla konventionen om Kungsholmen såsom en isolerad avlägsen stadsdel och i stället binda samman detta utvecklingskraftiga område med Norrmalms Stockholm; som stadsplanetanke var denna placering av Stadshuset synnerligen lycklig, då det markerade ett nytt naturligt centrum och därigenom sammanknöt tvenne splittrade stadsdelar. Kommissionens bangårdsförslag förstör denna stadsplanetanke, skiljer de båda stadsdelarna definitivt och skjuter undan Stadshuset. Ivrig att ligga mer centralt än stadens eget stolta hus knuffar sig Centralstationen fram med hela sin väldiga infartsapparat framför kommunens verkliga mittpunkt.

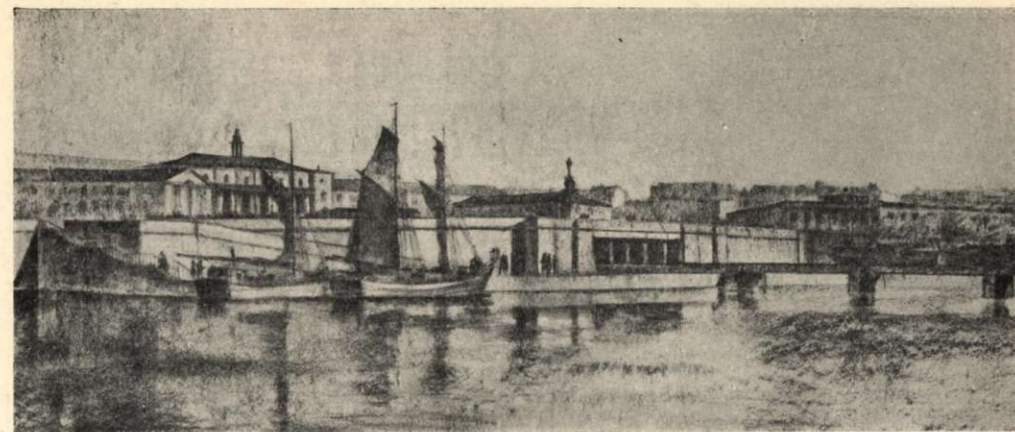
Det tredje stadsparti, som slås sönder av kommissionsförslaget, är Klara sjö. Då staden på 1600-talets mitt planlades omkring detta vatten, hade man ingen känsla för naturens inslag i stadsanläggningen; man fattade icke de rika möjligheter för en stads bebyggelse, som denna insjö erbjöd; från begynnelsen blev den därför skjuten åt sidan och stadsbyggnadsmässigt försummad, en sak som till våra dagar fortfarande följs. Visserligen kom KARL XII år 1711 med det synnerligen klarsynta uppslaget, att det vore "både nyttigt och zirligt för Staden, om man mellan Norrmalm och Kongsholmen med tiden bygde vackra huus uti wissa qvarter fördelte, med vatugrafvar rundt omkring eller emellan qvarteren, på holländska maneret, med en bred canal ända til Carlberg". I detta, som kungen själv säger "fameusa" projekt, pekas för första gången på Klara sjö som en underbart belägen vattenplats inne i

Översiktsplan av Kommissionens huvudförslag.

staden, värd att på det rikaste utnyttjas. På 1700-talet, då intresset för strandgators anläggande uppkom, utfördes även en Klara sjös bebyggelseplan av stadsarkitekt CARLBERG, en slags geometrisk behandling av vattnet till ett system av mindre öppna platser inne i staden. Av dessa båda mer tillfälliga uppslag blev intet. Och efter 1860-talet genom järnvägens införande blev Klara sjö betraktad som ett föraktligt bakvatten utan värde. Delvis tack vare Stadshusets läge samt tack vare en ny förståelse för naturvärdena i staden har det på senaste tiden gått upp för arkitekterna, att i själva verket Klara sjö utgör en centralt belägen enastående vattenådra genom Stockholm, en härlig öppen plats som icke borde skilja men förena Kungsholmen och Norrmalm till ett det mest förnäma stadsområde. Denna insjö, som sträcker sig från Stadshuset ända bort till Karlberg, öppnar för en modern stadsanläggares fantasi de mest lockande perspektiv, icke blott estetiskt, men praktiskt, ekonomiskt och socialt. Kommissionens förslag gav ett dräpslag åt dessa drömmar.

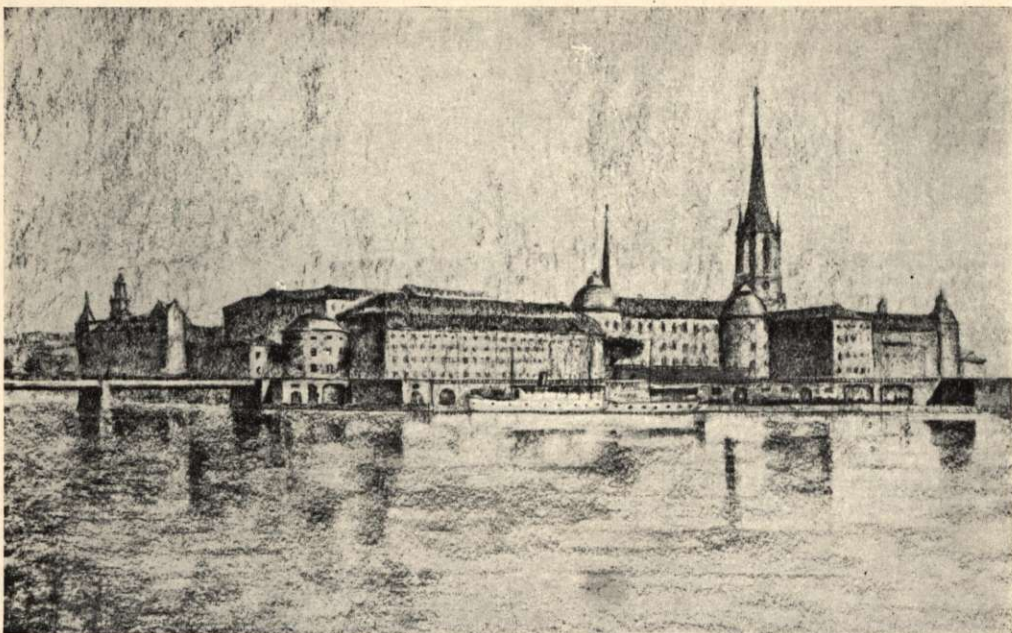
Man har frågat sig efter dylika hårda ord om bangårdsanordningarna, om järn-

Kommissionens huvudförslag. Bild från Mälaren över bron över Norrström, infarten till stationen och det nya stationshuset.

vägen, den moderna tidens vägbyggnad, icke äger rätt att få giva sitt inslag i storstaden, som dock är så oerhört beroende av densamma. Statsbanechefen ha särskilt, och givetvis med rätt, betonat, att järnvägsanordningar höra organiskt samman med den moderna storstaden och kräva samma rätt och kärlek av arkitekterna som något annat vare sig gammalt eller nytt byggnadsverk. Hur riktig tanken i och för sig själv är, lika barbariskt är den tillämpad i kommissionsförslaget. Problemet är ju just att icke förtrampa och förinta ett gammalt betydelsefullt värde i kulturen eller naturen genom denna nya järnbanearkitektur. Problemet är ju just att planlägga i stort så, att varje betydelsefull del, gammal eller modern, av människor formad eller av naturen given, kommer till sin rätt utan att förstöra en annan. Läger man av praktiska skäl en utomordentligt välbyggd järnvägstunnel genom kungliga slottet, blir icke den starkaste känslan beundran för den moderna järnvägsarkitekturen och dess insats i stadsbilden.

För övrigt finns det stora delar av järnvägs-kulturen, som icke höra hemma i staden men böra förläggas till dess utkanter, så långt bort som möjligt. Detta är ju icke något påhitt i Stockholm för att försvåra bangårdslösningen utan en axiomatisk och allmänt erkänd princip. Slår man upp en modern bok i stadsbyggnadskonst, skall man finna den uttryckt sålunda: "Wenn man die öffentlichen Stadtgärten die "grünen Inseln" im Häusermeer nennen kann, so sind die Frachten- und Verschubbahnhöfe mit ihrem Rauch, Lärm, Kohlenstank und Schmutz die "schwarzen Inseln" darin. Sie gehören nicht inmitten einer menschlichen Ansiedlung, sondern sind an deren Rand zu legen und zwar an Örtlichkeiten, wo sie die Verbauung gar nicht oder nicht in absehbarer Zeit erreicht (FASSBENDER: Grundzüge der modernen Städtebaukunde, 1912).

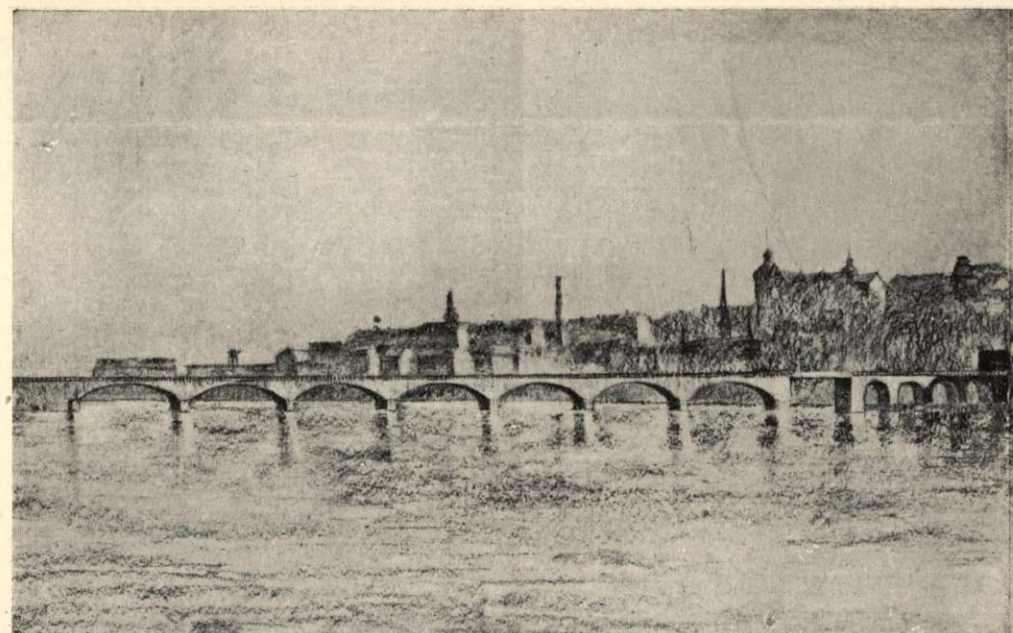

Kommissionens huvudförslag. Bild från Mälaren av bron framför Riddarholmen.

Det är på dylika grunder den opposition arbetat, som mött kommissionens förslag, och vilken opposition det icke räcker att beteckna med det något tunna ordet estetisk. Man kan säga, att de massor av förslag, som sökt en räddning av Stockholm efter ovannämnda principer, kunna uppdelas i trenne huvudslag.

Det första flyttar huvudbangården ut ur stadens egentliga centrum och skapar därigenom ett helt nytt järnvägsområde, som icke på något sätt ingriper i de gamla stadsdelarna. Detta var Tengboms radikala lösning av problemet. Men dels emedan kravet på stationens centrala läge ansågs oeftergivligt, dels på grund av en massa orsaker, varibland förstadstrafikens ordnande var starkt vägande, har denna väg ansetts utförbar.

Den andra och största gruppen av förslag söker komma fram till en centralt belägen huvudstation så osynligt och för stadens natur och bebyggelse så litet störande som möjligt. Man har därvid huvudsakligen valt tvenne vägar; dels har man följt den kringgående Tengbomska linjen, men över Kungsholmen sökt sig fram till endera sidan av Klara sjö. Man har alltså gjort en lov omkring de kostbara stadspartierna, Riddarholmen och Stadshuset, samt även oftast sökt i ringaste mån belägga Klara sjöområdet. Den andra vägen att komma så vitt möjligt osynligt fram till centrum har varit, att man ungefärligen följt kommissionens raka väg men sökt gräva sig ned eller skylla sig så väl som möjligt före framkomsten till huvudban-

Kommissionens huvudförslag. Bild från Mälaren av bron från Söder till Riddarholmen.

gården. Man söker alltså här icke borttaga men förringa förstörelsen av de nyss-nämnda hotade områdena.

Slutligen det tredje huvudslaget av projekt utgöres av en omslutning av stadens pereferi med ett större antal likvärdiga stationer, varigenom samtidigt som kultur- och naturskyddet upprätthålles, varje stadsdel tillgodoses med trafikcentral. Detta är det ensamstående PALLINSKA uppslaget.

Det är emellertid tydligt, att det är på den andra huvudgruppens väg, som frågan kommer att bringas till slutlig lösning; man vill av en massa praktiska grunder hava en centralt belägen huvudbangård någonstades i närheten av den nuvarande, och man söker framkomma dit med minsta möjliga fördärvande av de förnämligaste stadsområdena.

För att lyckas med detta hava flera förslagställare alltså valt den kringgående vägen fram till centrum. Den minsta omskrivande kurvan framlades i ett förslag av CYRILLUS JOHANSSON: infarten sker genom en bro tvärs över Mälarfjärden, linjen går bakom eller väster om Stadshuset och slutar med en genomgångsstation norr om Kungsgatan. Förslaget, som ger skydd åt de flesta hotade stads- och naturpartierna, har emellertid även det en estetisk olägenhet: den höga bron över Mälarfjärden, som skulle komma att från sjön verka skymmande för såväl Stadshuset som Riddarholmen. Själva tendensen att gå över vattnet på dess största bredd är framtvingen

Översiktsplan av förslaget med genomgångsstation på Kungsholmen, det Tengbomska reservationsförslaget.

av omständigheterna men i och för sig givetvis icke den lyckligaste. Men trots detta väckte detta det s. k. Skinnarviksförslaget stark anklag, enär det syntes fackmännen praktiskt möjligt och samtidigt räddade de väsentligaste Stockholmspartierna.

Likaså användes den kringgående linjen med överfarten över Mälaren längre åt väster, alltså med vidare kurva, av arkitekt E. G. ASPLUND och artisten TURE TIDEBLAD i ett förslag, som lade bangården å Atlasområdet vid S:t Eriksbron och därifrån fortsatte linjen öster om Klara sjö; samt av förslagställarna HÖÖG-MORSSING-KREÜGER-TOLL, som anlade bangården på Separators område å Klara sjös västra strand, förande därifrån banan över Klaraviken och genom tunnel under Norrmalm vidare mot norr. Slutligen har även ingenjör GELLERSTEDT framlagt ett utarbetat förslag med kringgående linjer och med en säckstation — en av järnvägstekniska skäl starkt motarbetad stationsform — vid Kungsgatan.

Man kan säga om alla dessa förslag, att de ur stadsbyggnadssynpunkt skulle skänka Stockholm stora fördelar. De skulle icke endast skona det bestående utan även

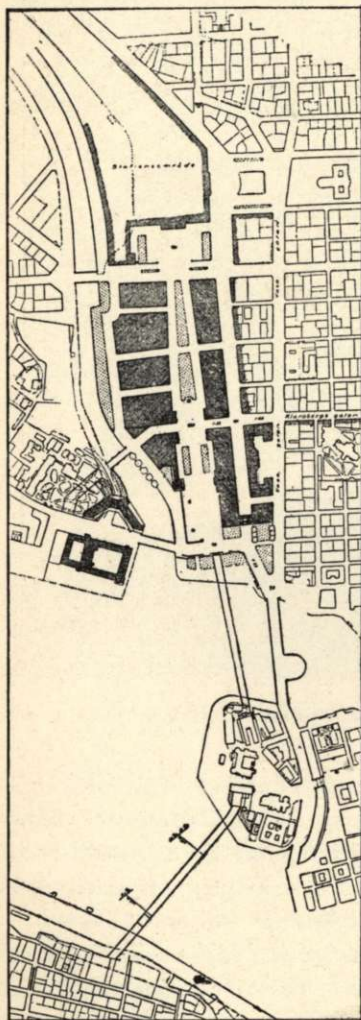

Översiktsplan av förslaget med kringgående linje och säckstation å Norrmalm.

giva tillskott av stort värde. Sålunda skulle den höga järnvägsbron över Mälarens smalaste parti bli en storslagen port mot den fria öppna Riddarfjärden, en väldig omsluten insjö i ett större Stockholm. Och de dyrbara områdena, där den nuvarande Centralstationen ligger, skulle frigöras till bebyggelse mot Klaraviken, ett parti, som äger förutsättningar att bli det moderna Stockholms skönaste.

Till sist är att nämna de förslag, som bibehålla den raka vägen fram mot en centralt belägen station, men söka göra denna väg mindre förstörande av staden än kommissionens. Arkitekt HALLMAN har i denna avsikt framlagt ett förslag med låga broar till Riddarholmen, tunnel under själva holmen, underjordisk bana under nuvarande stationsområdet samt stationen förflyttad till Kungsgatan. Ett liknande uppslag har på nyåret utarbetats färdigt av ingenjör WINBERG och förelagts bangårdsdelegerade. Och slutligen har ingenjör GELLERSTEDT i ett nytt utkast upptagit samma tanke, men i stället för tunnel under Riddarholmen sökt framföra banan dold av byggnadsgruppen och terrasser.

Denna sistnämnda grupp av förslag är alltså i stort sett kommissionens, men med den skillnaden, att banan föres så lågt som det rimligtvis är möjligt samt icke går å utsidan av Riddarholmen utan antingen under eller genom holmen.

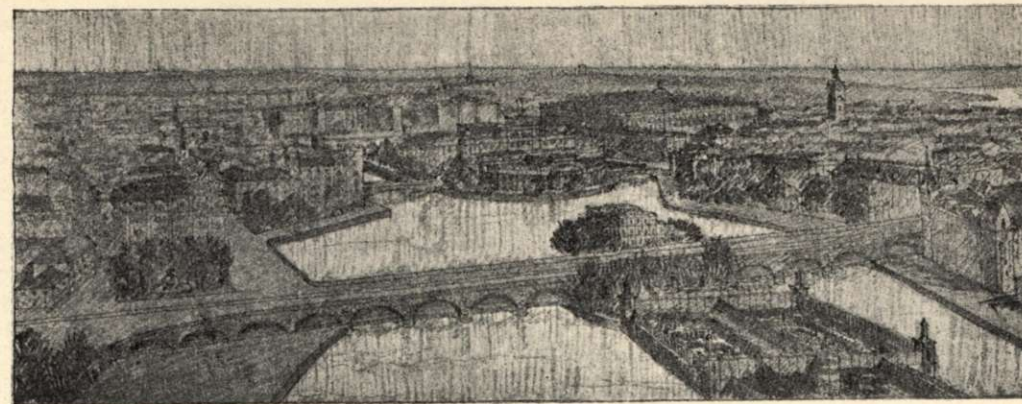

Ett kompromissförslag av arkitekt Hallman. Den genomgående linjen i tunnel genom eller under Riddarholmen.

Dessa sistnämnda förslag, vilka alltså blott äro modifikationerna av kommissionens, äga gemensamt med detta egenskapen att dräpa resultatet af en underbar naturs och en månghundraårig kulturs samverkan. Hur man än genom artificiella medel söker maskera åtgärden, skall dock ett brett band av broar, tunnlar, spårinjer, buller och rök dragas brutalt mitt genom Stockholms hjärttrakt. Själva huvudplanen är från begynnelsen fullkomligt missriktad, och det lyckas icke att med än aldrig så välvilliga arkitektoniska knep söka fördölja denna. Vad som förstör Riddarholmen mest fullkomligt, den väldiga järnvägsanläggningen å öns utsida eller mitt genom ön, är svårt att direkt uttala sig om; att båda vägarna förstöra den, är däremot uppenbart. Och Mälarfjärden, Stadshusområdet och Klarasjötrakten skola icke kunna räddas från partiellt fördärv, ifall man fasthåller vid denna kommissionens huvudplan, hur man än plåstrar och lappar på den.

Den opposition, som mött kommissionsförslaget, är så stark, så äkta och så allvarlig, att man icke vill tro, att den som hittills skall lämnas nära nog utan avseende. Hittills har endast på offentligt uppdrag bangårdsfrågan granskats av järnvägssakkunnige, som varit för kommissionsförslaget. En sådan granskning måste bli ensidig. Oppositionen har rätt att kräva, att på offentligt uppdrag järnvägssakkunnige, som äro mot kommissionsförslaget och få uppgiften att komma bort från denna lösning, framlägga ett nytt alternativ med kringgående linje. Må detta alternativ bli dyrare, man har rätt att från sakkunnige icke-motståndare få veta, huru mycket. Må detta alternativ behäftas med praktiska fel och svårigheter, man har

rätt att från sakkunnige icke-motståndare få veta vilka. När stat och stad skola gå till beslut om denna fråga, böra de ha att välja mellan å ena sidan kommissionens och å andra sidan ett förslag med kringgående linje, fullkomligt utarbetat på offent-

Det Gellerstedtska säckstationsförslaget. Bild av ny bro för närtrafiken över Norrström.

ligt uppdrag af sakkunnige, som icke äro bundna vid kommissionsförslaget. Först om så sker, har denna bangårdsfråga blivit utredd på ett sätt, som motsvarar dess oerhörda betydelse för huvudstaden och för hela riket.

RAGNAR JOSEPHSON.

JULSEDER OCH ALLMOGEKOST.

TVÅ BÖCKER AV NILS KEYLAND.

Från Nordiska Museet har nyligen av NILS KEYLAND börjat utgivas en serie arbeten av stor betydelse för kännedomen om vår gamla allmogekultur*). Det första arbetet i serien, "Julbröd, julböcker och Staffanssång", utgöres av en vidlyftig samling dokument om julfirandet i äldre tider. Materialet har Keyland dels personligen samlat under sina samlingsresor, dels fått genom korrespondens med personer i olika trakter av landet. Det säger sig själv att den vetenskapliga utforskningen av våra julseder genom detta arbete fått en väsentlig och värdefull tillökning av material, och alldeles särskilt gäller detta om vad som berättas om julbocken och andra utklädningskläder, vilket dessutom belyses genom en i sitt slag enastående rik och värdefull samling fotografier. Av stort värde är även den bibliografi angående jultraditioner som bifogats, om den än ej kan göra anspråk på att vara fullständig. Vad man från vetenskaplig synpunkt skulle vilja anmärka, är att det egentligen skulle varit bättre att få hela Nordiska Museets material med, än att få blott en samlares, så mycket mer som i alla fall en stor del av det meddelade ej av utgivaren själv upptecknats på ort och ställe utan erhållits i av andra skrivna uppteckningar. Dessutom hade en bearbetning av stoffet varit önskvärd. I alla händelser bör det betonas att den av Keyland meddelade samlingen blott är provbitar på vad man ännu kan få tag i och icke på långt när en för forskningens behov tillräcklig samling, vilket Keyland naturligtvis ej heller själv menat. Det kan ej nog kraftigt framhållas att hela vårt land på dylikt sätt måste samlas igenom socken för

socken för att man noga skall kunna se gränserna för olika traditionsområden och följa varje sedvänja, varje föreställning i alla dess olika variationer.

Det andra i serien hittills utkomna arbetet är "Svensk allmogekost", II. I den ger Keyland en utförlig skildring av allmogens animala kost, brygd, brännvinsbränning och hemtobaksodling i nordvästra Värmland. Den bygger så gott som helt och hållet på författarens egna på ort och ställe gjorda studier, uppteckningar och fotografier, men dessutom har han till jämförelse sammanfört allehanda uppgifter om samma förhållanden från äldre litteratur. På det hela taget har allmogens kultur tidigare jämförelsevis föga beaktats av forskare och särskilt är vår litteratur mycket fattig på monografier av sådan art som denna. Det bidrag Keyland här har gett, måste sålunda från forskningens synpunkt anses synnerligen värdefullt, och det är med stora förväntningar som man motser den del i serien där Keyland behandlar allmogens vegetabiliska kost.

De av Keyland utgivna böckerna måste emellertid anses vara av stor betydelse även på annat sätt än såsom vetenskapligt forskningsmaterial. I förordet till "Julbröd, julböcker och Staffanssång" påpekar utgivaren att intresset för att hålla de gamla julsederna vid liv i hemmen bl. a. tagit sig uttryck i förfrågningar på Nordiska Museet. Dit har man gått för att lära sig sedvänjor som i ens familj redan fallit i glömska, där har man hämtat ideer ifråga om julfirning, som man sedan tillämpat i sitt hem. Det är onekligen glädjande med detta nyvaknade intresse för de gamla festbruken som för visso alltjämt måste anses ha en viktig uppgift att fylla. Genom dem knytes ett band mellan oss och de gångna släktleden. Tack vare dem

blir skillnaden mellan vardag och fest så tydlig, och festen får en stämning och poesi som på annan väg icke skulle kunna uppnås. Då i våra dagar sinnet för de gamla sedvänjorna försvagas, måste detta anses som en beklaglig företeelse som gör livet fattigare än det behövde vara. Och att motarbeta festsedernas försvinnande måste anses höra till en god kulturvård. Keyland har uppenbart tänkt sig att hans bok om julsederna skulle kunna vara en lämplig hjälpreda för dem som skulle vilja lära känna julens festseder och hålla dem i ära, och det lämpar sig boken utmärkt för, bl. a. genom att olika provinser blivit någorlunda representerade i den. Var och en kan där lära känna sådana seder som haft hemortsrätt i hans eget landskap. Det bör emellertid framhållas att det bästa boken skulle kunna åstadkomma, vore om den kunde intressera folk att bättre ta reda på vilka dylika festseder som hör till deras egen familj, deras egen socken, ty hur det är, så passar den sortens traditioner bäst i sin egen ursprungliga jordmån. Blott där bildar traditionen ett verkligt föreningsband mellan forntid och nutid. — Jag har här mest uppehållit mig vid festseden, men även den vardagsged som träder fram i boken om allmogens kost har naturligtvis i många fall ett liknande värde där den kan fasthållas. Här spelar emellertid ekonomiska förhållanden m. m. dylikt i mycket högre grad in. Det är lättare att bibehålla festsedvänjor av mer eller mindre rituell art, ja även sådant som ölbrygd och ljusstöpning, då det blott gäller en gång om året, än att hålla vardagsvanorna kvar på ett föråldrat stadium. Även om en och annan bonde motsätter sig införande av separator och modernare mejerihantering på sin gård, så lönar sig motståndet ej i längden. Det moderna segrar med nödvändighet över det gamla. Men åtminstone kunskapen om det gamla kan tillvaratagas och den bör också tillvaratagas, ty denna kunskap om de äldre generationerna och deras liv utgör i sig själv ett slags kulturvård i det den ger oss en inblick i och förståelse för den tid och det kulturarbete som berett marken för oss själva, och varför utan vi icke skulle vara vad vi blivit.

C. W. v. SYDOW.

HEMBYGDSPUBLIKATIONER.

Bland vårt lands regelbundet utkommande hembygdspublikationer intager "Jämten", den livskraftiga föreningen "Jämtslöjds" årsbok, ett framstående rum både på grund av sitt innehåll och sitt omfång. Den är hållen som en slags hembygdskalender, rikt illustrerad och med både kulturhistoriska och skönlitterära bidrag. Ur innehållet i den nu föreliggande 13. årgången (Östersund 1919) må framhållas Fru ELLEN WIDÉNS intressanta uppsats om Jämtslöjds fälttäckan, SIGVARD ARBMANS roliga "Uppslag till en psykologisk studie över jämten" samt bokens redaktör, intendenten ERIC FESTINS trenne uppsatser om den nyligen nedbrunna Alsens kyrka, om professor Wahlmans prisbelönta förslag till ny kyrka för Östersunds stad och om jämtlandsbygdens konstnärlige skildrare Anton Genberg och dennes betydelsefulla insats för skapandet av det representativa konstmuseet i Östersunds rådhus.

Blygsammare till omfånget är *Vår Bygd* (4. årg. Kungsbacka 1919), som utges av den för några år sedan stiftade Nordhallands hembygdspåböring. Häftet inledes med en av ELOV LINDÄLV författad redogörelse för den halländske hembygdsskildraren Lorens Edvard Janssons (Edv. Ke) verksamhet. Vidare förekomma bidrag av GUNNAR AHLBEG (Nordhalländska offerstenar), ALLAN BERGLUND (Halländsk byggnadskultur) samt JOHAN GÖTHLIND (Folklekar från N. Halland) m. m.

Av *Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening* (Jönköping 1919) föreligger 5 delen färdig med uppsatser av C. F. NORDENSKIÖLD (Jönköpings läns minnesmärken), P. G. VEJDE (Om Smålandsherrgårdar; Hovmantorps herrgård), H. FRIBERG (Stensholm), ALGOT FRIBERG (S. Vaborgs kapell i Jönköping) och OTTO VON FRIESEN (Rungravstenen från S. Unnaryds kyrka). Som bilaga medföljer Jönköpings stads tänkebok 1456—1548, utgiven av Carl M. Kjellberg.

*) Nils Keyland: *Julbröd, julböcker och Staffanssång* och *Svensk Allmogekost, II*. Stockholm 1919. A.-B. Svenska Teknologföreningens förlag. Pris resp. Kr. 25: 00 och 20: 00.

SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGENS ÅRSMÖTE ägde rum under lantbruksveckan under ordf. av prof. R. Sernander. Den avgående styrelsen omvaldes, och föreningen beslöt till hedersledamot kalla prakt. läkaren i Göteborg Dr. E. Bäcklin, och var det första gången föreningen företagit ett dylikt val. Föreningens medlemsantal har under 1919 ökat med 210 personer, så att detsamma nu uppgår till 3,713 årligt betalande och 103 ständiga. Av förra årets riksdag erhöll föreningen ett statsanslag på 4,000 kronor. Genom detta har föreningen satts i stånd att i någon mån utvidga upplysningsverksamheten, och dess styrelse har ansett, att man härvid i första hand bör inrikta sig på upplysningsverksamheten bland den studerande ungdomen. Ett detaljerat förslag i detta avseende har också uppgjorts. Av naturskyddsföreningens många övriga åtgärder under det gångna året kan särskilt framhållas räddandet av stora Korpåsberget vid fiskläget Bovallstrand i Bohuslän. Vidare har Vetenskapsakademien tillstyrkt den av föreningen gjorda framställningen om avskiljande såsom nationalpark av den Borgholms Kungsgård tillhörande skogen och stranden norr och nordväst om slottsruinen. I syfte att bevara, eller rättare återställa, den historiskt bekanta Stensö udde utanför Kalmar i ett värdigt och med traditionen överensstämmande skick har styrelsen vänt sig till Kalmar stads drätselkammare med hemställan, att den del av udden, som ännu ej blivit planterad med barrskog, i stället måtte planteras med ek och sålunda återställas till samma naturtyp, som den bevisligen haft redan på Gustav Vasas tid. Styrelsen har också beslutat företa en förberedande undersökning rörande möjligheten och lämpligheten av att få Sjaunmyren i Norrbotten eller någon del därav fridlyst

som fågelskyddsområde. Av den av Vetenskapsakademien nyligen utgivna förteckningen över fridlysta naturminnesmärken framgår, att under åren 1910—1918 meddelats 105 fridlysningar, vartill kommer ett 30-tal, som förordats av akademien men som vid utgången av 1918 ännu ej utfärdats. Såväl direkt som indirekt äro till stor del dessa glädjande fridlysningar resultatet av naturskyddsföreningens banbrytande och kulturbefrämjande verksamhet.

FÖRENINGEN FÖR PARKVÅRD OCH DENDROLOGI konstituerades den 18 mars vid sammanträde i Läkarsällskapets lilla sal i Stockholm. Föreningens syfte är att främja intresset för och kännedomen om i Sverige odlingsvärda träd och buskar samt anläggning, vård och försköning av svenska parker. För detta sitt mål skall föreningen verka genom att insamla och bearbeta inom landet gjorda rön på dendrologiens område, verka för en i tilltalande former genomförd parkanläggning och parkvård, anordna exkursioner till egendomar med gammal eller i andra avseenden intressant parkkultur och eljest dendrologiskt betydelsefulla platser samt slutligen genom att utgiva skrifter angående svensk dendrologi och parkvård. Årsavgiften är 10 kronor. Till ordförande utsågs universitetskansler Carl Swartz. Övriga styrelsemedlemmar blevo: doktor N. Sylvén, prof. Rob. E. Fries, greve Christer Bonde, dir. M. P. Andersen, godsägare G. Sederholm, prof. E. Schotte, prof. R. Sernander, red. K. A. Hagberg, grevinnan Harriet Wachtmeister, kanslirådet Hugo Tigerschiöld, prof. Hj. Nilsson, godsägare M. Rhedin, dir. E. Dahl och stadsträdgårdsmästare Hammarberg.

STOCKHOLM.

DJURGÅRDSSTADEN. Rådet till skydd för Stockholms skönhet har på begäran från Stockholms stads fastighetskontor uttalat sig rörande det kulturhistoriska värdet av vissa byggnader och byggnadsdetaljer på det område av gamla Djurgårdsstaden, som inköpts av staden för marinförvaltningens räkning. Rådet framhåller först och främst, att Djurgårdsstadens värde icke ligger i de enskilda byggnaderna eller byggnadsdetaljerna utan i hela dess sällsynt orörda bild av ett småstadssamhälle från 1700-talets slut eller 1800-talets början. Det är märkligt, att tätt intill en storstad denna så alltigenom äkta småstadsidyll fått leva kvar. Räddas den över ännu några årtionden från ingrepp och rivningar, kommer den helt visst att till fullo uppskattas som ett av Stockholms mest egenartade minnen. Den ständigt växande förståelsen för nödvändigheten av verkligt kulturskydd kommer då säkerligen att föranleda staten att vinnlägga sig om dess bevarande. Det gäller därför framför allt nu att icke medhjälpa till förstörande intrång eller rivningar av byggnader på detta område. Vidare förordas att fastighetskontoret för marinförvaltningen må framhålla vikten av, att alla slags moderniseringar undvikas till dess klarhet vinnes, om hela det gamla området nödvändigtvis måste spolieras för nybyggnader. Skulle emellertid marinförvaltningen se sig nödsakad att företaga rivningar återstår ingen annan utväg än att söka rädda det mest värdefulla, särskilt den s. k. Mjöl-nargården (Allmänna gränden 10), som eventuellt föreslås flyttad till fredad plats. Av byggnadsdetaljer böra de gamla väggmålningarna och panelen i det s. k. apoteket omhändertagas av något museum. Rådet tillstyrker på det livligaste fastighetskontorets uppfattning om, att byggnaderna böra kvarstå till dess absolut nödvändighet föreligger om deras nedrivning eller förflyttning. Slutligen framhålls att om radikala ingrepp göras i gamla Djurgårdsstaden dessförinnan anstalter vidtagas för ett fullkomligt uppmättnings- och fotograferingsarbete, så att detta helt unika stadssamhälle åtminstone räddas åt historien.

BOHUSLÄN.

BOHUSLÄNS HEMBYGDSFÖRENING har beslutat anordna en byggmästarekurs i Uddevalla instundande sommar.

DALARNE.

STORA TUNA. I Älvbyn vid Domnarvet har man i vinter uppfört en hembydsgård för Stora Tuna. Den består av en större tvåvåningsbyggnad, en mindre stuga om tre rum, en uthuslänga med stall och foderskulle m. m., portlider, härbren m. m. Vidare kommer att på samma ställe uppföras en skvaltkvarn från Grimsbärke, en badstu m. fl. mindre hus. Den drivande kraften i detta hembygds-museum är dr. K. E. Hällsjö. Stora Kopparbergs Bergslags A.-B. har beviljat medel till byggnadernas uppförande.

HALLAND.

NORDHALLANDS HEMBYGDSFÖRENING har upprättat en byggnadsbyrå under ledning av arkitekt Allan Berglund, vilken kommer att lämna råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

HELSINGLAND.

LJUSDAL. Den ståtliga gamla Per Arvidsgården i Sunnanås, som skänktes av Östernäs ångsågs-aktiebolag till Ljusdals köping för ett tiotal år sedan, hotas av undergång till följd av vanvård. De båda flygelbyggnaderna ha måst rivas, farstuviksten på huvudbyggnaden har fallit sönder, de flesta fönsterrutorna ha slagits sönder och blyet i fönstren antagligen stulits. Invändigt ha, isynnerhet i övre våningen, de gamla värdefulla målade vävtapeterna och taken förstörts av väta liksom golvet gissnat sönder. Skall gården kunna räddas måste ingripande omedelbart äga rum och det är också att hoppas att så skall ske. Byggnadsnämnden

i Ljusdal har nu behandlat frågan om lämplig plats för gården och stannat vid den s. k. Stenhamreparken. Nämnden har dessutom givit ett par personer i uppdrag att utreda kostnadsfrågan för gårdens flyttning.

JÄMTLAND.

BRÄCKE. På initiativ av föreläsningsföreningen i Bräcke har en hembygdsförening i orten bildats. Den kommer att utgöra en underavdelning av föreningen Jämtslöjd, Jämtlands fornminnesförening och Jämtlands naturskyddsförening och dess syfte mål blir att samla och åt eftervärlden bevara gamla föremål från Bräcke socken. Ett önskemål är också att kunna återuppbbygga Bräcke gamla kyrka.

NORRBOTTEN.

LULEÅ. Under många år har det varit ett önskemål att kunna åstadkomma ett norrbottniskt Skansen. Man har nu gjort en första början därtill i det att man begynn timer insamla medel till utförandet av en kopia av Luleå gamla rådhus. Detta uppfördes på 1690-talet men blev tyvärr skattat åt förgängelsen på 1860-talet. Byggnaden kommer att förläggas ute på Gültzaudden.

SÖDERMANLAND.

SÖDERTÄLJE. Den 14 mars invigdes Östra Sörmlands museum, som huvudsakligen tillkommit tack vare stadsläkaren, dr V. Sjögrens initiativ och energi. På den korta tiden av åtta månader har han skapat detta museum, som fått sina lokaler i Badhusparken och redan äger ett par tusen föremål. Museet, till vars intendent utsetts konstnären Torgny Dufwa, äges av Östra Södermanlands kulturhistoriska förening, vilken bildades i oktober 1917 med dr Sjögren som ordförande.

UPPLAND.

SOLNA kommunalfullmäktige ha beslutat tillsätta en kommitté för utredning av frågan om ett

hembygdsmuseum. Däremot avslogs väckt motion om tillsättandet av ett skönhetsråd.

VÄRMLAND.

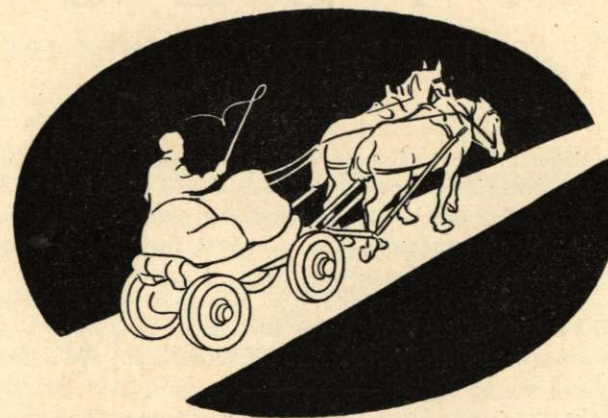
ARVIKA. Västra Värmlands fornminnesförening har gått i författning om att inköpa en gammal värmländsk gård ifrån Ny socken och flytta den till Sägudden vid Arvika, där redan några gamla byggnader finnas.

VÄSTMANLAND.

VÄSTERFÄRNEBO hembygdsförening har inköpt den 1798 uppförda mangårdsbyggnaden vid Norrgården i Norr Gärdsbo och kommer den att snarast möjligt flyttas till den åt föreningen upplåtna platsen invid Vangsbron, där redan en gammal svalbod förut uppsats. I dessa båda byggnader skola föreningens samlingar sedermera ordnas.

ÖSTERGÖTLAND.

NORRKÖPING. På förslag av fil. kand. Artur Nordén har byggnadskontoret hemställt om vissa åtgärders vidtagande för att från åverkan och förstörelse skydda de talrika hällristningarna inom stadens ägor. Ett inhägnande av samtliga ristningar skulle emellertid med nuvarande arbetspriser ställa sig för dyrt, och därtill kommer att många av dessa ristningar äro så små eller ligga så ensligt, att ett fullt inhägnande näppe ligen torde vara så nödvändigt. Man har då stannat vid tanken att inom helt järnräck inhägna åtta av de större, genom sin figurrikedom, sin märklige betydelse eller sitt antingen påfallande eller för nötning utsatta läge särskilt märklige hällristningarna. För det återstående 30-talet ristningar har man tänkt sig en liten i tjock järnplatta utsmidd figur, framställande allt efter ristningens art: ett solhjul, ett skepp, en offereld eller en häst, solidt fastgjord vid en kortare järnstav, som nedborrats i berget. På baksidan av figuren stå orden: Lagfredat fornminne.

NAVETS FRIKTION

betyder ofta mera för dragarnes arbete än lassets egentliga tynöd.

SKF

NAVBOSSAN

*är praktiskt taget friktionsfri.
Den tidsödande smörjningen bortfaller.*

AKTIEBOLAGET SVENSKA KULLAGERFABRIKEN
GÖTEBORG

J Ä M T S L Ö J D

FÖRENING FÖR HEMSLÖJD OCH KULTURELLA MÅL

MOTTO: *Om stilla du lyssnar till tider, som svunnit,
så hör du ock suset av tider, som stunda.*

JÄMTSLÖJD mottager tacksamt gåvor av *kulturföremål*. Vid varje föremål böra fynd- eller tillverkningsort, ålder, givarens namn, titel och adress samt i övrigt alla upplysningar rörande föremålets användning och historia så fullständigt som möjligt angivas. Insänd *fotografier, teckningar, beskrivningar* o. s. v. av kulturhistoriskt och etnografiskt intresse (ang. byggnader, byggnadsdetaljer, husgeråd, dräkter, utövande av lantliga sysslor och hemslöjd, forntroföremål, m. m.), *uppteckningar* (om levnadssätt, seder och bruk, lekar, forntro, vidskepelse, sägner, gamla melodier, ordstäv och härmningar o. s. v.).

Adress: Östersund. (Intendent ERIC FESTIN. Rikstelefon 917).

JÄMTEN JÄMTSLÖJDS ÅRSBOK, RIKT ILLUSTRERAD HEMBYGDSTIDSKRIFT.
Några ex. återstå av årg. 1918 och 1919. Pris för resp. kr. 2: 50 o. kr. 4: —.
Rekvireras hos utgivaren: Intendent ERIC FESTIN, Östersund.

JÄMTSLÖJDSLOTTERIET

FÖR KULTURELLA MÅL, ÖSTERSUND.

1920 — 22:dra dragningen.

HÖGSTA VINSTVÄRDE

SEXTONTUSEN (16000) KRONOR

VINSTERNAS SAMMANLAGDA VÄRDE

KRONOR 150000 KRONOR

Tolv tusen (12000) gedigna vinster

Jämtslöjdslotteriet har bästa renommé för sitt utmärkta vinsturval.

All vinst tillfaller Jämtslöjd för främjande av dess strävanden.

LOTTPRIS KR. 2 PLUS STÄMPEL 10 ÖRE

Rekvirera lotter! Adress: JÄMTSLÖJDSLOTTERIET, Östersund.

NORRLANDS STÖRSTA HEMSLÖJDSLOTTERII

TILL JÄMTLANDS OCH HÄRJEDALENS KULTURHISTORIA:

SVENSK ALLMOGEKOST, av NILS KEYLAND, rikt illustrerad. Pris inb. Kr. 50:— (Del I, vari specialuppteckningar från Jämtl. och Härj. förekomma, häft. Kr. 25:—).

Utförliga anteckningar om matberedningens metoder och redskap i olika Jämtlands- och Härjedalssocknar förekomma på sid. 81—90 & 97—99. Dessutom behandlas i annat sammanhang folkhushållningen i dessa landskap på en mängd andra ställen i boken.

JULBRÖD, JULBOCKAR OCH STAFFANSSÅNG av NILS KEYLAND, rikt illustrerad och försedd med melodier till sångerna. Pris Kr. 25:—.

Uppteckningar rörande plägseder vid julfirandet i Jämtlands- och Härjedalssocknar påträffas på sid. 124—130. Bibliografi rörande julfirandet i dessa landskap förekomma på sid. 151—152.

KYRKOGÅRDSKONST, avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar. Redigerad av H. WADSJÖ. Pris Kr. 30:—.

Avbildningar av kyrkogårdar, gravmonument m. m. från kyrkor i Jämtland och Härjedalen återfinnas på sid. 32, 33, 64, 91—92, 104, 152, 297—298, 332—335, 401—417, 419.

A.-B. SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS FÖRLAG
STOCKHOLM.

I N N E H Å L L

ERIC FESTIN: Hembygdsforskning och hembygdsvård i Jämtland och Härjedalen.....	83
ELLEN WIDÉN: Den nutida hemslöjden inom Jämtlands län	88
C. LIGNELL: Friluftsmuseet på Jamtli vid Östersund	98

LITTERATUR:

G. THOMÆUS: Kyrkogårdskonst	114
ÅKE CAMPBELL: Jämtländska folklivsbilder	115

MEDDELANDEN:

Västsvenska folkminnesföreningen, Dalarne. Dal. Hälsingland. Skåne. Småland. Södermanland. Värmland. Västergötland. Västmanland.	116
---	-----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 20 till 25 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

J Ä M T S L Ö J D

FÖRENING FÖR HEMSLÖJD OCH KULTURELLA MÅL

MOTTO: Om stilla du lyssnar till tider, som svunnit,
så hör du ock suset av tider, som stunda.

JÄMTSLÖJD mottager tacksamt gåvor av *kulturföremål*. Vid varje föremål böra fynd- eller tillverkningsort, ålder, givarens namn, titel och adress samt i övrigt alla upplysningar rörande föremålets användning och historia så fullständigt som möjligt angivas. Insänd *fotografier, teckningar, beskrivningar* o. s. v. av kulturhistoriskt och etnografiskt intresse (ang. byggnader, byggnadsdetaljer, husgeråd, dräkter, utövande av lantliga sysslor och hemslöjd, forntroföremål, m. m.), *uppteckningar* (om levnadssätt, seder och bruk, lekar, forntro, vidskepelse, sägner, gamla melodier, ordstäv och härmningar o. s. v.).

Adress: Östersund. (Intendent ERIC FESTIN. Rikstelefon 917).

JÄMTEN JÄMTSLÖJDS ÅRSBOK, RIKT ILLUSTRERAD HEMBYGDSTIDSKRIFT.
Några ex. återstå av årg. 1918 och 1919. Pris för resp. kr. 2: 50 o. kr. 4: —.
Rekvireras hos utgivaren: Intendent ERIC FESTIN, Östersund.

JÄMTSLÖJDSLOTTERIET

FÖR KULTURELLA MÅL, ÖSTERSUND.

1920 — 22:dra dragningen.

HÖGSTA VINSTVÄRDE

SEXTONTUSEN (16000) KRONOR

VINSTERNAS SAMMANLAGDA VÄRDE

KRONOR 150000 KRONOR

Tolv tusen (12000) gedigna vinster

Jämtslöjdslotteriet har bästa renommé för sitt utmärkta vinsturval.

All vinst tillfaller Jämtslöjd för främjande av dess strävanden.

LOTTPRIS KR. 2 PLUS STÄMPEL 10 ÖRE

Rekvirera lotter! Adress: JÄMTSLÖJDSLOTTERIET, Östersund.

NORRLANDS STÖRSTA HEMSLÖJDSLOTTERI!

HEMBYGDSFORSKNING OCH HEMBYGDSVÅRD I JÄMTLAND OCH HÄRJEDALEN.

NORRLAND HAR VARIT SVERIGES STYVBARN I MÅNGA AVSE-
enden, men knappt på något område i så hög grad som det kulturella.
De avlägsna bygderna ha ej lockat med riklig lön för mödan, det bä-
rande stödet av en statsinstitution med planlagd verksamhet häruppe
har saknats, och mycket av den norrländska andliga odlingens skatter har därför
också gått förlorat. Vi behöva blott erinra om, att Norrland i t. ex. arkeologiskt
avseende varit ytterst obetydligt, ojämnt och ytligt genomforskat, vissa delar icke
alls. Centraliseringen, för sin tid berättigad, ja nödvändig, måste i fortsättningen,
icke minst med hänsyn till vårt lands långsträckthet, betecknas som olycklig, och
för Norrlands vidkommande har den fått ett tycke av självändamål.

Det kulturella arbetet i Norrland och dess resultat, sådana de nu föreligga, kunna
sagas huvudsakligen vila på initiativ, direkt framsprungna ur och burna av kärleken
till egen bygd. Det höves oss förvisso att vara minnesgoda mot de män, som —
ledda av brinnande intresse och sann hembygdskärlek — på detta sätt brutit marken
före oss.

För drygt ett halvsekel sedan skönjes i Jämtland ett första enstaka försök, en då
här föga beaktad strävan att tillvarataga våra fornminnen. Det var den ännu le-
vande, över 80-åriga lektor P. OLSSON, en man med mångfrestande forskarhåg, men
med särskilt intresse för arkeologi, vilken påbörjade en samling till Östersunds
läroverks museum. Några år senare lär någon blänkare synts i prässen. Länsman
VIKTOR BEHM manade — ännu förgäves — till bildande av en *fornminnesförening*.
Vid mitten av 1880-talet mognade den tanken. Det skedde i samband med firandet
av sekelminnet av Östersunds stads grundläggning, och den som med iver förde
fram saken i sin tidning var redaktör JOHAN LINDSTRÖM SAXON. På stadens hundra-
årsdag den 23 oktober 1886 blev äntligen ett möte sammankallat under landshövding
JOHN ERICSONS ordförandeskap, och den 12 påföljande januari konstituerades *Jämt-
lands läns fornminnesförening*. Bland initiativtagarna kunna dessutom nämnas lekto-
rerna P. OLSSON och S. J. KARDELL samt häradshövding STEN GEETE.

Enligt de vid föreningens bildande antagna och ännu gällande stadgarna har för-
eningen till uppgift att: 1:o uppsöka och vårda inom länet befintliga fasta forn-
minnen; 2:o skydda och tillvarataga samt samla och ordna länets fornsaker;

3:o) samla och uppveckna allt, som kan vara upplysande för länets historia, folkspråk och seder; 4:o) hos allmänheten väcka och underhålla deltagande för föreningens syfte.

Fornvården inom länet hade fått sitt första verksamhetsorgan.

År 1889 startade föreningen sin tidskrift, som från 1903 utkommit med ett häfte årligen. Fyra häften utgöra ett band, och häftet för 1920 blir sjunde bandets tredje. Tidskriften, som till 1905 redigerats av lektor P. Olsson, 1906—1911 av lektor S. J. Kardell och därefter av undertecknad, har innehållit uppsatser av huvudsakligen historisk, personhistorik, arkeologisk, folkloristisk och filologisk art. Föreningen utgav 1912 i omtryck Hülphers beskrivning över Jämtland och Härjedalen.

På föreningens initiativ restes 1899 ett monument å Karolinergraven å Vallans bys område i närheten av Änns järnvägsstation.

Sedan 1908 har föreningen årligen med anslag av Jämtlands läns landsting låtit utföra arkeologiska grävningar inom länet, företrädesvis inom socknarna Rödön, Frösön, Hackås, Näs, Lockne, Brunflo, Sundsjö, Mattmar, Kyrkås, Lit, Norderön m. fl.

Ännu i början av 1870-talet kände man ej till mer än ett stenåldersfynd och några mycket få järnåldersfynd från Jämtland, och det dröjde inpå 1890-talet, innan något förhistoriskt fynd inom Härjedalen blev bekantgjort. Att de systematiskt bedrivna arkeologiska forskningarna, som i många fall varit mycket givande, bidragit till en omvärdering av de båda landskapens förhistoria, torde vara visst.

Ett av fornminnesföreningens viktigaste initiativ var skapandet av ett kulturhistoriskt museum. Detta är f. n. inrymt i Jämtlands biblioteks byggnad vid Rådhusplanen och omfattar arkeologiska, etnografiska och konstföremål, arkivalier, allmänna läroverkets mynt-, medalj-, sigill- och arkivaliesamling, samt vidare den s. k. Ytteråsamlingen, etnografiska föremål, deponerade av P. O. NILSSON, Ytterån.

Föreningens medlemsantal har på sista tiden ökats avsevärt och närmar sig nu tusentalet, därav c:a fjärdedelen ständiga medlemmar. Årsavgiften är endast 1 kr. och ständig medlemsavgift 20 kr. Samtliga medlemmar erhålla tidskriften gratis. Någon höjning har inträtt beträffande de ordinarie anslagen. Landstingets årsanslag utgör nu 1,500 kr., därav 900 kr. till arkeologiska undersökningar. Östersunds stad har höjt sitt anslag till 1,000 kr. årligen. Dessutom lämna ett par banker samt enskilda personer tillfälliga bidrag. Föreningens närmaste önskemål äro ökade inkomster och först och sist egen museibyggnad, en brännande fråga, för vars lösning en kommitté med landshövding J. WIDÉN som ordförande arbetar.

*

År 1908 den 20 oktober bildades i Östersund en förening, benämnd *Jämtslöjd, förening för hemslöjd och konsthantverk i Jämtlands län*. Föreningens uppgifter sammanfattades i huvudsakligen följande tre punkter: att 1:o) tillvarata det gamla; 2:o) verka för slöjdens återupptagande samt 3:o) skaffa avsättning för dess alster.

Föreningen började sin verksamhet under blygsamma former och med ytterst små penningtillgångar, men den omständigheten, att i spetsen för densamma stod och fortfarande står landshövdingens fru ELLEN WIDÉN, skänkte föreningen ej blott den borna ledarkraften, energisk, kunnig och initiativrik, utan därjämte en brinnande själ med fast tro att kuva svårigheterna och snart efter ett högre mått än det snäva programmets arbeta för kulturell lyftning och fördjupad fostran.

Det blev ett rastlöst arbete. En mängd kurser i slöjd sattes i gång, slöjdmöten samt slöjd- och skolslöjdsutställningar höllas, hemslöjdsförsäljningen understöddes, allt samtidigt som ett intensivt insamlings- och bygdeforskningsarbete pågick. Ordföranden själv genomreste de båda landskapen socken för socken, talrika ortsombud utsågos, och på kort tid hade bl. a. en utmärkt samling gamla textilier hopbragts. Den första planen, att åstadkomma endast en liten "mönstersamling", avpassad efter de utrymmen det från Gärde i Brunflo förvärvade gamla tingshuset kunde erbjuda, måste snart övergivas för en större. Långt innan tingshuset kom att flyttas in till nuvarande Jämtli, hade "*fornbytanken*", en centralidé i Jämtslöjds blivande verksamhet, växt fram.

Programmet vidgades spontant. Föreningen präglades snart mera av en allmänt hembygdsvårdande verksamhet än av speciellt slöjden, ehuru den senare visst icke åsidosattes. Föreningens namn blev på detta sätt rätt tidigt missvisande.

En betydelsefull insats i forskningsarbetet gjordes av föreningen 1911 genom anordnande och bekostande av kyrkliga utställningen i Östersund, varöver en illustrerad katalog utgavs.

Jämtslöjds undan för undan vidgade verksamhet stöddes icke av i proportion därtill ökade penningmedel. År 1913 ansöktes därför om vederbörligt tillstånd till ett permanent hemslöjdslotteri, *Jämtslöjdslotteriet för kulturella mål*, varav hela vinsten skulle tillfalla Jämtslöjd för främjande av dess strävanden. I samband med denna ansökan utarbetades ett nytt program, och föreningens namn ändrades till *Jämtslöjd, förening för hemslöjd och kulturella mål i Jämtlands län*.

De uppgifter, som föreningen nu utökade sitt ursprungliga program med, voro främst: fortsättande av arbetet med Fornvallen Jämtli's uppbyggande, ordnandet av tidsenliga slöjdlokaler, utveckling av samarbetet med länets folkskolor, anlitande av lämpliga personer för ett rationellt bedrivande av hembygdsforskningen, utarbetande och utgivande av en handbok, en objektiv framställning av de bägge landskapens natur, näringsliv och kulturella utveckling.

Vid en sedermera gjord ansökan om lotteriets utökning till det dubbla, angavs som en tillkommen aktuell punkt på programmet åstadkommandet av en museibyggnad (tillsammans med Fornminnesföreningen och Jämtlands läns konstförening).

På hembygdsforskningens område märkes bl. a. ett större byggnadshistoriskt arbete, där både Jämtlands och Härjedalens gamla allmogearkitektur bevarats i uppmätningar, ritningar, beskrivningar och fotografier, därav Härjedalen praktiskt taget

fullständigt genomforskat. Det sistnämnda torde vara av särskilt värde, då övervägande delen av det undersökta materialet nu är borta och vad som här samlats alltså är vordet historiska dokument. Vidare hava bedrivits undersökningar av länets kyrkor och fornminnen samt arkivalieforskning. "Undersökningen" av svenska folkmål har med anslag av länets landsting och i livligt samråd med föreningen bedrivit forskning på skilda håll inom länet.

Med blicken öppen för att detta arbete kräver en därför kvalificerad kraft, som får ägna sig helt däråt, har Jämtslöjds ordförande tagit initiativ till inrättande av en länsantikvariefattning, och sistlidne års landsting lämnade för sin del ett anslag av 3,000 kr. för detta ändamål.

I sin årsbok *Jämten* har föreningen haft sitt språkrör med en rad uppsatser i hembygdsforskning och hembygdsvård. Den har år från år ökat i spridning och 1919 uppnått en upplaga av 6,000 ex.

Föreningen har på eget förlag dels utgivna, dels under tryckning ett flertal arbeten i hembygdslitteratur.

Föreningen har avhållit många hembygdsfäster samt en större hembygdskurs, där en god del av programmet ägnades hembygdsvården. Ett led i föreningens strävan var ock dess bidrag till hållande av fjolårets byggmästarkurs i Östersund. Ett jämtländskt byggmästarförbund i samarbete med Jämtslöjd har sedermera bildats.

Föreläsningar om hembygdsvård ha hållits på åtskilliga platser inom länet.

Jämtslöjds medlemsantal närmar sig tusentalet, därav c:a 170 äro byamän, som erlagt en engångsavgift av minst 100 kr., och ett tiotal ständiga ledamöter (engångsavgift 50 kr.). Årsavgiften har hittills utgått med 2 kr., men torde fr. o. m. innevarande år komma att höjas till 5 kr. Samtliga ledamöter erhålla "Jämten" gratis.

Efter dessa linjer har föreningen träget arbetat, ehuru kristiden lagt sin förlamande hand även på denna verksamhet.

*

En viktig del av hembygdsvården utgör naturskyddssträvandet. Jämtlands läns fornminnesförening sökte på sin tid väcka intresse härför. Det rönt obetydlig framgång. År 1914 tog häradsöverintendenten frih. E. K. LEJONHUFVUD initiativ till bildande av en s. k. *Jämtlandskommitté* under Svenska naturskyddsföreningen. Denna kommitté förberedde ett par naturskyddsärenden, som sedermera övertogs av *Jämtlands och Härjedalens naturskyddsförening*, bildad den 17 mars 1916. Medlemsantalet uppgår till ett par hundra, årsavgiften utgör 2 kr. och ständig medlemsavgift 10 kr. Föreningen har till ändamål att inom de nämnda landskapen väcka och underhålla kärlek till naturen och arbeta för dess skyddande. Föreningen har behandlat ett flertal naturskyddsärenden, förvärvat ett 60-tal ombud ute i bygderna, påbörjat en materialsamling och bedrivit någon upplysningsverksamhet. Den skall tillika med de förut nämnda föreningarna, Jämtlands läns fornminnesförening och Jämtslöjd, bi-

draga vid anordnandet av Nationalmusei kulturmässa i Östersund i juli månad detta år samtidigt med den då pågående Jubileumsutställningen.

*

En del arbeten till hembygdsforskningens och hembygdsvårdens fromma ha även ute i bygderna utförts av intresserade personer. Vi nämna av bygdesamlingar *Mörsils fornstuga*, ett verk av den nu bortgångne ELIAS LARSSON i Åsom, *Ytterå museum*, inrättat av P. O. NILSSON samt *Västra Härjedalens fornminnesförenings museum* i Funäsdalen av ERIK FUNDIN och *Härjedalsslöjds samlingar* i Sveg av fru KRISTINA BROMÉE. Även i *Marby* och *Ålvros* gamla kyrkor finnas smärre bygdesamlingar.

I Bräcke har i år bildats *Bräcke hembygdsförening* som lokalavdelning av länsföreningarna Jämtlands läns fornminnesförening, Jämtslöjd och Jämtlands och Härjedalens naturskyddsförening. Ett av dess främsta önskemål är återuppbyggandet av Bräcke gamla kyrka.

Flera ha utgivit skrifter i hembygdsämnen. Några av de mera verksamma ha de sista åren avlidit, och bland dem förtjäna särskilt ihågkommas O. C. AHLSTRÖM (Norrländska släkter, kalendrar), VIKTOR BEHM (sockenbeskrivningar, historiska arbeten, matrikel, släkttavlor), ERIK OLSSON, signaturen ÄCKE (Mörsils sockenkrönika, jämtmål, melodiuppteckningar), ROSA ARBMAN (jämtmål, berättelser, skönlitterära arbeten) och AGATHON BURMAN (hembygdslitteratur, utg. å hans tidning Östersunds-postens tryckeri, samt en mängd tidningsartiklar i hembygdsämnen).

*

Hembygdsforsknings- och hembygdsvårdsarbetet har emellertid vunnit en organisation främst genom Jämtlands läns fornminnesförening och Jämtslöjd, och ett verkligt rastlöst arbete har bedrivits särskilt under den närmast gångna tioårsperioden. Ge vi oss tid blicka tillbaka, så kunna vi — trots många motgångar — även glädja oss åt vunna framgångar. Nu äga vi dessa organisationer — det är kanske en tidsfråga blott, då Fornminnesföreningen och Jämtslöjd sammanflyta, men riktlinjerna äro i alla fall givna — och det är en styrka att känna, att organisationen börjar ha en historia, en historisk grund att bygga vidare på.

ERIC FESTIN.

HEMSLÖJDEN VAR ALDRIG HELT DÖD HÄRUPPE, MEN DEN förde under årtionden ett tynande liv till sorg för dem av de gamla, som älskat den. Vål förstodo de, att de ej med egen flit kunde hålla den kvar, då ungdomen i regel stod oförstående inför denna strävan. "Ä' du så tyllut (= oförståndig) att du håll på mä tockedän, nu når de fins så billut te kööp" var nog ett yttrande, som ofta fälldes till den, som sysslade med vävnad.

Dock, att de hemvävda tygerna blevo slitstarkare än de maskinvädda, erkändes av mången, men att de, även om de vid inköp måste betinga ett nog så högt pris, därför även i längden ställde sig billigare, tänkte man ej på. Bland dem, som tidigt förstodo detta, var handlanden K. AX. CARLSSON härstädes, som redan på 80-talet började en tillverkning av handgjord vadmal till avsalu. Han såg klart, att den hårda, stela, men outslitliga vadmal, som vävdes och bereddes överallt ute i bygderna, skulle kunna förädlas och bliva en högt skattad, ja oersättlig handelsvara. Med detta för ögonen arbetade han under årtal på att få den rätta ullen, den rätta spinningen och — den rätta beredningen, så att varan bleve mjuk och behaglig i användningen. Hans tro på nyttan av detta företag var bergfast liksom hans energi — och han lyckades. Längre dröjde det ej, förrän hans vadmal började vinna erkännande, och pris tillföll honom vid den ena utställningen efter den andra. Det var ej blott detta, att vadmalen var äkta och stark, som gladdde honom, det var medvetandet, att en hel del kvinnor fingo en välkommen extra förtjänst och fröjden att söka göra tygerna så vackra som möjligt. Det var minsann inte bara "gråvammal" som K. AX. CARLSSON hade att bjuda på. Där fanns en hel del olika, melerade tyger med skiftningar i brunt, blått, grönt, violett — allt efter köparens önskan. Ej mindre än 60 väverskor arbetade 1914 åt honom.

Vid *hemslöjdsutställningen 1905* i Östersund hade han en ståtlig samling av dräkttyger att uppvisa. Men där fanns ock vid denna utställning gräddvita fällar, brokiga fälltäckan, nyttighetsvävar av många slag, näverarbeten och diverse träslöjd. Det såg utan tvivel mycket ut, då all möjlig slöjd, både den nygjorda och den, som till äventyrs var något år gammal, samlades på en gång från ett helt län. I själva verket representerade den dock ej så särdeles mycket, liksom förhållandet för övrigt var med alla utställningar av allmän slöjd under sista delen av 1800- och början av 1900-talet. Emellertid — fast än tiden utplånat särdragen i mönster och färger och

den forna konstnärligheten var försvunnen — såg ju dock utställningen nog så rikhaltig ut och den väckte intresse.

Fröken AGNES ERICSON, innehavarinna av en sybehörsaffär härstädes, greps av en stark önskan att få bidra till hemslöjdens återupplivande. Hösten 1905 satte hon in ett upprop i tidningarna med tillkännagivande, att hon i sin affär ämnade öppna en konstslöjdsutställning i förening med en kommissionsförsäljning av alla slags handarbeten och konstslöjdsalster. Det var ej mycket, som kom in på grund av detta upprop, men småningom växte affären; årsomsättningen 1907 uppgick till kr. 4,390. Om vi vid denna tid hade gjort ett besök i hennes lilla butik Prästgatan 40, hade vi fått se och höra åtskilligt av intresse. Där funnos granna fälltäckan i övervägande svart, grönt, rött och vitt — vartill garnet naturligtvis färgats med de s. k. påsfärgerna —, där funnos åtskilliga andra vävnader från Östersund, Hamnerdal, Lit, Föllinge och Oviken samt de härliga fårskinnsfällarna från Aspås, Oviken och Lockne. Stickade vantar, halsdukar och strumpor lockade den frusna, och bland dem fäste man sig särskilt vid mycket vackra, krusstickade vantar från KERSTIN PERSSON i Fyrås.

I knippen hängde "smöjda" och vävda band och lapp-pungar från Funäsdalen, och PER LARSSONS från Oviksfjällen fina arbeten i renhorn visades med stolthet.

På disken lågo åtskilliga löpare, brickdukar med flera dylika saker, och bland träslöjden från Kall, Hallen och Föllinge lyste gröna och röda ljusstakar från Nälens åkdonsfabrik. Bland dessa saker tilldrogo sig nog de av JOHAN LINDQVIST från Offerdal skurna djuren det största intresset, och mången har nog än, bland sina gamla leksaker, någon ko eller bock av hans vana hand. Dock hade dessa djur ett fel, de voro nästan för feta, beroende därpå att tillverkaren, såsom stor djurvän, föraktade att göra dem så, "att dom ser ut som e bejngeijt".

Naturligtvis funnos där ock diverse näverarbeten, såsom lurar, kontar, burkar, ja t. o. m. brevkuvert av näver.

Så såg det ut år 1908, då *Jämtslöjd* — först "förening för hemslöjd och konsthantverk", sedan utvidgad till "förening för hemslöjd och kulturella mål" — bildades, till stor del genom påtryckning från Fröken Ericson*).

Jämtslöjds första uppgift blev att utforska, huru den för länet typiska slöjden en gång sett ut. Genom ombuden ute i socknarna och studieresor i bygderna blev det snart klart, att denna hade mycket av intresse att bjuda. Härjedalsslöjden var

*) Ej långt därefter bildades på initiativ av Fru KRISTINA BROMÉE i Sveg föreningen Härjedalsslöjd, avsedd att stödja föreningen Jämtslöjd i dess arbete inom Härjedalen.

Fig. 1.

Fig. 2.

en åkdyna från Älvros i flamsk vävnad — troligen ett par hundra år gammal — vittnade om en förvånande säker smak. Bland annat, varmed kyrkoherden Enander riktade Jämtslöjds samlingar, var en hel mängd kjolprov utvisande många växlande randningar. Bland dessa voro ej mindre än 8 tagna i samma rock, där de sutto som foder! Allt eftersom fodret slets ut i fars rock — lappades det med en ny bit av mors sist kasserade kjol. Rockarna voro starka den tiden.

Men även från Jämtland kommo de, dessa verkligt imponerande dubbelvävar i tunga färger, bland vilka brunsvart och gult domnera. Blått och rött har endast använts att giva vävnaden skiftning och liv. Ett mycket intressant dylikt täcke av hög ålder hava vi från Rödön. Den gula färgen är här synnerligen kraftig och djup, och de vackra mönstren med sina djurbilder och det evigt blommande "livsträdet" tilltala både öga och fantasi. Härliga ryor i nobla färger erhöles ock, liksom en och annan ståtlig flamskvävnad. Den förnämsta av dessa är bårtäcket från Revsunds kyrka, starkt påminnande om dylika norska vävnader (fig. 1). En sniljeflossa från Hammerdal uppväckte synnerligen stor förtjusning. Dels var den särdeles vacker, dels lämpade den sig synnerligen väl för en matttillverkning i stor stil (fig. 2). Från

Fig. 3.

Fig. 4.

både Jämtland och Härjedalen kommo gamla, nästan utslitna bitar i krabbasnår av ett eljest inom hemslöjden okänt utseende. Vid uppväandet visade sig en av dessa starkt påminna om en sorts japanska bönmantlar med hela botten täckande, geometriska mönster. De små i de japanska mantlarne infällda spegelbitarne — avsedda att för den bedjande spegla himlen — fingo här ersättas av små bara fläckar, där linnebotten lyste fram. Ett mycket starkt orientaliskt inflytande spåras ock uti de ytterst fina finnvävnader i vitt, blått och rött, jämväl från tidig medeltid, som kommit från fyra olika kyrkor inom Jämtland. Fig. 3 visar en dylik bård från Revsunds kyrka. Var i den grå forntiden ligger bryggan mellan alla dessa orientens och nordens alster av hemslöjd? Samma "pinnbandsspets", som ännu inpå 1800-talet tillverkades av en och annan inom detta län, har funnits i koptiska gravar och i bronsåldersgravar i Norden. —

Alstren av den manliga slöjden visade, att man aldrig stått så högt i träsnideri här som på andra sidan Kölen, men säker hand och god blick spårar man ofta.

Att i Jämtland och Härjedalen fanns mycket att göra för den, som ville arbeta för en hemslöjds renässans, stod nu alldeles klart. Fröken HELENA ÖBERG, som redan förut givit vävnadskurser i Östersund, sändes till Mora att lära växtfärgning av fröken Beda Larsson. Hon har sedan under ett tiotal av år hållit växtfärgnings- och vävnadskurser på ett otal platser inom länet, och hennes elever uppgå nog till

Fig. 5.

omkr. 800. I avseende på växtfärgningen måste man dock ställa sig litet skeptisk, då den, för att lyckas, fordrar en så ytterligt stor omständlighet och noggrannhet, att nutidsmänniskor sällan kunna offra nog tid och intresse därpå. Arbetet gick emellertid med liv och lust på fröken Öbergs kurser och, själv varm för Jämtslöjds idéer, blev hon en mycket god missionär för desamma. Dock tiden förstod dem ännu ej, och därför stannade nog allt för många vävstolar, då hon for.

I Östersund gavs samtidigt kurser i vävnad av fru MARIA OLSSON, f. MODÉN, herr ALEXANDER BERGER och fröken BRITA ERICSON — tvänne av dem för folkskollärarinnor inom länet. Även Birka folkhögskola med sin utmärkta undervisning i slöjd har verksamt bidragit att åter väcka aktningen för hemslöjden. Denna skola har ock, näst Jämtslöjd, kraftigast bidragit till framställande av de många kvinnliga jämtdräkter, som man numera får se i länet.

Till hjälp för den manliga slöjden hölls under tiden tvänne med stort intresse följda kurser i fioltillverkning under den framlidne, mycket framstående fiolmakaren folkskolinspektör J. KJELLINS ledning. Tvänne kurser anordnades i metallslöjd, särskilt avsedda att lära den här förr högt stående graveringen i mässing och silver. Åtskilliga smeder och kopparslagare hava förmåtts att arbeta åt föreningen, och mycken ihärdig möda har, särskilt av fröken Agnes Ericson, nedlagts på att få slöjdarne att själva se och rätta sina fel.

Fig. 6.

Detta var vad som hade gjorts intill år 1914 på våren. Den, som då avlagt ett förnyat besök i hemslöjdsaffären, hade funnit, att fälltäckena hade sina färger från den tid, då väverskan tog dem ur blommor och blad, ja, att slöjden i allmänhet kraftigt präglats av den karaktär, som utmärkte de gamla slöjdstren. En hel del nya saker hade tillkommit, bland annat stolar och skåp i brännlaserad furu, en behandling av träet, som vid inredningen av stadens nya rådhus utexperimenterats av bankdirektören C. LIGNELL och snickarmästaren M. SUNDBERG. Möbler av detta slag gävo numera en viss värdighet åt fröken Ericsons lokal, som dessutom pryddes av vackra saker i koppar av G. ANDERSSON, Näliden, och W. BERGSTRAND, Östersund m. fl. (fig. 4).

På borden syntes graverade saker i mässing av AX. CARLSSON och ALEXANDER BERGER m. fl. (fig. 5). Mattor i sniljeflossa och mjuka kuddar i vanlig flossa av BRITA ERICSON tilldrogo sig besökarens intresse, och de vackra krusstickningarna funnos ännu (fig. 6), förutom mycket annat.

Och så kom världskriget med sin förlamande verkan på detta som på mångt annat arbete. Icke desto mindre öppnades i sept. 1916 "Jämtslöjds kvinnliga slöjdskola för utbildande av lärarinnor inom länet enligt följande plan: Undervisningen pågår under 8 mån. (15 sept.—15 dec. och 15 jan.—15 juni) med 7 tim. undervisning dagligen. Lokalerna hållas hela dagarna tillgängliga för eleverna för självstudium.

Fig. 7.

Undervisningen omfattar:

1. Kännedom om och behandling av råvaran.
2. Linberedning. Spånad.
3. Växtfärgning med särskild hänsyn till den färgskala, som sedan gammalt använts i länet.
4. Vävnadskonst.
 - a) Teoretisk kurs för garnberäkning, mönsteranalys m. m. b) Praktiskt arbete, uppsättning och utförande av en hel del olika vävnader från de enklare till mera komplicerade, alla i form och färg överensstämmande med det kynne, som visat sig i länets gamla slöjd. Förebilderna tagas att börja med från Jämtslöjds textilsamling.
5. Sömnad:
 - a) Vanlig sådan, till vilka tygerna vävas av skolans elever. b) Vitbroderi, hål-

söm, näversöm, schattérsöm och tvistsöm. c) Fransknytning och fransflätning. d) Pinnbandsspets.

6. Krusstickning, avsedd att bliva av betydelse vid tillverkning av sportsaker.
7. Teckning. Undervisningen meddelas vid Östersunds Tekniska aftonskola.
8. Undervisning i konststilar och ornamentik.

Därjämte anordnas undervisningsövningar. Avgångsbetyg lämnas varje därav förtjänt elev, som genomgått hela kursen. Fru MARIA OLSSON, som genomgått Brunssons vävskola och Handarbetets vänner kurs i vävteori för lärarinnor samt fröken KARIN NILSSON, vilken fått sin utbildning vid Högre Handarbetslärarinneseminarier vid fröken Nordenfelts kvinnliga yrkesskola i Göteborg antogs till lärarinnor.

Som av ovanstående synes var det en mycket grundlig kurs i många kvinnliga slöjder, som här bjöds länets ungdom. Den gamla, mjuka och smidiga näversömmen — namnet därav att arbetet ofta träcklades upp på näver, då valfflickan utförde det samma — och den urgamla pinnbandsspetsen hade tagits upp som läroämnen. Det har ock visat sig, att dessa båda handaslöjder uppväckte mycket stort intresse hos eleverna. För fru Olsson, lärarinnan i vävnad, finns ingen "finnväv" så svår, att den ej av henne med lätthet utföres, och fröken Nilsson, skolans föreståndarinna, inlägger stor konstskicklighet i sömnad och spetstillverkning. Särskilt har den senare ernått en mycket stor färdighet uti sammanställningen av mönster efter gamla modeller och utförandet av de förut nämnda pinnbandsspetsarna (fig. 7). Undervisningen i konststilar och ornamentik meddelas av intendenten E. FESTIN. Under de gångna åren hava 54 elever fått undervisning i skolan, varav 30 genomgått lärarinnekursen.

Och vidare, såsom nästan en helt lamsläende svårighet, kom *krisårens oerhörda brist på materialier*. Men ett gott hade dessa krisår med sig här som överallt inom vårt land: människorna väcktes. De fingo känna det oerhörda trycket av att mer eller mindre bero av främmande länder, av att ej hava spånadsämnen ens till sina enklaste vävnader. Hågen och intresset att själv producera vaknade och började sätta frukt. Man insåg angelägenheten av att, om haven tilläventyrs än en gång skulle spärras för våra skepp, vi ej måtte sakna ull till varma kläder och linne till de nödvändigaste behoven. En uppvaknandets vind blåser. Tankar väckas, viljor spännas och loja händer börja röra sig i raskare tempo.

Huru gärna hade man ej plockat fram de gamla vävstolarna, om man ägt garn att väva med, men spånadsämnen saknades. Det gällde att få fram sådana; fåraveln har åter tagits upp på allvar, och lantbrukarna öka ut sina fårstammar. Någon yttrade häromdagen: "Nu skaffa de sig får på alla håll, även folk, som förr aldrig haft en tanke därpå".

Och linodlingen, den går framåt även inom detta län. Jämtslöjd har under det gångna året för detta ändamål avlönat herr ANDERS LARSSON i Sikås, vilken såsom f. d. hälsingebo från barndomen sysslat med linodling. Av honom har givits korta kurser däri på skilda platser inom länet. Detta har bidragit till att ej mindre än 1,000 kg.

linfrö såddes förra året mot ett 50-tal kg. ett par år förut. I Sikås och vid Karlslund vid Östersund finnes nu linberedningsmaskinen "Hälsingen" uppsatt. Dessutom bildas i dagarna ett bolag för att inom länet få till stånd en linberedningsanstalt, för vilken sak intendenten E. FESTIN nedlagt mycket och intresserat arbete.

Det tyckes, som om även spånaden hölle på att komma till heders. En gammal spinnrocksmakare i Ottsjö lär vara så överhopad med beställningar å spinnrockar, "att han har arbete för mer än ett år".

Alltså, nu kan slöjden småningom åter komma att blomstra, och Jämtslöjd har ej arbetat förgäves. Komma blott textilämnena, så finnes överallt ute i bygderna, förutom de gamla, även unga kvinnor, som kunna taga dem om hand. *För eget behov* komma de för visso att både spinna, väva och sy. — Och de män, som kunna det, komma åter att fatta sina verktyg, då kvinnorna ära och älska slöjden, och då komma hemmen åter att värmas av det egna skapandets fröjd.

Men saluslöjden? Finnes någon utsikt till, att denna blir av någon egentlig betydelse? Ja, om ung arbetskraft rikligt strömmar till, ty sådan fattas i hög grad. D. v. s. det är naturligtvis mycket bättre än förr. Vad som fanns i fröken Ericsons hemslöjdsaffär år 1908 (affären har nu under namn av Jämtslöjds försäljningsförening u. p. a. övertagits av Jämtslöjd med fröken Ericson som föreståndarinna) var gjort av äldre slöjdare med blott ett par undantag. Nu arbeta väl åtminstone ett 30-tal riktigt unga krafter åt föreningen, och årsomsättningen var 1919 uppe i ungefär 90,000 kr. Men med de för närvarande oerhört höga prisen, borde den vara mycket större. Mattor, koppar- och mässingssaker m. m. skulle kunna säljas många gånger så mycket, och köparne få tyvärr mycket ofta vänta länge på sina beställningar. Skälet till den jämförelsevis ringa omsättningen veta vi: tillverkarna äro för få — och förlagskapital saknas. Funnos dessa förutsättningar, så skulle ej blott K. AX. CARLSSONS vadmal utan även många andra slöjdgrenar kunna växa ut och bli tillverkning i stor stil. Här må blott nämnas:

Vävandet av mattor i sniljeflossa. Dessa hava av fröken BRITA ERICSON arbetats fram till stor fullkomlighet. De äro ofta mycket vackra, mjuka, lika på båda sidor och nästan outslitliga.

Finnvävstillverkningen skulle kunna bli av stor betydelse, då den lämpar sig utmärkt för åstadkommande av vävda tapeter, portiärer, bonader m. m. Den har många utövare inom länet, förutom de på detta område synnerligen framstående slöjdarna herr ALEXANDER BERGER och, som ovan nämnts, fru MARIA OLSSON.

Krusstickningen, allmän i länet, kunde, lämpad efter tidens krav, möjligen bli i stånd att uttränga de dyrbara engelska sportsakerna.

Flätningen av pinnbandsspetsar borde, under fröken KARIN NILSSONS förfarna händer och ledd av hennes goda smak, kunna växa ut till en utomordentligt fin och högt skattad konstslöjd och bli använd på mångahanda olika sätt.

Fioltillverkningen har här stora förutsättningar till att kunna bli även den en

verklig heder för länet, då jämtarna lära lämpa sig särdeles väl för en dylik tillverkning.

Och så naturligtvis *metallslöjden*, som redan visar, att den skulle få mycket stor marknad.

Men saluslöjden, är det verkligen någon lycka, om den kommer att växa sig stark? Ja, såvida konkurrens är en faktor i utvecklingen. Människorna skulle tvingas till en mycket snabbare utveckling av smak och färdighet. Skönhetssinnet fostras genom ständigt vaket seende under kritik — och kritik består nog alltid allmänheten.

Alltså måste man innerligt önska, att ungdomen måtte omfatta även denna tävlingsslöjd med intresse och hjälpa till med dess höjande. Jämtland och Härjedalen kunna sålunda på detta område bli en hemort för skapande av bestående skönhetsvärden.

ELLEN WIDÉN.

FÖRENINGEN JÄMTSLÖJD STIFTADES MED BLAND ANNAT DET målet för sitt arbete att sammanföra kulturföremål av olika slag till en för Jämtlands län representativ samling, huvudsakligen avsedd att tjäna ett uppvaknande intresse för hemslöjden såsom mönster. Som lämplig byggnad för förvaring av denna blivande samling fick föreningen av några för hemslöjden varmt intresserade damer mottaga det värdefulla gamla s. k. tingshuset i Gärde, Brunflo.

Knappast trodde väl någon då, att denna ringa början till samlingar och gåvan av ett förvaringsrum för dem skulle i sig innebära fröet till en så pass stor anläggning, som genom länsinvånarnas intresse nu blivit påbörjad på Fornvallen Jamtli.

De över all förväntan snabbt växande samlingarna framtvängde emellertid ganska snart den önskan hos föreningens arbetsutskott att kunna bereda dem lämplig bakgrund, förvaringsrum, i vilka de hörde hemma och där de trivdes. Tingshusets utrymmen voro för länge sedan för små, och för övrigt hade gamla föremål från så vitt skilda tider inströmmat, att tidstrogna byggnader för deras uppställning icke längre kändes såsom en önskan, utan såsom ett krav. Kommer så därtill, att just de gamla stugorna, loften, härbärgena, "fjösen", logarna och alla de andra byggnaderna, som i ringa antal och fallfärdiga ännu trotsade tiden och den mänskliga förstörelselustan, i och för sig voro de värdefullaste minnena från våra gamle, täljande om deras id i hälg och söcken, i goda och onda tider.

Det stod klart — de måste räddas.

Och lyckan stod föreningen bi. På en framställning till stadsfullmäktige i Östersund om lämplig plats för uppförande av föreningens gamla byggnader uppläts med frikostighet egendomen Björkhem med kringliggande park och jordområde. Med sitt härliga läge på höjden norr om Östersund, med Storsjöns böljor vid sin fot, Frösön, de fjärrare skogsåsarna med sina rika byar och bakom dem fjällen, fick den tänkta fornbyn just det läge, som den bör vara värd i Jämtlands vackra, stor-slagna natur.

Och så kunde det första spadtaget på Fornvallen Jamtli tagas den 11 oktober 1912.

*

Samma år på hösten hade föreningen såsom gåva fått mottaga en gammal stugubyggnad av hemmansägaren Erik Häff i Sikås, Hammerdals socken, och samtidigt hade föreningen av samme man tillhandlat sig en s. k. lillstugubyggnad. Dessa byggnader hade på mången god dag icke varit i bruk såsom bostäder och skulle såsom ytterligt förfallna rivas. De hava emellertid nu hamnat i fornbyn såsom synnerligen typiska för de bostäder, som den besutne jämtan redde sig under slutet av 1700-talet och förra delen av 1800-talet.

"Hemminggården", såsom denna gård kallades, utgjorde en fjärdedel av en sedan början av 1700-talet känd gård, "Persgården", Sikås nr 5, och förvärvades omkring 1800 genom arv av Hemming Larsson, "Lill-Hemming" kallad, som även synes vara den, som givit byggnaderna sin nuvarande form.

Stora byggnaden består till sin södra del av en äldre stuga, som blivit tillbyggd med ytterligare en stuga åt norr och samtidigt påtimrad på höjden. På sådant sätt tillkom i vanliga fall den byggnadstyp, som är mycket allmän i Sverige från 1700-talets mitt och som består av tvänne större "stugor" med en mellanliggande "kammare" och framför denna en för alla tre rummen gemensam förstuga, från vilken en trång, stupande trappa eller stege leder upp till den låga, tredelade vinden.

Grunden till dessa hus utgöres endast av på marken lagda s. k. knut- och stoppstenar, på vilka de kraftiga syllstockarne vila. Mellan och utanför dessa stenar är anbringad en "jordbänk" till skydd för kylan och draget genom det med breda plank utan trossbottnar inlagda golvet. Jordbänken lades av torv mot syllstocken och förstärktes ofta av en skoning med bräder på utsidan. Taket på storbyggnaden, som nog ursprungligen varit belagt med näver och klivet virke eller ungskog, "telningar", som Hülphers i sin beskrivning över Jämtland kallar det, är nu såsom före rivningen täckt med spån. Detta taktäckningssätt är det under största delen av 1800-talet för Jämtland typiska, varför det också här fått bibehållas. Lillstugubyggnaden däremot har yttertaket lagt med näver på timmerbakar samt däröver såsom vindskydd kransågade plank. Dessa äro hophuggna korsvis över taknocken och sammanhållna med en smäcker trästör, som i därför särskilt borrhål blivit trädd genom plankändarna inockens längdriktning.

Alla murar i dessa byggnader äro uppförda av gråsten och murade med lerbruk, såsom fordom alltid gjordes, och i detalj lika de i stugorna ursprungligen uppmurade. Skorstenen på lillstugubyggnaden är dock uppförd av ett för Sikås by i Hammerdal ganska säreget material. Det är en mjuk, till färgen grågul, med såg och yxa bearbetad kalksten, som så småningom hårdnar i luften.

Den i alla rummen nu befintliga inredningen, bestående av brädfodring på alla väggar, väggfasta bänkar, sängar, skåp och hyllor, är fullkomligt orubbad med sin från 1848 härstammande målning i gröna, blå och bruna färgtoner.

Mot öster hade i senare tider upptagits fönster såväl i "vardagsstugan" som

“bordstugan“ (hålgdagsstugan), men hava dessa såsom icke tillhörande den ursprungliga planen, åter igensatts vid restaureringen.

De nu uppförda byggnaderna stå i samma inbördes förhållande till varandra, som de hade förut, och utgöra resterna av en ursprungligen kringbyggd gård. Även rönnen på gårdsplanen är ej ditkommen av en slump, den stod därinne på “Hemminggården“ till ögonfägnad.

*

Innan ännu Hemminggården blivit färdig, hade under vintern 1913 det s. k. tingshuset från Gärde i Brunflo blivit rivet och inkört till fornbyn.

Hade Hemminggården berett relativt ringa svårigheter vid restaureringen, så gjorde tingshuset det desto mer. Dels var det på grund av sin ålder mera skadat av tiden,

Jamtli. Hammerdalsgården.

och dels hade moderniseringens ande svept igenom den minnesrika byggnaden på sina ställen med icke så mild hand. De gamla blyfönstren voro utrivna, stora gap upphuggna i väggarna för nya “tidsenliga“, träspröjsade, med stora rutor försedda fönster, som på intet sätt stämde in i formen eller måtten för vägg eller rum. De ursprungliga låga dörröppningarna med sina höga trösklar och sina i gåtarna direkt hängda, på narar hopdragna och dymlade dörrar, voro vidgade, och vanliga stora karmdörrar insatta. Dessutom voro väggarna naturligtvis överdragna med tapeter och de vackra brädtaken övermålade. Ett glädjande undantag var dock gjort för den synnerligen vackert målade dörren till tingssalen och det rikt dekorerade taket i samma rum.

Byggnaden innehåller, från söder räknat, “kåvan“ med direkt utgång på gaveln, storstugan med utgång till förstugan mitt på huset, rakt innanför denna gästkam-

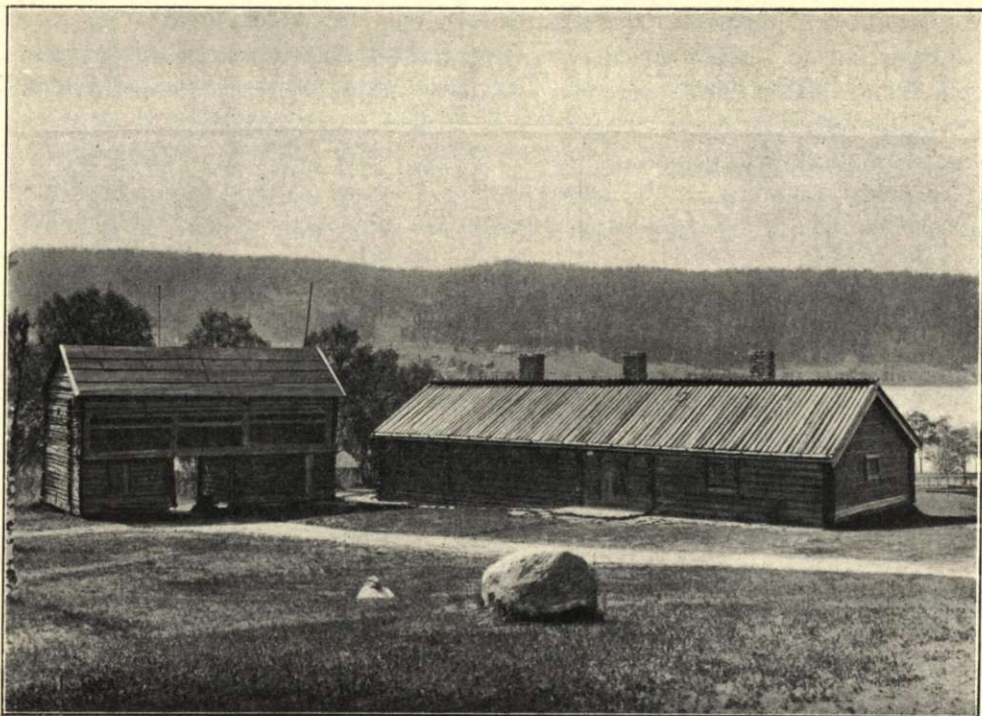
maren och så till höger från förstugan tingssalen. Då byggningen år 1749, såsom det framgår av de i södra gaveln och nordvästra knuten inhuggna årtalen och signaturen O. O. S., uppsattes, synes den hava blivit sammansatt av en äldre del, bestående av kåvan och storstugan med utanför denna framdragna väggar och överliggande takskydd, såsom vi ännu i dag se det på t. ex. badstugorna. Mot detta utsprång timrades så det senare, såsom tingssal använda stora rummet, även detta med så långt utdragna väggar, att mellan storstugan och salen bildades förstuga och kammare.

Grunden bestod av på marken lagda, tunna kalkstenshällar. Under storstugan med nedgång från kåvan var en mindre källare anordnad, murad av större och mindre kalkstenshällar till stödmurar mot de omslutande jordmassorna. I stödmurarna till trappan voro tvänne nischer anbringade. Allt är nu uppfört fullkomligt lika med de gamla slitna trappstegen i sitt ursprungliga läge. Till grund- och stenarbeten kunna vi även räkna den av stora kalkstensplaner lagda, prydliga, omkring 2 meter breda gångbanan framför huset med sin vid pass 6 kvadratmeter stora brohälla.

Murarna, som äro uppförda av kalksten med det noggrannaste iakttagande av mått och form, äro tre, beredande eldstäder i samtliga rum. Då taket och övre delen av väggarna i kåvan äro belagda med ett tjockt, glänsande lager av sot, är det icke uteslutet, att detta rum förut haft en primitivare eldstad, i så fall antagligen en rökugn, d. v. s. en i hörnet av rummet med sidor, men utan skorsten uppmurad eldstad. Röken fick såsom från den ursprungliga äriln mitt på golvet söka sig ut genom ett hål i taket på samma sätt, som vi se i den här nedan beskrivna s. k. pilgrimsstugan.

De upphuggna dörrarna och fönstren äro igensatta till sin ursprungliga storlek, vilken efter noggrann undersökning kunnat konstateras genom gamla märken efter yxhugg. I kåvan synes, som om före den nuvarande storleken på västra fönstret ett annat mindre skulle hava funnits. Så torde nog även hava varit fallet med västra fönstret i storstugan. I tingssalen torde gavelfönstret, som ej håller samma mått som de övriga, hava tillkommit vid annan tidpunkt än de andra, möjligen då salen togs i bruk för tingen, och domaren behövde mera ljus vid sitt bord än den sparsamma dager, som insläpptes genom sidofönstren.

I tingssalen och kammaren låg ovanför innertaket, gjort av breda, hopkantade och på undersidan hyvlade bräder, ett s. k. tro från väggbandet över åsarna till ryggsåsen. Detta bestod av smäckert klivet virke eller småskog, “telningar“, tydligen hämtade från något svedjeland, brända och sotade som de voro. På detta “tro“ hade ett lager mossor blivit upplagt till en tjocklek av omkring 8 centimeter efter sammanprässlningen. Däröver låg ett lager granbark, därpå flerdubbel näver och så yttertak, som vid rivningen bestod av sågade bräder, men förut helt säkert utgjorts av kliven skog. Så var taket även anordnat över huset i övrigt, dock med den olikheten att mossan var lagd direkt på innertaket. Det nu pålagda taket är lika

Jamtli. Tingshuset från Gärde i Brunflo (t. h.) och loftbyggnaden från Orrviken (t. v.).

det ursprungliga med den skillnaden, att då granbark vid täckningen icke stod att uppdriva, densamma måst uteslutas.

*

Medan arbetena på "Hemminggården" och tingshuset pågingo, hade föreningen fått mottaga ännu en frikostig gåva. Herr O. A. Ohlander i Orrviken hade nämligen till fornbyn skänkt en loftbyggnad, vilken var märkt med året 1741 och sålunda skulle passa såsom god granne till tingshuset.

På vårvintern, då storsjöisen stod blank, verkställdes rivning och inkörning, och byggnadens uppförande vidtog. Först sedan började en mer ingående granskning, varvid befanns, att de två bodarna på var sin sida om inkörsporten voro av annat virke än den ovanliggande våningen. Sådan byggnaden nu står, har den helt säkert efter någon flyttning blivit uppsatt 1741. Den övre delen, loftet, med sin karaktäristiska svalgång och sitt grova virke, sin kraftiga knuthuggning och i övrigt vida ålderdomligare prägel, synes tydligt vid detta tillfälle blivit undertimrat med de tvänne bodarna. Hur loftet förut varit uppställt, och hur det blivit använt, inbjöd

till särskild forskning, och då detta icke kunde medhinnas samtidigt med det övriga arbetet, täcktes loftbyggnaden endast provisoriskt. Gåtan om byggnadens ursprungliga utseende är ännu olöst.

*

Redan 1912 hade Jämtslöjd inköpt ett gammalt härbärke av särskilt vacker typ. Det uppgives ursprungligen hava varit ett s. k. kyrkhärbärke på den tid, då Kalls kyrka skulle hava stått i Fävikens på västra sidan om Kallsjön. Huru därmed än må förhålla sig, så är huset sannolikt av en för träbyggnader ovanligare ålder, även om det ovanför dörren inskurna året 1411 utan tvivel är ett falsarium.

Härberget är upptimrat av grantimmer, påtagligen under sommartiden, då barken tydligen blivit löpt av stockarna. Över dörren hava sirliga ornament i lappsk stil blivit inristade med kniv, och själva dörren är försedd med sirade gångjärn samt ett låsbeslag, som i prydighet och smak tyder på en väl uppdriven förmåga hos tillverkaren.

Taket, mer stupande än vad man vanligen ser i jämtbygden, är täckt med näver och torv, såsom man ännu kan se på enstaka håll i fjällbygden.

*

I början av 1913 fick den, som tecknar denna lilla historik, av en god vän meddelande om, att ett s. k. störris av betydlig ålder skulle finnas ute på skogen inom Hovdsjö by i Nyhems socken. På därom gjord framställning överlämnades byggnaden av ägarinnan fru Kristina Märta Andersson med varm hand och varmt hjärta till fornbyn, en uppoffring, som ej var så ringa, då hon själv med hembygdsvårdande kärlek räddat den från en säker undergång.

Denna gamla stuga av en typ, som i Jämtland kallas "störris", rökfångstuga, med sin eldstad mitt på golvet och ett stort hål i taket för utsläppande av röken, är uppförd av grova, kluvna furutimmer till ringa höjd. Vid inflyttningen till fornbyn voro syllstockarna fullständigt utrutnade, men man kunde dock av sammanhuggningen se, att de ej voro de första, som burit stugan. Nya ditlades därför och hophöggos på samma sätt, som upptimringen i övrigt visade. Taket lades, såsom det i gamla tider torde hava varit, av "klov", med vattentak av näver och vindskydd av torv.

På långväggen, mitt in från dörren, finnes året 1424 inristat med sista fyran vänd bakfram och siffrorna i övrigt av en typ, som icke synes bestrida årets äkthet. Övriga inristningar bestå till stor del av initialer och årtal, varibland märkas 1613, 1653, 1668 och så vidare från alla århundraden fram till våra dagar. Besvärjelsetecken finnas där även inskurna, för att skydda de inneboende för onda makters inflytande.

Av inredningen har i stugan ej funnits mycket: en bänk, ett bord och i senare tider en brits samt den med stenar kantade ärlin. Dock, det är sant, med stugan

Jamtli. Interiör av tingssalen.

följde en liten av självväxt trä täljd stol, ett minne från givarinnans första år i fäbodvallen.

Genom Hovdsjöskogen har sedan gammalt en klövjeväg gått fram från Håsjö till Revsund och Pilgrimstad, och som ända till 1880-talet, då järnvägen drogs fram genom dessa trakter, var i flitigt bruk. Skulle årtalet 1424 i väggen befinnas vara äkta, varom utredning pågår, torde man gott kunna antaga, att stugan icke från början blivit uppsatt till fäbodstuga, utan att den tjänat annat ändamål. Det ligger då nära till hands, att den varit en vilostuga vid den nyssnämnda vägen, på sin tid uppsatt till skydd och natthärberge åt de vägfärande. Då förstår man också lättare, att den blivit så pass underhållen med tak, att den kunnat bevaras ända till våra dagar.

Det torde måhända därför ej komma att befinnas så orätt, att den i fornbyn fått namnet — Pilgrimsstugan.

*

På Jamtli har även blivit uppsatt en gammal lada från Kläppe by i Kyrkås socken, en gåva av hemmansägaren Jöns Persson. En del stockar torde under årens lopp hava blivit utbytta mot nya, men i stort sett torde även den vara bevarad i ur-

Jamtli. Härbärg från Kall och Pilgrimsstugan från Hovdsjö.

sprungligt skick. I en av stockarna återfinnes följande inristning: 1680 ER. DEN. LADE. OPSAT. NY AF MIG O. H S DEN 13 J V

*

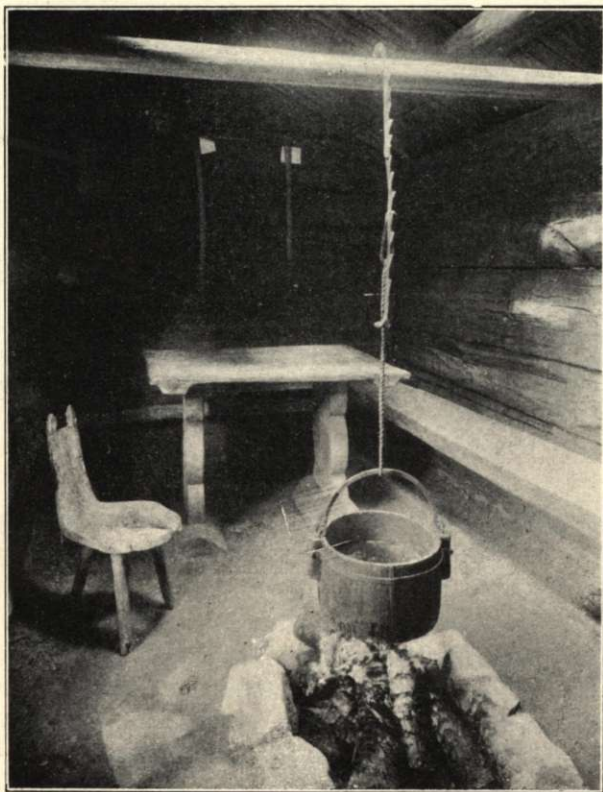
Så långt hade uppbyggandet av Fornbyn fortskridit, då kriget 1914 utbröt och för en god tid genom sin nedprässande tyngd avbröt alla arbeten.

Under 1914 hade Intendenten Eric Festin påbörjat byggnadshistoriska undersökningar i Härjedalen, vilka först 1915 på hösten kunde fortsättas. Därvid hade han särskilt uppmärksammat, att i Lillhärdals socken en mängd gamla värdefulla byggnader stodo inför sin förintelse på grund av att laga skifte nyss övergått Kyrkbyn och att de därigenom nödvändiggjorda utflyttningarna snabbt och verkningsfullt skulle spränga de gamla gårdarna och utplåna den gamla allmogearkitekturen. Men även på andra håll inom Härjedalen behövde rester av denna kultur skyddas.

Här gällde alltså att rädda vad som räddas kunde. Jämtslöjd inköpte därför att börja med fyra byggnader, nämligen manbyggnaden i den s. k. Griggasgården, det s. k. Prästloftet och ett mindre loft från Åsen, alla i Kyrkbyn, Lillhärdal, samt ett stall från Remmet i Sveg. Senare förvärvade Jämtslöjd en bod och en kornlada från Grubban samt ett loft från Skogen, båda gårdar i Kyrkbyn. Senare har sam-

lingen fullständigats av en del småhus, såsom lövhus, lerbod och redskapsskjul från Kyrkbyn samt ett loft, en ladugård och en slipbod från Kyrkbyn i Elvros.

Med förvärvet av alla dessa byggnader avsåg Jämtslöjd att få till stånd en typisk storgård från hjärtat av Härjedalen kring Ljusnans flodområde. Då de olika husen kommit från skilda gårdar, har helt naturligt någon viss gård icke kunnat rekonstrueras, utan har vår s. k. Härjedalsgård blivit skematiskt uppbyggd efter de gårds-

Jämtli. Interiör av Pilgrimsstugan.

planer, som voro förhärskande i bygden. Ursprungligen var det meningen att gården skulle bli av en medelstor typ med endast en kringbyggd gårdsplan, men genom möjligheten att kunna förvärva en hel del småhus och önskvärdheten att kunna få bevara några loft av olika typer, blev planen för anläggningen ökad, så att den omfattar en stor gård med såväl inre helt slutna gård som en mera öppet ombyggd yttre gård.

Innertunet är ombyggt av manbyggnaden, Åsenloftet, som en gång varit födoräds-

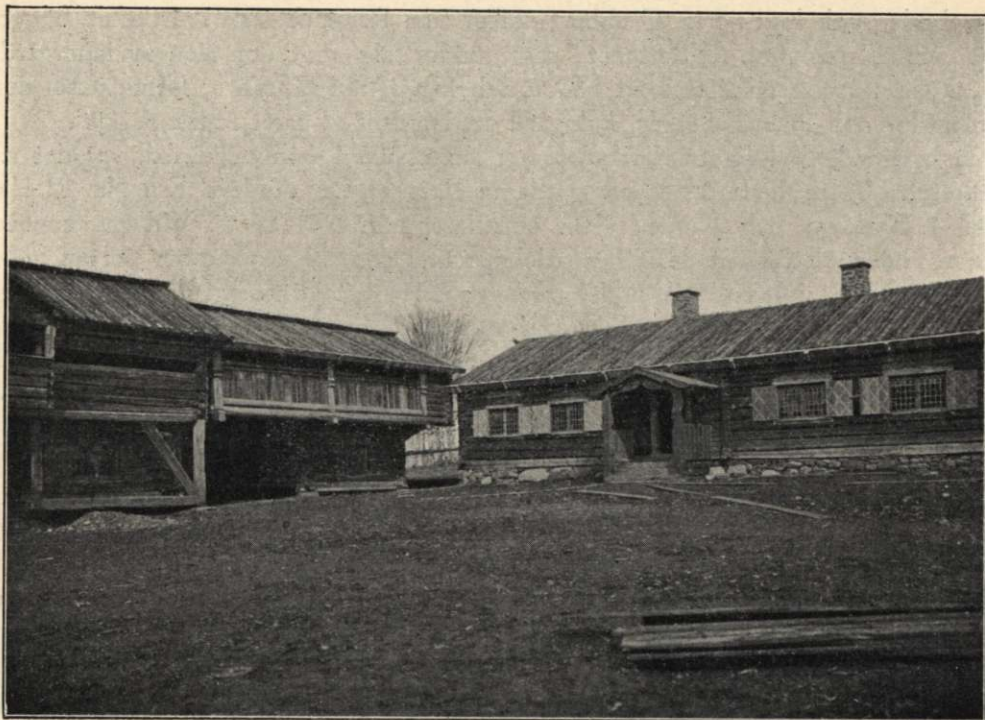
stuga, boden och logen från Grubban, stallet från Remmet samt Prästloftet, Skogenloftet och Elvrosloftet. Yttertunet, som stöder sig mot den sida av innergården som utgöres av Åsenloftet samt boden och logen från Grubban, kringgärdas dessutom av ler och lövhus, hölada, ladugård med foderbod samt redskapsskjul.

Den byggnad, som först infraktades den långa vägen från Lillhärdal, var det s. k. Prästloftet. Detta hade stått på gårdarna N:ris 11 Per Anders' och N:r 12 Hans Märts' i Kyrkbyn och kunde räkna sina anor från 1600-talet. Vid en hemmansklyvning hade det blivit delat i två delar, varav den till vänster om porten inifrån räknat liggande delen blivit under ombyggnad svårt förvanskad. Så hade svalgången på både fram- och gavelvägg borthuggits, och taket blivit "röstat" vinkelrätt emot sitt ursprungliga läge. Men såväl den bevarade delen som de tydliga märkena på den ombyggda delen av loftet visade tydligt huru detta en gång sett ut. Folktraditionen bekräftade även till fullo vår uppfattning. Byggnaden, som är uppförd av rundtimmer, inrymmer i nedre våningen tvänne bodar, varav den vänstra är betydligt mindre än den högra, samt portöppning, som slutes av en bastant port. Övre våningen omfattar trenne rum, vilka på framsidan och västra gaveln kringbyggts med en svalgång, som längst till höger avslutas med en utspringande luftig bekvämlighetsinrättning. Det längst till höger belägna rummet, som är försett med ett litet blyfönster, som insläpper en ytterst sparsam dager, har en av gråsten uppmurad, på timmeråsar vilande öppen spisel. Detta rum skall enligt traditionen hava använts till bostad för prästen, då han en gång om året besökte sin församling i Lillhärdal för att i mån av behov döpa, konfirmera, viga och begrava innebyggarna, allt under ett kraftigt predikande om synden och dess straff, troligen med särskilt framhållande av, att dit även räknades uraktlåtenhet att betala sitt tionde i god ordning. Man kan också förstå att prästen var rätt så angelägen att få sitt tionde med sig, då han hade den rätt så dryga vägen av 35 à 40 mil att gå och klövja från sin moderförsamling Elverum i Norge till Lillhärdal och åter för att sköta sin tjänst och få ut sin rätt. Efter freden i Brömsebro upphörde naturligtvis det kyrkliga sambandet med Norge. I Lillhärdals kyrka förvaras ännu en oljemålad tavla föreställande den norska präst och hans klockare, som sista gången 1646 verkställde de kyrkliga förrättningar i församlingen. Att dessa förrättningar icke alltid försiggått i fridens tecken kan man förstå av de avbrutna pilspetsar och många hål efter sådana, som finnas i väggen omkring dörren till prästkammaren.

Täckningen av Prästloftet består av innertak, näver och klov, hophuggna över nocken.

Efter detta loft kom turen att uppföras till manbyggnaden från N:o 8 Kyrkbyn, Lillhärdal. I Jämten, föreningen Jämtslöjds årsbok 1915, har intendenten Festin beskrivit den på följande sätt:

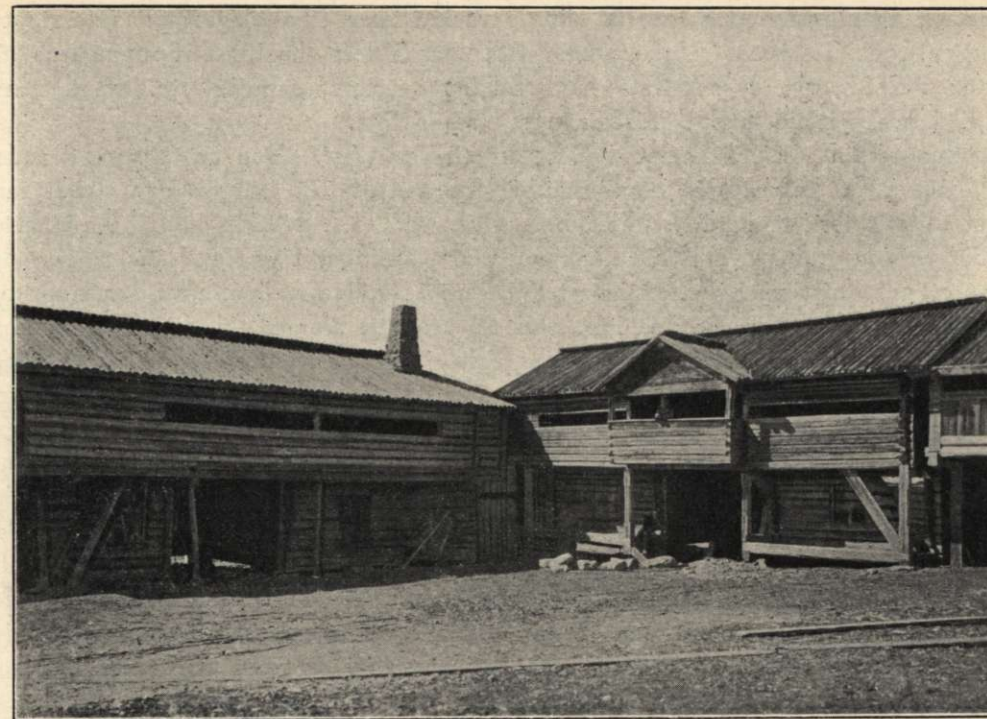
"Griggas eller Länsmansmon hade den slutna härjedalsgårdens form, den tämligen tätt sammanbyggda fyrkanten. Där bodde den märklige länsmannen Kjel Herdell,

Jämtli. Härjedalsgården. Längst t. v. Skogenloftet, t. h. Älvrosloftet och Griggas.

särskilt bekant för sitt kraftiga ingripande mot den egendomliga andliga rörelse, som uppstod 1768 och benämndes "svärmeriet". Det är från hans tid gården bär namnet Länsmansmon. Om gården uppbyggdes av Herdells svärfar eller svärfars far, är ännu ej utrönt, men säkert är, att det var Herdell själv, som gav manbyggnaden dess ståtliga inredning och utsmyckning. Målningarna i hälgdagsstugan och "länsmanskammaren" äro utförda av en Pål Pährsson 1783. Av rummets 2 präktiga dörrar leder den t. h. till förstugan (låna), den t. v. till länsmanskammaren, som även har utgång direkt till gårdsplanen. Det vackra innertaket utgöres av ett slags kuptak, byggt efter valvprincip (man söker förgäves efter spikar i det taket), med kvadratisk plafond och sluttande sidofält, avdelade genom bärande slåar, som upptill sluta i skulpterade hjärtan. Taket är rikt målat i ornamentik. Sedan det släta väggtrimrets mossdrag överklistrats med papper, ha målningar i ljusa fält utförts på väggarna.

Länsmanskammaren har brutet innertak i 4 fält med rikt målade mönster. Väggarna äro även här behandlade på samma sätt som i hälgdagsstugan och försedda med talrika målningar och språkfält. Högt uppe på röstväggen lyser i klara färger ättens stamtavla.

Jämtli. Härjedalsgården. T. v. Prästloftet, t. h. Skogenloftet.

Byggnadens yttre svarade mot det inre, ett stabilt yttertak bestående av tro, mossa, flerdubbla lager näver samt vattentak av bakar, de vackra blyfönstren, å hälgdagsstugan och kåvan t. o. m. "krusiga" upptill samt försedda med luckor, och slutligen den inbjudande förstukvisten (barfredden), som krönes av en vackert smidd hög järnspira med flöjel och fågel i toppen. Över ingången till länsmanskammaren fanns regnskydd.

Under tidernas lopp har även denna gård fått genomgå många och hårda öden. Den förvärvades av en P. Grigg, inflyttad från Idre i Dalarna, vilken bosatte sig å gården antagligen 1841 och efter vilken namnet Griggas uppkommit. Det berättas, att särskilt manbyggnaden, "vars like ej fanns i hela Häddall", då en tid saknat yttertak. Den hade därav redan tagit skada, och den nye ägarens första åtgärd blev att vidtaga en del reparationer. Byggnaden påtimrades 6 varv, innertaket i köket (stugu) höjdes väl även samtidigt, och nytt yttertak pålades. Förmodligen revs även bakugnen i köket och muren med spis i kåvan, den forna länsmanskammaren, som sedan blev kallrum. Man får vara glad över, att de med föga pietet mot det gamla utförda förbättringarna icke blevo mer genomgripande. Därigenom räddades

en del av målningarna och framför allt de vackra taken i hälgdagsstugan (storstuggu, nystuggu) och i kåvan. Under den sista mansåldern ha fönsteröppningarna förstorats, målningarna överklistrats med tidningar, papp, tapeter etc. ett dussintal gånger i brokig följd, andra "förbättringar" att förtiga.

Stallbyggnaden från Remmet i Sveg uppfördes 1722. Den består av ett foderlider, öppet åt höger, där angränsande byggnad utgjort vägg, själva stallet samt längst till vänster ett avträde utan dörr. Över stall och avträde, som hava innertak av timmerklov, finnes en låg foderskulle, som springer fram över stallväggen och bildar ett mindre regnskydd. I innertaket funnos tydliga märken efter den ursprungliga stallinredningen, varför den icke varit så svår att återställa i sitt rätta skick. I väggen mot foderlidret hade en dörr upptagits, som nu igentimrats och ersatts med den ursprungliga fodergluggen. Taket består av ungskog och gärdsel med nävertäckning, däröver rundträ såsom takskydd.

Logen, som efter allt att döma är en tidig 1600-talsbyggnad, är uppförd av rundtimmer. Den är delad i en mittedel, "lon", som genom över meterhöga plankbalkar är skild från den på vardera sidan liggande "skålen". Ett par rundåsar bilda underlaget för den "gäll" över lon, på vilken den otröskade säden upplades. Den utanför anbringade halmboden har antagligen tillkommit under 1700-talet. Till logen leda dörrar såväl från inre som yttre tunet. Mot gårdssidan har ett regnskydd blivit anbringat på snedstöd. Taket på tätt liggande åsar är täckt på samma sätt som stallet men med troskiva, som stöder takets yttertäckning. Det torde observeras, att takkrokarne i såväl halmbod som regnskydd äro fästade med "vidjor".

Från samma gård som logen härstammar den påtagligen lika gamla boden, d. v. s. från N:o 23 "Grubban" i Kyrkbyn, Lillhärdal. Den har ursprungligen varit uppförd av rundtimmer, som senare blivit "kläckt", d. v. s. bilat på yttersidan. Taket är ett s. k. laggtak, d. v. s. av tätt intill varandra, från gavel till gavel lagda, kluvna stockar med den runda sidan nedåt och över detta nävertäckningen med sitt skyddande klovtag, som stöder sig mot den på krokar upplagda troskivan. Framsidan har ett utspringande regnskydd på åsar, vilket täcker den av grova, kluvna plank byggda, längs hela framväggen löpande bron.

Mellan logen och boden har över porten till yttertunet på stolpar upptimrats en "skulle" av en rätt så vanlig typ, avsedd för torkning och förvaring av lövkärvar. I själva porten brukade en del redskap förvaras. Ingången slutas av en tung port. Täckningen är lika med logens.

Närmast söder om manbyggnaden och ovanför boden ligger det gamla loftet från gården N:o 40 i Kyrkbyn, Åsen kallad. Det är visserligen endast ett fragment, men har dock sitt intresse i vissa från de övriga loften avvikande detaljer. Så är såväl bottenvåningen som svalgången inbrädade och loftkammaren försedd med ett blyfönster till trevnad för det i densamma boende födorådsfolket. En stegkubbe utgör förbindelseleden mellan de båda våningarna, som förutom svalgången endast bestå

av ett rum. Till källandet leder en liten port ut från bottenvåningens svale. In-
täckningen är gjord av kluvna, hyvlade bräder såsom innertak, med yttertak av näver och timmerklov, vilande mot troskiva.

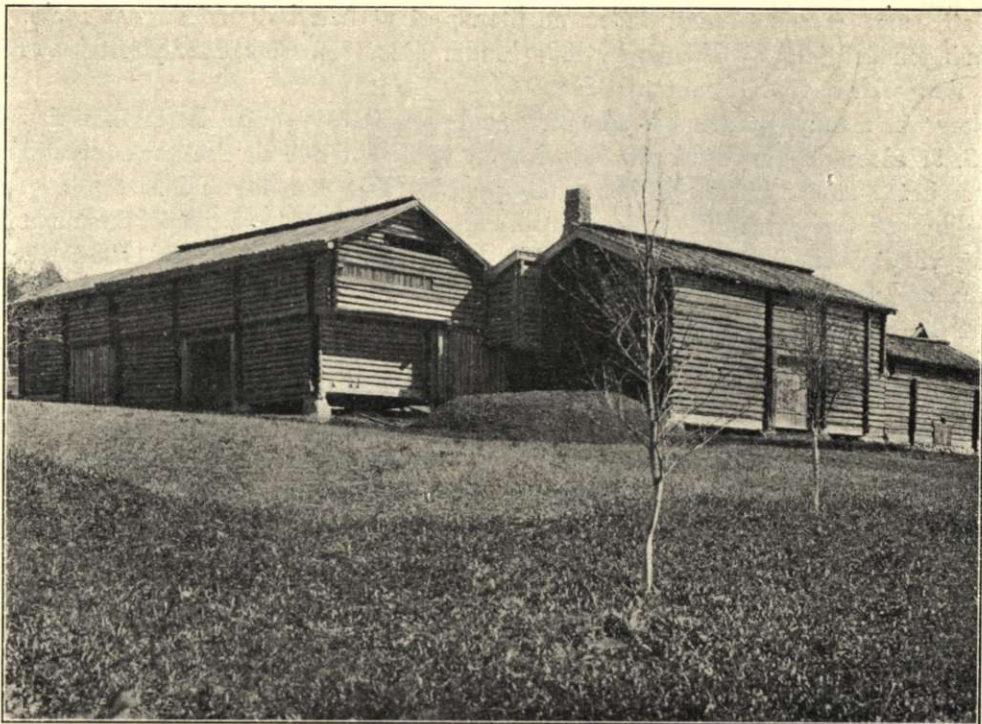
Norr om manbyggnaden har ett loft från Elvros fått sin plats. Loftet, som är märkt 1593, är såsom byggnadsminne synnerligen värdefullt och är det vackraste timmermansarbete, som vår fornby har att uppvisa. Det kommer närmast från gården "Kjellbergs" i Kyrkbyn, Elvros, men skall enligt traditionen hava tillhört en annan gård förut, vilket även styrktes av, att det visade sig vara ombyggt under 1700-talet. Vid denna ombyggnad hade loftet blivit illa medfaret. Svalgången på östra gaveln hade blivit borthuggen och på framsidan fått en helt annan typ än den ursprungliga. Tydliga märken efter stympningen förefunnos. Då loftet nu återställts i sitt rätta skick, hava alla de avhuggna knutarna och andra delar, som visa förändringarna, blivit uppmärksammade och förvaras i våra samlingar. Till ledning för återställningsarbetet har ett syskonloft på gården Haekra i Elvros varit till stor nytta. Båda röja samma timmerman, om än det på fornbyn uppsatta loftet fått ett omsorgsfullare utförande än Haekraloftet.

Elvrosloftet innehåller i nedre våningen till höger en bod och till venster ett med klov mot baksidan igensatt skjul alldeles som på Haekraloftet, ehuru det har boden till venster. Skjulet har möjligen även varit avsett till körport en gång i tiden. Övre våningen består av tvänne loftkammare innanför svalgången, till vilken en brant trappa leder. Taktäckningen är lika med den på Åsenloftet med den olikheten att troskivan på detta fasthålls av hållare och krysskilar, allt under det att densamma på Elvrosloftet uppbäres av vanliga takkrokar.

Från gården N:o 46 Skogen i Lillhärdals kyrkby har fornbyn fått in i sin Härjedalsgård ett loft från 1638, som väsentligt avviker från den annars i bygden vanliga typen. Modellen påminner mycket om en i Dalarne förekommande form och antagligt är väl, att någon timmerman från detta landskap varit dess upphovsman. Loftet är ett dubbelt portloft med svalgång på framsidan och venstra gaveln. Men på framsidan mitt över portgången är en framtimring gjord på svalgången med enkla s. k. låsknutar under det loftet i övrigt har hornknutar. Detta utsprång ävensom den innanför liggande svalgången är intäckt i vinkel emot den i längdriktningen gående röstningen, varigenom huset får ett om våra frontespisbyggnader påminnande utseende. Bottenvåningen består av tvänne på vardera sidan om inkörsporten belägna bodar och övervåningen av tre kamrar. Svalgången, som är något smalare på gaveln, avslutas med ett litet prydligt "aero-C" med en stenhäll såsom fotapall. Inkörsporten är ovanligt bastant och ståtlig med sina vackra beslag. Taket är av samma beskaffenhet som de andra loftens.

Härmed äro de den inre gårdsplanen omgivande byggnaderna i korthet beskrivna, och återstå yttertunets hus.

Ladugården, som hämtats från Kyrkbyn i Elvros, är Härjedalsgårdens yngsta hus,

Jamtli. Härjedalsgården. T. v. Skogenloftet och Älvrosloftet, t. h. Prästloftet och stallet.

men av den i orten sedan gammalt brukliga typen, med ingång från gaveln. Främre delen av ladugårdsrummet är försett med golv och delvis avbalkat från den inre delen, i vilken nötkreaturen uppställas. I ena hörnet emot den egentliga ladugården står en stor öppen spis med bakugn och åt andra sidan efter mellanbalken en säng för ladugårdspigan. Mellan sängen och spisen ligger dels ingången till kreatursrummet dels en trappa, som för upp till vinden, "gällen", på vilken de s. k. småfäkräken, får och getter, förvarades. Intäckningen består av ett lag klov såsom innertak, därpå ett tjockt lager med mossor och så näver och yttertaket av klov igen.

Utanför ingångsdörren till ladugården ligger foderboden med sitt "te" och foderummet.

Yttertunet omgärdas dessutom av lada av ängstyp, lövhus, lerhus och redskapsbod, som alla sakna framvägg, med undantag av lerhuset, som däremot har ena gaveln öppen, endast nödortvigt förstängd med bräder. Samtliga dessa byggnader äro från Kyrkbyn i Lillhärdal.

Mot baksidan av Grubbaboden har ett litet slipskjul från Elvros blivit uppsatt. Med sin sirade hörnstolpe och svalgångsartade anordning verkar det rätt så dekorativt i samlingen.

Utanför gården på backen ovanför reser sig stolphärbret i tvänne våningar. Taket vilar på ganska tätt liggande åsar, mellan vilka kluvna trästammar inpassats, alltså ungefär såsom ett s. k. laggtak. Sedan kommer näver och så yttertaket av klov, hophugget i kors över taknocken.

*

Till fornbyn hava under de gångna åren även kommit en del enstaka byggnader, som i väntan på inpassning i sin rätta miljö, blivit provisoriskt uppsatta.

Först bland dessa är då ett dubbelt portloft från Gisselås i Hammerdal, brett och pampigt i sin 1600-talsform. Det skall framdeles få sin plats i en jämtlandsbondgård av mycket ålderdomlig prägel, som är avsedd att komma till utförande i den närmaste framtiden.

Till denna gård kommer nog att slutas ett härbärge från Handog i Lits socken av ovanlig form. Det är utan tvivel mycket gammalt och har till skillnad från i Jämtland vanligen förekommande, även mycket gamla härbergen, svalen igentimrad på framsidan och försedd med en liten låg dörr från sidan. Bottenvåningens bod har haft en lönbalkning, till vilken man endast kunde komma genom att lyfta upp ett par golvtillor i det överliggande loftet. Utanför detta på byggnadens baksida springer en svalgång ut, till vilken man kommer genom en liten dörr från loftet. Ur försvarssynpunkt har detta hus varit mycket starkt.

Nämner jag så ett kyrkstall från Lit, som Jämtslöjd fått såsom gåva, och en kyrkstuga från Hammerdal, nätt och prydlig med sin vackra omålade träinredning, sin skåpsäng och sin öppna spis i den över stallet liggande kammaren, så äro därmed de f. n. till Fornvallen Jamtli från förstörelse räddade byggnaderna genomgångna.

*

Denna vandring hade bort vara både mera instruktiv och roande, men jag hoppas dock, att den i någon mån förmått draga sitt strå till stacken för väckande och stärkande av en av våra bästa känslor, den av kärleken till hembygden. —

C. LIGNELL.

KYRKOGRÄDSKONST.

Föreliggande arbete*) börjar med en kulturhistorisk inledning, som till förf. har Sune Ambrosiani. Han skildrar i breda drag kyrkogårdens uppkomst och första utseende i vårt land och påpekar då, hurusom kyrkorna av strategiska hänsyn ofta byggdes på platser, som voro lätta att försvara: en utskjutande udde, en ö eller en brant kulle. På såväl Skåne- som Upplandsslätten m. fl. finna vi kyrkor med omgivande kyrkogård å högt belägna platser, där den vitskimrande kyrkan med omgivande mur och skuggande träd bildar liksom en oas i den vida slättens mjuka linjer, en oas, som skänker såväl ögat som tanken vila och ro.

Utom klocktornet (kyrktapel) uppfördes å kyrkogården stundom också ett särskilt försvarstorn, kastal; ett dylikt finnes t. ex. i Valleberga, Skåne. Kyrkogårdsmuren försågs ofta med en eller flere imponerande portaler, som t. ex. i Ovi-ken, Jämtland. Stundom fanns också i något hörn av kyrkogården en s. k. "tiondelada" (t. ex. å Vendels kyrkogård), mycket ofta än i dag en redskapsbod, samt någon gång ett s. k. "benhus", vilka dock endast äro kända i vårt land genom äldre litteratur. Slutligen återstå gravkoren, antingen byggda i anslutning till kyrkan eller helt fristående. Samtliga dessa byggnader grupperade omkring templet, inbäddade i lummiga träd och rik grönska samt avskilda från yttervärlden av en solid mur ge åt en gammal de dödas stad en rogivande frid, som man förgäves söker å en nyanlagd kyrkogård.

Efter denna inledning kommer en uppsats av Harald Wadsjö om "material och teknik". I denna behandlas bl. a. kyrkogårdsanläggningarnas karaktär och plananordningar, deras inhägnader, portaler,

vårdar m. m. Förf. har sökt systematiskt uppdelade de resta minnesmärkena efter materialets beskaffenhet: av sten, gjutjärn, smidesjärn samt av trä. Svårigheter erbjuda sig ju alltid vid all slags systematisering, och särskilt i detta fall finnes en mängd blandformer, som ej låta inränga sig under någon av dessa rubriker. Så finnes t. ex. å S:t Peders kyrkogård i Lund en 1843 rest vård, bestående av ett väldigt block av gråsten och en å detta ställd urna av gjutjärn, sirad med kraftiga bronsornament. Inom vilken grupp bör ett dylikt monument inordnas? Liknande blandformer finnas å de flesta kyrkogårdar i vårt land.

I samband med denna indelning lämnar författaren beskrivningar å de därpå följande illustrationerna. Dessa — till vilka jag senare återkommer — äro valda med största omsorg och för ett arbete av detta omfång och art fullt tillräckliga. Men varföre skilja text och bild? I detta fall är ett dylikt arrangement fullkomligt onödigt, och det är alltid att beklaga, då läsaren nödgas söka texten å ett ställe och illustrationen å ett annat.

Illustrationerna upptaga c:a 120 sid. och äro givetvis arbetets styrka. I anslutning till textens indelning förekomma först ett stort antal väl valda fotografier från kyrkogårdsanläggningar från skilda delar av landet, vidare portaler och grindar, inhägnader av gravplatser, gravkapell samt liggande och till sist stående vårdar. — Det är tydligen ett stort antal bilder, som arkitekt Wadsjö haft att välja bland, och till hans förtjänst måste man säga, att detta urval blivit det bästa möjliga. — Varje härad av vårt land, man kan ofta säga varje socken, har eller har haft en bestämd gravvårdstyp utbildad, som ofta är helt dominerande (så t. ex. Åre, Jämtland). Prov å flere dylika finnas särskilt i "det mörkaste Småland". Och det är tydligt, att det är just detta "mörker", som är orsaken och som man ofta har

att tacka härför. En järnvägsresa var som helst i vårt land visar till fyllest, att det är lokomotivet, som, så att säga, dragit den dåliga smaken med sig. Skall man i våra dagar leta upp någon trakt, där traditionen spelar någon roll i gravvårdskonsten, får man ge sig ganska långt bort från järnvägarna. Jag minnes ännu med beklämning, hurusom dödgravaren i en av Skånes rikaste socknar med stolthet visade på de blankpolerade bauta-stenar, med vilka de efterlevande "hedrat" de bortgångna. Dessa svarta, blankpolerade åbåken med sina inskriptioner — ofta av löjligaste art — i "runslingor", huru ohyggligt sticka de ej av mot grönskan eller mot den vittrappade kyrkväggen! Huru oändligt mycket förnämre verkar ej en vård i den grå kalkstenen från 1800-talets början med en enkel utsmyckning av det allseende ögat, ett brinnande hjärta eller två händer, som omsluta varandra, symboliserande avskedet. Eller bara ett fattigt, vitmålat träkors, omslingrat av den evigt gröna Hederan.

Såväl text som framför allt bilder i Wadsjöes arbete predika kraftigt mot den allt mer tilltagande smaklösheten å våra kyrkogårdar. Pietet kan i allmänhet icke sägas vara utmärkande för det tjugonde århundradets första årtionden, men där framför allt pieteten borde visa sig är väl å de dödas gårdar. Hembygdsvård är ett synnerligen vidfammande begrepp, och hit måste även räknas vårderna om de bortgångnas gravar. Wadsjöes bok har alla förutsättningar att hos var och en väcka till liv känsla och förståelse för en pietetsfull och vacker kyrkogårdskonst. Det är ett arbete, som borde finnas och flitigt studeras i varje sockenbibliotek och hos de präster, som sätta en ära i att visa, att just å deras kyrkogård ligger smaklösheten djupt begravnen.

G. THOMÆUS.

JÄMTLÄNSKA FOLKLIVSBILDER *).

Det är anmärkningsvärt att A. Backmans Oviks- och Myssjögubbar förlagts på föreningen Jämtslöjds förlag. Där ligger ett erkännande icke blott åt boken och dess författare utan även åt denna art hembygdsskildring över huvud från en av landets

främsta föreningar med hembygdsvård och hembygdsvård på sitt program.

Oviks- och Myssjögubbar är ett litterärt verk. Den rättframma, mot materialet trogna stilen, som ej ens i anekdoterna faller för frestelsen att spetsa till poängerna utan serverar dem i den form, folktraditionen själv stöpt dem i, är verkningsfull, ibland mäktig i sin kärva åskådlighet. Den för folklivsbilder så vanliga bredden finnes ej. Allt är koncentrerat på teckningen av människan, som här ej blir till staffage men porträtt. Ibland är bilden en karrikatur, men en karrikatur tecknad av folktraditionen: en handling, ett repliskskifte men ingen miljöskildring.

Men Backmans bok har icke blott litterärt värde. Trots bristen på folkloristiska, etnografiska och hembygdsgesografiska detaljer, eller kanske tack vare denna brist, som är en följd av författarens trohet mot materialet, traditionen, är boken en för forskningen givande samling jämtländsk allmogetradition och personhistoria. Folklivsforskaren behöver vid sidan av sitt folkloristiska eller etnografiska material, där människan, personen och karaktären, helt försvinner bakom det sakliga, sagan, seden, trosföreställningen, arbetsmetoden, redskapet etc., sådana skildringar, där teckningen av personerna är det väsentliga. Undervärdering av de personliga, mänskliga faktorerna är ej ovanlig bland såväl folkminnesforskare som etnografer, som studera traditioner utan kännedom om traditionsbärarna och traditionsskaparna och redskapen utan intresse för dessas brukare och tillverkare. Många av Backmans Oviks- och Myssjögubbar måste även intressera religionshistorikern. Konventikelpakatets öde i fjällsocknarna väster om Storsjön skildras vid teckningen av ett par av bokens intressantaste personligheter. Jämtarna och naturligtvis främst Oviks- och Myssjöbygdernas egna innevanare måste vara "Anders Jämte" tacksamma för det han samlat, upptecknat och därmed till eftervärlden räddat minnet av dessa "gubbar." Att skydda och vårda natur- och kulturminnen är en god sak, men lika tacknämligt måste det vara att rädda minnet av bygdens personligheter.

ÅKE CAMPBELL.

*) Kyrkogårdskonst. Avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar. Redigerad av H. Wadsjö. Stockholm. A.-B. Svenska Teknologföreningens förlag, 1918. Kr. 30: 00.

*) Oviks- och Myssjögubbar från 1800-talet. Jämtländska folklivsbilder av A. Backman (Anders Jämte), Östersund 1819.

VÄSTSVENSKA FOLKMINNESFÖRENINGEN har under mars och april haft två särskilda kurser för folkminnessamlare, båda i Göteborg. Den ena var huvudsakligast avsedd för personer från staden och dess närmaste omnejd och därför utsträckt över en längre tid med föredrag och diskussioner på kvällarna, den andra däremot för mera långväga folk och koncentrerade till 6–8 april. Båda kurserna ha rönt ett oväntat intresse. Den förra hade ett 50-tal deltagare och i den senare, som måste betraktas som den viktigare, deltog ej mindre än 90 intresserade hallänningar, västgötar, bohuslänningar, dalslänningar och värmlänningar, d. v. s. representanter från hela föreningens verksamhetsområde. Av dessa hade ett 60-tal föreningens stipendium för beivrande av kursen. Föredrag höllos av fil. kand. D. Arill, lektor V. Cederschiöld, docent H. Celander, amanuensen Torsten Lenk, folkskollärare E. Lindälv, apotekare M. Lundqvist, folkskollärare J. Svensson och lektor Ågren, varjämte allmogesamlingarna på Göteborgs Museum visades av intendenten Erland Nordenskiöld och Röhsska konstslöjdmuseets allmogevävnader av fröken Wivi Sylvan.

DALARNE.

BODA. Efter kommunalfullmäktiges sammanträde den 28 mars dryftades frågan om en systematiskt genomförd hembygdsvård inom kommunen. Från alla håll dokumenterades en livlig anslutning till tanken att söka rädda de sista resterna av den gamla hembygds-kulturen och i en nära framtid söka sammanföra dem i ett ordnat helt i någon typisk gammal Bodagård. Kraftigt betonades vikten av att utan dröjsmål realisera önskemålet, medan ännu någonting av det gamla finnes att uppbirga, samtidigt som ett djupt beklagande uttalades över det plundrings- och för-

störelsearbete å området i fråga, som i synnerhet i vissa delar av kommunen under senare tiden pågått. För att få fart i arbetet tillsattes en kommitté med ledamöter inom samtliga byar i socknen.

DAL.

ÅMÅL. Den gamla 1669 uppförda kyrkan i Åmål har genomgått skiftesrika öden alltifrån början av 1800-talet, då den kasserades och utbjöds till salu. Den har varit brännvinsmagasin och upplagsplats för diverse varor, berövats all sin inredning och lämnats åt fullkomligt förfall. Nu ämnar man emellertid söka inköpa det gamla templet och få det restaurerat och inrett till ett dalsländskt museum. På förslag av disponenten dr Lundbohm i Kiruna, som själv skänkt 1,000 kr., har ett antal privatpersoner igångsatt en insamling. Enligt den uppgjorda planen skola 30 personer skänka 1,000 kr. var. Kyrkan, som äges av ett konsortium i Göteborg, säljes nämligen för 30,000 kr. Genom ett lotteri skulle man sedan erhålla medel till restaurering av kyrkan, som därefter skulle överlämnas till Dalslands fornminnesförening.

HÄLSINGLAND.

HUDIKSVALL. Hälsinglands Fornminnessälls-kaps rika samlingar äro för närvarande inrymda i gamla lasaretsbyggnaden, men utrymmet där tillåter icke föremålens ordnande på ett tillfredsställande sätt, brandfaran är stor och samlingarna kunna ur kulturell synpunkt icke utnyttjas så som önskvärt vore, då det är omöjligt att hålla dem tillgängliga annat än om sommaren. Fornminnessällskapet har emellertid nu ingått till K. Maj:t med framställning om tillstånd att få anordna ett lotteri för en ny museibyggnad. Man äger redan en byggnadsfond

på 53,000 kronor och lotteriet beräknas komma att ge 150,000 kr. Därtill kommer värdet av gamla lasaretsbyggnaden, med tomt, som uppskattas till c:a 25,000 kr.

LJUSDAL. En kommitté har nu bildats för att åvägbringa Per Arvidsgårdens flyttande in till Ljusdals köping och dess restaurering. Det är meningen, att gården skall utgöra stommen i ett blivande hembygds-museum för Ljusdal.

WOXNA. Överingenjören H. von Eckermann i Ljusne har meddelat, att han till Woxna Hembygdsförening kommer att överlämna 50 aktier i Ljusne-Woxna Aktiebolag till ett nominellt värde av 100 kr. vardera. Som sin avsikt med denna gåva anför von Eckermann, att Hembygdsföreningen skall bli delägare i det företag, som förvaltar hembygden i materiell bemärkelse. Vid gåvan fästes det villkoret, att aktierna ej få av Hembygdsföreningen säljas, samt att de, om föreningen skulle upphöra, överlämnas till Woxna kommun. Tidigare har von Eckermann till Hembygdsföreningen överlämnat kontant 5000 kr. Woxna Hembygdsförening bildades sommaren 1918. Under 1919 bedrevs en livlig verksamhet med upplivandet av gamla sedvänjor, tidningsartiklar och brev till utflyttade ortsbor, utflykter till bemärkta orter inom socknen, upprättande av släktregister etc. samt anordnandet av en stor midsommarfest med medverkan av bl. a. Bollnäs Folkdansgille. Kommittéen äro tillsatta för upptecknande av byars och gårdars historia, uppköp av gamla saker samt upptecknande av sånger o. d. Föreningens närmaste mål är att få istånd en hembygdsgård samt förberedande av Woxna Bruks 200-års jubileum med dithörande omsorger. Medlemsantalet var vid årsskiftet omkring 100.

SKÅNE.

MUNKA-LJUNGBY. En gammal ryggåsstuga i Gånarp har av dess ägarinna, fröken Justina Jönsson, skänkts till Munka-Ljungby folkhögskola, dit byggnaden kommer att flyttas. Givarinnan har dessutom ställt i utsikt, att skolan sedermera som gåva skall få mottaga en del gamla föremål, hörande till stugan, där ett museum för bygden så småningom kommer att ordnas.

SMÅLAND.

VERNAMO. Intresserade i Vernamo ha bildat en hembygdsförening, vilken skall omfatta köpingen och socknen samt trakten däromkring.

SÖDERMANLAND.

STRÄNGNÄS. Efter motion av läroverksadjunkten A. Rydberg har stadsfullmäktige beslutat att tillsätta en nämnd för hembygdsvård, bestående av fem personer.

VÄRMLAND.

KARLSTAD. Styrelsen för Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening har upptagit till behandling frågan om ett friluftsmuseum i Mariebergsskogen. Styrelsen har redan flera för ett dylikt museum lämpliga byggnader på förslag, däribland en finngård, en stolpbod från 1600-talet och en skvaltkvarn. Meningen är, att, sedan dessa byggnader förvärvats och nedfraktats till Karlstad, av stadsfullmäktige få plats upplåten för dem ute i Mariebergsskogen.

VÄSTERGÖTLAND.

GÖTEBORG. Kyrkogårdsstyrelsen har beslutat öppna en upplysningsbyrå för gravvårdskultur, som skall ha till uppgift att stå allmänheten till tjänst med råd och upplysningar i alla frågor som röra gravarnas omordning och utsmyckning. Dessutom tillhandahåller och demonstrerar byråns föreståndare styrelsens nya rikhaltiga samling av vackra gravtyper. Denna samling består dels av avbildningar av grav- och gravvårdstyper, som man lyckats förvärva från Stockholm, dels av fotografier av vackra dylika typer på stadens kyrkogårdar. Därtill kommer en representativ samling gravvårdslitteratur, vilken liksom även samlingen i övrigt ständigt kommer att ökas genom nyanskaffningar. Sålunda hoppas man bl. a. kunna med hjälp av för saken intresserade arkitekter i Göteborg vidga typsamlingen, i det att man förvärvat nyttjanderätten till av dem uppgjorda skisser o. d.

Meningen är, att gravvägarna genom inspektörerna på kyrkogårdarna skola hänvisas till byrån. Dessutom komma att i gravbrev inläggas cirkulär, i vilka dels utvecklas programmet för arbetet på en bättre kyrkogårdskultur dels hänvisas till upplysningsbyrån. Skulle gravvägaren icke i byråns samlingar finna någon lämplig gravtyp, hänvisas han om han så önskar till någon bland stadens arkitekter, som är intresserad för dylika saker. Avsikten med byråns verksamhet är emellertid särskilt, att den skall söka få den stora massan av gravägare och innehavare av s. k. 30-årsgravar att pryda sina gravar på ett tilltalande sätt. För att var och en skall kunna anlita byråns hjälp lämnar denna alla råd och anvisningar avgiftsfritt.

Som föreståndare för byrån har man lyckats förvärva arkitekten Allan Berglund, vilken redan förut biträtt kyrkogårdsstyrelsen vid behandlingen av frågor som stå i samband med kyrkogårdskulturens höjande. På samma gång har styrelsen beslutat anställa en arkitekt, vilken regelbundet skall stå styrelsen till tjänst vid behandlingen av de estetiska och tekniska spörsmål, som nu mer och mer framträda vid kyrkogårdarnas förvaltning. För år 1920 har arkitekten Berglund anmodats att bekläda denna post.

KÅLLANDSÖ. På initiativ av byggmästare C. Brink och folkskollärare O. Holmgren bildades förra vintern Kållandsö hembygds- och fornminnesförening. Man har nu inköpt en gammal ryggåsstuga och flyttat den till en vacker björkdunge invid folkskolan för att tjäna som museilokal.

LARV. Inom Larvs avdelning av Jordbrukarnes Ungdoms Förbund har tanken på en hembygds- eller fornminnesförening inom socknen vunnit sådan

genklang att dess förverkligande inom den närmaste tiden anses vara ett faktum. Så har den blivande föreningen redan fått löfte om en till museum lämplig byggnad, varjämte pengar och gamla föremål även skänkts.

ULRICEHAMN. Den för något år sedan bildade hembygdsföreningen i Ulricehamn har övertagit ledningen och vården av Ulricehamns fornminneshem, vars samlingar huvudsakligen tillkommit genom ingenjör Fr. Bursewitz' på Limmareds glasbruk initiativ och arbete. Fornminneshemmet är ordnat som ett friluftsmuseum i en vacker skogsdunge vid Åsundens strand. Början gjordes 1910, då en liten ryggåsstuga från Tranemo socken flyttades dit. Först 1917 fick emellertid samlingen någon vidare utveckling. Då ditflyttades nämligen en vid mitten av 1700-talet uppförd tvåvåningsbyggnad från Limmared, ett typiskt exempel på traktens träarkitektur, samt tvenne mindre byggnader: en skvaltkvarn och en fatbursstuga. I Limmaredsstugan ha museets samlingar av lösa föremål ordnats: fornfynd, möbler och redskap m. m.

VÄSTMANLAND.

VÄSTERÅS. Vid framdragandet av kraftlinjen till Trollhättan har man fällt en s. k. ormgran, som fanns ute vid Rocklunda. Då detta träd är mycket sällsynt i vårt land är vandalismen särskilt beklaglig. Trädet var omkring 10 m. högt och från dess stam utgick en gran av vanlig växt. — På hemställen av planteringsnämnden har länsstyrelsen låtit fridlysa den s. k. Djäknetallen, belägen på d:r Nordensons gård på Lustigkulle, samt ett större flyttblock i en trädgård vid Stalhagen.

SVENSK HEMSLÖJDS
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING U.P.A.

12 BIBLIOTEKSGATAN 12
STOCKHOLM

Möbler, snidade
och osnidade Träsaker, Korg-
arbeten, Järn- & metallarbeten, Lergods,
Läderarbeten, Vävnader, Mattor, Kostymtyger,
Klädningstyger, Duktyger, National-
dräkter, Spetsar, Hålsöm,
Knytningar etc.

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

UTFÖR ALLA SLAGS

BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

TEL. 275.

(Foto. B. Hallgren).

A N D E R S Z O R N

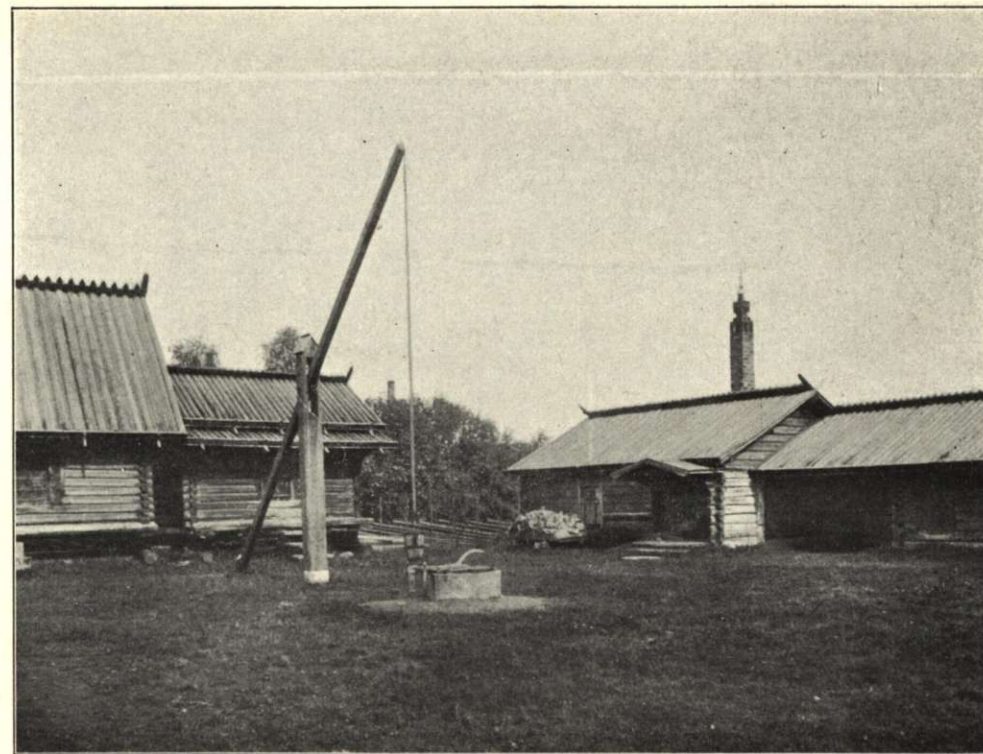
FÖDD I MORA D. 18 FEBRUARI 1860. DÖD I MORA D. 22 AUGUSTI 1920.

GÄRDI ONUMS WEISER WEN AN WILDÄ — HANS VERK VISAR vad han ville — ristade Zorn en gång under ett av sina självporträtt. I dessa dagar, då världspressen genljuder av Anders Zorns namn, böja vi oss i vördnad inför hans verk icke blott som konstnär utan som en av vår tids främsta kulturpersonligheter, vars insats för folkuppfostran, hembygdsvård, vetenskap och konst har ristat och kommer att rista djupa märken i hela vårt folks odling.

För Anders Zorn var hembygds arv odlings grundval. Liksom han med sin sällsynta skarpsblick och intuition såg de långa linjerna i utvecklingen genom tidevarvens skiftande öden så ville han också genom kommande tider se nya släktled i arbete på den gamla grunden. Icke ett rotryckt, industrialiserat och kosmopolitiskt Sverige, utan ett folk, starkt i sin egenart, som förmådde att tillgodogöra sig det nya och utveckla alla resurser, men som blev troget sig själv och sina traditioner. Också blev den insats han gjorde för sin hembygds fostran liksom det intresse han visade kulturella strävanden Sverige runt av den djupa betydelse, som endast det fullödiga, starka och sunda blir.

Zorn var praktisk med öppen blick för tidens krav och ett envist fasthållande vid former, som utvecklingen ilat förbi, låg honom fjärran. Då folkhögskolan på Skeriol, hans och hans hustrus skapelse, invigdes 1907 yttrade han bland annat: "Sedan barnaåren ha vi sett stora förändringar och omvälvningar i detta folks levnadsvillkor, seder och bruk. Alla ha ej varit starka nog att tillgodogöra sig dessa förändringar. Förr lärde ungdomen i hemmen allt, vad som till livets nödtorft hörde. Nu ställer tiden större fordringar på de ungas kunskaper och vetande. Hemmens lärdomar synas ej fylla de nya kraven. Skolan måste hjälpa till. Det är att hoppas att denna plats skall bliva till nytta och välsignelse i detta avseende." Vördnaden för kunskap och vetande parat med ett starkt historiskt intresse var städse grundlinjerna i Zorns gärning på dessa områden.

Folkhögskolan och lantmannaskolan i Mora visar tydligare än allt annat den väg, han ansåg att man skulle gå. Den bibehöll också hans intresse i oförminskad grad, och det var lika mycket hans och hans makas personliga insats som deras frikostiga understöd, som gjort denna bildningshärd till vad den är. Ännu under den gångna vintern undervisade han eleverna i frihandsteckning, en undervisning, som naturligtvis icke var ämnad att utbilda konstnärliga anlag, utan som ville skärpa deras

Gammelgården på Skeriol. Härbrä från Zorns födelsegård, stugan och stallet.
(Foto. B. Hallgren).

iakttagelseförmåga och väcka deras kärlek till och förståelse för naturen. En stor vikt lade han också vid den konstsamling, som han skapat där, en av den svenska landsortens mest betydande. Där finnas dels ett flertal av hans egna arbeten, bl. a. "Självporträtt i rött" och hans frus porträtt samt en del skisser, dels tavlor av prins Eugén, Carl Larsson, Fjæstad, Liljefors, Rosen och många andra. I slöjdsalen hänga akvareller och skisser av Ankarcrona, Höckert, Hilleström m. fl., som belysa dräkten i Siljanssocknarna. I alla anordningar har hans personliga intresse varit med. Han har ritat lärarnas bostäder, lagda som flyglar till huvudbyggnaden med skollokalerna, lantushållningsskolans ekonomibyggnad och tagit del i ordnandet av omgivningarnas plantering.

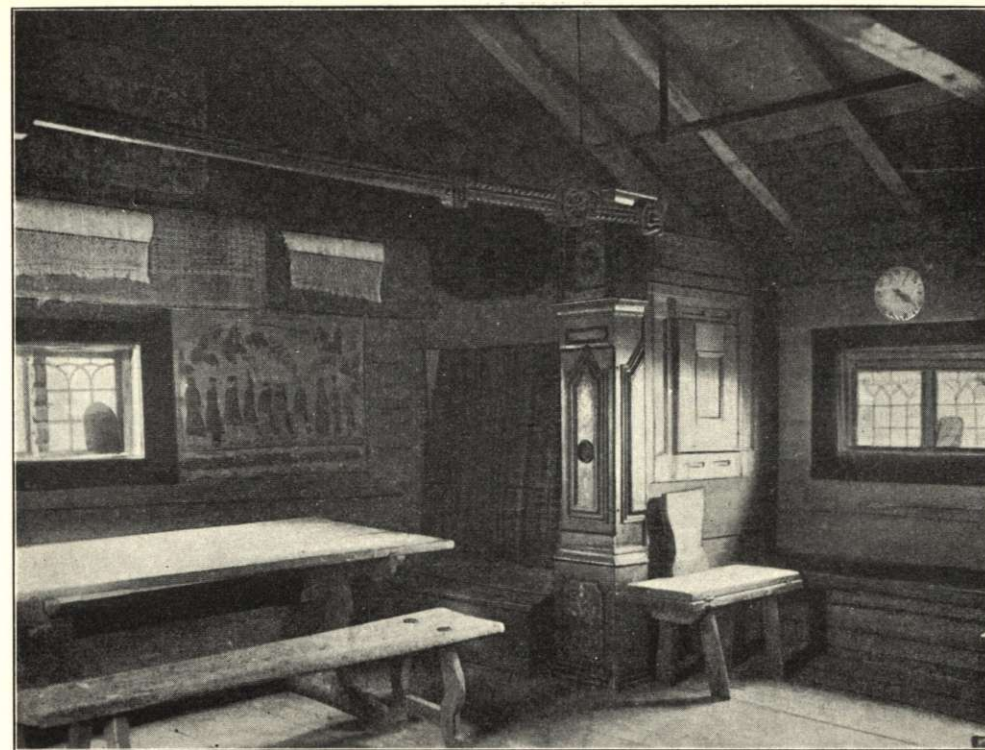
Bredvid denna bildningshärd lade han "Gammelgården" — en fullständig Moragård med allt vad därtill hörde, sammansatt af byggnader från skilda tidsåldrar, alltifrån medeltidens äldre dagar och fram till våra dagar. I detta verk, som vetenskapsmannen stannar inför i vördnadsfull beundran, har han givit en samlad bild av den

Gammelgården på Skeriol. Urmakareverkstaden, källarstugan och det gotiska härbrät.
(Foto. B. Hallgren).

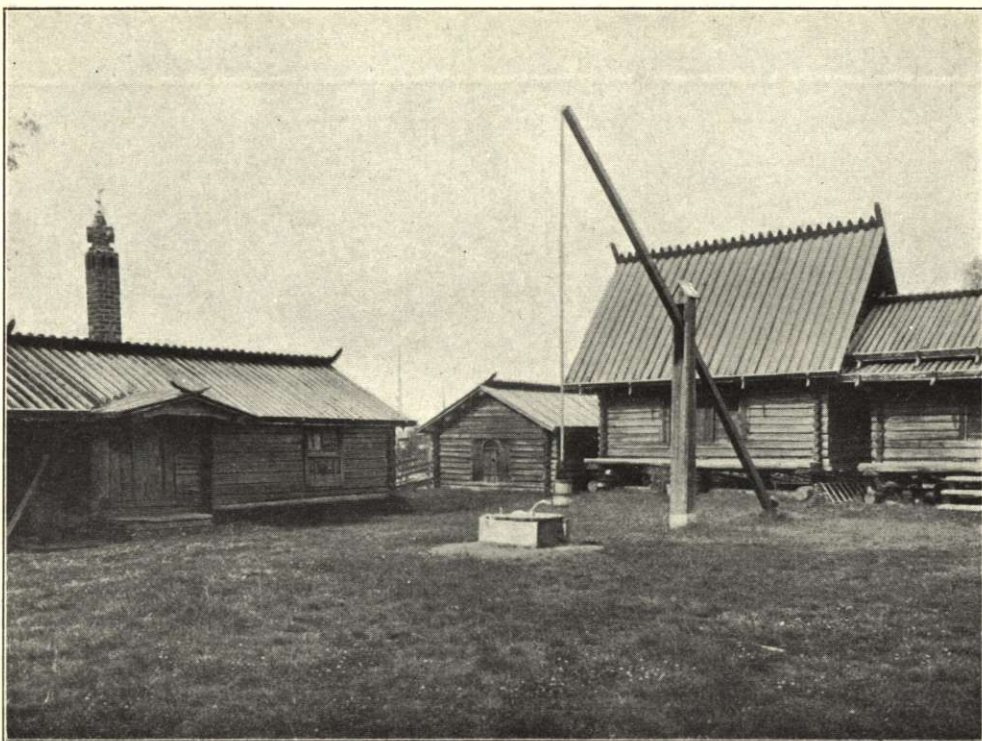
kultur, som vår generation ser försvinna. Det är inte bara den rent otroliga kunskap och intuition varmed samling och uppbyggnad skett, som här griper, det hela verkar upplevt på ett sätt, som slår emot en med en oemotståndlig styrka. De, som suttit med honom i stugan på Gammelgården — där han skapat några av de sista årens främsta mästerverk — och hört honom tala om livets stilla gång i en sådan gård före industrialismens och kommunikationernas tid, ha fått ett minne, som aldrig bleknar.

Här är inte platsen att gå in på en skildring av Gammelgården och övriga samlingar, det skall lämnas till ett annat sammanhang, jag har blott velat i ord och bild erinra om en av de mest storartade skapelser av denna art som Norden har och samtidigt framhålla att ingenting bättre åskådliggör arten av Anders Zorns hembygdsarbete än skolorna och Gammelgården på Skeriol. Det är en känd sak, hur han under årens lopp grep in i sin hemsockens utveckling med stödjande hand. Ett av exemplen därpå är det Zornska Barnhemmet i Mora, som firade sin ettåriga tillvaro på hans 60-årsdag.

Gammelgården på Skeriol. Interiör av stugan. (Foto. B. Hallgren).

Men hans intresse för dylika uppgifter var icke inskränkt till Mora eller ens till Dalarna. Allt sunt hembygdsarbete hade hans sympati och stöd. Han var en av de första, som började ekonomiskt stödja "Sveriges kyrkor", det av J. Roosval och S. Curman utgivna stort anlagda inventeringsverket. Samfundet för Hembygdsvård har honom att tacka för upprepade donationer. Men det bleve här för långt att dröja vid alla olika företag av detta slag, som haft anledning att stanna i tacksamhetsskuld till Zorn. Det starka historiska sinne, som var utmärkande för Zorn, tog sig som bekant uttryck i hans intresse för konst- och kulturhistoriska samlingar. I sitt hem i Mora och Stockholm har han sålunda hopbragt betydande samlingar, som belysa skilda epoker inom Europas historia. För honom stod dock alltid Sverige främst och föremål, som belyste svensk kultur och dess sammanhang hade hans största intresse. Vissa tidsåldrar tjugade honom mer än andra: vikingatiden och medeltiden samt först och sist Vasatiden, där Gustaf Vasa var den centrala gestalten. Hur han levandegjort Vasa-minnet för hela vårt folk med sin märkliga staty på Mora strand behöver här inte närmare utredas.

Gammalgården på Skeriol. Fjöset, ladan och loftet. (Foto. B. Hallgren).

Det var också självfallet att vetenskaplig forskning på skilda områden skulle ha Zorns sympati. De nordiska språken, framför allt hans eget modersmål moramålet, som han talade och kände till som få, studerade han själv och uppmuntrade andras studium. För honom var språket den levande länken mellan generationerna allt ifrån urminnes tid i svensk bygd. Och på samma sätt låg i folkmusiken med dess åldriga av traditionen gömda låtar för honom en sällsam tjusning. De välbekanta och omsjungna spelmanstävlingarna vid Gesunda äro ett av de många exemplen på att intresse för Anders Zorn betydde handling.

Den allmänna uppfattningen av mecenaten och kulturfrämjaren Anders Zorn slår ofta över till en alltför stor betoning av hans Dala-intresse och ser honom därigenom lätt under en småskuret lokalpatriotisk synvinkel, som i själva verket var fullkomligt oförenlig med hans brett lagda, storvulna personlighet. En skicklig arbetare i allt vad han hade för händer, föraktade Zorn all dilletantism, och det var för honom ett viktigt värv att söka bereda tillfälle till att erövra kunskap för ett växande släkte.

Det är inte bara storslagna stipendiedonationer och privata understöd, som bära vittne därom. Då t. ex. det under senare år framvuxna arbetet för fornvård och hembygdsvård ofullständigt tillgodosågs genom universitetens undervisning, skänkte han till Stockholms Högskola den efter honom uppkallade professuren i nordisk och jämförande konsthistoria till förmån för dess förste innehavare Professor Johnny Roosval. Ett kraftigare stöd för närvarande och kommande tiders forskning till kännedom om vår egen konst och kultur kunde knappast ha givits. Det var typiskt för Zorn att på detta sätt praktiskt ingripa för att råda bot för hotande missförhållanden med en handling som icke blott var för nuet utan vars följder skulle sträcka sig genom kommande släktled.

Vad Anders Zorn uträttat för Mora och sin hembygd inte minst bland dess studerande ungdom i Västmanland-Dala nation kan icke skattas nog högt och det fick för honom ökat värde och hade ett aldrig sviktande stöd i hans hustru, vars personliga insats däri varit av en oerhörd betydelse. Samma bredd, som låg över hans konst, låg över hans verk på dessa områden. Han älskade sitt land och med nedärvt bondeblods styrka koncentrerade sig den kärleken kring hans födelsebygd. Det var utgångspunkten för honom, och det var med stolthet och glädje han skapade det kulturcentrum i övre Siljansdalen, som skall bli bestående, och som hade till medvetet mål att höja Mora till vad det engång varit, en av de mest betydande orterna på det forna Sveriges landsbygd.

De stormän i en föregående generation, som spritt glans kring vårt svenska namn lämna oss hastigt. Där Anders Zorn med sin livfulla geniala personlighet gripit in är det nu öde marken. En gång under tider då "historiemålningen" firade triumfer sade han att han nog målade historia han också fast på sitt sätt. Den generation, som nu ser tillbaka på de sista decenniernas lysande konstvärld, där han kastat den starkaste strålglasen, torde vara ense om mer än så, den torde erkänna, att han stod i främsta ledet bland de svenskar, som skapat historia.

GERDA BOËTHIUS.

*Naturam furca pellas ex,
Hun kommer dog igen, den Hex.*

NÄR DEN GAMLE MÄNNISKOKÄNNAREN PROFESSOR GUSTAF Sundberg för ett antal år sedan samlade sitt trägna livs studier över vårt folks historiska och sociala livsyttningar till en syntes över svenskarnas lynne, kom han till det bekanta resultatet, att svenskarna icke ha intresse för det mänskliga men så mycket mer för naturen. Vårt folks främsta lynnesdrag fann han vara ett oftast vagt, konturlöst svärmeri för blommor och skogar, djur och jordbruk. Han påpekade att vår litteratur var ensidigt rik på naturlyrik — vi sakna människoskildringens alldeles speciella diktarter, dramat, komedien liksom också romanen (jfr. vad fransk litteratur äger härav!) och våra paradvetenskaper ha lika ensidigt varit naturvetenskaperna, där vi t. o. m. frambragt banbrytare av Linnés, Berzelius', Retzius' och Arrhenius' art.

Hur ofta erinras man inte om denna en genial analytikers sannsyn.

T. o. m. då en sådan för svenska folkets lynnesdrag oväsentlig fråga som namngivning åt gator och kvarter i en ny stadsdel skall dryftas, kommer detta äktsvenska drag numera nästan alltid till uttryck. De namngivande ha en fullständigt frappant skygghet för allt vad till mänskliga levernet hör. Men så fort ett namnförslag blott låter anknyta sig till naturen i någon dess form, är det på förhand predestinerat att mottagas med förtjusning och accepteras utan att närmare nagelfaras.

De svenska samhällenas nyskapade namn under den senaste mansåldern avlägga ett enstämmigt vittnesbörd härom. Ingenting synes ha legat namngivarna mera fjärran än tanken att utnyttja traditionens eller fantasiens anknytningsmöjligheter för att få namn, som beröra de människor, som bott eller skola bo i det nya området.

Det är lätt att illustrera resultatet av denna sant ohumanistiska tidsströmning inom vår stadsbyggnadskonst — ty även den topografiska namngivningen måste inräknas i denna. Här må på en ren slump väljas staden Norrköpings nyare namngivning, där det på en 40—50 år tillkomna nya namnkramet häftigt bryter av mot stadens gamla namnbestånd från 1700-talets förra och mellersta del, namn som genom

sin friska humor, sin ännu levande fläkt av gammalt gemytligt borgarlivs grannsämja med dess raljeri och putslustiga anspelningar tillhöra de bästa namnbestånden i våra svenska städer överhuvudtaget. Knappast någon enda av dessa hundratals gamla gatu- och kvadratbenämningar är hämtad från naturen eller de omgivande socknarnas namn utan är med strängt genomförd konsekvens byggd över människors namn och bestyr, kända figurers anekdotiska svagheter, över borgarlivets växlingar och symboler, över gatornas och kvarterens form och karaktär.

Och nu de nya benämningarna?

Intet enda bundet till tradition eller lokalamn, intet enda drag bevarat av den nybebyggda traktens förhistoria. I stället en kör av fåglars lät, en blomsterprakt, en glans av smaragder och safirer utan like. Namn hämtade ur ett tropiskt-arktiskt naturmuseum, som förhjälpit hederliga svenska arbetare till glädjen att få sina hem placerade i Kvaggans, Trappens (fågeln!), Accasians och Topasens tecken. Hör blott några på måfå valda namn:

En stadsdel med gamla goda jorde- och stugnamn, som vrakats, hugfäster nu idel högdjur, som äro för orten komplett okända:

Råbocken, Renen, Elgen, Björnen, Vargen, Järven, Mården, Vesslan, Uttern, Bävern (långt opp på åsryggen, fjärran från vattnet!).

Ett annat bebyggelseområde lyser med Vipan, Falken, Skatan, Kajan, Gladan, Tärnan, Flugan (!), Kvaggan (?!), Zebran (i Norrköping!), Kamelen, Elefanten, Noshörningen, Mesen (!), Valfisken, Bofinken.

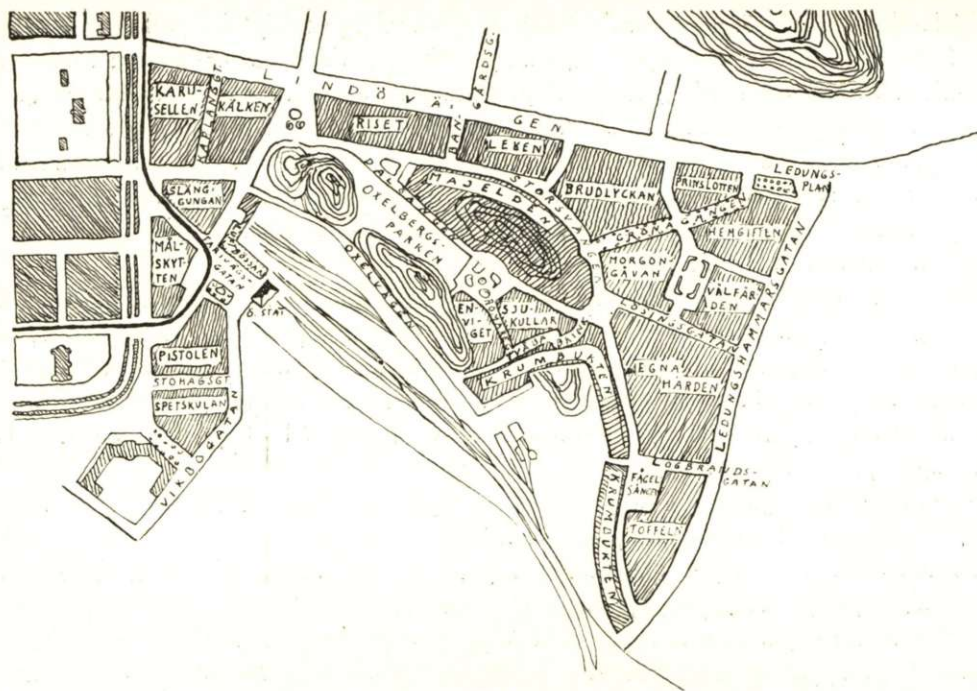
Ett tredje förstadssamhälle spinner vidare på den originella tråden: Falken, (omigen!!), Steglitsan, Näktergalen, Kondoren, Grönsiskan, Gladan (omigen!!), Vakteln, Påfågeln, Kalkonen, Snövipan, Järven o. s. v. o. s. v. med många, många flera djurnamn.

Jag törs knappt tänka på alla fåglarna ute på Saltängen: Spoven, Skräckan, Pingvinen, Trappen, Tranan (om igen!), Snäppan, Vipan (omigen!), Grisslan, Flamingon, Storken (omigen!) Beckasinen o. s. v. o. s. v.

Ett nytt inslag bilda blommorna: Lackviol, Alprosen, Snödroppen, Hyacinten, Eternellen, Nejlikan o. s. v. Träden: Granen, Tallen, Aspen, Enen, Alen, Boken, Pilen o. s. v.

Ännu en grupp kvadratnamn äro hämtade ur naturvärlden; denna gång har man gått till stenriket och letat fram dess dolda skatter: Diamanten, Safiren, Topasen, Smaragden, Korallen, Rubinen, Pärlan o. s. v.

Men människolivet? Det var merendels namn på människors hem man gav, namn som skulle ligga på var mans tunga och ge färg och väcka minnen från hem och hård. Att man ur detta människoliv med dess fröjder och lycka, dess vedermödor, som med humorns hjälp kunna ges ett försonande skimmer och bli lättare att bära och minnas, att man ur detta människoliv självt skulle kunna hämta några namn,

Skiss över namnförslag för Oxelbergstaden vid Norrköping.

Av stadsfullmäktige avvisat och ersatt med ett improviserat namnförråd av schablonmässig typ.

en så i sant nationell mening osvensk tanke, som Gustaf Sundbärg med sin sarkastiska pessimism väl skulle uttryckt sig, har ej fallit någon in.

Dock — den uppräckning av smak och stilkänsla, som de sista årens energiska arbete på stadskultur och hembygdsvård medfört, har icke varit utan inflytande även på denna detalj: I flera svenska städer har den topografiska namngivningen på sistone skötts med auktoritet och varsamhet — främst väl i Göteborg, där prof. Elof Hellquist med en förståelse, som länder stadsfullmäktige till heder, lämnats nästan *carte blanche* i dessa frågor*). När stora delar av staden i fjol skulle för-ses med kvarternamn (i stf. littera) i enlighet med nya k. förordningens föreskrift, lämnades detta uppdrag till redaktör C. R. A. Fredberg, som med biträde av andre stadsingenjören Arvid Södergren utarbetade ett på fullt riktiga namngivningsprinciper byggt förslag, präglad av pietet utan pjask, humor, färgfullhet och liv. Hur oerhört segt rotade gammal okultur och förskämd smak dock ändå är, därpå lämnade å andra sidan just Norrköping ett uppseendeväckande exempel i fjol sommar, då ett av en tillsatt namnkommitté utarbetat förslag till namn för den nya Oxelbergstaden trots energiskt understöd från eminent sakkunniga män sådana som professorerna Adolf

*) Elof Hellquist: Göteborgs Gatunamn, Göteborg 1911.

Noreen, Elof Hellquist, Hjalmar Lindroth, doc. Jöran Sahlgren, museumsinspektör Hugo Mathiessen — förkastades (detta därtill under mycket anstötliga former).*) I stället antogs ett (från prästerligt håll stammande) förslag, som i varje detalj bar vittnesbörd om en överlevads tids uppfattning av stil och smak i borgerliga frågor.

Då det sålunda förkastade namnförslaget var byggt på gamla goda namngivnings-principer från ett tidigare skede av svensk stadskultur, som det ville väcka till ny aktualitet igen, och då det samtidigt kan tjäna som illustration å moderna anknytnings-möjligheter vid den topografiska uppkallelsen i nyanlagda smärre-hems-områden, må det här räddas undan glömskan och i detta sammanhang få övertaga uppgiften att konkret återspegla de riktlinjer för modärn namngivning i våra stadssamhällen, varom dessa rader vilja röra sig. För att utöka exemplifieringen av dem bifogas även ett namnförslag för villasamhälle på landet nära sjö (Lindö vid Bråviken).

NAMNFÖRSLAG FÖR FÖRUT OBEBYGGT EGNA HEMSOMRÅDE.

(Oxelbergstaden i Norrköping.)

TOMTÄGARE: knappast någon mera bekant än ägaren av en av logarna där ute herr Karl Andersson, gärna känd under det fryntliga namnet Kalle Prinsen (efter sin bostad i kv. Prinsen inne i staden). Enligt de gamla borgarnes sed togs detta namn, djärvt nog, som utgångspunkt för kvadratbenämningen *Prinslotten*, varom mera i annat sammanhang.

HÄNDELSER: En mycket bekant, ytterst tragisk kärleksduell mellan tvenne gar-dister på toppen av det brantaste berget år 1879. Kv. *Enviget*.

Majeldar tändes synnerligen ofta härute i forna dar, trots polisens motvillighet, och ännu äro de icke ovanliga på de bortre bergen. Härav namnet på den bergiga kvadraten *Majelden*.

Som *kälekbacke* ha barnen i alla tider nyttjat främre Oxelberget. Om sommaren ha bergen varit en kär lekplats. Härav kv. *Kälken* och *Leken*.

Talrika logar ha nedbrunnit på de skilda bergen, ibland flera på samma gång. Härav *Logbrandsgatan*.

För folknöjen har området framför Oxlarna ofta använts. Här ha funnits karu-seller, slänggungor, skjutbanor m. m. Kvadraterna här föreslogos böra heta *Karu-sellen*, *Slänggungan*, *Målskytten*, *Luftbössan*, *Spetskulan* och *Pistolen*, de tre sista namnen även avseende kvadratformen.

TERRÄNGBESKAFFENHET OCH TERRÄNGNAMN: Främst gällde det att rädda namnet på dessa gamla berg, som trots det att den forna oxelvegetationen traditionslöst försvunnit behållit namnet Oxelbergen. Ej mindre än tre namn på nya topografiska enheter behålla namnelement härifrån. *Oxelbergsparken*, *Oxelplan* och *Oxelvägen*.

*) Se Nordén: Stadsplanens namnkrav, Norrköping 1919.

Eftersom bergens antal i folkmun räknas till sju (Sjunde Oxeln vanlig benämning bland Östers pojkar) har den av kvadraterna som ligger i bergkomplexets mitt fått benämningen "Kvadraten *Sjukullar*" — ett namn, vilket ju väcker idéassociationen "de sju kullarnas stad": Rom. I anledning härav kallas den lilla gatan, som går mellan denna kvadrat och kvadraten Enviget för *Romaregatan*, varvid tillfälle yppats att återupptaga och rädda ett gammalt genuint, nu dött Norrköpingsnamn av de mera originella, nämligen Romareport eller Romaregrind, som ur det gamla stadsplanet ledde ut till dessa berg. Liksom alla vägar bära till Rom, kan det även sägas om Romaregatan, att den i hög grad förmedlar trafiken till skilda håll. Den plan, i vilken gatan mynnar, kallas *Romareplan*.

Marken i Oxelbergsområdet kallas av gammalt (sedan 1400-talet) Risängen. Namnet ingår i kv. *Riset*, som dock bär en dubbelmening genom sin anslutning till serien *Riset* — *Leken* — *Brudlyckan* — *Prinslotten* — *Hemgiften* — *Morgongåvan* — *Välfärden* — *Toffeln*.

Marken i det närmast staden belägna området tillhörde under medeltiden S. Olofs kaplansgård. Ängen kallas än i dag av gammalt folk Kaplansängen. Därav *Kaplansgatan*.

Gustaf Vasas gamla kungsladugård var belägen här i närheten. *Kungsladugatan* torde ungefär ha riktning mot denna gamla lada.

Namnet på den uråldriga gamla vikingaby, som ända till Gustaf Vasas reduktion på 1550-talet var belägen på detta område*), har räddats undan oförtjänt glömska i namnet *Ledungshammarsgatan*, som har riktning mot den gamla Ledungshammaren, d. v. s. Syltberget. Härav också *Ledungsplan*.

Stohagsgården, Gustaf Vasas gamla hästhage, har givit namn åt *Stohagsgatan*, som löper i Stohagen.

KONFIGURATIONEN har givit namn åt följande:

Den stora starkt svängda gatan, Oxelbergsområdets huvudgata, kallas *Storsvängen*. I detta namn — liksom i benämningarna *Tvåbackarbrinken*, *Dalgången*, *Gröna gången* — har man sökt undvika den tröttande och banala upprepningen av namnelementet -gatan. Jfr den gamla Norrköpingsgatan *Trångsund*, *Lunds Kattsundet*, Köpenhamns *Vimmelskaftet*.

Efter formen föreslogs benämnda även den tvärt krökta kvadraten *Krumbukten*, den revolverliknande *Pistolen*, den brutna *Luftbössan*, *Spetskulan*, som har en typisk kulform, *Toffeln*, som liknar en dylik, samt *Brudlyckan*, som påminner om en krona. Vidare planen *Trekanten*.

KARAKTÄREN har givit namn åt gatan *Dalgången*, som löper mellan bergen, *Tvåbackarbrinken*, gatan med de bågiga stigningarna och de tre bergstrapporna mellan kv. *Krumbukten* och *Enviget*—*Sjukullar*. Vidare åt *Gröna gången* och lekplanen *Fågelsången*, belägen ute bland enfamiljshusen och trädgårdarna längst i sydost.

*) Se Nordén: Norrköpings Medeltid, Registret.

Gatan som leder mot Östra järnvägsstationen bär i hög grad prägeln av trafik: dels går spårvägen fram här, dels är den allfarvägen för dem som skola till Vikbolandsstationen.

Då emellertid staden förut har såväl Trafik- som Stations-, Järnvägs- och Bangårdsgator, synes intet sådant namn kunna ifrågakomma. Kommitténs majoritet samlade sig därför kring förf:s förslag att återupptaga ett gammalt Norrköpingsnamn på stadens forna huvudtrafikled. Detta stråk kallades under 1600- och åtminstone förra delen av 1700-talen för *Fargatan* eller *Farivägsatan*.

Namnet *Farivägsatan* syntes dels ypperligt karaktärisera denna nya gatubit, genom vilken så många personer, såväl lantbor som stadsbor, skola hasta iväg till tåget, dels äga den konkreta, färgfulla komik, som tilltalar lantmannen med hans starkare utpräglade sinne för kärnfullt språk och handgriplig humor. Namnet är som språklig företeelse dessutom så intressant, att det enbart därför var förtjänt att räddas över i ett nutida namnförråd. En snarlik namnbildning är *Far-i-mags-gade*, som bekant namn på en av huvudpulsådrorna i Köpenhamn. Denna parallell syntes ägnad att lugna farhågorna, att de få hyresgästerna vid en blivande kort *Farivägs-gata* skulle ha något berättigat att invända mot namnet.

Kommittén föreslog därför att gatan borde kallas *Farivägsatan*.

NAMN I ANSLUTNING TILL HEMLIVET: Det område, som här var fråga om, var i särskild grad avsett att bli en de egna hemmens och de modernare bostadsprincipernas stadsdel. Tidsomständigheterna såväl som själva bebyggelsens art understryka denna omständighet. Det syntes därför lämpligt att med den milda och taktfulla humor, som bör krydda all god namngivning, upptaga sådana drag ur människolivet, som anknyta till hembildning och äktenskap, såsom uppslag för namngivning. I omedelbar fortsättning till kvadraterna *Riset* och *Leken* kom därför kv. *Brudlyckan*, ett namn som dessutom stöddes av tvenne goda associationer: dels har kvadraten form av en krona, dels har sista namnelementet en i detta sammanhang lycklig dubbeltydighet: utom "sällhet" betyder ju "lycka" mindre kringsluten jordlott.

Med eftersträvande av samma dubbeltydighet gav man namnet *Prinslotten* åt kvadraten intill densamma. Associationerna voro — utom den egentliga meningen: att liksom den unga makan får uppleva "brudlyckan", så må den unge nygifte mannen känna sig hava ärvt "prinslotten" i livet — följande två: kvadratens närhet till "Prinsens lada" och ordet "lott" i den dubbla betydelsen av jordlott och levnadslott.

I sammanhang med dessa kvadrater lågo de ur samma begreppsområde benämnda *Hemgiften*, *Morgongåvan*, *Välfärden*, *Egna Härden* och *Toffeln*, den sista frappant erinrande om en toffel.

Mellan de första av dessa sistnämnda kvadrater ligger en planterad lekplats avsedd för barn. För att undvika alltför många namn på "plan" beslöto kommitterade föreslå att denna lekplats helt enkelt kallas *Sämjan*.

Planen något längre ned kallades såsom förut nämnts *Fågelsången*.

Den i tre delar brutna gatan, som genomlöper kvadratpartiet med dessa hemnamn, föreslogs benämnd *Giljaregatan*.

NAMNFÖRSLAG FÖR SEGELSPORT- OCH VILLASAMHÄLLE.

(Lindö vid Bråviken utanför Norrköping).

Då det gäller att uppgöra namnförslag för ett modernt villa- och segelsport-samhälle sådant som Lindö, uppvuxet som det dock är kring ett gammalt säteri med en stolt historia, synes man — och fallet är väl ganska vanligt — endast i mindre utsträckning kunna bygga på tradition av person- eller lokalhistorisk art. Ur säteriets historia kunna lånas namn och drag sådana som rikstygmästaren Johan Lilliehöök, han som stupade vid Leipzig under 30-åriga kriget (*Rikstyg-mästarevägen*), namnet Oxenstierna (flera av ägarna hette Erik O., *Erik Oxenstiernas väg*), Stjerneld (*Stjerneldsvägen* och kv. *Stjärnelden*), gästgivare Krumlinde (den krokiga vägen *Krumlinden*, svag anslutning till gatunamntypen Unter den Linden).

Lokal anslutning har även kvadratnamnet *Galgbacken*, ett värdefullt kulturhistoriskt minne som bör räddas undan förgängelsen. I anslutning till detta namn ha uppkallats gatorna *Mästermansvägen*, ett namn som måhända kan synas dystert men dock näppeligen för vår tids människor behåller sin gamla betydelse av "bödelsvägen". Ordet "mästerman" associerar sig nämligen numera med "mästerlots, mästerskytt", "Mästerkatt" och andra berömliga namn för mäster-, och de som nu veta att ordet betyder "bödel" äro få. För distraherande associationer sörja även grann-namnen Bästebrorsvägen och Rorsmansgränd m. fl.

Förbi Galgbacken går även vägen *Gengången*, som både är en typisk "genväg" och "genomgång" mellan samhället norr om landsvägen och samhället söder om landsvägen och innehåller en vag och varsam anspelning på "gengångare". Från Galgbacken leder även bort den lilla vägen *Gastsmygen*, som i sin fortsättning har Rorsmansgränd och kvadraterna Briggen, Flygande Holländarn, Lycksalighetens ö, Kuttern m. fl. Namnet rymmer sålunda ordet "gast" i bägge betydelserna.

Detta Lycksalighetens ö för å sin sida över till en liten grupp namn i ett idylliskt hörn i stadsplanens sydkant. Här ligger för den irrande holländaren den vinkande kvadraten *Fönsterljuset*, så kallad därför att folk i Lindö av gammalt känt det tryggt att se det vänligt brinnande ljuset i torpet Backens fönster. Här går också den lilla *Hjärtefröjdsgatan*, med kvadraten *Tryggenborg* (i anslutning till gamla svenska namnbildningar i stil med Trojenborg) och *Roligheten* samt den runda lilla gatan *Rosendansen*, som omsluter kv. *Solgassets* bergskrön.

Till detta parti av stadsplanen ansluter sig i väster ett annat, som även har av-

seende på stilla idylliskt människoliv, bosättning och hemliv, såsom är naturligt för ett ännu icke bebyggt område av ett för småhem avsett villasamhälle.

Omedelbart när man anländer från Norrköping ut till Lindö, ligger kvadraten *Välkomsten*, och eftersom man även reser in till staden från samma punkt kallas grannen på andra sidan vägen med ett gammalt Norrköpingsnamn för *Fariväg*. Ett kort stycke längre bort mynnar ett flertal av samhällets huvudvägar ut i Lindövägen, så att denna helt antar karaktären av öppen samlingsplan. Här mötas vännerna om sommarmorgnarna, och platsen kallas *Vänmötet*. Från detta leda gatorna *Bästebrorsvägen* och *Lillafruvägen*, och i kvadratnamnen avspeglas hela historien: kv. *Bekantskapen* — de gifta sig: *Bopålen*, *Hemgiften*, *Morgongåvan* *). Så kommer det flera med i spelet: kv. *Rustibus*, som med tiden blir *Kavaljeren*, och får sin *Jungmansstigen*, och *Yrhättan*, som blir *Huldran* och får sin *Storafrökengatan*. Och nedanför här ligger kv. *Leken*, som blir *Allvaret*, som åt ena hållet övergår i den lilla världen med Rosendansen och Hjärtefröjdsgatan och åt andra hållet kan börja om vid Bekantskapen igen, hela den lilla historien.

I övrigt taga de föreslagna namnen sikte på ting, som för villa- och seglarsamhället äro naturliga och karaktäristiska: trädgårdsmödorna och fruktskörden, väder och vind, seglarlivets tillbehör, varvsverksamheten.

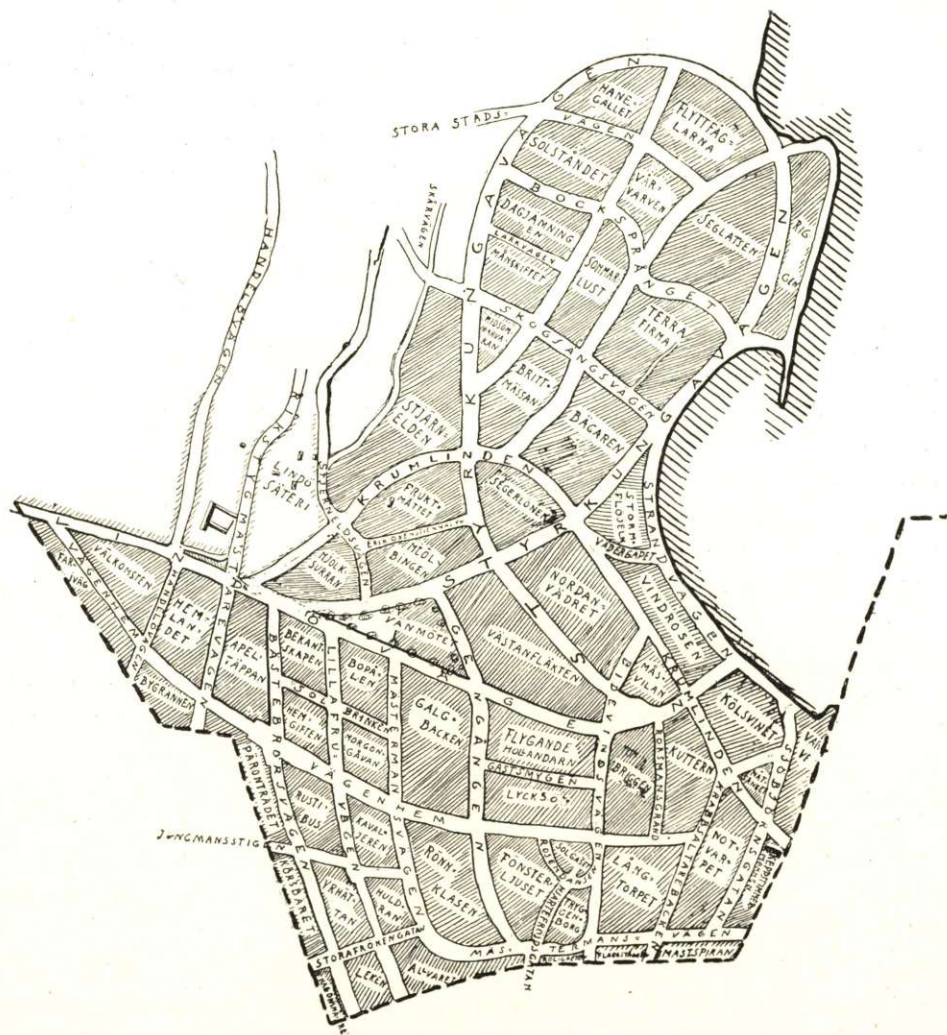
Sålunda ligger längs ned i öster kv. *Varvet*, *Skeppstimmermannen* och *Mastspiran*. Här går gatorna *Sjöbjörnsvägen* och den spefulla grannen *Krabbaltarebacken*, så följa slag i slag kvadraterna *Kölsvinet*, *Vindrosen* och *Stormflöjeln* kring den lilla gatan *Vädergapet*, som ligger mitt i öppningen av hambukten, där hela fjärden ligger på och genom vilket den skickar sina vindar in till kvadraterna *Nordanvädret* och *Västanfläkten* samt i *Bidevindsvägen*.

Här finnes även den lilla fläcken kv. *Måsvilan* — måsarna bruka slå sig ned här i närheten, och ordbildningen har en föregångare i lägenheten Kråkvilan strax väster om Lindö. Vidare är fisket representerat genom kvadratnamnen *Nätsänket* och *Notvarpet*—formen passar f. ö. icke illa till just de namnen.

Kvadraterna ovanför dessa — alltså de nu av gammalt bebyggda — äro ägnade åt seglarlivet. Längst uppe kring segelpaviljongen ligger kv. *Riggen* och invid denna kv. *Seglatsen*. Därpå följer omedelbart intill båthamnen kv. *Terra firma*, dels därför att den utgör den sälla hamnen efter seglatsen, dels därför att den i sig förenar allt av landbackens soliditet, behag och lockelser. Den ligger också mitt emot havet och har en hänförande utsikt över fjärden. I densamma bor endast folk, som står med bägge benen på Terra firma.

Kvadraten nedanför heter *Bägaren*, ett namn som har en tredubbel anspelning; dels på den pokal, som är insatsen i all segeltävlan, dels på den bägare, som efter lyckligt utkampad dust tömmes i god gemytlighet, och dels på den omständigheten,

*) Flera av de här upptagna namnen äro sådana som av Norrköpings stadsfullmäktige anvisades för Oxelbergsområdet vid staden.

Kartskiss över Lindö villasamhälle utanför Norrköping med gatu- och kvadratnamn enligt förf:s förslag.

att just i denna kvadrat Lindö restaurangbyggnad alltjämt är till finnandes, om ock nu ombyggd till privatbostad.

Nedanför denna kvadrat ligger den ungefär synonyma *Segerlönen*, som utgör sammanbindningen med en annan serie namn, anslutande sig till händelser och årsepoer i de hemmavarandes liv i Lindö. Den börjar med vårens *Flyttfåglarna*,

stöket i trädgårdarna, som skola grävas, klippas, krattas: kv. *Vårstöket*, kommer så kv. *Sommarlust*, därpå *Brittmässan*, och då är *Segerlönen* given i kv. *Fruktmåttet*, *Mjölbingen* och *Mjölksurran*, som också innebär en erinran om de vänliga mjölksurror, som i tiders tider skramlat förbi här på väg in till staden. Serien fortsätter mot söder ned genom de hittills blott fragmentariska kvadraterna *Apeltäppan*, *Päronträdet*, *Körsbäret*, och *Hallonsnåret*.

Den tredje serien slutligen innehåller namn ur den mera astronomiska årskrönikan. Närmast *Hanholmen* ligger kv. *Hanegället* och så följa i rad kvadraterna *Solståndet*, *Dagjämningen* och *Månskiftet*, med *Lärkvägen*, *Midsommarvakan* och *Stjärnelden*, det sista en ordlek på en av Lindösäteriets mera bekanta ägare, excellensen Gust. Nils Algernon Ad. Stjerneld.

Namngivningens svåraste problem har varit frampressandet av ett lämpligt namn åt den stora huvudväg, som likt en ögla slår ett sammanbindande band genom samhället.

Vägen har ju en sådan egenartad form att den liksom inbjuder till en namnbildning i stil med det bekanta "Vimmelskaftet" i Köpenhamn ("borrslängen"). Jag har också provat så många uppslag jag kunnat finna att få ett konkret namn på vägen i stil med *Ögla*, *Rännsnaran*, *Rävsaxen* o. d. utan att finna något användbart namn.

Jag har därför tillåtit mig att göra en helt anspråkslös namnybildning å följande utgångspunkter:

Detta är den gamla vägen genom Lindö. Vid densamma bo detta villasamhälles "stöttepinnar" och "styrgubbar", som i många fall även äro bemärkta män hemma i staden. Dessa gamla villaägare äro även gamla seglare och sitta merendels till rors och styra sin ägandes kutter med suverän myndighet.

Med anledning därav skulle måhända en namnbildning sådan som *Styrkungavägen* kunna ha åtskilligt för sig. Den är ny men ansluter sig det oaktat på det närmaste till gamla svenska gatunamn sådana som "*Folkungavägen*", och den har klang och en viss mening. Den har också litet aristokrati i sig, såsom väl passar ett burget villasamhälles äldsta och dyrbarast bebyggda väg.

Vägarna inom denna ögla äro, nedifrån räknat, *Skogsängsvägen*, som gömmer det gamla torpnamnet *Skogsäng*, därpå den om bockens sätt att stängas påminnande gatufiguren *Bocksprånget*, vidare den lilla *Lärkvägen* (marken ligger ännu som slät åker). De återstående namnen äro ännu ej fixerade. För den östra vore namnet *Stråket* passande, för den västra möjligen *Fatbursgatan* med tanke på de kvadratnamn (*Fruktmåttet*, *Mjölbingen* o. s. v.) mot vilka vägen mynnar.

*

Att av det sålunda meddelade namnmaterialet utdraga några allmänna regler, är måhända överflödigt. Att namnen ej skola oroa genom alltför heterogen sammanhangslöshet med varandra, är ju klart, och fördelen av att namnen i en viss stadsdel

samordna sig med varandra till vissa enhetliga serier är en sak som alltid insetts. Det har f. ö. givetvis varit denna hänsyn, som vållat det ensidiga och lättvindiga gynnandet av naturnamnen.

Men namnen skola ej blott äga mening i den serie, där de ligga, de skola även äga mening i och för sig, antingen nu denna mening hänför sig till form, bebyggelse, historia eller människoliv. Härvid är givetvis all utmanande eller för starkt framträdande humor farlig, men å andra sidan har namngivningen blott gagn av en mild kryddande dosis gott humör. Ingenting är mera fördärligt än den välborstade och slätkammade tomheten, denna officiella tristezza, som är all egentlig trevnads fiende.

Till sist gäller som en gyllene regel, att en stad i sina topografiska namn skall vara angelägen att utpräglä sin karaktär av stad. Ur denna synpunkt är det alldeles onödigt att uppkalla hela kvartersgrupper med namn och begrepp ur bondens liv: Åkern, Axet, Plogen, Bondegatan *) o. s. v. och än mera andefattigt blir det när massor av gator i våra städer uppkallas efter de staden omgivande socknarna.

Till god namngivning hör även variation. Det är ur alla synpunkter förkastligt att i en stad, som redan har två diametralt motsatta Rådstugator (redan nu svåra nog att hålla reda på!) i ett nytt stadsområde pålägga en Rådmansgata eller att kalla en ny kvadrat i stadens östra utkant för "Ängen", när huvudgatan genom en stadsdel i stadens västra kant heter Änggatan *).

Den topografiska namngivningen bör överhuvudtaget återvända till äldre, övergivna mönster. Det kommer ändå att tarvas mycket, innan vi åter över våra gatunamn få den fläkt av friskt och färgfullt realistiskt liv, som de gamla nordiska köpstäderna äga på sina äldre stadsdelars **) gatuskyltar.

*) Exempelen äro hämtade från Norrköpings senaste namngivning, den nu ersatta kommitténs återgivna namnförslag!

**) Se MATTHIESSEN: *Gamle Gader*, Köpenhamn 1917.

ARTHUR NORDÉN.

VANDRAREFÖRENINGARNA OCH HEMBYGDSVÅRDEN

DE VANDRAREFÖRENINGAR, SOM UNDER DE SENARE ÅREN KOMMIT till stånd i olika delar av vårt land, ha en stor uppgift att fylla. Icke minst är detta förhållandet, då det gäller hembygdsforskning och hembygdsvård. Detta naturligtvis under förutsättning, att de ledas på ett sådant sätt, att de i mer eller mindre mån inriktas just på sådana saker. Vi skola i fortsättningen, efter en orientering om vandrareföreningarnas allmänna uppgifter, meddela några erfarenheter och synpunkter just i hithörande angelägenheter.

Först och främst vill jag då av egen erfarenhet framhålla som ett önskemål, att en vandrareförening måtte bildas i varje stad, varje större stations- och fabrikssamhälle. Det gäller framförallt i våra dagar att *samla ungdomen* kring ädlare nöjen och kulturella förströelser, som kunna ge mera innehåll åt livet än dansbanan och biografen. Överallt klagas över, huru dessa saker hålla den uppväxande ungdomens intressen fångna, men på samma gång kan man rikta en motfråga till de med mer eller mindre rätt klagande: gör ni något för att få en motvikt till stånd? Skall man draga ungdomen från något, som man anser höra till sämre förströelser, måste man ha något bättre att bjuda i stället. Per Wieselgren omtalar, att då han för en god mansålder sedan tillträdde Västerstads pastorat, fanns det en ungdom där, som fördrev sin mesta lediga tid vid brännvinet och kortleken. Han gav dem boken i stället och för många av dem, som deltog i de förra sämre nöjena, blev det en brytning med dessa. Boken och det tryckta ordet hade som så många gånger förut avgått med seger. Tusentals studiecirkel och biblioteksforeningar i våra dagar bjuda ungdomen boken, och många äro också de, som emottaga denna, men det finns det oaktat säkerligen ett stort antal, som, om de icke direkt vägra antaga detta anbud, dock stå tämligen likgiltiga. Man kan icke fordra, hur bra det än vore, att alla skola vara roade av att läsa och studera. Människorna äro i detta avseende, som i många andra, så olika varandra. Och ett mycket stort antal människor i vår jäktande tid älska mera handling och praktisk verklighet än teori och mer eller mindre torra studier.

I en tid, då man klagat över, och detta med rätta, att föreläsningssalarna mer och mer tömmas på åhörare, särskilt ungdom, och boklånen i biblioteken bli allt mindre på grund av det stegrade intresset för biografier och dans, frågar man sig mången gång: vad skall man gripa till som motvikt? I någon mån skulle man härtill kunna

svara: bilda en vandrareförening! Ring samman ungdomen till strövtåg i skog och mark, till besök å minnesrika ställen och intressanta platser, och om än icke alla komma, skall säkert en hel del hörsamma maningen. Då förf:n med benäget biträde av en del medintresserade 1918 bildade Brobyortens vandrareförening, var det i förhoppning, att några skulle komma; men att deras antal skulle bli så stort och intresset så livligt, som det sedermera visat sig, hade varken jag eller de medstartande väntat. Och efter två års verksamhet synes ännu icke detta intresse ha slappats, utan föreningen har i stället allt mera vunnit i styrka och stabilitet. Föreningen hade för det första nyhetens behag och för det andra verkade den samlande, eggande och uppiggande, vilket allt varit orsaker, som bidragit till dess fortsatta utveckling och framgång. Och likväl arbetar denna förening i ett samhälle på landsbygden, där tillfällen till rörlighet och utflykter ligga närmare till hands än då det exempelvis gäller våra städer.

Men det är i allmänhet så litet varstädes, att om man än har tillgång på natur-sköna och minnesrika platser hemma i den egna omgivningen, så blir det ytterst sällan av att man besöker dem. Däremot, om man har en sammanslutning bakom sig och en styrelse, som gör upp planerna och ordnar programmet, verkar det hela tilldragande och så kan utfärden bli verklighet och ett större antal deltagare komma med.

I förbigående må vi nämna några ord om den vandrareförening vi här ovan anför — Brobyortens. Under år 1918 hade denna sålunda utfärder till de vackra, ehuru ur naturskyddssynpunkt illa skamfilade Trollabackarna vid Glimåkra, varifrån man har en av Göingebygdens allra härligaste utsikter, till det icke mindre vackra Helmershus, då de härliga och storartade fruktträdsodlingarna där stodo i sin rikaste blomskrud. Här sammanträffade man också med Kristianstads vandrareförening och på hemvägen besåg man såväl den gamla sätesgården Odersberga som ock lämningsarna efter det forna Hanaholm å en ö i Helgeån, vilken man meddelst roddbåtar överfor. Det blev en vandring under dagen på fyra mil, men stämningen var det oaktat den allra bästa. Vidare hade man en härlig färd på sjön Immeln vid ett annat tillfälle, och så en marsch över skogarna på två mil hem igen. En annan gång styrde man sina steg till Kviinge gamla prästgård, som in- och utvändigt studerades, och så vandrade man vidare till Sinclairsholm och Gumlösa gamla kyrka, som ägnades vederbörlig uppmärksamhet. En annan gång besågs under sakkunnig ledning Knislinge skofabrik.

1918 började man redan på senvintern med en utflykt till en grannsocken, där en del gamla ryggåsstugor besågos. Vid ett annat tillfälle besöktes Vanås gamla minnesrika slott och hållristningarna vid Frennarp, varjämte ett längre uppehåll gjordes vid Solberga, där man sökte snoka upp en offersten, som med all säkerhet där finnes, ehuru numera bortglömd. Namnet tyder härpå. Man hade nämligen vid ett föregående tillfälle funnit en dylik förut okänd sådan i Lunnoms by av Broby socken,

vilket haft den påföljd, att ytterligare undersökningar verkställdes med det resultat, att flera liknande stenar hittades. Härav framgick att denna plats varit en mycket betydande gammal kultplats i hednisk tid och att namnet Lunnom eller Lundom, som det fordom skrevs, helt säkert har sin härledning härav. — Vid ett annat tillfälle besöktes den numera fridlysta Hasslaröds skans vid Ousby, varjämte man under högsommaren företog en utflykt med tåg till Skäralid, vars märkliga naturformationer besågos, varefter man vandrade till det söderut belägna Röstånga, där Nackarps dal och Odensjön voro föremål för deltagarnes intresse. En annan utfärd gick ävenledes runt Tydingesjön, en av nordskånes vackraste sjöar, alltför litet beaktad av naturvännen och turisten. Ej heller glömde man under detta år bort de större industriella anläggningarna i orten. Östanå trämasse- och pappersbruk var sålunda föremål för besök och voro disponent och ingenjör ävenledes här villiga att förevisa vad som var att se.

Även under innevarande år har föreningen arbetat efter samma principer som förut, att förena det nöjsamma med det lärorika och nyttiga. Man började med en utfärd över det vackra Denningarum till Glimåkra och Trollabackarna och tillbrakte en söndag vid den förut omtalade natursköna Tydingen. Därefter for man med järnväg till Degeberga, varefter man vandrade till Forsakar, vars härliga numera fridlysta vattenfall besågs. Därefter fortsatte man promenaden till Vittskövle, vars slott och gamla intressanta kyrka voro föremål för deltagarnes livligaste intresse. Och nu, då detta i slutet av juli skrives, har en utfärd planerats till det gamla minnesrika Skeinge och det bredvid liggande Björkeberga, där Wulf Grip på sin tid bodde och där kärlekssagan utspelades mellan dennes dotter och den bekante vaganten och äventyrarskalden Lars Wivallius, vilken varit föremål för poetisk behandling av A. U. Bååth och romantisk sådan av Harald Molander samt en grundlig kultur- och litteraturhistorisk undersökning av professor Schück.

Vid varje utfärd, som anordnats, ha kortare föredrag och anföranden hållits. I dessa ha påvisats naturmärkvärdigheter och de historiska minnen, som röra de olika platserna, såväl som sådant av kulturhistoriskt intresse. Fornminnena på marken ha varit föremål för studier likaväl som de gamla byggnaderna, som legat i ens väg. Man har i stort sett försökt att gå fram med öppna ögon och vaken blick för allt vad som i det ena eller andra avseendet stått att anträffa. Och detta bör vara varje vandrareförenings syfte och mål. På så sätt skola de bidraga till att stärka hembygdskänslan och göra sinnet mottagligt för betydelsen av såväl en intresserad hembygdsvård som en planmässig hembygdsvård.

Intresset för det gamla och fäderneärvda har också vuxit sig så fast och stark bland dem, som varit med om detta, att man icke allenast fått till stånd en hembygdsförening för tillvaratagande av den gamla allmogekulturen i Broby med omnejd, utan denna har numera ombildats så, att den omfattar hela Östra Göinge härad, och

har man planer för framtiden att i dess centrum, Broby, uppsätta åtskilliga gamla stugor och där söka få till stånd ett allmogemuseum av betydande omfattning.

Överallt, där vandrareföreningen dragit fram, har den blivit på välvilligaste sätt emottagen. Ofta ha de rikligaste kaffebord väntat de anländande i gårdarna och då och då har man ävenledes kunnat återvända hem med gåvor av kulturhistoriska föremål av olika slag, som man nu på skilda ställen förvarar under väntan på det blivande ortsmuseet.

Vi ha velat anföra detta som ett exempel på vad en vandrareförening mitt ute på landsbygden kan uträtta, och om det än icke varit storverk, som vi uträttat, ha vi dock fått bevittna, huru intresset bland de unga för varje år blivit större, både då det gällt det rena naturstudiet som ock fornminnes- och kulturell hembygdsvård i allmänhet. Och ett dylikt intresse måste man söka att på alla sätt befrämja, ty i kärleken till hem och hembygd är det dock som fosterlandskänslan innerst inne bottnar. Det gäller blott att söka göra de unga sinnena mottagliga och levande för intryck i denna riktning.

Man klagat ofta i våra dagar, särskilt ute i mera avlägsna bygder, över "tråkigheten på landsbygden", som är en bidragande orsak till att bonden där har svårt för att få sina egna barn att stanna hemma och ännu svårare att få tjänstefolk. Ungdomen drages mer och mer till samhällena och städerna. Där gives bättre tillfälle att tillfredsställa sitt, om än sämre, nöjesbegär. Vi tro, att om man litet varstades i dylika trakter gjorde en smula mera för ungdomen än vad som i allmänhet sker, skulle också denna komma att stanna. Försöket med studiecirkel och folkbibliotek ha i sådana orter i allmänhet utfallit mycket väl, jag vet det av egen erfarenhet, och säkert torde vara, att om man satte i gång med vandrareföreningar, eller kombinerade de förra, som ofta är förhållandet, med sådana, skulle även detta på sitt sätt bidra till att fångla och intressera ungdomen.

Vandrareföreningarna äro behöfliga i städer och samhällen för att ge särskilt dem, som under vardagarne äro sysselsatta med stillasittande arbete, tillfälle att genom planmässigt ordnade vandringar härda och stärka sin kropp, komma ut på den rena landsbygden för att där taga del av de sevärdheter, som erbjudas, och därigenom vinna ökad hälsa och ökat intresse för sådant, som verkar höjande och förädlande på sinnet. Men de äro ävenledes av behovet påkallade i de mera avlägsna bygderna för att samla ungdomen och ge dem, så att säga, mera luft under vingarna, därigenom att utfärder kunna företagas icke allenast hemma i de omedelbara omgivningarna utan också till märkliga platser, som äro belägna längre bort, platser, som man kanhända ofta hört omtalas, men som man aldrig sett, och som man kanhända aldrig kommer att se, om icke en planmässigt ordnad utfärd kommer till stånd. Våra folkskollärare och lärarinnor ute i bygderna, som i så många andra avseenden visat sig vara verkliga kulturbefrämjare, böra taga denna sak om hand. Det skulle bli en praktisk undervisning vid sidan om den teoretiska i de ungdomsskolor,

som inom en nära framtid skola taga sin början, där man icke redan, om än i anspråkslösa former, satt desamma i gång. Samtidigt skulle också lärarepersonalen bredvid sitt nervslitande och stillasittande arbete erhålla en välbehövlig rekreation. Vi äro också fullt förvissade om, att där man upptager en dylik verksamhet bland de unga, skall man tämligen snart få se intresset växa och kärleken till hembygden bli allt starkare. Det skall också vad städer och samhällen beträffar bli en ypperlig motvikt till de sämre nöjena och vad den rena landsbygden beträffar ett sätt att hålla dessa nöjen så långt som möjligt på avstånd.

Genom dessa föreningar skola möjligen också föreläsningsföreningar och folkbibliotek kunna beredas jordmän och bli satta i tillfälle att spira och växa.

Erfarenheten har även visat att vandrareföreningarna kunna vara till glädje icke enbart för de unga, utan att också mången äldre med intresse för de strävanden, som dessa satt på sitt program, kommit med och med liv och lust börjat deltaga i arbetet. Och det är icke allenast de äldre, som under vardagarne syssla med stillasittande arbete, som här böra ha sin plats, utan även de bondemän och hantverkare ute i de stilla och ensamma bygderna, som under vardagarne syssla med ett mer eller mindre enformigt och krävande arbete, att nu icke tala om husmödrarna, kunna här bli i tillfälle att en eller annan gång komma ut från det vanliga slitet och släpet till omväxling och förströelse.

Vi ha ävenledes en annan god sak, som hembygdsföreningar och vandrareföreningar på sitt sätt bidra till, nämligen att avslipa den rådande klasskillnaden. Trots allt arbete i motsatt riktning finnes dock denna här och var kvar. Icke minst är detta förhållandet på landsbygden. Bondens barn anse sig mången gång för mera än torparens, hantverkarens mer än den vanlige arbetarens och tjänstemannen och hans gelikar bland kvinnorna se mången gång med en viss nedlåtenhet på både bönder, hantverkare och arbetare. Väl är det sannt, att sådant endast är ett bevis för brist på bildning och vanlig mänsklig takt, men låt vara, det är beklagligt nog att kunna konstatera, att det verkligen finns sådana felaktigheter och svagheter bland vårt folk. Man kan emellertid få se, att om man blott sammanför de olika kategorierna med varandra, kommer man tämligen snart underfund med, att svalget dock icke är så stort, utan att tillfälle kan givas att genom samarbete och gemensamma intressen brolägga detta svalg. Det finnes icke något bättre sätt att avslipa kantigheterna hos folk ur de olika samhällsklasserna än samarbete ifråga om en god och nyttig verksamhet, där de skilda kategorierna kunna mötas.

Vad slutligen en vandrareförenings uppgift ifråga om den direkta hembygdsvården beträffar anse vi för vår del att denna kan vara mycket betydelsefull. Med några exempel från Brobyföreningens verksamhet ha vi sökt visa detta. Den kan bidra till en bättre fornminnesvård, därigenom att man under utflykterna, gjorda under sakkunnig ledning, lär känna olika slag av fasta fornlämningar såväl som betydelsen av deras vård och skydd. Vidare kan man uppsöka nya sådana, vilka i så fall alltid

böra anmälas antingen för riksantikvariens ombud, om sådan finnes, eller direkt till denne, vars adress är Stockholm.

Vidare kan man taga reda på en hel del av de gamla hus och gårdar, som finnas i de olika byarna och socknarna, fotografera dessa och sända fotografierna jämte kortfattade beskrivningar till Nordiska museet, Kulturhistoriska museet i Lund eller Skånska föreningen för byggnadskultur, vars adress ävenledes är Lund, om föreningen arbetar i Skåne. En kamera är det alltid nyttigt att ha i en vandrareförening och en amatörfotograf bör aldrig saknas. Därigenom är man i tillfälle att i bild hugfästa icke allenast angenämt tillbrakta stunder utan också allt sådant, som kan ha historiskt, antikvariskt eller kulturhistoriskt intresse.

Sägner och sagor böra antecknas rörande de platser, som man besöker. Ur folkminnena kan mycket inhämtas, som annars lätt nog glömmes bort. Vandrareföreningen bör därför ha sitt eget lilla arkiv, där allt sådant samlas, och avskrifter böra göras för att lämnas till Nordiska museet eller Folkminnesföreningen i Lund, och hinner man med det, till bäggedera, om anteckningarna beröra södra Sverige.

Slutligen bör man under vandringarna i skog och mark noga efterse, ifall något finnes, som är i behov av skydd från Naturskyddsföreningens sida, t. ex. geologiska och botaniska sällsyntheter, såsom märkliga stenar, träd och växter, vattenfall — i korthet allt sådant, som egennytta och den penningehungriga exploateringen så lätt söker gripa tag om att nu eller framdeles förstöra.

På så sätt kunna vandrareföreningarna verka för hembygdsvård i alla de orter, där dessa bedriva en mer eller mindre kraftig verksamhet. Och var och en, som har intresse för hithörande saker, bör icke töva en dag med att sätta sådana i arbete. De kunna, på samma gång de verka samlande och bildande, ha en stor uppgift att fylla ifråga om praktisk hembygdsvård och skapande av en stark och bärande fosterlandskärlek på solida och reella grunder.

PEHR JOHNSON.

L I T T E R A T U R

SVENSKA ALLMOGENS KOSTHÅLL.

Förut har i denna tidskrift omtalats andra delen av intendenten Keylands bok om Svensk Allmogekost. Nu har även första delen utkommit, behandlande allmogens vegetabiliska kost.

Såsom inledning till arbetet ger förf. ett utförligt referat av ett nyutkommet tyskt arbete, "Die Getreidenahrung im Wandel der Zeiten" av A. Maurizio, i vilket de olika rätterna (välling, gröt, bröd o. s. v.) och de verktyg, som begagnas vid tillredningen, skildras i deras historiska och etnografiska utvecklingsföljd. Från insamling av vilt växande växters frön och rötter har man övergått till odling först i hackbruk, sen i plogbruk. Tillredningen är i sin mest primitiva form så gott som ingen: födan ätes rå, halvrå eller rostad. En av de äldsta matformerna är välling och ur den utvecklar sig småningom gröt, paltformer eller klimpar, och slutligen bröd av olika slag. På samma sätt har en motsvarande utveckling skett av de vid tillredandet nödiga redskapen. Det är från dessa synpunkter som förf. vill ha det av honom meddelade stoffet betraktat.

Först kommer då ett vidlyftigt kapitel (s. 19—99) med matbeskrivningar från alla trakter av landet. Förf. beklagar själv att han ej kunnat få förstahandsmeddelanden från varje provins, och det är ju klart att betydligt mer arbete behöves göras för att åstadkomma en *fullständig* bild av allmogens kosthåll — något som bygdeskildrare borde beakta, då detaljarbetet lämpligen kunde utföras provinsvis! — Men det är i alla fall den största och rikhaltigaste samling folkliga matbeskrivningar, som offentliggjorts här i landet, och den ger en god provkarta av allmogens mathållning. Många och mycket kan därvid förekomma en nutidsmänska kuriöst och torvtigt, men jag tror också att en hel del kunde förtjäna tagas upp till allmänt bruk.

Sedan skildras de olika sädesslagen, deras utsäde och skörd och deras användning. Och i ett särdeles intressant kapitel redogöres för de vilda växternas användning i allmogens hushållning. Detta senare ämne har förut ej behandlats i sitt sammanhang. Mest har man väl kunnat hämta ur Retzius' Flora oeconomica, ett för sin tid förträffligt arbete, men som dock ej ger en samlad framställning av ämnet. Särskilt dröjer förf. naturligtvis vid nödbrödsämnena, som ju så nyligen varit aktuella.

I ett par kapitel behandlas gryn- och mjöltillredning i mortel och kvarn, där man får en redogörelse för arbetsmetoder och kvarntyper.

Så kommer ett kapitel med översikt över maträtterna. Under det att förut meddelats matrecept landskapsvis, sålunda en ren materialsamling, får man här en systematisk anordning av de olika mattyperna under rubrikerna Råa och halvråa rätter, Välling, Gröt, Palt, Rörpannkaka, Pannkaka, Bröd. Här har sålunda tagits hänsyn till rätternas ställning i typserien, deras geografiska utbredning och variationer, deras benämning i olika provinser o. s. v.

Slutligen behandlas i några korta kapitel jäsningens metoder, kryddningsmedel, redskap för matberedning samt spisordningar från äldre tid.

Här har blott kunnat lämnas några antydningar om bokens rika innehåll. Det behöves väl knappt tilläggas att den är rikt och väl illustrerad med förträffliga bilder av maträtter, redskap och arbetsbilder.

Jag kan sammanfatta mitt omdöme om boken så, att vi här fått ej blott en materialsamling av stort vetenskapligt värde utan en bok som är av stort intresse för varje älskare av vår nationella kultur, ett arbete som eggat till fortsatta forskning, och som borde finnas i varje folkbibliotek, där det säkerligen skulle bli flitigt läst.

C. W. v. SYDOW.

AMERIKANSKA NATIONALPARKER.

När Nordamerikas Förenta stater år 1872 lät avsätta ett område så stort som halva Dalarna omkring Missouris biflod Yellowstone för att såsom offentlig nationalegendom bevaras i sitt ursprungliga tillstånd orört av människohand skapade Förenta staterna ett storslaget och hittills ännu ouppnått mönster inom naturskyddets område. Men det dröjde hela 18 år innan Yellowstones nationalpark fick någon efterföljare inom Förenta staterna och ännu längre dröjde det, innan de europeiska länderna om ock, helt naturligt, i långt blygsammare former följde det från Amerika givna exemplet. Alltjämt går emellertid Förenta staterna i spetsen för detta slag av naturskydd, fast det storartade arbete som på detta område utförts därute är föga känt utanför fackmännens krets. Vid sidan av Yellowstoneparken är egentligen blott den 1890 fridlysta Yosemite-dalen i Kalifornien mera allmänt känt. Förenta staterna äger emellertid nu icke mindre än ett dussin dylika nationalparker och dessutom ett betydligt större antal s. k. nationalmonument, som dock i de flesta fall både till omfång och karaktär kunna betraktas som nationalparker. Så finnes i Kalifornien utom Yosemite-dalen bl. a. den intressanta Sequoianationalparken, särskilt tillkommen för att skydda mammutträdet (*Sequoia gigantea*) och andra sällsynta Coniferarter på samma sätt som en av Mount Rainier National Parks i Washington förnämsta uppgifter är att skydda den arktiska floran och faunan. Den yngsta av dem alla, och dessutom den näst största, är Glacier National Park i Montana, ett helt alplandskap med icke mindre än 60 glaciärer samt ett stort antal fjällsjöar och fjälltoppar, bland vilka Mount Cleveland är den högsta med sina 3180 m. Fridlyst är t. ex. också en nära 10 svenska mil lång sträcka av Colorado-flodens Cañon i Arizona. För den intresserade föreligger nu sedan någon tid på tyska en värdefull sammanfattande redogörelse för dessa amerikanska nationalparker under titeln "Die Nationalparke der Vereinigten Staaten" (Berlin 1919). Arbetet, blott ett häfte om 46 sidor, är utgivet av Preussiska statsanstalten för naturskydd i serien "Naturdenkmäler" och har till författare Dr. Th. Ahrens, själv amerikanare men sedan flera år verksam vid ovannämnda anstalt. I korta drag och

i en koncis form redogör förf. för nationalparkernas tillkomst och vård samt behandlar sedan stat för stat de olika parkerna med hänsyn till läge, omfång, allmän karaktär samt geologiska och biologiska förhållanden. H.

REPLIK

MED ANLEDNING AV KARL STARBÄCKS
ANMÄLAN AV "SVERIGES NATUR".

Till Redaktionen av "Tidskrift för Hembygds-vård".

Då Lektor Karl Starbäck i fjärde häftet för i år av Eder tidskrift fortsätter den kritik af Vetenskapsakademien och dess naturskyddskommitté, som Redaktör T. Högdahl påbörjat i "Sveriges Natur" och dagspressen, torde det kanske tillåtas mig att med anledning därav lämna några faktiska upplysningar.

Lektor Starbäck klandrar, att Vetenskapsakademien ej ansett sig kunna avstyra Vattenfallsstyrelsens förslag att medels ett par dammbyggnader vid nedre ändan av sjön Suorvajaure höja vattenståndet i de ovanför liggande sjöarne och reglera vattentillgången för nedanför vid Porjus o. s. v. liggande kraftverk. Dessa dammbyggnader äro ej avsedda att ligga "omedelbart ovanför Stora Sjöfallet", såsom Herr Högdahl påstår och Lektor Starbäck godtagit, utan avståndet är mellan 7 och 8 kilometer fågelvägen, och denna sträcka upptages av den stora sjön Kårtjejaure. Vid Stora Sjöfallet och i dess närhet skola inga som helst byggnader utföras! Om man nu först ser till, vilken inverkan den ifrågasatta dämningen kommer att medföra för Stora Sjöfallet, så blir den följande. Under *särskilt torra år*, då vattnet behöver i hög grad tillvaratagas för att bli tillräckligt under lågvattensperioden, kan det inträffa, att möjligen under *försommaren* brist på vatten uppstår i Stora Sjöfallet, men under *normala* år torde jämnasides med magasineringen så mycket vatten kunna framsläppas, att även under nämnda årstid Stora Sjöfallets naturskönhet ej i nämnvärd mån lider intrång. Under *eftersommaren* kommer däremot vattentillgången *alla* år att bli lika god som före regleringen, och under lågvattensperioden blir den *avsevärt större* än hittills. Det är alltså uppenbart, att Stora Sjöfallet ej kommer att förärvas, och någon kraftstation eller några led-

ningar vid eller från Suorvajauredammen komma ej att finnas.

Största ingreppet i naturen, som kommer att äga rum, består däri, att genom vattenståndets höjande i det ovanför liggande sjösystemet en hel del öar och uddar komma att sättas under vatten. Detta är förvisso beklagligt, enär det kommer att förändra utseendet av landskapet däruppe och inkräkta på nationalparkens landyta i hög grad. Det finnes dock ingen som helst anledning att antaga, att det område, som kommer att sättas under vatten, utgör något i och för sig egenartat, som ej finnes på andra ställen i Lappland. Detta kommer för övrigt att närmare klarläggas genom ytterligare vetenskaplig undersökning. Min övertygelse är emellertid, att denna skall visa, att det finnes *många* kvadratmil sådan mark i Lappland och att sålunda en compensation utan större svårighet kan vinnas för naturskyddet på annat håll i överensstämmelse med Vetenskapsakademiens framställning.

Om nu frågas, vilken nationalekonomisk vinst, som erhålles i ersättning för den förlust, man lider genom att sätta de nämnda områdena under vatten, så förhåller sig därmed på följande sätt enligt Vattenfallsstyrelsens officiella beräkningar. Genom den omtalade regleringen ökas lågvattenmängden i Stora Lule älv vid Porjus från 60 till 120 sekundkubikmeter vid första utbyggnadsstadiet och till 160 sekundkubikmeter vid fullständig utbyggnad af regleringsdammen vid nedre ändan av Suorvajaure. Ökningen uppgår således till 60 resp. 100 sekundkubikmeter. Detta tillskott kan *omedelbart* utnyttjas vid Porjus, och om några år, då kraftverket vid Harsprånget utbyggt, kommer den ökade vattentillgången även detta kraftverk tillgodo. Den omedelbara vinsten av regleringsarbetenas första utbyggnadsstadium erhålles sålunda vid Porjus, där fallhöjden är omkring 50 m., och utgör omkring 30,000 hästkrafter eller 21,000 kilowatt. Efter regleringsdammens fullständiga utbyggnad medför ökningen av lågvattenmängden med 100 kubikmeter en kraftvinst i Porjus av 50,000 och i Harsprånget av över 100,000 eller sammanlagt över 150,000 hästkrafter, d. v. s. 105,000 kilowatt. Med en utnyttjningstid av lågt räknat 3,000 timmar pr år motsvarar den första vinsten vid Porjus 63 millioner kilowatt-timmar, för vilkas

alstrande med ånga skulle åtgå omkring 63,000 ton stenkolk, motsvarande vid nuvarande stenkolspris av omkring 200 kronor pr ton en summa av 12,600,000 kronor årligen. Den för fullständig utbyggnad beräknade kraftvinsten av 105,000 kilowatt motsvarar på samma sätt räknat 315 millioner kilowatt-timmar och en kostnad av 63,000,000 kronor årligen, om samma energimängd skulle alstras med stenkolk. Dessa belopp visa den nationalekonomiska vinsten av företaget dels omedelbart och dels när kraftverket vid Harsprånget är färdigt.

Detta kan också omskrivas på sådant sätt, att en försummelse av att utföra de ifrågavarande regleringsarbetena vid Suorvajaure skulle vara alldeles detsamma som att svenska staten betalade ett årligt arrende av 12,6 millioner kronor under den närmaste tiden och sedan efter några år 63 millioner kronor för tillfredsställelsen att äga de omnämnda sträckorna av i och för sig fullständigt improduktiv mark ovanför vatten. Vetenskapsakademien ansåg, att en sådan summa var väl dryg allra helst "i nuvarande tid, då ökad bränsle- och krafttillgång är ett livsvillkor för vårt land" (citatur Vetenskapsakademiens yttrande i frågan), och då som sagt det för naturskyddet förlorade ingalunda var av unik art eller oersättligt.

Men ser man framåt i tiden, är den nationalekonomiska vinsten ej inskränkt till det ovan anförda, ty den totala fallhöjden nedanför Stora Lule vatten utgör omkring 360 m. och den genom regleringen vunna ökningen i lågvattensmängden kan för sträckan nedanför Harsprånget medföra en energivinst för där belägna fall av ungefär samma storleksordning och samma värde som den sammanlagda vinsten vid Porjus och Harsprånget.

Om Lektor Starbäck tagit kännedom om dessa förhållanden, vågar jag tro, att han ej skulle så varmt tagit parti för Herr Högdahls "modiga protest". Det skulle också varit skäl till att något närmare granska dennes "temperamentsfulla ord". Hade så skett, skulle det snart blivit klart, huru ovederhäftiga och grundlösa dessa voro, såsom t. ex. då han finner för gott säga, att ifrågavarande ärende "under kristidens och bränslebristens panikstämning smugglades fram som en kristidsfråga vid urtima riksdagen". Halten härav framgår, då man vet, att samtliga skrivelser och handlingar i

ärendet voro och äro fullt offentliga och att innan frågan af Kungl. Majestät förelades riksdagen utom från Vetenskapsakademien inforades officiella yttranden från Konungens Befallningshavande i Norrbottens län, Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, Lantbruksstyrelsen och Kammarkollegium. Jag skall ej vidare ingå på innehållet i den "modiga protesten", men om man synar den närmare, torde den nog för flertalet ej förefalla vara värd något tack, snarare tvärtom, och att den ej gagnat natur-skyddssaken, därom finnes nog en ganska utbredd mening hos dem, som verkligen satt sig in i frågan. Stockholm i oktober 1920.

EINAR LÖNNBERG.

SVAR.

Professor Lönnbergs ovanstående replik ger för min del ej anledning till några vidare reflexioner. Dock tillåter jag mig påpeka:

1) Att i den kungl. propositionen förekommer följande passus: "Under hänvisning till denna utredning torde jag här blott behöva erinra, att den samma i avseende å de för ändamålet erforderliga regleringsarbetena utmynnade i ett förslag att medelst dammbyggnad vid det s. k. Lilla Sjöfallet, omedelbart ovanför Stora Sjöfallet indämna ett flertal fjällsjöar . . .". Det är denna uppgift jag godtagit;

2) Att det varit lyckligt om K. Vetenskapsakademien redan i sitt yttrande den 5 dec. 1917 lika fylldt framhållit de tvistegrunder om kompensation, som nu kommit tillsynes;

3) Att det säkerligen varit av värde för den

stora läsekretsen av "Sveriges natur", i vilken Herr Högdahls uppsats var intagen, om den jämnades med den "Förklaring", som avgivits av bland andra professor Lönnberg, fått del av den utredning som nu presteras;

4) Att emellertid Herr Högdahl omnämner såväl att den ökade vattenkraften skulle bli "circa tre gånger så stor som den nuvarande" — enl. den kungl. propositionen, — som att tillstyrkande yttranden inkommit från de av herr Lönnberg uppräknade myndigheterna.

Slutligen tillåter jag mig i all korthet framhålla, att jag icke med ett ord yttrat mig om huruvida statsmakternas beslut om nationalparkens stym-pande var nödvändigt eller ej; jag har endast givit uttryck åt en rätt naturlig känsla av missmod vid det förhållandet, att den högsta vårdaren av landets naturminnesvärden vid fastställandet av det område, inom vars gränser dess omdöme och yttrande borde falla, gjort detta område så vidsträckt, att det icke blott omfattade själva naturminnets, här nationalparkens, betydelse utan även värdesättandet av de intressen, som hotade detsammans integritet, intressen för vilka sannerligen, Vetenskapsakademien förutan, tillräckligt mäktiga talesmän funnos.

För övrigt är det visserligen gott och väl med att stora kraftmängder komma att ställas till industriens förfogande, men var finns den utredning, som visar, att det just var på detta ställe och på intet annat sätt och icke annorstädes ifrån, som denna kraft kunde tagas och kanske med ännu mindre kostnad.

Sthlm 22. 10. 20.

KARL STARBÄCK.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDETS FÖR HEMBYGDSVÅRD ordinarie års- och representantmöte avhölls å Svenska Teknologföreningens sal den 19 maj i år.

Sammanträdets förra del ägnades åt Samfundets inre angelägenheter. Sålunda föredrogs och godkändes årsmötesprotokoll från 1919 samt revisionsberättelsen, i anledning av vilken styrelsen beviljades full ansvarsfrihet för det gångna årets förvaltning, samt av ordföranden en kort redogörelse för åtgärderna under 1920 års tilländalupna del.

Samfundets ordförande, v. ordförande och tre bisittare omvaldes, varför den fullständiga styrelsen utgöres av ordförande lektor Karl Starbäck, v. ordförande professor L. I. Wahlman, omvalda bisittare bankdirektör Carl Lignell, fil. d:r Gustaf Upmark, intendent Erik Wettergren samt förutvarande arkitekt Axel Eriksson, fil. lic. Fritjof Hazelius, docent H. Kjellman, fröken Anna Lindhagen samt direktör Lars Yngström, sekreterare arkitekt John Åkerlund, skattmästare vakant efter hovrättsnotarie Sven Bergius, som avflyttat till utlandet. Till revisorer valdes arkitekt H. Wadsjö, redaktör Thor Högdahl och suppleant kapten Hans O. Elliot.

Till sammanträdets senare del, som ägnades åt Stockholms bangårdsfråga, hade inbjudits Stockholms stadsfullmäktige, borgarråden, bangårdsdelegerade, representanter för Stockholmsgillet, Samfundet S:t Erik, Naturskyddsföreningen m. fl. för frågan speciellt intresserade.

Professor Ivar Tengbom höll aftonens första föredrag *Synpunkter i Stockholms bangårdsfråga*, vilka samlades till en saklig och skarp vidräkning med kommissionens ensidiga sätt att behandla bangårdsproblemet. Professor H. Kreuger demonstrerade härefter *Förslag till ny Kungsholmslinje*, med möjlighet till genomgående tåg och flera stationer på såväl norr som söder. Efter föredragen utspann sig en livlig diskussion, i vilken

deltogo, utom föredragshållarne, herrar Pallin, The-lander, Wahlström, Winberg och Vinell. Samfundets ordförande gav i sin sammanfattning av diskussionen uttryck åt de flesta talares, om ock med olika utgångspunkter, framställda krav på en opartisk utredning om linje över Smedsudden.

Sedan Samfundets tack av ordföranden framförts till såväl aftonens föredragshållare som alla de gäster, vilka hörsammat inbjudan till mötet, avslutades årsmötet med ett samkväm. JOHN ÅKERLUND.

STOCKHOLM.

NORDISKA MUSEET har för allmänheten öppnat tvenne nya avdelningar, representerande gammalt svenskt samfundsväsen samt folktro och folksed, vardera avdelningen omfattande tvenne salar. De synnerligen intressanta och instruktiva samlingarna ha ordnats, den förra av amanuensen Sigurd Erixon, den senare av intendenten Hammarstedt.

DALARNA.

FALUN. Enligt den av kommitterade uppgjorda planen (se sid. 147!) har stadsfullmäktige på beredningsutskottets förslag tillsatt en hembygds-nämnd för Falu stad. Till ledamöter utsågos major G. Nordin, bibliotekarien d:r A. Silow, rådman G. Ihrman, trädgårdsmästaren E. J. Lindberg och handlanden Magn. Johansson med lektor A. Bratt, stadsarkitekt K. Boman och handlanden A. Ström som suppleanter.

LEKSAND. Ledd af sin ständigt närda önskan att kunna bevara Holen på Tällberg såsom en bygdens allmänna egendom har konstnären Ankarcrona på Leksands hemslöjdsförening, såsom dess egendom och i dess vård, överlåtit Holen, dess byggnader och hela det därtill hörande området, utgörande mellan tre och fyra tunnland.

SÄFSEN. I Dalarnas mest utpräglade finnmarkssocken, Säfsen, som på samma gång är en äkta bergslagsbygd med herrgårdar och bruk bedrives ett målmedvetet hembygdsvårdsarbete under ledning av folkskolläraren, kand. Sven Malmlof. På Älgsjöhöjden har grunden lagts till en socknens — och kanske med tiden alla de Väster-Dalska finnmarkernas — gammalgård. En rökstuga står redan färdig, hitflyttad från Frösaråsen. Så småningom skola flera hus uppföras, tills gården blir fullständig, såsom bod, bastu, torkhus m. m. En samling av redskap, husgeråd och allsköns annan inredning är också påbörjad.

GÄSTRIKLAND.

ÖSTERFÄRNEBO hembygdsförening, som tillkommit på initiativ av dess ordförande arkitekt Axel Eriksson, har såsom första punkt på sitt program att söka bevara en av socknens äldsta och kulturhistoriskt märkligaste byar, nämligen Koversta. Byn äges av Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag och har detta för en tid av 50 år upplåtit en av gårdarna med tillhörande tomt till hembygdsmuseum. Dessutom har löfte givits, att hela byn i övrigt skall bevaras i sin gamla karaktär, såsom en bild av en gammal svensk bondby. Museet invigdes i samband med en storartad av ett par tusen personer besökt hembygdsfest den 1 september. Festtalet hölls av Samfundet för hembygdsvårds ordförande lektor Karl Starbäck. Vid festen framfördes lyckönskningar till det nya hembygdsmuseet genom utsända representanter eller genom telegram från Nordiska Museet, Stora Kopparbergs Bergslags A.-B., Gästriklands fornminnesförening, Dalarnas hembydsförbund m. fl.

HÄLSINGLAND.

OVANÅKERS hembygdsförening konstituerades vid sammanträde i Edsbyn i september detta år. Styrelsen fick i uppdrag att uppgöra plan för ordnandet av byggnaderna på föreningens område.

JÄMTLAND.

ÖSTERSUND. Den andra kulturmessan på Nationalmuseii initiativ avhölls i år under juli månad uti Östersund och hade *Samfundet för hembygds-*

vård i samband med den i stadens rådhus ordnade konstutställningen på inbjudan ordnat en avdelning, belysande hembygdsvården särskilt med hänsyn till Jämtlands län.

Utställningen belyste dels de natur- och kulturvärden, särskilt äldre byggnadsverk, som äro för Jämtland och Härjedalen säregna och av särskilt värde att akta och vårda, dels något av det arbete, som gjorts för att åstadkomma denna vård, ävensom för utdanande av vackra nyanläggningar.

Det första utställningsnumret upptogs av en samling akvareller av Jämtlands fåglar, kompletterad med ett antal konserverade exemplar av de sällsyntaste djuren inom landskapen. Växtvärlden belystes genom en stor samling fotografier från de stora, fridlysta eller icke fridlysta, träden till de små blombestånden, allt av sådan art att det borde skyddas och väl bevaras. Även hela landskapsbilder av den sällsynta skönhet dessa landmären kunna äga framhävdes i bild. Till denna del av utställningen hade Svenska Naturskyddsföreningen och Jämtlands naturskyddsförening utvalt material.

Äldre boningshus och gårdar liksom kyrkor äger Jämtlandslänet i relativt stor rikedom och av för skogs- och fjällvärlden särskilt karaktäristiskt slag. Självfallet representerades detta värdefulla kulturarv genom en aktningsvärd samling fotografier ur förutom Samfundets egna förråd, Nordiska Museets och Svenska Turistföreningens. Även av Arkitekturminnesföreningen hade bilder av några av Jämtlands vackraste äldre kyrkor och kyrkogårdar erhållits.

Som verksam kontrast mot dessa satt en grupp av en senare tids fulaste skapelser i byggnadsväg. De ropade sannskyldigt ut, hur viktigt och välbehövt ett intensivt arbete för ett bättre byggande är.

Samfundet visade också genom ritningar från dess byggmästarekurs i Östersund 1919 huru länets byggmästare intresserats för och utfört nya stugor och gårdar med modern planläggning och dock en lugn Jämtlandsarkitektur. Även från Samfundets och Skånska föreningens för byggnadskultur och Nationalföreningens mot emigrationen verksamhet på andra håll i landet exemplifierades hur man i uppmätningar och foton och genom restaurering bevarar äldre värdefulla byggnadsverk samt genom rithjälper rådgivande skapar ett vackert nybyggande

ej blott av enstaka hus utan av hela samhällspartier.

Att t. o. m. fabriksmässigt tillverkade bostadshus kunna göras på ett från hembygdsvårdssynpunkt fullt mönstergillt sätt visades genom modeller och ritningar från A.-B. Industriebostäder.

Genom tvenne för utställningen särskilt bekostade och efter ritningar av Samfundets arkitekt i Östersund I. Ståhl utförda modeller till hela gårdar åskådliggjordes, huru de vanligaste jämtländska gårdstyperna kunna planläggas och byggas på ett fullt modernt praktiskt sätt men dock så, att de få en ekonomisk och vacker arkitektur.

Samfundets utställning i Östersund, som genom att även ovannämnda till Samfundet anslutna organisationer välvilligt ställt material till förfogande kunde bli så pass rik och omfattande, som här i korthet nämnts, var den första i sitt slag, men vill man hoppas att trots de dryga kostnaderna för dylika utställningars ordnande den skall kunna följas av än rikare och hembygdsvårdsarbetet än mer belysande, nya sådana utställningar på skilda håll i Sverige.

JOHN ÅKERLUND.

SKÅNE.

HVEN. Från danskt håll har påpekats den vanvård, för vilken resterna av den store astronomen Tycho Brahes borg, Uranienborg, på Hven äro utsatta. Professor Charlier i Lund, som också med bekymmer åsett Uranienborgsområdets förfall, har nu inlett en aktion för vården av dessa dyrbara minnen som är värd allt understöd. Han har lyckats få kyrkostämman på ön att gå med på ett förslag att avstå all äganderätt till Uranienborg på det villkor, att de byggnader, däribland två skolhus, som finnas där, utan kostnader för kommunen flyttas till annan plats. Genom denna överlåtelse till svenska staten av den minnesrika slottsplatsen blir det möjligt att iståndsätta vad som kan upphjälpas och framförallt få platsen fredad. Brunnen, som äger ett utmärkt vatten och alljämt användes av befolkningen, skulle restaureras och vårdas bättre än hittills.

Dessutom är det professor Charliers önskan och plan att på den sålunda utrymda marken ett observatorium uppföres. Tack vare den klara luft, man har på Hven, långt bättre än i Lund, skulle ett observatorium här komma att arbeta under de

gynnsammaste betingelser. I så fall skulle man behålla ett av skolhusen kvar på platsen och aptera detta till observatorium och bostad åt föreståndaren. För att få medel härtill — till en början behöver man minst hundra tusen kronor — har professor Charlier planerat ett varulotteri. Han har redan konfererat med finansministern om saken och mött förståelse för idén. Det är väl heller icke uteslutet, att statsmakterna skulle kunna lämna något direkt anslag till ändamålet.

Under alla omständigheter bör denna angelägenhet nu ordnas så, att det gamla Uranienborg icke längre skall behöva vara en skräpbacke, till skam för ön och hela landet, utan ett fredat och vårdat fornminne. Icke minst ur den synpunkten, att det kraftiga påpekandet av Uranienborgsruinernas vanvård kommit från danskt håll, bör det ligga oss om hjärtat att till en värdig form återställa ett kulturminne, som på sitt sätt även tillhör Danmark, men vars boplatz ligger inom svenska landmären.

LANDSKRONA. Museiföreningen har till stadsfullmäktige gjort hemställan om att Landskrona museum måtte övertagas av staden.

Ö. GÖINGE. Den i ett föregående nummer omnämnda hembygdsföreningen i Broby har beslutat utvidga sin verksamhet, så att den kommer att omfatta hela Ö. Göinge härad och därigenom bli i tillfälle att få till stånd en samling i större skala. Styrelsen har beslutat göra en hemställan till Kviinge och Gryts församlingar att för lämpligt pris kunna förvärva Kviinge gamla prästgård, uppförd omkr. 1730, vars boningshus ännu kvarstår. Man är för närvarande i färd med att lägga grunden till den nya prästgården, och så snart byggnaden blir färdig kommer den gamla att rivras.

VÄRMLAND.

HEMBYGDSVÅRDSFÖRBUND FÖR VÄRMLAND. Vid möte i Karlstad, varvid föredrag hölls av Samfundets för hembygdsvård ordförande lektor Starbäck och dess sekreterare arkitekt Åkerlund, har ett hembygdsvårdsförbund för Värmland bildats. Interimsstyrelse utsågs och åt densamma uppdrogs att bestämma föreningens namn, utarbeta stadgar och upprätta förslag till föreningens representation i de olika delarna av landskapet.

VÄSTERGÖTLAND.

VÄNERSBORG. Den 11 juli invigdes i närheten av Vänersborg en sten till minne av den numera försvunna staden Brätte, Vänersborgs moderstad. Stenen, som bekostats av Vänersborgs söners gille, bär följande inskription: *Här låg fordom Vänersborgs moderstad Brätte, gammal marknadsplats, fick stadsprivilegier 1603, konfirmerade 1619, överflyttade på Vänersborg 1646. Vänersborgs söners gille reste minnesstenen 1920.* Invigningen förrättades av landshövding Husberg och minnetalet hölls av kamrer Hj. A. Lindahl, vilken även författat en anslående dikt till den forna stadens minne.

VÄSTMANLAND.

VÄSTERFÄRNEBO. Sedan den av hembygdsföreningen inköpta gården (se sid. 82!) under sommaren nedtagits och åter uppförts vid Vangsbron har Västerfärnebo gammalgård i höst invigts och kommer här föreningens samlingar att efter hand ordnas.

ÅNGERMANLAND.

RAMSELE. För återställande av den gamla medeltidskyrkan i Ramsele har en särskild förening bildats inom socknen. Arbetet, till vilket planen uppgjorts av fil. lic. R. Salvén, kommer att igångsättas nästa sommar, och hoppas man, att innan året fortskridit allt för långt kunna ha kyrkan i det närmaste återställd i sitt forna skick.

UTLANDET.

SCHWEIZ. Sedan länge har den schweiziska hembygdsvårdsföreningen arbetat för att förhindra landskapets ödeläggelse genom de elektriska ledningarna. Vid sista årsmötet antogs också en resolution, i vilken man vände sig till edsförbundets regering

med sina önskemål, och på grundval av denna resolution har nu föreningens styrelse ingått till regeringen med en skrivelse, i vilken den med utförlig motivering uttalar bland annat följande önskemål. Vid anläggandet av elektriska kraftledningar bör regeringen framför allt befrämja användandet av underjordiska kablar och eventuellt söka understödja sådana anläggningar genom statsanslag. I den under utarbetande varande nya lagen angående stark- och svagströmsledningarna böra hembygdsvårdens krav med hänsyn till vegetationen, landskapsbildningen och byggnaderna beaktas mera än i nu gällande lag; så böra noggranna bestämmelser inryckas angående sättet för ledningarnas framdragande, form och utseende för utförandet av master och galgar m. m. Vidare böra alla större projekt granskas med hänsyn till hembygdsvårdens krav av särskilt därför utsedda sakkunniga.

*

Bland planerade större kraftanläggningar i Schweiz har särskilt ett förslag tilldragit sig uppmärksamheten och även uppkallat det schweiziska hembygdsvårdsförbundet till protest. Det är planen att anlägga en kraftstation i Ursenendalen mellan Furka och S:t Gotthard, varigenom nära 1000 tunnland bördig äng skulle sättas under vatten och de båda gamla byarna Andermatt och Hospenthal (1300 invånare) ödeläggas och även den egendomliga, av alla schweizerresande kända Schöllenenhotas till sin egendomliga skönhet. En medarbetare i den schweiziska hembygdsvårdstidskriften skriver: "Det är historisk mark, som här hotas, gränstrakten mellan våra olika folkkraser, ett landskap med intressanta gamla byggnader och en ålderdomlig kultur. Och Schöllenenens romantiska dalklyfta skulle mista sin egenartade prägel, Djävulsbron och Ursenenloch berövas sin karaktär. En av de mest kända bergstrakter i Schweiz, berömd för sin vilda och storslagna skönhet, rik på minnen, besjungen i dikten och avbildad i otaliga bilder skulle genom detta företag vigas åt undergång".

INDUSTRIFÖRBUNDETS STANDARDSNICKERIKOMMITTÉ:

Katalog över
SVENSKA STANDARDSNICKERIER
nu utkommen.

Rekvireras från SVERIGES INDUSTRIFÖRBUND eller större bokhandlare.

Pris för katalogen, innehållande ritningar i skala $\frac{1}{20}$ till dörr- och fönstertyper kr. 5: —.

Detaljritningar i naturlig storlek kr. 10: —.

I N N E H Å L L

KARL-ERIK FORSSLUND: Naturskydd i Dalarna	181
HUGO MATTHIESSEN: Den danska lagen om skydd för gamla byggnader	191

LITTERATUR:

HELGE NELSON: "Hembygdsböckerna"	204
HELGE NELSON: Vid slott och sund. — Från drottningens ö. Tvenne böcker av Cecilia Bååth-Holmberg	205

MEDDELANDEN:

Utredning om allmogekulturen. Stockholm. Dalarna. Skåne. Västerbotten. Västergötland. Ångermanland. Östergötland	207
--	-----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 25 till 30 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

VÄSTERGÖTLAND.

VÄNERSBORG. Den 11 juli invigdes i närheten av Vänersborg en sten till minne av den numera försvunna staden Brätte, Vänersborgs moderstad. Stenen, som bekostats av Vänersborgs söners gille, bär följande inskription: *Här låg fordom Vänersborgs moderstad Brätte, gammal marknadsplats, fick stadsprivilegier 1603, konfirmerade 1619, överflyttade på Vänersborg 1646. Vänersborgs söners gille reste minnesstenen 1920.* Invigningen förrättades av landshövding Husberg och minnestalet hölls av kamrer Hj. A. Lindahl, vilken även författat en anslående dikt till den forna stadens minne.

VÄSTMANLAND.

VÄSTERFÄRNEBO. Sedan den av hembygdsföreningen inköpta gården (se sid. 82!) under sommarens nedtagits och åter uppförts vid Vangsbron har Västerfärnebo gammalgård i höst invigts och kommer här föreningens samlingar att efter hand ordnas.

ÅNGERMANLAND.

RAMSELE. För återställande av den gamla medeltidskyrkan i Ramsele har en särskild förening bildats inom socknen. Arbetet, till vilket planen uppgjorts av fil. lic. R. Salvén, kommer att igångsättas nästa sommar, och hoppas man, att innan året fortskridit allt för långt kunna ha kyrkan i det närmaste återställd i sitt forna skick.

UTLANDET.

SCHWEIZ. Sedan länge har den schweiziska hembygdsvårdsföreningen arbetat för att förhindra landskapets ödeläggelse genom de elektriska ledningarna. Vid sista årsmötet antogs också en resolution, i vilken man vände sig till edsförbundets regering

med sina önskemål, och på grundval av denna resolution har nu föreningens styrelse ingått till regeringen med en skrivelse, i vilken den med utförlig motivering uttalar bland annat följande önskemål. Vid anläggandet av elektriska kraftledningarna bör regeringen framför allt befrämja användandet av underjordiska kablar och eventuellt söka understödja sådana anläggningar genom statsanslag. I den under utarbetande varande nya lagen angående stark- och svagströmsledningar böra hembygdsvårdens krav med hänsyn till vegetationen, landskapsbilden och byggnaderna beaktas mera än i nu gällande lag; så böra noggranna bestämmelser inryckas angående sättet för ledningarnas framdragande, form och utseende för utförandet av master och galgar m. m. Vidare böra alla större projekt granskas med hänsyn till hembygdsvårdens krav av särskilt därför utsedda sakkunniga.

*

Bland planerade större kraftanläggningar i Schweiz har särskilt ett förslag tilldragit sig uppmärksamheten och även uppkallat det schweiziska hembygdsvårdsförbundet till protest. Det är planen att anlägga en kraftstation i Ursenendalen mellan Furka och St. Gotthard, varigenom nära 1000 tunnland bördig äng skulle sättas under vatten och de båda gamla byarna Andermatt och Hospenthal (1300 invånare) ödeläggas och även den egendomliga, av alla schweizerresande kända Schöllenenhotas till sin egendomliga skönhet. En medarbetare i den schweiziska hembygdsvårdstidskriften skriver: "Det är historisk mark, som här hotas, gränstrakten mellan våra olika folkraser, ett landskap med intressanta gamla byggnader och en ålderdomlig kultur. Och Schöllenenens romantiska dalklyfta skulle mista sin egenartade prägel, Djävulsbron och Ursenenloch berövas sin karaktär. En av de mest kända bergstrakter i Schweiz, berömd för sin vilda och storslagna skönhet, rik på minnen, besjungen i dikten och avbildad i otaliga bilder skulle genom detta företag viga åt undergång".

NATURSKYDD I DALARNA

STRAX OVANFÖR HORNBERGA BY I ORSA SOCKEN, NÄRA DEN strömmande och slingrande vildmarksälven Unån, växer en förtrollad skog. Det är granar av allsköns fantastiska och underliga former och skepnader; en del vanliga, andra som höga kandelabrar, andra med tungsam hängande kvistar på sorgmodigt slokande grenar, men de flesta med raka smala spön till grenar utan några kvistar alls, d. v. s. ormgranar.

Enstaka ormgranar finnas väl i de flesta socknar, men en hel skog av sådana är något mycket sällsynt. Här växa inom ett begränsat område nära 250 utpräglade ormgranar, ett tjog slokgranar och omkring 130 övergångsformer mellan ormgran och vanlig gran — inalles omkring 400 träd med mer eller mindre avvikande förgrening. Ett annat, mindre ormgranbestånd finns ock vid Viborgs by i samma socken (jämfte några enstaka träd här och där). Prof. Henrik Hesselman, som närmare beskrivit bestånden (i Meddelanden från Statens Skogsförsöksanstalt 1908, h. 5), kallar dem, framförallt Hornbergaskogen, de vackraste som säkert äro kända. Orsa socken "hyser sålunda icke blott de flästa ormgranarna på ett mindre område inom vårt land, utan också de vackraste bestånden som någonsin blivit mera bestämt påvisade" — på hela jorden!

Ormgranskogen vid Hornberga inköptes redan 1908 av länets skogsvårdsstyrelse, som alltså har hedern av att ha vidtagit den första naturskyddsåtgärden i Dalarna redan ett år innan lagstiftningen om fridlysning var av riksdagen beslutad och av regeringen stadfäst.

Nästa åtgärd av samma art inneslöt just i detta riksdagsbeslut 1909, om avsättande av tio svenska nationalparker. En av dem, den minsta, är en del av Hamra kronopark i Orsa Finnmark (som nu visserligen hör till Hamra kapellag och Gävleborgs län, men alltså bör räknas till *landskapet* Dalarna, dit den av ålder hört). Fattiga 20 hektar — av över 37,000, som denna landets största kronopark omfattar; men något är bättre än intet, särskilt som detta något är en bit av "Sveriges vackraste skog", aldrig rörd av människohand, en av våra ytterst få ännu bevarade urskogs- vrår. Visserligen ej jättstor eller uråldrig — ej mer än omkring 300 år sedan sista skogselden, men det är vackert så, och urskogs- och urtidsstämningen svävar där ännu mäktig och stilla under de höga tallstammarnas kronvalv på moränåsarna och vilar stark, tung och fridsam som en gammal älg i björnmossan mellan block

Från ormgranskogen vid Hornberga, Orsa. Fridlyst 1908.
(Förf. foto.)

tidigt, år 1915, fridlystes en lika välvuxen, utpräglad pelargran nedanför Snöklinten vid Gonäs, Ludvika, huvudet högre än granar och lövträd omkring, tätt svept i en mantel av grönska från rot till topp, som en majstång eller ett smäckert torn i hagen, nu omgiven av ett enkelt gärdsel till skydd mot betande kreatur och klåfingriga gäster.

I juli 1915 stiftades Dalarnas Hembygdsförbund såsom ett samband mellan och stöd för landskapets spridda strävanden på hembygdsvårdens och naturskyddets fält. Förbundet har (utom all sin övriga, mer direkt kulturvårdande verksamhet) även ombesörjt och bekostat nästan alla sedan dess vidtagna fridlysningsåtgärder. Det är en ormgran i Skärsjö, St. Tuna (6,5 m. hög), en vacker paraplytall vid Karlsarvet, Leksand (7 m. hög, stammens omkrets 2 1/2 m., kronans tvärmått 8 m.), en ännu ståtligare sådan, eller kanske rättare klot-tall, med stor rundvälvd krona, synlig vitt omkring, i Yttre Hedens by, Sätters socken ("Ollastallen", 18 m. hög, stammens omkrets 3,75 m., kronans tvärmått 17 m.); en finvuxen pelargran mellan Sälens fåbodar och Okbodarna i Älvdalen (10 m. hög, mellan 150 och 200 år gammal); en tvåbent tall nära Håva by, Ore Finnmark — två stammar, hopvuxna på 2 meters höjd över

och barrsnår i grankälarna mellan åsarna ¹⁾).

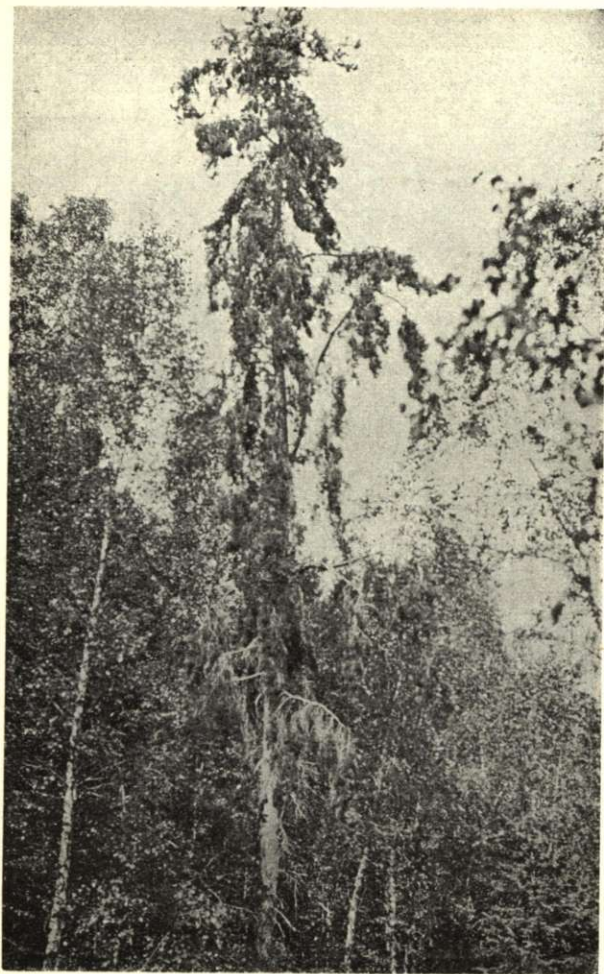
Övriga fridlysningsinom Dalarna avse nästan alla enstaka naturminnen. De första voro "Nyhammarstallen" och "Snöklint-granen"; den förra — 300-årig, mellan Idtjärnbodarna och Brynberget i Grangärde, på Nyhammars bruks mark — är med sin höjd av 25 m. och sin omkrets vid brösthöjd av 1,87 m. ingen enastående jätte, men han har kallats Bergslagens vackraste tall. Hela skogen är här en härlig pelarhall, och han är den ståtligaste pelaren, en rak rund koparkolonn utan en utväxt eller ojämnhet på stammen, med en välbildad sluten rund krona som kapital högt upp i skyn. — Sam-

marken, en prydlig port i skogen, där en bred man gott får rum och en lång man kan stå rak i; "Åbarbästa", en lind i Åberga by, Orsa socken, med ovanligt välformad, nästan klotrund krona — enligt sägnen planterad av en från 30-åriga kriget hemkommen soldat, som här rände ner sin vandringspåk, och den slog rot och växte upp till en stor lind, vars skugga en gång sträckte sig över hela byn — sedan förminskad av en del ingrepp och olycksöden, bl. a. en närbelägen gårdsbrand och åverkan vid framdragningsledningstrådar, men alltjämt vid friskt liv och nu omhuldad som ett hela byns vådräd. — Vidare 13 gamla grova parkträd vid Forsbacka gård i St. Tuna (6 ekar, 6 lindar och 1 alm); en märklig sloktall (vida sällsyntare än slokgranen) i Flögsjöberget, Järna socken (13 m. hög), med meterlånga, mjukt nedhängande grenar kring stammen, som "skjuter upp i svagt långsträckta, sicksackformiga krökningar"; en hög gran på Tjärnbobergets topp, Gagnefs socken, kvistbeklädd ända från roten, ett gammalt märke strax ovan en ljuvlig fåbovall, synligt nästan från hela socknen över bergkammens skogskant; "Stunistallen" nära Stunisgården i Utanmyra by på Sollerön (10 m. hög, 3 1/2 m. i omkrets vid roten), en gammal utsiktspunkt, varom inhuggna trappsteg i stammen vittna, och ett gammalt sjö- eller rättare landmärke: man tog alltid "stamhåll" på den, när man rodde till Mora, och såg den på långt håll mot himlen, när man kom i mörkret på sjön. — Två flyttblock: "Luckhälla" i Ilbäckens by, Järna (4,2 m. högt, 6,3 m. långt, 4 m. brett), så kallat på grund av två "förvittrade partier" (av annan bergart) på sidorna, som likna dörrluckor; alla sidor äro lodräta och släta, liksom huggna, utom baksidan,

"Ollastallen", Yttre Heden, Säter. Fridlyst 1918.

¹⁾ Hamra nationalpark är utförligt skildrad (med bilder) i min bok "Fridlysta Vildmarker" (Wahlström & Widstrand 1915).

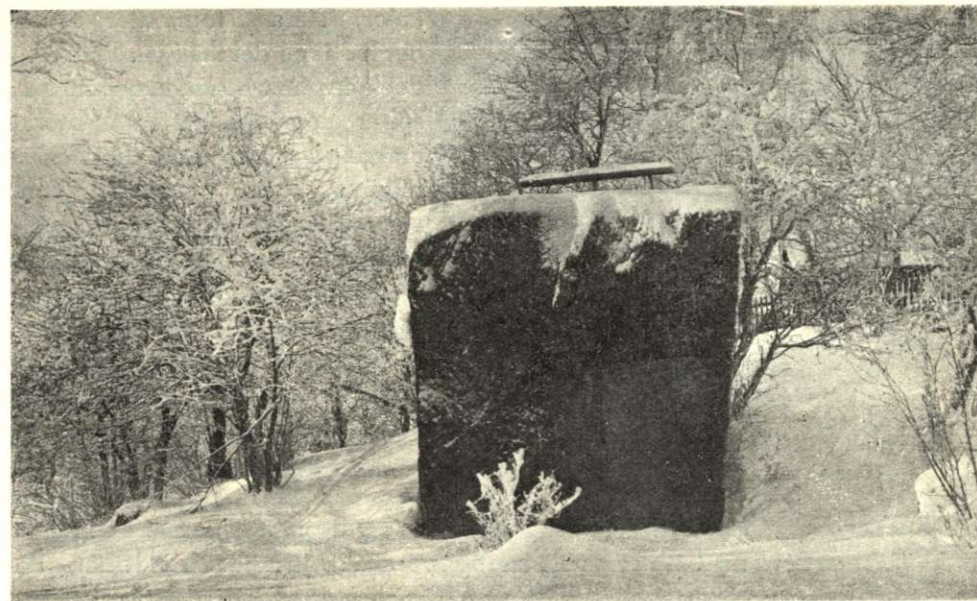

Sloktall i Flögsjöberget, Järna. Fridlyst 1920.
(Foto. Torp Anders Andersson).

Till samma kategori — kulturminnen i lika hög grad som naturminnen — hör några träd (fridlysta 1917—18): två "smöjtallar" i Stora Tuna, en i Sörbo by, en på Rämshytte bruks mark, båda med lyckor eller hål vid roten, varigenom man plägar "smöja" barn som varit kläna eller sent utvecklade, haft "riset" (engelska sjukan) eller dylikt. Och därtill ha de använts ända in i de senaste åren, Sörbotallen bevisligen så sent som 1917 (2 gånger vid månsken en torsdagskväll skedde

¹⁾ Enl. uppteckning av Ola Bannbers, Dalarnas Hembygdsförbunds sekr.

där man med möda kan klättra upp på det jämna taket, som har små urhålkningar — det är "spår av björn, varg, hare och människa, intryckta då stenen var mjuk" (den vanliga förklaringen på sådana vittningsgropar). Hela kullen kallas Luckhällholen efter blocket. — Det andra är "Hedningshällan" på byn S. Rälts skogsmark, Djura kapellförsamling (2—3 m. brett, 1 1/2 m. högt), som vilar fritt på tre små stenar, ett "block på trefot", fördom enligt sägnen använt som offersten, därav namnet. — En snarlik tjänst ha tre också fridlysta jättegrytor gjort — i Svassaberget mellan Norsång och Norrbyn, Sörbärke. En är hel, kanske den vackraste i Dalarna (60 cm. djup och 41 cm. i tvärmått) — ännu för tio år sedan smord och använd till älvkvarn, offrade mynt lågo kvar i den för några år sedan. De två andra grytorna äro skadade och delvis förstörda av frostvitrering, den ena var ett slags indikator för älvkvarnen: när det var "älvor" (eller "maskar", troligen grodyngel) i vattnet i dess bottengrop, då var det behaglig tid att smörja (för sjukdomen "älvor" ¹⁾).

"Luckhälla", Ilbäcken, Järna. Fridlyst 1917. (Foto. Torp Anders Andersson).

det!), och vid Rämshyttetallens fot hittades för ej länge sen offrade mynt. Båda äro präktiga träd i sig själva, det förra 13 m. högt med 3,5 meters omkrets 1 m. över marken, det senare 17 m. högt med en stamomkrets vid brösthöjd av 1,6 m. samt en ålder av minst 200 år. De vore nästan värda skydd, även om det inte vore något annat märkvärdigt med dem; och det gäller i ännu högre grad om den storvulna Trolltallen eller Tandvärkstallen i Sunnansjö, Grangärde socken — en jättelik strandtall, vars stam vid brösthöjd har 3,36 meters omkrets och 2 1/2 m. från marken delar sig i flera manstjocka grenar, som bära en furstligt hög och vidvälvd krona. Man ser ännu ett tjog märken efter träpluggar, som slagits in i hans stam sedan vederbörande först petat sig i sin sjuka tand med dem; han har säkerligen botat mycken sveda och värk i sin dar, den gamlingen, och att han ännu står kvar beror på att ingen vågat hugga honom — av fruktan att då få alla de sjukdomar som med pluggarna ympats in på hans stam! Här har alltså den s. k. vidskepelsen oavsiktligt gjort naturskyddet en stor tjänst. —

Alla dessa naturminnen bära nu Hembygdsförbundets skyddstavla av gjutjärn (efter ritning av förbundets vice ordf. kamrer Karl Trotzig i Hedemora). Tavlan finns ock uppsatt på Lindön i Ösjön, en vik av Runn ej långt från Ornäs — "pärlan bland Runns holmar" främst på grund av sin i dessa trakter enastående vildpark av lindar (omkring 160 st., de största 15—16 m. höga och mellan 3- och 400 år gamla). Där finns ock ett rikt fågelliv, änder och knipor vid stränderna, spillkråkor och

Dalarnas Hembygdsförbunds skyddstavla av gjutjärn, efter ritning av Karl Trotzig.

som namnet anger, kanske också gammal gravplats, spjut- och pilspetsar ha hittats där; och där växer en hel helig lund av gamla knotiga vördnadsbjudande strandtallar. På anmodan av fru Emma Zorn, som lovat bestrida alla omkostnader, har Hembygdsförbundet ansökt om områdets avskiljande och fridlysning, så mycket mer av nöden som det hotas av både järnväg och sågverk i närheten. Eftersom marken tillhör prästbolets jord, hän-sköt Vetenskapsakademien ärendet till Kungl. Maj:t, där det f. n. ligger och bidar sin dom.

I första hand ett kulturminne, men genom sin egendomliga form även berättigad att räknas bland naturminnena är Offerstenen vid Altsarbyn i Rättvik (nära "Benkammaråkern", omgivningen kallas Offerbacken). Stenen låg länge uppochnervänd och till stor del nersjunken i jorden, men har nu med Riksantikvariens tillstånd vänts rätt igen av Hembygdsförbundet och ter sig efter detta vida mer imponerande och värdig än förut, lik ett bord med stor skiva på en smalare fot. Den har varit och är lagligen fredad redan såsom fornminne.

Ett par fridlysningsangelägenheter ha ordnats utan Hembygdsförbundets medverkan. Två väl utbildade ormgranar på St. Kopparbergs Bergslags mark vid Klittens by, Älvdalens socken, förklarades 1916 fridlysta utan anlitan av lagproceduren, och nu har vederbörande jägmästare ansökt om fridlysning av ett bestånd av klibbal på Landbobyns besparingsskog i Wänjan, 45 st. mindre, vackra och rakvuxna, samt en större, minst 10 m. hög, med en omkrets vid roten av 1,70 och vid brösthöjd av 1,40 m. — allt säkert tämligen enastående så långt norrut. — Härtill kan läggas att Konungens Befallningshavande år 1914 på ansökan av undertecknad såsom Svenska Naturskyddsföreningens ombud enligt § 13 i Naturskyddslagen förbjöd några avskyrda, högeligen störande reklamskyltar och annonser dels på ett par träd vid själva infarten till Ornäs-stugan, Dalarnas förnämligaste historiska minnesmärke, dels på några gamla lador vid landsvägen över Bergsängs backar, en för sin stora och vackra

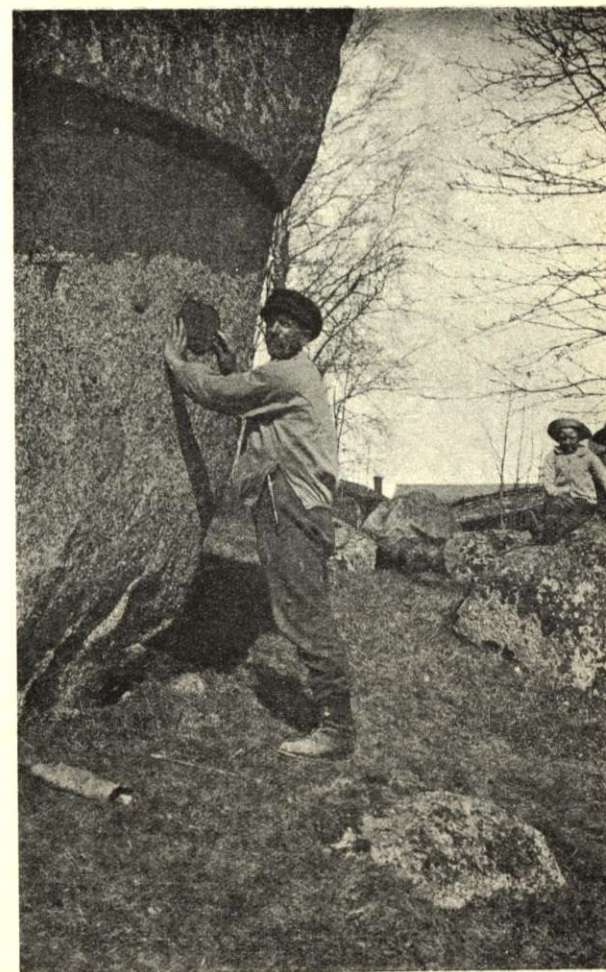
kajor, starar, tornsvalor och kattugglor i en del ihåliga stammar, vilka dock äro fullt friska, liksom ur marken spirar en mängd kraftiga plantor. Den omkring 1 hektar stora ön (allmänning tillhörig Kyna byamän i Torsång, vilka välvilligt tillstodde fridlysningen 1917) är sålunda en liten nationalpark, visserligen av minsta format. Det samma hoppas vi att Tingsnäs udde i Mora skall bli, en av Ovan-Siljans mäst skyddsvärda platser både som kultur- och naturminne, med ett makalöst läge just vid Norets, d. ä. Dalälvens utlopp i Siljan. Gammal tingsplats,

utsikt av ålder vittberömd plats i hjärtat av Dalarna.

En framställning från Hembygdsförbundet till K. B. om fridlysning av änder och andra sjöfåglar i sjön Tisken vid Falun borde i stället ha insänts direkt till Vetenskapsakademien (enligt § 11 i Naturskyddslagen), men detta har ansetts obehövt, alldenstund stadsbornas intresse och välvilja för fåglarna i alla fall nu tycks vara väckt och någon fara alltså ej bör föreligga. — En annan framställning har gjorts från Förbundet, att K. B. ville utfärda allmän fridlysning av länets samtliga milstenar och andra vägmärken av kulturhistoriskt värde (fjärdingsstolpar, vägvisare o. dyl.) samt uppmåna vederbörande att vid behov iståndsätta och vidmakthålla dessa kulturminnen, vilka väl också kunna betraktas som ett slags naturminnen, eftersom de under årens lopp blivit levande invuxna detaljer i landskapet omkring — men vilka på senare tider i många trakter fått förfalla, ja understundom t. o. m. stulits bort för att säljas som skrot! I samband härmed anhöll Förbundet att K. B. ville anmoda vägstyrelserna

att ombesörja gränstavlors uppsättande vid sockengränserna; dessa framställningar ha emellertid ej föranlett några åtgärder, bl. a. därför att milstenar och vägmärken o. dyl. ansågos kunna falla under fornminneslagstiftningen — vilket väl knappt är troligt, då de allra äldsta möjligen härstamma från slutet av 1600-talet, några från 17- men de flesta från 1800-talet. Kanske kan man hoppas att lokala myndigheter och enskilda krafter skola intresseras för att vidtaga erforderliga mått och steg härvidlag. —

Hembygdsförbundet har låtit trycka och sprida en "Vädjan till Vandraren" på värs att "anslås vid färdvägar, folkparker och föreningslokaler, vid sockenstugor, skolor, gäst-

Dalarnas Hembygdsförbunds skyddstavla anbringas på "Luckhälla". (Foto. Torp Anders Andersson).

Lindön i Runn. Fridlyst 1917.

givaregårdar, handelsbodas och andra lämpliga platser“ — vilken nu uppsatts även i väntsalarna vid de flesta järnvägsstationer och rönt efterfrågan även utom Dalarnas gränser:

VÄDJAN TILL VANDRAREN.

Varsamt far i bygd och mark!
Skada icke kådig bark,
riv ej björkens vita hud,
stör med skrän ej skogens ljud!
Bort med skräp och matsäcksräster!
Städa efter Er, I gäster
i naturens helgedom!
Skövla icke blad och blom!
Tänd ej eld — men om du tänder,
släck var glöd i kol och bränder!

*

Låt ock bli att simpelt rita
plank och vägg med kniv och krita!
Skona det som annans är,
akta allt som minnen bär! —

*

Förbundet har slutligen upprättat en förteckning på alla slags naturminnen inom landskapet som med tiden torde komma att fridlysas. Bland dem förtjäna nämnas "Drottning Kristinas ekar" vid Harmsarvet nära Falun, Källslättens trädgård en mil från samma stad — nu något förvildad, med övervuxna terrasser och torra springbrunnar och snart trehundraåriga, ännu rikt bärande äppelträd; en av de gamla märkliga bergsmansträdgårdar kring den gamla gruvstaden, vilka så gott som upptäckts och närmare undersökts av den nitiske och kunnige hembygdsvårdaren och naturskyddsvännen trädgårdsmästare E. J. Lindberg (ersättare i Hembygdsförbundets nämnd). Han är ock den egentlige upphovsmannen till de senaste årens firning av Linnédagen; år 1918 planterades denna dag enligt hans uppslag en ung Ornäsbjörk på Lilla Ornäs gård, i vars närmaste grannskap den förste stamfadern till björkättens Ornäsgren hittades på Linnés tid.

Förbundet har ock utfäst sig att jämte Grytnäs Hembygdsförening bestrida omkostnaderna för en hel skara gamla barrträds fridlysning i Avesta, Grytnäs och Folkärna, vilken ombesörjes av en annan av våra verksamaste naturskyddare, ingenjör Gunnar Dahlberg, författare till en uppsats i Svenska Naturskyddsföreningens årsskrift "Sveriges Natur" 1920 om Lindsnäs hage vid Avesta — en romantisk vildmarksvrå mitt i bygden med rik trädväxtlighet, döda fall och jättegrytor m. m., också i högsta grad värd att skyddas och bevaras. En gammal vacker praktgran där, redan utstämplad (över 2 m. i omkrets vid brösthöjd), räddades i sista stund

i det bruksförvaltaren efter en hänvändelse från Hembygdsförbundet lovade skona den. —

Detta torde vara allt som gjorts och närmast är att göra. Naturskydds rörelsen har här liksom på andra håll i en del fall kommit för sent; beklagligast därvidlag är att vi ej lyckades rädda Väster-Dalarnas troligen sista verkliga urskog vid foten av Hundfjället i Lima socken (skildrad av Helmer Olivecrona i "Sveriges Natur" 1917). Den var redan utstämplad, då saken kom till vår kännedom, och trots omedelbara försök att hejda avverkningen, gick denna sin härjarstråt genom skogen. — Men åtskilligt annat av skilda slags vild och orörd natur finns lyckligtvis kvar, som man får hoppas skall i tid omhändertagas och bevaras — grottor och "trollgator", åtskilliga gamla träd och flyttblock, ovanligt stora eller eljes märkliga, några särlingar och ädlingar i blomstrens rike, vilda "lustgårdar" eller "trollträdgårdar" såsom Hykiebergets i Älvdalen¹⁾ och Väckelbergets i Enviken. För att nu ej tala om storskogsfurstarna älg och björn, den förra stadd i minskning både genom tjuvskytte och oriktig jakttid, den senare troligen ej längre stadigvarande inom landskapet, utan endast på någon tillfällig utflykt hit ibland. Och lo och mård, båda också alltmör sällsynta och flyktiga gäster i sina gamla jaktmarker, båda alltjämt prisgivna åt den hänsynslösaste förföljelse och åtminstone lon snart helt försvunnen, om den ej får hjälp.

Hjälp — ja, det tycks snart alla levande varelser behöva, både träd och blomster, fiskarna i vattnet och fåglarna i luften och vi människor själva — om vi ej skola duka under för tidens allsmäktige drake, som med sin onda andedräkt och sina vidriga avfallsprodukter förpästar både vatten och luft, som med sina bolmande

¹⁾ Avbildad i arbetet "Med Dalälven från källorna till havet", 2:dra boken: Älvdalen, liksom en av de förenämnda ormgranarna vid Klitten och pelargranen mellan Sälen och Okbodarna. Bilder av alla Dalarnas övriga nämnvärda naturminnen skola inflyta i kommande böcker. — I "Sveriges Natur" ha flera av ovannämnda naturminnen varit avbildade: "Nyhammarstallen" 1913 och 1915, "Snöklintgranen" och Lindön 1915, "Tandvärkstallen" vid Sunnansjö 1916, "Åbergalinden" och den tvåbenta "Hävatallen" 1918.

Från Lindön i Runn. Fridlyst 1917.

skorstenar, sina över alla marker utspända spindelnät av ledningstrådar, sina döda skogar av stela nakna stolpar, sina vinande hjul, sina tjutande och flåsande maskiner hotar att fullständigt mala sönder all frid och fägring, all trevnad och glädje, all hälgstämning och hemkänsla i våra gamla rika blommande bygder liksom i våra gamla mäktiga tämpelstilla obygd.

KARL-ERIK FORSSLUND.

DEN DANSKA LAGEN OM SKYDD FÖR GAMLA BYGGNADER

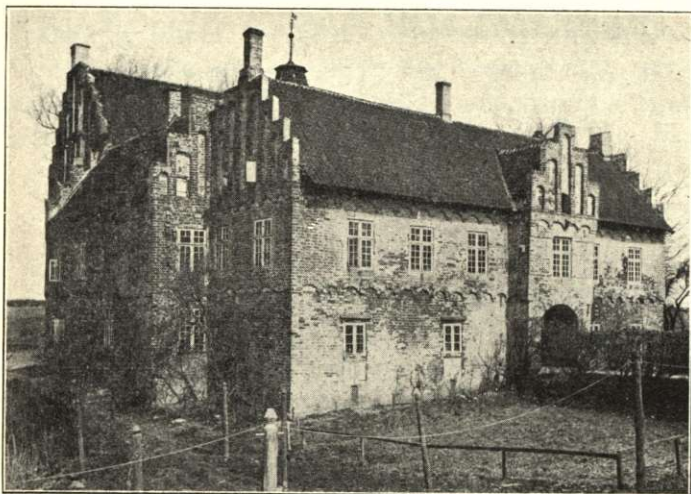
OVÄNTAT OCH ÖVERRASKANDE FORT FÖRDES DEN DANSKA lagen om byggnadsvård av den 12 mars 1918 ut i livet, hälsad — som naturligt var — med glädje i alla kretsar, vilka med bekymmer hade varit vittne till det förintande av gammal god byggnadskultur, som den sista mansålderns brutala förstörelselusta förorsakat.

Det tog lång tid, innan förhållandena voro mogna för en sådan lag, och den är så tillvida dyrköpt, som det bakom densamma ligger en hel rad förstörda monument, förluster, som upprörde sinnena och så småningom banade väg för insikten, att nu måste man kraftigt ingripa, såvida icke arvet från gångna slakten ohjälpligt skulle söndersmulas under årens lopp.

Medan lagen om kyrkosyn av år 1861 skapade en senare betydligt utvidgad grundval för en mera verkkningsfull kontroll över landets kyrkliga minnesmärken, saknade de världsliga byggnadsminnena varje skydd, i det att icke endast de privata utan även en del offentliga byggnader prisgåvos åt okunnigheten och slumpen, och den vanrykt och vandalism, som hade sitt ursprung häri, har satt djupa spår runt omkring i landet. Först så småningom öppnades blicken för dessa byggnaders betydelse som konstverk och historiska monument. Under det att gravhögar och andra minnesmärken från hedenhös i stor utsträckning — tack vare en enastående offervillighet och pietet hos den danska lantbefolkningen — på frivillig väg genom fridlysning skyddades mot plundring och skövling, nedrev eller "restaurerade" man oförtrutet gamla, stolta herresätten, på samma gång som forna tiders måleriska stadsbilder, som funnos i behåll ganska oberörda ännu vid mitten av 19:de århundradet, våldsam sprängdes sönder bit för bit. Många präktiga arkitektoniska skapelser jämnades med jorden, utan att någon tänkte på invändningar, ja, ett så enastående gatuparti som norra infarten till Ribe kunde man vid raserande av den medeltida stadsporten

En av de viktigaste sidorna av hembygdsvården är vården om de historiskt eller konstnärligt märkliga byggnader vi äga från äldre tid. I efterföljande uppsats — översatt från författarens manuskript — har den framstående danske kulturhistorikern, intendenten vid Nationalmuseet i Köpenhamn HUGO MATTHIESSEN lämnat en redogörelse för tillkomsten och innehållet i den i Danmark nyligen införda lagen till skydd för landets gamla byggnadsverk, en skildring, som bör vara av det största intresse för svenska läsare, då man även i vårt land sedan flera år arbetat på att få till stånd en liknande lagstiftning.

REDAKTIONEN.

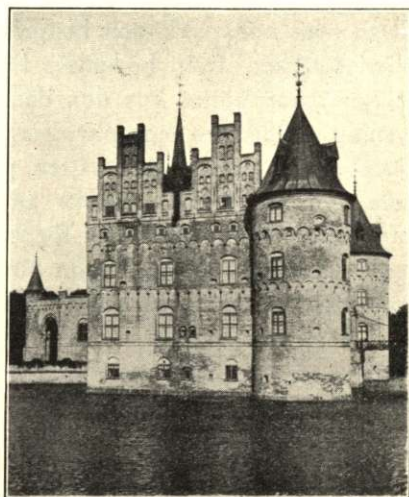
Rygaard på Fyn. (Hude foto.)
1500-talet.

byggnadsverk och utbreda kärleken till dem i de vidaste kretsar.

Strax norr om S:t Budolfi kyrka vid västra sidan av Gammel Torv i Aalborg låg ett gotiskt stenhus uppfört av munktegel, två våningar högt och krönt av trappgavlar med bländningar. Framför en av dörrarna stodo tvenne skulpterade kalkstensplattor med följande latinska inskription i minuskler: "o rex glorie xpe veni cum pace", "ihs maria anna" ("O, du ärönes konung, Kristus, kom med fred", "Jesus, Maria, Anna") samt årtalet 1521, utan tvivel året, då byggnaden uppfördes. Om denna gamla gård berättade sägnen, att konung Hans, vilken som bekant dog i Aalborg 1513, hade avlidit innanför dess murar. Denna tradition, som saknar historisk grund, hade knutit namnet *Kong Hans' Gaard* till huset, och då en bank köpte det 1873 för att riva det och uppföra en modern bankbyggnad på tomten, väckte historiskt intresserade män i staden en kraftig rörelse för att rädda detta gamla minnesmärke, i dubbelt hänseende manade därtill, emedan en annan av Aalborgs monumentalbyggnader, ett renässanshus i korsvirke, den s. k. *Svalegaard* vid Østeraa, vid samma tid dömdes till undergång. Ända sedan renässansens rika dagar hade Aalborg bibehållit en tämligen oförändrad prägel av en viss ärevördighet: utkragat på knektar lutade

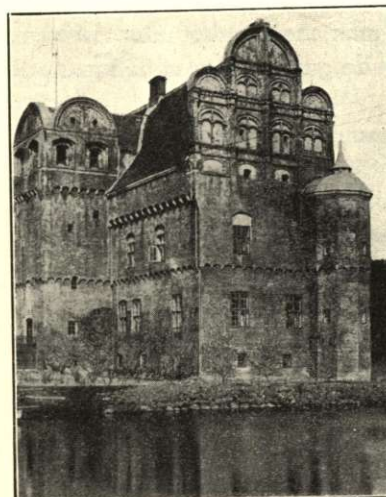
utan tvingande nödvändighet förstöra så sent som 1840; lugnt och utan minsta uppseende fullbordades denna ödeläggelse: icke en enda röst synes ha höjts mot denna vandalisering, och i stad efter stad förstördes på liknande sätt och med samma likgiltighet värden, som ett senare släkte ofta önskat tillbaka.

Först under åren 1873—74 inträffade några samtida händelser, som kommo att bilda gränsmärket, i det de kraftigt bidrogo att väcka förståelsen för historiska

Egeskov på Fyn.
1500-talet.

korsvirket i flere våningar ut över de trånga, halvmörka gränderna, gamla kanaler, klädda med tjärat bålverk, flöto under broarna genom en stadsbild, så egenomlig och målerisk, att dess like knappast stod att finna. Men Aalborg var i raskt framåtskridande, det mesta av det gamla var därför på förhand dömt att vika för nybyggnader, men med rätta framhävdes det — här som så ofta i liknande fall — att man icke särskilt borde utpeka just de ståtligaste, historiskt värdefullaste forntidsminnena som offer. Den strid, som utkämpades i Aalborg om *Kong Hans' Gaard*, ledde icke till räddandet av byggnaden, utan snikheten hembar segern. Intresserade, offervilliga borgares erbjudande att genom köp rädda den gamla stenbyggnaden avvisades, och förgäves sökte *Directionen for de antiquariske Mindesmærkers Bevaring* — vilken, som det synes, härvidlag för första gången kraftigt tog till orda till förmån för ett minnesmärke av denna art — att göra sitt inflytande gällande.

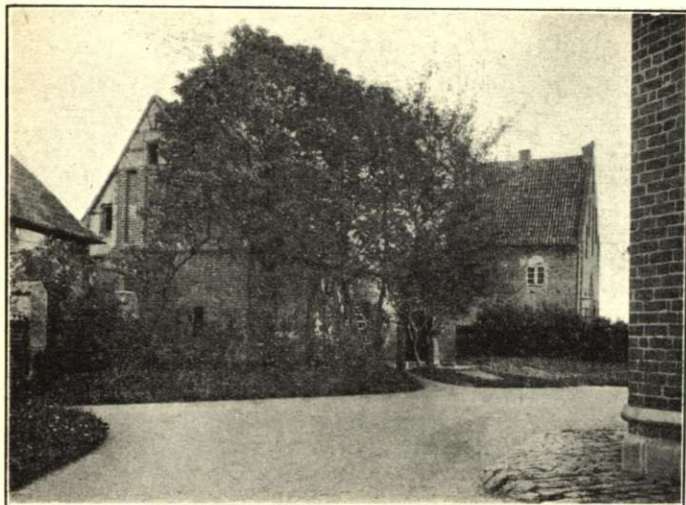

Hesselager. (Hude foto.)
1500-talet.

Stege Mølleport. (Förf. foto.)
Slutet av medeltiden.

Kong Hans' Gaard föll, *Svalegaard* vid Østeraa delade dess öde, men det hade stått strid om saken, pressen hade livligt tagit del däri, uppmärksamheten var väckt, och av dessa och liknande förluster under följande tid växte känslan för historiska minnen allt starkare. I samma riktning verkade den strid, som utbröt samma år och gällde *Mølleporten* i Stege, en kraftig, för Danmark enastående väl bevarad representant för en medeltida stadsbefästning. Stadsfullmäktige önskade få tornet avlägsnat, och på ett här när hade detta monument, som nu är stadens stolthet, delat samma öde som huset i Aalborg. Endast genom de yttersta ansträngningar lyckades det att rädda porten och säkerställa densamma som ett av staten fridlyst minnesmärke. Året därpå, 1874, satte en liknande fråga sinnena i uppror i huvud-

Medeltida stenhus vid Kalundborgs kyrka. (Förf. foto.)

stadsfullmäktige icke skulle låta skrämman sig av "gottköpstalesätt om inskränkthet och förkärlek för spetsborgerliga synpunkter", blev uppfyllt, ty trogna mot kalkborgeriets fana och oberörda av alla föreställningar jämnade stadsfullmäktige detta sällsynta fornminne med jorden.

År 1881 lät stadsfullmäktige i Næstved, utan att det var nödvändigt och trots alla påstötningar, nedriva ett litet vackert gotiskt stenhus, *Peder Syvs Hus*, men även om något sådant ännu kunde ske, hade man dock kommit så långt, att det väckte protest, och under den därpå kommande tiden följde man mera vaket utvecklingen, som på grund av städernas ständiga tillväxt förvandlade de gamla gatorna och kostade mången gammal värdefull byggnad livet.

På grund av den strid, som uppstod genom dessa gamla byggnaders nedrivande, vaknade en varmare kärlek till och ett större intresse för detta slags minnesmärken, och från den trängre kretsen af konstnärer och arkeologer utbreddes sig förståelsen till press och publik. Nationalmuseet*) blev den självskrivne talmannen för bevarandet av landets monument, och särskilt efter dess administrativa delning 1892 har den andra avdelningen, den historiska**), med större kraft kunnat sköta denna sida av sin uppgift. Lyckan var den flere gånger bevågen i det att den fann ovärderligt stöd icke endast hos riksdagen utan även hos privatpersoner, och genom förhandlingar och ekonomiska uppoffringar lyckades det museet att bana väg för överenskommelser med ägarna, som buro frukt i form av fridlysningar. En hel mängd framstående byggnader äro på detta sätt fredade och säkrade åt eftervärlden, t. ex.

*) Det danska "Nationalmuseet" motsvarar det svenska "Statens historiska museum". Ö. a.

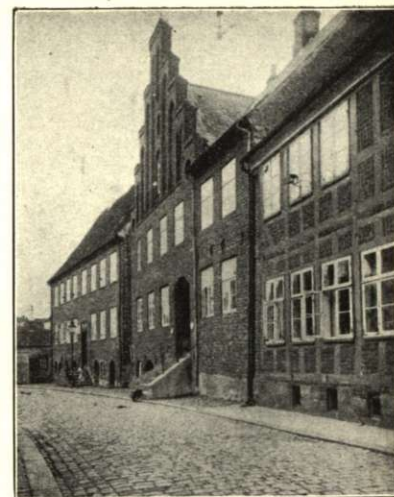
**) Den första avdelningen omfattar den förhistoriska tiden. Ö. a.

staden, där man under utgrävningen av en av Nørrevolds bastioner i jordmassan avtäckte ett väl bevarat, runt torn, det s. k. *Hanetaarn*, som en gång haft sin plats i Köpenhamns medeltida ringmur. Från många håll uttalades en önskan att få detta märkliga byggnadsverk bevarat, isynnerhet som detta mycket väl kunde låta sig göra utan att man kom i konflikt med några praktiska hänsyn. En häftig presskamp utspann sig, men en insändares fromma hopp, att

det s. k. *Helligaandshuset* i Randers, en imponerande medeltida stenbyggnad, som först efter hård strid 1894 räddades från undergång, flera medeltida hus omkring kyrkan i Kalundborg samt ett vackert urval korsvirkesbyggnader från skilda perioder. Flere av dessa byggnader inköptes t. o. m. och övergingo i Nationalmusei ägo.

På grund av sakens natur kunde museets verksamhet på detta område dock endast bedrivas inom ganska snäva gränser, och i flere fall måste man nöja sig med att efter bästa förmåga bättra på oundvikliga förluster genom att låta sakkunnigt undersöka, uppmäta och beskriva dödsdömda byggnader före nedrivandet. Suverän som ägaren var över sitt hus, oavsett huru många minnen och huru stort konstnärligt intresse, som knöto sig därtill, berodde dess öde dock i sista instans på honom, och ekonomiska hänsyn uppreste ofta skrankor, som uteslöto allt hopp om byggnadens räddande. Efter en skarp strid, som väckte uppseende över hela landet, genomfördes i Viborg 1906, utan hänsyn till alla föreställningar och protester, beslutet om nedrivandet av ett egendomligt, senmedeltida stenhus, det s. k. *Budolfi kloster*, och först efter mycken strid lyckades det att rädda karmeliternas gamla sjukhus och de därmed sammanbyggda renässanshusen i Helsingör från förintande. Med dessa händelser som bakgrund stiftades 1907 *Foreningen til gamle Bygningers Bevaring*, en sammanslutning av vänner till vår gamla byggnadskultur, tillhörande alla samhällslager och spridda över hela landet. Denna förening har genom ihärdig agitation, möten och skrifter ytterligare väckt känslan för värdet av forna tiders arkitektur, liksom den, trots små tillgångar, förmått avvärja åtskilliga hotande attentat.

Många tecken tydde dock på, att känslan för forntidsminnena var stadd i växande, vilket bl. a. tog sig uttryck, då Nationalmuseets andra avdelning 1914 och följande år sökte stöd hos stadsfullmäktige i olika städer till en systematiskt genomförd fotografering av städernas gamla gator och gårdar. Längre hade museet för egna medel sökt skapa en samling fotografier av den forna stadsbild, som utvecklingen nödvändigtvis måste förstöra, men i förhållande till det omfång, som ett dylikt arbete måste få för att bli något så när fullkomligt, räckte museets egna medel på långt när icke till, så starkt anlidade som de voro på en massa andra håll. På museets hänvändelse till stadsfullmäktige beviljade dessa, i stora städer lika väl som i små, med en överraskande enighet ganska betydande belopp, och tack vare dessa har museet under årens lopp kunnat åstadkomma en omfattande samling fotografier av byggnader och gatubilder från landets alla städer.

Viborg. S:t Mogensgade. (Förf. foto.)
Stenhus från slutet av medeltiden.

Viborg. S:t Mogensgade. (Förf. foto.)
Stenhus från slutet av medeltiden.

Det 1915—16 framlagda lagförslaget om naturskydd innehöll i sitt första utkast fröet till syskonlagen, i det att där uppställdes krav på att vissa byggnader, vilkas bevarande av historiska eller arkitektoniska hänsyn måste anses vara "av väsentlig betydelse för allmänheten", skulle ställas under lagens skydd. Frågan var därmed väckt på riksdagen, vilken, när den uteslöt denna bestämmelse i naturskyddslagen, endast gjorde detta under det riktiga erkännandet, att detta spörsmål var så omfattande och betydande, att det icke i förbigående borde lösas i en på naturskydd byggd lag utan krävde självständig behandling. Vägen var därmed banad för utarbetande av det förslag, som i november 1916 framlades för Folketinget och som blev lag den 12 mars 1918. I Landstinget, som i vissa delar prövade förslaget grundligare, genomgick detta mindre ändringar, som i någon grad skärpte lagen, men dessa voro dock av mera formell natur och rubbade icke de principer, på vilka denna vilade. Under behandlingen i bägge tingen hälsade ledarna för de skilda partierna med mycken förståelse och sympati framläggandet av detta förslag. Frånsett ingreppet i den privata äganderätten — vilket man erkände — och från-

Jordmånen var således på många sätt beredd och materialet insamlat för en lag om byggnadsskydd, även om en sådan ända till dess slutliga framkomst syntes tillhöra en långt avlägsen framtid, ty ett försök, som gjordes 1907, var just icke ägnat att väcka några förhoppningar. Fastän utkastet därtill endast i all blygsamhet gick ut på att ålägga ägaren anmälningsskyldighet, när denne ämnade ombygga eller nedriva gamla hus, uppfattades detta förslag som en kränkning av äganderätten och avlivades därför i all tysthet, redan innan det framlagts i riksdagen. Att en i förhållande till detta magra utkast så ingripande och effektiv förordning som den nu gällande skyddslagen endast några få år senare med fullkomlig anslutning från alla politiska partier kunde genomföras, vittnar tydligt nog om, huru hastigt känslan för forntidsminnenas kulturella betydelse hunnit växa.

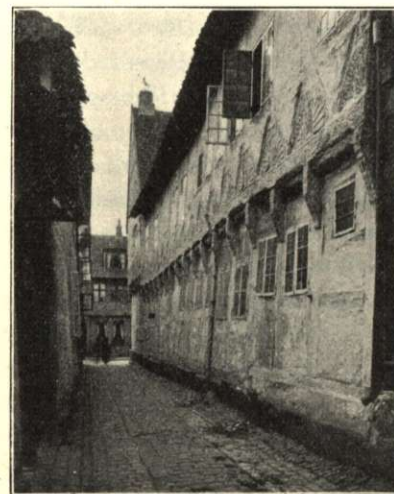
Taarnborg i Ribe. (Hude foto.)
1500-talet.

sett betänkligheterna med de ekonomiska konsekvenser, det kunde medföra för statskassan, gjordes det dock enstämmt gällande, att värnandet av historiskt och arkitektoniskt värdefulla byggnader var en samhällsfråga av så stor kulturell och nationell betydelse att ovannämnda hänsyn måste träda i bakgrunden.

I all stillhet kom lagen till världen, utan strid, utan uppseende, starkt upptagna som sinnena voro av de väldiga händelser, som skakade världen, och när den så fint klarade alla undervattensklippor och utan ovilja togs till efterrättelse, finner detta förhållande delvis sin psykologiska förklaring inför den resignation gentemot det offentligas ingripande på snart sagt alla områden, som förhållandena under krigsåren hade skapat.

Huvudpunkterna i den sålunda antagna lagen äro följande. Det uppdrages åt undervisningsministeriet att låta utarbeta en efter orter ordnad förteckning över profana byggnader eller byggnadsrester, som skola erhålla ett begränsat fredande på så sätt, att i denna förteckning endast må upptagas byggnader av konstnärligt eller historiskt värde och som dessutom i regeln är över 100 år gamla. Vart femte år skall denna förteckning revideras, och efter deras större eller mindre konstnärliga eller historiska intresse delas de på listan uppförda byggnaderna eller byggnadsresterna i två klasser: A och B. I den första av dessa inordnas byggnader, vilkas värde i ovannämnda hänseende "kan sägas vara så framstående, att deras nedrivande, förvanskning eller vanvård skulle medföra ett betydligt förminskande av nationens kulturskatt". Under B uppföras andra byggnadsminnen, "vilkas värde är mindre framstående, men vilkas bevarande dock är av väsentlig betydelse".

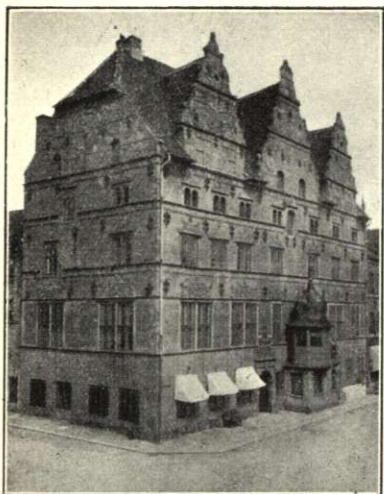
För övervakandet av frågor rörande de fridlysta byggnaderna nedsattes av undervisningsministern en kommission, "det særlige Byggningssyn", bestående av fem medlemmar, bland dem direktören för Nationalmuseets andra afdeling, en av konstakademien vald arkitekt samt en jurist, som uppfyller villkoren för att vara domare i hovrätt.

Odense. Mynterstræde. (Förf. foto.)
1500-talet.

Kolding. Borchs gård vid Torget.
(Hude foto.)
1500-talet.

Aalborg. Jens Bangs Stenhus.
(Hude foto.)
Början av 1600-talet.

Då en byggnad uppföres på förteckningen meddelas detta vederbörande ägare genom myndigheterna samtidigt med att ett exemplar av lagen tillställs honom. Dessutom antecknas i lagfartsböckerna, att byggnaden är uppförd på förteckningen i fråga samt huruvida den tillhör klass A eller B. Önskar ägaren nedriva sitt hus, skall han sex månader i förväg meddela detta till *Det særlige Bygningssyn*. Finner detta, att tillräcklig grund att motsätta sig nedrivningen icke förefinnes, lämnas meddelande härom, och ägaren kan då låta nedriva byggnaden. Anser *Bygningssynet* däremot, att denna absolut bör bevaras, hemställer det till ministeriet, att staten övertager fastigheten. På grund av ordinarie anslag eller, om utgiften överstiger 20,000 kr., med hjälp av extra anslag av riksdagen kan ministeriet söka förvärva fastigheten, eventuellt genom expropriation. Om ägaren till en i klass A upptagen byggnad ämnar företaga arbeten på den, som överskrida vanliga underhållsarbeten, skall han minst 8 veckor i förväg insända meddelande och beskrivning till *Bygningssynet*, vars svar han skall invänta, innan han får påbörja arbetet. *Bygningssynet* har då rätt — om så anses erforderligt — att låta pröva det insända förslaget, och ägaren får icke utföra de påtänkta förändringarna, innan de äro godkända av synemännen. Medföra de av dessa föreslagna ändringarna ökade utgifter, skall denna merutgift gottgöras ägaren, såvida icke denne får vederlag genom byggnadens förhöjda affärsvärde. På samma sätt ersättas de förluster ägaren eventuellt kan lida genom de företagna ändringarna i hans förslag.

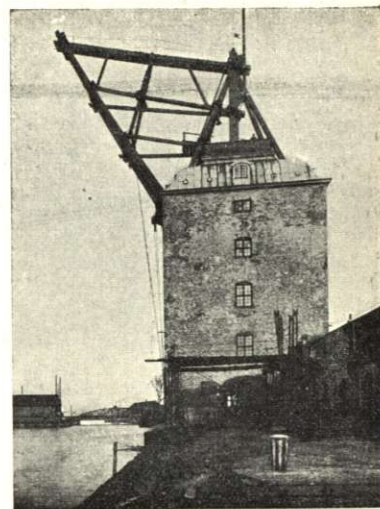
Planlagda förändringar å byggnader under klass B skola åtta veckor före arbetets påbörjande föreläggas *Bygningssynet*, som utan kostnad för ägaren skall undersöka förslaget och eventuellt ändra detsamma. Önskar ägaren icke följa *Bygningssynets* anvisningar utan fasthåller vid sitt förslag, skall han insända meddelande därom.

Av dessa bestämmelser framgår att medan *Bygningssynet* gentemot B-klassens hus endast är rådgivande, har det en ganska vidsträckt myndighet över de under klass A uppförda byggnaderna, liksom lagen ger säkerhet för att ägare eller brukare av dessa hus icke vanvärda eller misshandla dem, i det att *Bygningssynet* har rätt att kräva att all skadegörelse repareras eller att ett för byggnadens bevarande nödvändigt iståndsättande utföres. Följer ägaren icke inom en given tid *Bygningssynets* anvisningar i nämnda hänseende, kan detta på ägarens bekostnad företaga reparationen, under det att det uttryckligen säges ifrån, att överskjutande belopp skall gottgöras ägaren, om utgifterna överstiga, vad det ekonomiskt och tekniskt nöd-

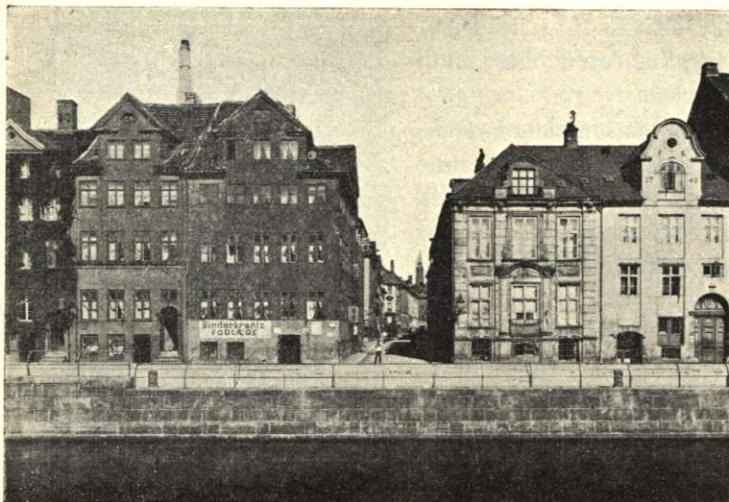
vändiga iståndsättandet skulle kräva. Överträdelser mot lagens bestämmelser straffas med böter intill 10,000 kr.

Ehuru lagen således i många hänseenden betecknar ett ingrepp i ägarens fria beslutanderätt rörande de å listan A uppförda byggnaderna, har det dock ingalunda skapats säkerhet för, att landets skatter av konstnärliga och historiska monumentalbyggnader icke så småningom minskas. Man kommer visserligen, så länge byggnaden står, att slippa se den utsatt för misshandel eller vanvård, men när ägaren uttalar en önskan att nedriva den, uppstår frågan om statens övertagande därav och därmed förknippade svårigheter. Allt beror då på regeringen och riksdagen. Lagens effektivitet kommer därför i denna punkt att visa sig i praktiken, först då det ställs större krav på statskassan. Det kan nämligen icke förnekas, att det under ogynnsamma förhållanden — först och främst då spørgsmålet om flera byggnaders övertagande samtidigt föreligger, en konstellation, som dessvärre lätt kan inträffa — kan vara fara för, att förlustlistan över landets historiska, arkitektoniskt värdefulla byggnadsminnen ytterligare ökas, alla bestämmelser om byggnadsskydd till trots.

Största garanti kommer därför under varje omständighet den vanliga fridlysningen att giva, och i betraktande härav har man i lagen inskjutit följande bestämmelse. Om en byggnads värde som konstnärligt eller historiskt minnesmärke är särskilt framstående, kan *Bygningssynet* hemställa, att en större eller mindre del av de med ett sakkunnigt iståndsättande eller nödvändiga underhållskostnaderna förknippade utgifterna ersättas av staten, såvida ägaren är villig att underskriva en förbindelse, varigenom byggnaden inrangeras bland de av Nationalmuseet fridlysta minnesmärkena. Sedan riksdagen innevarande år beviljat ett särskilt bidrag å 100,000 kr. till restaurering av *Jens Bangs hus* i Aalborg, är denna byggnad, den stoltaste representeranten för Danmarks borgerliga renässanskonst, nu genom särskild fridlysning på detta sätt räddad åt eftervärlden, och man får hoppas, att därigenom väg banats för möjligheten att trygga flere monumentala byggnaders existens, vilkas fortbestånd icke garanteras av lagen. Ty medan denna gent emot statens byggnader är av stort värde, har man — för att icke träda den privata äganderätten för nära — som förut nämnts, i sista instans gjort bevarandet av byggnader i privat ägo beroende av riksdagen. Lagens grundval utgöres av förteckningen över de fridlysta byggnaderna, och det bör därför vara av intresse att i korthet redogöra för de principer, som man följt vid byggnadernas inrangering i klass A eller B. I allmänhet kan man säga,

Köpenhamn. Mastkranen på Örlogsvarvet. (Hude foto.)
1700-talet.

Köpenhamn. Barockhus vid Nybrogade. (Hude foto.)
1700-talet.

ensamt avgörande om en byggnad haft en förnämligare bestämmelse, ty tvärt om har man följt regeln att välja typiska och värdefulla representanter för byggnader av olika slag och ändamål, så att praktfulla slott och enkla småhus anträffas sida vid sida i samma klass. Under A är således uppförd en liten vacker tullbyggnad i Korsör och detta med full rätt, ty den i nyklassicismens smak utförda byggnaden betecknar i hela sin enkelhet höjdpunkten av vad man med små medel kunde få fram av en så blygsam uppgift. Högvakten i Fredericia, vakten och mastkranen på Örlogsvarvet i Köpenhamn samt flere karaktäristiska kruttorr äro — sedda från samma synpunkt — ställda i främsta ledet. Vid valet av representanter för den borgerliga arkitekturen från olika perioder har man dessutom tagit hänsyn till, att det sällsynta, arkeologiskt värdefulla också fann skydd inom A-klassen. En stor del av städernas medeltida stenhus tillhöra alltså A-klassen, även om de, vanryktade och misshandlade under århundradenas lopp, rent estetiskt sett icke tåla en jämförelse med mången byggnad, som endast återfinnes i klass B. Sammanlagt räknar klass A i det närmaste 400 byggnader, av vilka 95 finnas i Köpenhamn, medan resten fördela sig på stad och land, och i stort sett utgör denna klass ett omsorgsfullt gjort urval av det bästa, som landet äger inom profanarkitekturens skilda områden. Under utarbetandet har hänsynen till A-klassens begränsande dock gjort sig gällande, så att under B uppförts åtskilliga byggnader, som i och för sig voro fullkomligt kvalificerade att upptagas på A-listan.

Betrakar man åter B-klassen, vilken omfattar c:a 800 byggnader, av vilka 180 finnas i Köpenhamn, så finner man deras värde i hög grad relativt, då en mängd skilda hänsyn vid urvalet gjort sig gällande.

att hänsyn till konstnärlig lödighet har varit bestämmande för en byggnads placering i klass A. Självskrivna därtill voro naturligtvis därför landets mest berömda monumentalbyggnader, t. ex. de kungl. slotten *Kronborg*, *Frederiksborg*, *Rosenborg* och *Amalienborg* samt en ansevärd rad av de präktiga herresätena, vilka intaga en så framstående plats i Danmarks konsthistoria. Det har dock ingalunda varit

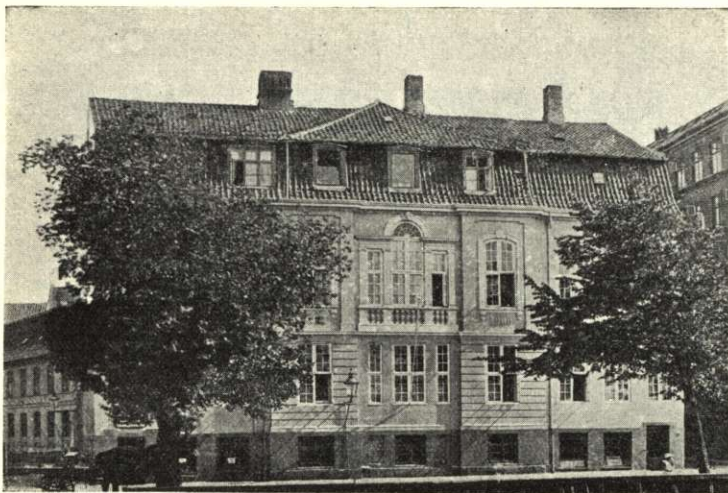
För åtskilliga av dessa hus gäller det, att de i konstnärligt hänseende stå i nivå med A-klassens och att man, om deras existens blir hotad, kommer att göra de största ansträngningar att förmå riksdagen att göra bruk av den i lagen fastställda rätten till expropriation. Och både för dessa och andra mindre framstående byggnader, vilkas bevarande dock är högeligen önskvärt, har — på grund av den ägaren ålagda

skyldigheten att i god tid anmäla en tillämnad nedrivning — skapats en möjlighet att använda hotet genom underhandlingar eller samarbete med *Foreningen til gamle Bygningers Bevaring* eller intresserade privatpersoner. Huru svagt bandet på B-klassens hus än är, har dock anmälningsplikten den fördelen med sig, att man får meddelande om, vilka byggnader "utvecklingen" utpekat som offer, ty oanmälda och i tysthet föll förut år efter år runt omkring i landet mången byggnad, vilken som historisk källa om forna tiders kultur i varje fall hade förtjänat att bli fotograferad, uppmätt och sakkunnigt undersökt. Lagens bestämmelser äro väl ägnade att göra ett slut på dessa vetenskapens förluster, då Nationalmuseets andra avdelning vid påkommande fall numera får tillfälle att före och under en gammal byggnads nedrivande vinna full klarhet över konstruktionen och byggnadssätt av historiskt intresse, liksom det genom sakkunnig mellankomst öppnar möjlighet för att egendomliga detaljer såsom inskriptioner av olika slag, ugnar, dörrar, smidda beslag o. dyl. räddas från undergång. Även om man på förhand måste göra klart för sig, att under tidernas lopp många av de under klass B uppförda byggnaderna komma att förstöras, får man dock på så sätt en om än klen ersättning för det, som man av hänsyn till statens ekonomi ej kan bevara åt eftervärlden. Med hänsyn härtill har antalet av B-klassens hus blivit så kraftigt tilltaget, att bl. a. nästan allt vad våra städer innehålla av korsvirkesbyggnader från renässansen medtagits.

Under lagens ännu korta livstid har det dock redan visat sig, att upptagandet å listan av en byggnad väckt ägarens intresse för densamma och givit honom lust att stödja *Bygningssynet* i dess strävanden, något som är synnerligen glädjande och redan nu burit frukt, ty endast genom ägarens opåtvingade och förstående medver-

Köpenhamn. Heerings Gaard, Overgaden neden Vandet 11. (Hude foto.)
Slutet av 1700-talet.

Overgaden oven Vandet 6. (Hude foto.)
Mitten av 1700-talet.

kerade särprägel samt vissa lokala byggnadstraditioner, vilka, relativt sett, äro av stort värde och i sina bästa typer förtjäna bevaras, då de bidraga att nyansera landets arkitektoniska helhetsbild från skilda perioder samt att göra den rikare. I sammanhang härmed har de särskilda städernas konstnärliga nivå dessutom med rätta krävt, att man till en viss grad måst mäta med varje stads individuella mått. I Hjörring och Thisted t. ex. har man sålunda medtagit byggnader, som, om de legat i Helsingör eller Ribe, knappast skulle ansetts värdiga att inträngas bland de fredade. I städer, vilka som t. ex. Kjöge eller Ribe hava övervägande korsvirkesprägel från en bestämd period, har man lagt vikt på att bevara en så representativ samling som möjligt från stadens arkitektoniska blomstringstid, och i småstäder, där vänliga små hus skänka gatorna poesi och stämning, samstämda som de äro till en helhetsverkan av gammaldags, oskuldsfull skönhet, har man genom att gruppvis fridlysa mindre husrader efter bästa förmåga sökt avhjälpa en av lagens största brister.

Man kan nämligen icke neka till, att i lagens absoluta brist på varje försök att skydda en gatubild finnes en lucka, som icke endast är mycket kännbar, utan dessutom under vissa förhållanden kan bli farlig, då en viss byggnads arkitektoniska skönhet mycket ofta i hög grad är beroende av läge och omgivning. Då fridlysningen är knuten till själva monumentet utan att man tager minsta hänsyn till grannskapet, kan således fredandet av en byggnad under olyckliga omständigheter bliva rätt illusoriskt. Man kan nämligen mycket väl tänka sig den omständigheten, att grannhusen å omse sidor — ja, i vissa fall å alla fyra — på ett alltför kraftigt sätt kunna växa upp omkring det fridlysta minnesmärket, så att detta mister sin karaktär, skönhet och styrka, ja t. o. m. stundom till större eller mindre grad döljes.

kan kunna bevarandets principer i större grad utsträckas till B-klassens hus.

Icke endast konstnärligt-arkitektoniska hänsyn utan i lika hög grad historiskt-arknologiska ha således satt sin prägel på B-listans sammanställning, och härtill kommer, att rent topografiska förhållanden, särskilt i städerna, utövat ett icke ringa inflytande. Varje stad har sin mer eller mindre starkt mar-

En med bländningar prydd gotisk gavel, ofta den förnämsta prydnaden på ett medeltida stenhus, kan, då den vetter mot ett lägre grannhus, riskera att bli helt förbyggd när detta bygges högre. Ett fristående torn, t. ex. det gamla fästningstornet i Fredrikshavn, som nu på tre håll tätt omgives av industriella anläggningar, löper fara att bli helt inbyggt, utan att lagen kan hindra det. För de flesta byggnader av sistnämnda slag gäller dock lyckligtvis, att de på annat sätt, nämligen på grund av deras läge i vallar och bastioner, äro skyddade mot ett sådant öde, då lagen på grund av en i Folketinget uttalad önskan även berör landets historiska fästningsverk.

Trots bristerna betyder dock lagen om byggnadsskydd ett stort framsteg, men full trygghet skapar den icke. I verkligheten skulle den därför i längden komma att motverka sin egen innebörd, om de kretsar bland folket, som hittills tappert och oegenlyttigt kämpat för bevarandet av gamla byggnader, lade bort vapnen i förlitande på, att saken nu är lagd i statens händer, ty endast ett levande, vaket intresse och en varm kärlek till fornminnena äro i stånd att upprätthålla lagen. Finner den icke jordmån hos folket själv, skall den kraftlöst vissna bort, men uppburen av vida kretsar skall den blomstra till glädje för de släkten, som komma, till heder för det, som kände sin plikt.

Samtliga avbildningar återge under klass A fridlysta byggnader.

Köpenhamn. Kirurgisk Akademie.
(Hude foto.)
Slutet av 1700-talet.

HUGO MATTHIESSEN.

"HEMBYGDSBÖCKERNA".

De hembygdsböcker*), som Lindblads förlag utsänt, ha givetvis ett gott syfte. Kan man i denna tid, då allt flera förlora sambandet med svensk mark, föra tankarna till hembygden och låta den i minnenas helgd och arbetslivets id passera revy samt binda tankar och känslor till hem och bygd, är detta en vinning, stor nog för att hälsa arbetarna i det syftet med erkänsla. De här nämnda hembygdsckildringarna ha också fått en god press, även om här och var en mycket bister kritik framkommit, bakom vilken senare åtminstone den större sakkunskapen i regel har legat. Det lider intet tvivel om, att det vackra ändamålet i en del fall avtrubbat kritiken, om man nämligen får förutsätta att recensenterna alltid varit hemma i sitt ämne. En hembygdsbok, som skall giva ett helt landskaps forntid och nutid, dess natur, arbetsliv och kultur, fordrar ej endast den varma känslan för området utan också ett liv med och en ingående kunskap om detsamma. Skall samtidigt hembygdsboken dessutom vara en läsning för hemmet och tjäna skolans behov, ställas på författaren mycket stora pedagogiska och skönlitterära krav, om han skall vara i stånd att tjäna båda uppgifterna. Det är fråga om de böra förenas. I en bok för allmänheten bör författaren kunna röra sig mera fritt och taga mera djupt och individuellt på sitt ämne; i en läsebok för skolan bör stilen vara förenklad, stoffet sovat och koncentrerat. Eljest fruktar jag, att det moderna och i många avseenden så nyttiga hembygdsintresset i skolan leder till mer förvirring än kunskap, samt bliver en väl dyrbar kännedom. Ty papper och tryck kosta pengar, och hembygdsböcker i den breda och odispone-

rade form, som de här bjudas, synas mig ej höra skolan till.

Som sig bör ha författarinnorna haft frihet att disponera sitt ämne, men resultatet har särskilt för "Skåne" närmast blivit frånvaro av disposition. I "Södermanland" och "Dalarna" ha i flere avsnitt andra författare tagit till orda; i "Skåne" bära endast två dikter, som inleda och avsluta arbetet, annan signatur än författarinnans. Författarnas egna framställningar — antingen mera självständiga eller "efter" andra författare — äro till sakinnehållet synnerligen ojämma. Uppgiften är som nämnt svår, ty den sträcker sig över vidsträckta kunskapsfält, men därför fordrar den också en annan kritik och förmåga att meddela fakta än den författarna i många stycken visat sig äga. Fel kunna näppeligen undgås, men i "Dalarna" och "Skåne" vimlar det av dylika och även "Södermanland" har mer av detta onda än som kan försvaras. Särskilt svaga äro de naturvetenskapliga avdelningarna. Den som i "Södermanland" läser de lögnar, den gamle hederlige prostens slår i Per rörande uppkomsten av hembygdens berg och jordarter, eller i "Dalarna" den ej fullt lika osanna, men mycket röriga historia, som farbror Gneis berättar om sina öden och släktförbindelser, får en mycket underlig och alldeles förvänd föreställning om den marks utvecklingshistoria han trampar. Såvida det — i detta fall lyckligtvis — blir någon föreställning alls. Ty ingen kunskap är bättre än en virrigt felaktig. Ej en gnista bättre är framställningen i "Skåne" om den skånska jordens tillkomst. Den tillkomsten har författarinnan tydligen högst elementär kännedom om själv och framställningen av detta ingalunda lätta kapitel blir därför oklar och felaktig samt är även slarvigt hopkommen. På sid. 20 i Skåne läses sålunda

att "det har förflutit över 12000 år, sedan den stora inlandsisen började smälta här nere i Skåne"; sid. 21 att man vid "stenåldershavets" kuster "påträffat de äldsta spåren av mänskligt liv i Skåne, stenåldersfolkets boplatser. De skulle ha bott här för mer än 10000 år sedan". Längre ned på sidan finna vi: "Fynden äro av skiftande utseende och beskaffenhet. Detta förstår man, då man med säkerhet vet, att mer — vi vända på bladet — än 15000 år förflutit, sedan människorna började taga Sverige i besittning." Alltså 5000 år tidigare än på föregående sida och 3000 år tidigare än isen enligt förf:s uppgift två sidor tillbaka började smälta undan från Skåne. I 3000 år fingo således enligt förf. våra stackars förfäder vegetera på en isöken.

Många andra grovt felaktiga exempel från de få sidor, som behandla naturlandskapets daning, skulle kunna anföras ur samtliga hembygdsböckerna. Som en avgjord brist måste också betecknas, att i ingen av dem finns någon eller några skildringar, som ger en enhetlig framställning av landskapets natur, vilken bildar ramen till och grunden för den kultur, som växt upp där. Den senare har ju fått sin säregna stämpel av de naturliga olikheter och motsättningar, som finnas inom ett landskap. När man med Nanna Lundh-Eriksson eller någon annan av författarinnorna gjort rundturen i landskapet har ju någon gång en karaktäristisk natur- eller kulturbild kunnat framträda, men de stå isolerade och lösryckta, och när man lägger boken ifrån sig frågar man sig förgäves: vad är det enhetliga och väsentliga i denna "hembygd" och var äro de starkaste motsatserna inom densamma? I detta småplock av historier ur naturens och människans värld felas det som håller samman, förenar och förklarar. Det finnes ej, på grund av att landskapsgeografien blivit försummad. De väsentliga dragen ha därigenom ej framhävts på tillbörligt sätt.

Som jag framhållit äro ofta de faktiska detaljupplysningarna alltför felaktiga för att tolereras. Då från andra håll en kritik härav framkommit, kan jag här underlåta den sorgliga men eljest ofrånkomliga plikten att uppta en ringa del av dem till behandling.

Det faller av sig självt, att arbetena ej sakna

förtjänster. Samtliga författarinnorna äro vana skribenter, och känna till en del, vad de skriva om. Men de ha tagit för lätt på sin ovanligt svåra uppgift. Var och en, som söker leva sig in i ett landskaps kynne i natur, historia och folkliv, vet, att därtill räcker ej kärlek utan höves ett intensivt arbete. Det går ej an att bok efter bok av denna i illustrationer och tryck gedigna hembygdsserie utkommer, utan att innehållet svarar mot berättigade fordringar ifråga om uppgifternas vederhäftighet. Och även de vackraste recensioner kunna ej jäva omdömet om saklig undermålighet i stora och viktiga partier av de nämnda hembygdsböckerna. Botemedlet häremot är att låta fackmän genomse författarnas manuskript.

En klarare plan, en starkare koncentration och en bättre helhetsbild av varje landskap hoppas jag skall utmärka kommande arbeten i serien. Men först och sist vill rec. uttala en varm förhoppning, att författare och förlag skola känna som en samvetssak, att så långt möjligt är lämna *sakligt riktiga* skildringar. Varken Sveriges lärarekår, som därav skall ösa vid undervisningen för barnen, eller än mindre allmänheten äger förmågan att på alla punkter utöva den erforderliga kritiken. Särskilt för skolans del må det ofta sagda ordet upprepas, att endast det bästa är gott nog.

Till en rätt hembygdsvård hör också, att vad vetenskapen under mödor dragit fram ur dunklet om hembygden och vad denna rymmer inom sig, skall aktas och läras, men ej förvanskas. Vad vi vilja unga och gamla skola lära att älska är *hembygden*, som *den är*, ej som okunnigheten vill måla den, även om det sker med kärlekens pensel.

HELGE NELSON.

VID SLOTT OCH SUND. — FRÅN DROTTNINGENS Ö. TVENNE BÖCKER AV CECILIA BÅÅTH-HOLMBERG.

Dessa två arbeten äro de sista av den nu döda författarinnans skildringar av svensk bygd. Hon kan sägas ha angivit den typ av sådana med övervägande kultur- och personhistoriskt innehåll, som de nämnda kvinnliga författarna i "Hembygdsböckerna" i stort sett slutit sig till. Men fru Holmberg har

*) Hembygdsböckerna. Läseböcker för skola och hem. J. A. Lindblads förlag, Uppsala. Julia Svedelius: Södermanland (1918) 239 s. Pris 6,50 kr. Anna Maria Roos: Dalarna (1919) 444 s. Pris 11 kr. Nanna Lundh-Eriksson: Skåne (1920) 279 s. Pris 11 kr.

Cecilia Bååth-Holmberg: Vid slott och sund. J. A. Lindblads förlag, Uppsala 1919. 414 s. Pris 16 kr. Cecilia Bååth-Holmberg: Från Drottningens ö. J. A. Lindblads förlag 1920. 476 s. Pris 24 kr. 50 öre.

haft förmånen att välja sina ämnen efter behag, då hon i regel ej torde ha avsett någon fullständig bygdekaraktäristik, och även om man i likhet med rec. understundom förundrats över valet av studieobjekt och de ganska ovidkommande saker, som kunnat dras in i skildringen, vill rec. ej förneka hennes i förordet till "Från Drottningens ö" energiskt uttalade "självklara författarerätt att fritt välja sina ämnen, att fritt röra sig bland människor och å orter, som på ett och annat sätt väckt hennes sympatier, beundran eller intresse". Den stygga kritiken bedömer ju ändå, hur författaren lyckats efter det centrala greppet på ämnet och hennes förmåga av livgivande karaktäristik.

Förf. har gått från bygd till bygd, från Skåne till Västmanland, Västergötland, Kalmarbygden och Öland samt tecknat upp vad som intresserat henne — vilket varit ganska mycket. Hon har varit mer bred än djup, mer refererande än originell och hennes snabba produktion har ej alltid tillåtit henne att tillräckligt grundligt intränga i de ämnen, som hon tagit till behandling, för att misstag skola ha undvikits, men illa vore att ej med tacksamhet erkänna det bästa i hennes insats.

Vad de nämnda arbetena beträffar hör Kalmarboken avgjort till det bästa i hennes alstring. Kalmar är en stad värd sin egen skildring, och där det, som här är fallet, gäller ett begränsat område och hon helt kunnat röra sig på det historiskt-kulturella gebitet, har skildringen fått en mer en-

hetlig karaktär och de många detaljerna foga sig samman till en underhållande och lärorik berättelse.

Ölandsskildringen står ej på samma nivå, speciellt ej om den, efter förordet att dömma, är ämnad att giva en samlad bild av ön, dess befolkning och de öden den haft att genomgå. Man måste vara mer omedelbar naturmänniska än förf. var för att helt famna den biten av Sveriges land. Ut i Ölandsboken finnes instucken en 200 sidor lång skildring av vår drottning, icke i hennes förhållande till Öland, utan en berättelse om hela hennes levnad. Den synes mig bort ha varit en liten bok för sig, så hade bl. a. vinsten varit, att den alltför dyra Ölandsboken blivit billigare, varjämte stoffet vunnit ur enhetlighetens synpunkt.

Inledningskapitlet utgöres av en 140 sidor lång historik över slottet vid Borgholm, en skildring av turistorten, dess märkligare män och turister m. m. Efter det långa mittkapitlet om vår drottning komma 120 sidor öländsk bygdeskildring. Förf. är den beläste turisten och hon känner väl vad som skrivits om Öland. Det är för mycket att begära någon självständig syn, utan det är gott att konstatera, att några grövre misstag ej föreligga. En beundrande skildring av konstnären Per Ekström, ölandsmålaren, som bättre än någon annan i betagande färgspel tecknat det öländska landskapet och den underbara luft i sol och töcken, som är hans hemlandsös, hör med rätta till berättelsen om Öland.

HELGE NELSON.

M E D D E L A N D E N

UTREDNING OM ALLMOGEKULTUREN. På grund av k. m:ts bemyndigande att tillkalla sakkunniga för biträde med verkställande av en allsidig utredning och avgivande av förslag, huru arbetet för insamling och utforskning av den svenska allmogekulturen lämpligen bör planläggas och organiseras, har chefen för ecklesiastikdepartementet för ändamålet tillkallat ledamoten av riksdagens första kammare, förutvarande statsrådet läroverksadjunkten Olof Olsson, professorn vid Nordiska museet N. J. M. Lithberg, docenten vid universitetet i Lund C. W. von Sydow, docenten vid universitetet i Uppsala A. H. Geijer och ledamoten av riksdagens andra kammare, fil. kand. P. E. Sköld, ävensom uppdragit åt förutvarande statsrådet Olsson att såsom ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar.

STOCKHOLM.

SKÖNHETSRADET. Stadsfullmäktige har avslagit skönhetsrådets framställning om fastställande av instruktion för rådet, varigenom detta skulle förvandlas till en stadigvarande nämnd. Den tid under vilken rådet arbetat har ansetts som väl kort för att man skall kunna bilda sig en klar uppfattning om såväl arten av dess uppgifter som omfattningen av dess verksamhetsområde. Det har därför ansetts lämpligt att ytterligare erfarenhet i dessa avseenden avvaktas.

DALARNA.

DJURA. På initiativ av konstnären Ankarcrona och folkskollärare J. Dalfors är en hembygdsförening under bildning i Djura.

LUDVIKA. Konstituerande möte har hållits med Ludvika hembygdsförening, till vars ordförande valdes d:r Karl-Erik Forsslund och sekreterare

ingenjör G. Björkman. En av föreningens främsta uppgifter blir grundandet av ett hembygdsmuseum, till vilket redan en del förarbeten äro gjorda.

SVÄRDSJÖ. Efter föredrag av konstnären Ankarcrona i Borggärdet den 7 november bildades Svärdsjö hembygdsförening, och tanken på en socknens bygdegård har redan tagit fast riktning. Man har härvid stannat för tvenne gårdar av den gamla storslagna typen med 6 rum i vardera huvudbyggnaden. Båda äro så gott som fullständigt bibehållna och i bägge äro undervåningarna uppförda under senare hälften av 1700-talet och de övre 1810. I undre våningens stora klädstuga innehåller hela taket och väggarna målningar sign. Eneman 1766. E. var en målare från Nordanrok. I ett annat rum finnas även märkliga målningar från den tidigare dalamålningens skede utförda av en rättviksmålare och dat. 1781.

20 personer från socknens alla delar med And. Larsson som ordförande och handelsföreståndare V. Olsson i Borggärdet som sekreterare utsågos att genom ett arbetsutskotts tillsättande, stadgars utarbetande och medlemmars antecknande snarast organisera verksamheten.

VIKA. Vid en hembygdsfest på Rankhyttan beslöts att bilda en hembygdsförening för Vika socken samt söka få en gammalgård till stånd på den minnesrika Rankhyttans egendom.

SKÅNE.

MALMÖ. I samband med den kulturmässa, som i början av juni kommer att hållas i Malmö, skall även anordnas en utställning, åskådliggörande hembygdsvårdsarbetet och dess uppgifter med särskild hänsyn till Skåne.

VÄSTERBOTTEN.

VÄSTERBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING har beslutat att till jul utge en årsskrift att avgiftsfritt tillställas föreningens medlemmar. Till redaktörer för densamma ha utsetts redaktör Ernst Gafvelin och intendenten Jirlow. Arbetet med den planerade museibyggnaden på Gammlia vid Umeå kommer att snarast möjligt påbörjas, sedan det visat sig att genom anslag och i utsikt ställda frivilliga bidrag in natura ekonomien torde kunna anses tryggad. Som villkor har dock uppställts, att Västerbottens läns fornminnesförening snarast beslutar att till hembygdsföreningen överlämna samtliga tillgångar utan vederlag. Sävares gamla herrgård, som skänkts av Sandviks ångsågs aktiebolag till hembygdsföreningen, skall i vinter forslas till Umeå för att återuppgyggas på Gammlia.

VÄSTERGÖTLAND.

MARIESTAD. I samband med det lantbruksmöte och den industriutställning, som sommaren 1922 hålles i Mariestad, har ifrågasatts anordnandet av en historisk-topografisk utställning samt en porträttutställning. Den historisk-topografiska utställningen skulle omfatta vyer, bilder, kartor, ritningar m. m. dylikt över städer, orter, herrgårdar, bruk, kyrkor, märkliga byggnader, folklivsbilder o. d. från Skaraborgs län. Porträttutställningen skulle omfatta porträtt och bilder av personer, som intagit en märkligare ställning inom länet. Den summa, som behövs för utställningens anordnande, är redan garanterad. Om utställningarna bliva så representativa, som det är att hoppas, är avsikten att senare bearbeta det sålunda insamlade materialet i en illustrerad skrift och för eftervärlden bevara det värdefullaste och intressantaste av vad som framkommit.

ÅNGERMANLAND.

HÄRNÖSAND. På Murbergets friluftsmuseum har sedan länge arbetats på att uppföra etnografiskt

belysande prov på Norrlands skogs- och fjällappars byggnadsskick, och skogslappbyn med kåtan, boden, gället, getfähuset, hundkojan och rengärdet står nu färdigt.

HÖGSJÖ. I föregående nummer omnämndes de planerade restaureringsarbetena vid Ramsele kyrka. Även i Högsjö har tanken framkastats att söka få församlingens gamla tempel så mycket som möjligt återställt i sitt forna skick. Den är en av landskapets få bevarade medeltidskyrkor och äger en del intressanta inventarier. Vid nyligen företagen inventering påträffade lic. Salvén ett vackert sakristiskåp från 1700-talet undanställt på en stallsvale och på annat ställe återfanns en gammal kyrkan tillhörig dörr. Båda dessa föremål ha nu återbördats till kyrkan. I en gård i församlingen finnes det gamla konstrika låset, troligen från 1600-talet, vilket man naturligtvis hoppas kunna återförvärva till kyrkan. I prästgården förvaras flöjeln till den gamla klockstapeln, som en gång i tiden flyttats till Viksjö men som man tänker sig kunna få flyttad tillbaka till sin gamla plats.

ÖSTERGÖTLAND.

VÄSTERLÖSA. I Egeby i Västerlösa socken har lantbrukaren och kyrkovärden Hjalmar Andersson skapat ett värdefullt hembygdsmuseum. I fädernegårdens gamla torvtäckta huvudbyggnad, som restaurerats med varsam hand, och i en från annat håll till gården flyttad loftsbyggnad ha samlingarna inrymts. De värdefulla samlingarna, som omfatta såväl möbler som husgeråd och redskap m. m., äro sammanbragta av Herr Andersson själv under både mycket besvär och många kostnader och visa på ett vackert sätt vad kärlek till hembygden och ett brinnande intresse för dess minnen kan åstadkomma även under relativt små förhållanden.

Carl Larsson i By

EN DALASOCKENS HISTORIA

BY I FOLKARE HÄRAD

A. B. Svenska Teknologföreningens Förlag
Stockholm

I samarbete med SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN utföra vi

KONSTGJUTGODS

såsom trädgårdsurnor, trädgårds- och parkbänkar,
gjutna plattor för utsmyckning av öppna spisar
samt för dekorering av hallar och salar.

NÄFVEQVARN'S BRUK
NÄFVEQVARN.

Innehållsförteckning se annonsarkets sista sida!

SVENSK HEMSLÖJDS
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING U. P. A.

12 BIBLIOTEKSGATAN 12

STOCKHOLM

Möbler, snidade
och osnidade Träsaker, Korg-
arbeten, Järn- & metallarbeten, Lergods,
Läderarbeten, Vävnader, Mattor, Kostymtyger,
Klädningsstyger, Duktyger, National-
dräkter, Spetsar, Hålsöm,
Knytningar etc.

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

UTFÖR ALLA SLAGS

BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

TEL. 275.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

SEKRETERARE — RITKONTOR:

MALMTORGSGATAN 10, STOCKHOLM.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

REDAKTION — EXPEDITION:

GRÖNEGATAN 12, LUND.

HEMBYGDSVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden
är VYKORT med avbildningar av fornminnen,
naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hem-
bygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet
av sådana vykortsserier även lämnar ett gott
ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov
och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSANSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421. 8280

MARDELL